www.nanafghan.com

د تاریخ ننداره

د اسدالله غضنفر ژباړه

۱۳۸۸ ژمی

Ketabton.com

د تاریخ ننداره

د اسدالله غضنفر ژباړه

وري ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اروابښاد سید مجیب احمد لمر د شهادت د څلورم تلین په ویاړ

د مقالو ټولګه

د تاریخ ننداره

د اسدالله غضنفر ژباړه

۱۳۸۸ لمریز لېږدیز

د تاریخ ننداره

ژباړن:	اسدالله غضنفر
ډیزاین:	سید عبدالله ولي زی
خپرندوی:	په نیدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه
مالي ملاتړ:	سادات مرستندویه ټولنه
د چاپ نوبت:	لومړی
چاپ شمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
چاپ ځای:	کابل
چاپچاري:	سهر مطبعه
چاپ کال:	۱۳۸۸ لمریز لېږدیز
ای ایس بی این:	ISBN 978-9936-21-069-1

(c) ketabton.com: The Digital Library

دخپرندويې ټولنې يـــادښت

د لوی څښتن په نامه

درنو هېوادوالو ! تاسو ته پته ده، چې زموږ هېواد په وروستيو دېرشو کلنو کې د خپلمنځيو جګړو او د بهرني ښکېلاک ډګر ګرځېدلی، چې دغه غميزې تر ټولو زيات زيان د افغان ولس پوهنيزو او کلتوري ارزښتونو ته رسولی او زموږ ځوان نسل يې د نالوستۍ له ګواښ سره مخامخ کړی او د ناپوهي کندې ته يې ورټېل وهلی دی.

د افغانستان د دېرش کلنې غميزې په بهير کې د هېواد ګڼشمېر لوستي خلک يا ووژل شول او يا هم دې ته اړ شول، چې بهرنيو ملکونو ته کډوال شي، د هېواد ټول روزنيز او پوهنيز مرکزونه وران شول، چې د هېواد په ټولنيزه برخه کې يې يوه ستره پوهنيزه تشه رامنځ ته کړه، چې د دغې تشې ډکول به د سلهاوو کلونو په ترڅ کې هم بېرته بشپړ نه شي. د افغان-ولس په ټولنيزې، روزنيزې او پوهنيزې وده کې هر جوت ګام غوره ګڼل کېږي، چې د دغه کتاب د ژباړن او ټولونکي هڅې هم د قدر وړ دي او کېدای شي د ځوان نسل په روزنه کې جوتې ټولنيزې او روزنيزې اغېزې ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني کلتوري ټولنه په دې اند ده، چې پښتو ژبه د هېواد ملي او رسمي ژبه ده او د دې ژبې لپاره هر قدم د ستايلو او تقدير وړ دی، دا چې استاد اسدالله غضنفر د ډاکټر مبارک علي ليکنې ژباړلي او هغه يې په دغه شان يوه ټولګه کې را ټولې کړې دي د هېواد د ټولنپوهنې او فلسفې په ډګر کې يوه ستره لاسته راوړنه ده او ده ته د دغه لوی خدمت د ترسره کولو له کبله مبارکي وايي.

په نيدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه په دې اند ده، چې د يو هېواد پرمختګ د وګړو د لوستو او پوهو خلکو په شمېر او کچې پورې په نېغه تړلې ده. د ماشومانو، ځوانانو او وګړو ښوونه، روزنه او پوهونه د پرمختګ بنسټيزه برخه جوړوي، چې د کتابونو ليکل، ژباړل او خپرول د هېواد پوهنيزه پانګه پياوړې کوي، نو افغاني کلتوري ټولنه افغاني کارپوهانو، ځانګپوهانو او ليکوالو ته وړانديز کوي، چې د کتابونو په ژباړه او ليکلو لاس پورې کړي، چې په خپرولو يې د هېواد مرکزي او سيمييز کتابتونونه سمبال شي.

په درنښت

په نيدرلند کې افغاني کلتوري ټولنه

نيوليک

سرليک -- مخونه

يادونه .... ط

د ژباړن خبرې .... ل

د هند د پخوانو اشرافو د ډوډۍ خوړلو آداب ۱

د ټولنې بېل شوي او شړل شوي غړي ۴

د اکبر پاچا عبادتخانه ۸

مناظره ۱۲

د پيل تر پښو لاندې ۱۶

جرم او جزا ۲۰

د ټولنې دوه کلتورونه ۲۳

د پاچايانو مېلمستياوې ۲۷

په پخوانۍ اروپا کې اعدامونه ۳۱

تر ۱۸۵۶ کال د مخه شاه جهان آباد ۳۵

په پرونۍ اروپا کې پاکي ۴۰

د نابرابرۍ اغېز ۴۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

بغاوت په تاریخ کې ۴۸
د منځنیو پېړیو په هندوستان کې بغاوتونه ۵۲
انتخابات او استازیتوب ۵۶
دوی په شریکه وده وکړه ۶۱
د شیانو تاریخ ۶۵
د ګلونو کلتور ۶۹
لمر نۀ ډوبېږي ۷۳
مذهب او سیاست ۷۷
د فرانسې انقلاب ۸۱
د ډوډۍ خوړلو آداب ۸۵
د ازادۍ مبارزه که انقلاب؟ ۸۸
بې پرونه دنیا ۹۲
د یوۀ بغاوت خاطرې ۹۶
چنګېزخان ۱۰۰
نظافت ۱۰۴
وصیت ۱۰۸
ګدايي په تاریخ کې ۱۱۱
زوروې وسلې ۱۱۶
د جلاوطنۍ سیاست ۱۲۰
خاین او اتل ۱۲۳
جنت په تاریخ کې ۱۲۷

زور او مذهب ۱۳۲
سیاست د مذهب په مخالفت کې ۱۳۶
ازادي، مساوات ، وروګلوي ۱۴۱
یوازې بدلون پاتېدونی دی ۱۴۴
خیرات او ټولنه ۱۴۸
ترک غلامان ۱۵۲
دوزخ په تاریخ کې ۱۵۶
د کمزورو وسله ۱۶۰
د اکبر پاچا ډوډۍ ۱۶۴
انساني عامل ۱۶۷
د ۱۸۵۷ د واقعې تفسیر ۱۷۲
مفت خوارۀ او غوړه مالان ۱۷۶
غوړه مالي او تاوانونه یې ۱۸۰
انځورونه بدلېږي ۱۸۴
چچنامه ۱۸۸
د احساساتو ځای په تاریخ کې ۱۹۳
د سترګو شهوت ۱۹۸
کمیونالیزم او تاریخ ۲۰۲
بهکتي غورځنګ ۲۰۶
په خوراکي نظام کې تحول ۲۱۰
د محصلانو غورځنګونه ۲۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ او افسانه ۲۱۸
د مغولو دولت ۲۲۱
د قبرونو ډېرلیکونه ۲۲۵
تنباکو ۲۲۹
غزنوي محمود ۲۳۳
حقونه او مقاومتونه ۲۳۶
په شمالي هند باندې د ترکو غلبه ۲۳۹
د استعماري دوران له تاریخ سره د چلند ډولونه ۲۴۲
د مغولو د زوال برطانوي روایت ۲۴۶
قهوه خانې اوس نشته ۲۵۰
ترکان ۲۵۴
د تمدن په نوم ۲۵۸
د تاریخ کشف ۲۶۱
هندوستان داسې ونیول شو ۲۶۶
اورنګزیب عالمګیر ۲۷۰
د وروستیو مغولو مالي مشکلات ۲۷۴
د اتلسمې پیړۍ هندوستان ۲۷۸
د کسات اور ۲۸۲
د زوال د ورځو غمجنان ۲۸۵
د یوه مغول شهزاده کیسه ۲۸۸

یادونه

د لوی او ښنونکي څښتن په نامه

سادات مرستندویه ټولنه ویاړي چې د دغه شان فرهنګي کړنو د مالي ملاتړ له لارې د خپل هېواد په کلتوري، پوهنیزو او روزنیزو چارو کې برخه اخلي. د سادات مرستندویې ټولنې دا دویم کتاب دی چې د اروانباد سید مجیب احمد لمر په تلین یې چاپوي، لکه څنګه چې نوموړي غوښتل د هېواد د ښوونیزو او روزنیزو چارو په ډګر کې برخه واخلي، خو نیمګړي ژوند د ده دغه هیله پوره نشوای کړی نو اوس سادات مرستندویه ټولنه د دغه شان کتابونو د چاپ مالي ملاتړ د هغه، د ارواح د ښادولو په موخه په غاړه اخلي. دا چې اروانباد لمر څوک دی په لاندو څو کرښو کې به ورسره وپېژني:

د اروانباد سید مجیب احمد لمر ژوند لیک

سید مجیب احمد د سید عبدالاحمد زوی، د سید عبدالواحد لمسی، د سید نور محمد کړوسی، د سید شېر محمد کودی او د سید لعل محمد پردی دی، چې د ۱۳۵۹ لمریز لېږدیز کال د سلواغې د میاشتې په شپږویشتمه نېټه د جوزجان ولایت د شبرغان په ښار کې زېږېدلی دی او د ۱۳۸۴ هـ ش کال د کوچني مبارک اختر په لومړۍ ورځ چې د ۱۳۸۴ هـ ش کال د لړم له ۱۲ سره سمون لري د بلخ ولایت د خلم ولسوالۍ د کفترخانې په سیمه کې د ګاډي د اوښتلو له کبله په حق ورسېد (انا لله و انا الیه راجعون).

اروانباد سید مجیب احمد د افغاني دودونو سره سم لومړی د بغدادي قاعدې په زده کړې په کور کې پیل وکړ او په ۱۳۶۵ هـ ش کال د شبرغان ښار د ابن یمین په ښوونځي کې شامل شو، د ژوند د ناخوالو له امله یې د ښوونځي لوستل

(c) ketabton.com: The Digital Library

هلته سر ته ونه رسېدل او د زده کړو لپاره د پېښور ښار ته کډه شو، چې په پېښور کې يې د ښوونځي تر څنګ د کمپيوټر او انګرېزي ژبې زده کړو ته هم اوږه ورکړه او په پوره بريالیتوب سره يې د ښو پايلو تر لاسه کولو سره ښوونځی او د کمپيوټر مسلکي زده کړې پای ته ورسولې، چې په پای کې د کمپيوټر او انګرېزي ژبې د ښوونکي په توګه وګومارل شو. سيد مجيب احمد همدا ډول د ګنشمېر ديني کتابونو زده کړه له پلاره ترلاسه کړې ده.

سيد مجيب احمد د ۲۰۰۲ م کال په پیل کې له مهاجرته بېرته هېواد ته راستون شو او په يوه غير دولتي پولندي موسسه کې يې د کمپيوټر، اداري چارو او پلان جوړونې دنده پر غاړه واخيسته، چې په هېواد کې د ښوونځيو جوړولو او د ښوونې او روزنې په نورو برخو کې په کار بوخت و. سيد مجيب احمد د دغو دندو تر څنګ د کانکور د آزموينې د تر سره کولو وروسته د ښوونې او روزنې پوهنتون د ادبياتو په پوهنځي کې پوهنپال هم و.

د پولندي موسسې کارونه د افغانستان په ټولو ولايتونو او لرې پرتو سيمو کې تر سره کېدل او اروا ښاد سيد مجيب احمد د زړه له تله د هېواد په بيارغاونه کې او د هېواد د بچيانو د خدمت لپاره ملا تړلې وه او د ښوونې او روزنې په بيا رغاونه کې يې هر اړخيز زيار ګاللی دی. د کارونو د ښه سمبالښت لپاره د هېواد بېلابېلو سيمو ته تللی او د ښوونځيو لپاره يې د سيمو حالات خپله څېړل او همدا ډول يې د ښوونې او روزنې د لا ښه والي لپاره د جاپان هېواد په رسمي غوښتنه هغه هېواد ته سفر هم کړی و.

د سيد مجيب احمد په غوښتنه او له پلان سره سم پولندي موسسې د افغانستان په بېلابېلو سيمو کې د ښوونځيو د جوړولو تر څنګ په ښوونځيو کې د څښاک د اوبو د ستونزو د ليرې کولو لپاره د سلهاو ژورو څاګانو په جوړولو لاس پورې کړی، چې افغان ماشومان ترې برخمن شوي دي.

د يادونې وړ ګڼم، چې کله سيد مجيب احمد په ۲۰۰۲م کال کې هېواد ته راستون شو، نو د افغانستان د اداري سيستم د چارواکو لخوا ورته د کمپيوټري

چارو په برخه کې د لوړپوړي چارواکي په توګه وړانديز وشو، خو سيد مجيب احمد دغه دندې و نه منلې او داسې يې وويل:

«په هېواد کې د ډېرو زياتو ناخوالو له کبله ما ونشوای کولی چې ښوونځی په خپل هېواد کې پای ته ورسوم، نو ځکه زه ټولې هلې ځلې د ښوونې او روزنې په برخه کې کوم، چې تر څو د هېواد ټول بچيان په دې وتوانېږي چې ښوونځی په خپل ټاټوبي او خپل هېواد کې پای ته ورسوي او له پوهې برخمن شي.»

درنو هېوادوالو! سادات مرستندويې ټولنې هڅه کړې چې د دغه کتاب د مالي ملاتړ له لارې، د تکړه ښوونکي سيد مجيب احمد يادون وکړي او د هغه د هيلو يوه وړه برخه پوره کړي. ټولنه ستاسو څخه يوه هيله لري، چې د دغه کتاب په لوستلو سره ښوونکي سيدمجيب احمد لمر او د نورو وفات شوؤ وګړو روح ته دعا وکړئ!

سادات مرستندويه ټولنه استاد غضنفر او خپروندويې ټولنې ته، د دغه کتاب د چاپېدو له امله مبارکي وايي او د دوی د لا برياوؤ او کړنو په تمه ده.

أمين

و من الله التوفيق

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن خبرې

دا د ډاکتر مبارک علي د مقالو لومړی کتاب نه دی چې په پښتو ترجمه کېږي. د مبارک علي د مقالو ترجمه شو کاله پخوا ښاغلي محمد نوید پیل کړه. د ښاغلي نوید د ترجمه کړیو مقالو ټولګه په کوټه کې صحاف نشراتي موسسې خپره کړې ده. تېر کال دوبی د صحاف نشراتي موسسې مشر د مبارک علي د پښتو شویو مقالو یوه بله ټولګه راوښوده چې د چاپ انتظار یې کاوهٔ.

مبارک علي د هندوستان تر خپلواکۍ شپږ کاله پخوا د راجستان ایالت په ټونک کې دنیا ته راغی. نهه کلن و چې کورنۍ یې پاکستان ته کډه شوه. دهٔ د لوړو زده کړو لپاره د تاریخ مضمون خوښ کړ، په همدې علم پسې اروپا ته لاړ او په ۱۹۷۶ کال کې یې د جرمني په Ruhr پوهنتون کې دوکتورا واخیسته. د دوکتورا د رسالې موضوع یې په هندوستان کې د مغولو د زمانې مطالعه ده. دهٔ وروسته بیا ډېره موده په پوهنتونونو کې د تاریخ معلمي وکړه او د سند پوهنتون د تاریخ څانګې مشر شو. دهٔ په لاهور کې د ګویټه انستیتیوت د ډایرکټر په توګه او د (تاریخ) په نوم درې میاشتنې مجلې د چلوونکي په توګه هم کار کړی دی.

مبارک علي د هند براعظمګي په اوسنو مورخانو او مفکرانو کې د خورا لوی نوم څښتن دی.

د دهٔ په فکر کې اعتدال، په بیان کې وضوح، په میتود کې علمي بې طرفي او په سبک کې ایجاز وینو. دغو او ځینو نورو ځانګړنو زه هڅولی یم چې د هغه لیکنې ولولم او وژباړم.

زموږ په وطن او شاوخوا وطنونو کې له تاریخه معمولا د قام د ماضي د شانداره کولو یا د ځینو کسانو د ستر ښودلو او یا د مخالفانو د ځپلو لپاره استفاده کېږي. زما په نظر د مبارک علي په لیکنو کې دغسې تمایل نشته. دی د تاریخ د علم لویې موخې ته چې د نن د غوټو د پرانیستلو لپاره د پرون مطالعه ده، خورا وفاداره ښکاري.

دغه راز په افغانستان او شاوخوا سیمه کې تاریخ ته تر ډېره حده د پاچایانو د ماتو او بریو او داسې نورو لویو پېښو د داستان په سترګه کتل شوي دي خو مبارک علي د دې علم په موضوعاتو کې د ډېرې تنوع او وسعت قایل دی. د دهٔ په لیکنو کې د تاریخ د نا اشنا او نا متعارفو ساحو له سپړنې سره دلچسپي وینو. د هغه دې دلچسپي هم هڅولی یم چې د لیکنو په ژباړه کې یې برخه واخلم.

په دې کتاب کې راغونډې شوې مقالې مې د ډان (Dawn) ورځپاڼې د میګزین (Magazine) د دوه زره دویم او دوه زره نهم تر منځ کلونو په ګڼو کې لوستې او له همدې ځایه په مختلفو وختونو کې را ژباړلې دي. دغه مقالې د موضوع وحدت نه لري خو څرنګه چې ټولې له تېر وخت او ماضي سره تعلق لري نو (د تاریخ ننداره) نوم مې ورته غوره کړ.

که د ځوان ژباړن او مهربان ملګري سید عبدالله ولي زي هڅه نه وای نو دا ژباړې به خدا ایزده چې په کتابي بڼه چاپ شوې او په اوسني شکل ستاسې لاس ته درغلې وای. ښاغلي ولي زي دا ژباړې ټکي په ټکي ولوستې، چاپ ته یې چمتو کړې او ناشر یې ورته وموند. له دهٔ څخه د مننې په وخت مې په زړهٔ کې دا دعا راګرځي چې کاشکې په وطن کې د دهٔ غونډې د کار و ایثار زلمي لا زیات شي.

والسلام، اسدالله غضنفر

د ۱۳۸۸ شمسي کال د لیندۍ پنځمه، کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هنـــد د پـخــوانو اشرافو د ډوډۍ خوړلو آداب

په اتلسمه پېړۍ کې چې د هند د مغولو له ګوتو سياسي قدرت ووت او پخوانۍ دبدبه يې ختمه شوه، سردارخېلو يې هڅه وکړه چې د خپل حيثيت د ساتلو لپاره اجتماعي او کلتوري آداب وپالي او په دې ډول ځان تر نورو بر وښيي. دوی د ډوډۍ د خوړلو په برخه کې هم خپل تشريفات لرل چې پوره پام يې ورته کاوۀ.

د ډوډۍ دغه کلتور د مغولو د څو پېړيو اوږدۀ سلطنت په زمانه کې د شاهانه ژوند د تجربو پيداوار و، چې دوی يې ان د سياسي قدرت له زواله وروسته هم ودې ته ادامه ورکړه. له ډوډۍ او دسترخوان او مېلمستيا سره اړوند تشريفات او دودونه يوازې د مسلمانو اشرافو په کورنيو کې نه وو بلکې هندو اشرافو هم د ډوډۍ خوړلو خاصې نخرې او سامانې لرلې چې دوی يې له عادي خلکو بېلول.

د (بزم های اخير) ليکوال منشي فضل الدين په دې باره کې چې د مغولو وروستي پاچا بهادر شاه ظفر به د خپلې کورنۍ له غړيو سره ډوډۍ څنګه خوړه، جالب معلومات راکړي دي. دی وايي، د شاهي کورنۍ غړيو به تر ډوډۍ وړاندې او وروسته لاسونه د چندڼو په عطرو وينځل. دسترخوان به په غالۍ باندې اوارېدۀ. د کورنۍ غړي به د دسترخوان چارچاپېره پټه خولۀ ناست وو. سترګې غړول او د يو بل د قابونو څارل پکې نه وو.

اشرافو زرين(د سپينو اوسرو)، ډبرين او کلالي لوښي استعمالول. وروسته يې بيا له مسي لوښو هم ډېره استفاده کوله. ډوډۍ په دېګونو کې پخېده. دوی غټې، اوږدې څيمڅۍ لرلې چې په ديګ کې يې د ډوډۍ د مزې د څکلو لپاره کار ورنه اخيست. د هغه وخت په هندوستان کې د ډوډۍ د مېزونو، چوکيو، کاچوغو او پنجو رواج نه و.

که به پاچا چا ته وويل چې پلانی خوراک وخوره، هغه به د مننې لپاره سمدستي پاڅېد، ملا به يې کوپه او سر به يې کوز کړ.

د برټش ميوزيم په کتابتون کې د ميرزا نامې يوه قلمي نسخه موجوده ده. دغه کتاب چې د ليکوال نوم يې نه شته، د هندوستان د اشرافي کورنيو لارښود و. په ميرزا نامه کې د اشرافو له شان سره د مناسب چال چلند او لوړ کلتور اصول بيان شوي دي. دلته لولو چې د ډوډۍ لپاره بايد په باغ کې د فوارې څنګ ته پاک، ستره، ښکلې، ګلداره دسترخوان اوار شي. نوکرانو ته پاکې جامې او روغ صورت پکار دی. په دې کتاب کې د ټولو مېلمنو لپاره د يوۀ سايز د قابونو او د هر موسم د ډول ډول خوړو لپاره د رنګه کلالي لوښو ذکر راغلی دی. ميرزانامه له باکلتورکسه غوښتنه کوي چې ابشېدلې وريجې تر غوړو هغو بهتره وبولي، ځکه غوړې وريجې ګوتې چټلوي. دغه راز له باکلتوره شخصه غوښتنه شوې ده چې پياز يا سره مولۍ ونه خوري چې د ټېغونو سبب ګرځي او دغه شی ذهن او روح ناکراره کوي. ښۀ خو دا ده چې ډوډۍ د ګوتو په سرونو وخوړل شي. که اشرافي د چا مېلمه شي نو ورته پکار ده چې تر مړېدو دمخه لاس ونيسي چې کوربه ورباندې د وږ سترګې ګومان ونۀ کړي. د ميرزانامې په قول، د اصيل او با سليقه کس لپاره ضروري ده چې له اروا وږو او معمولي وګړيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره چې بدعادتونه لري، او يا له هغو سره چې په غاښونو کې خلال وهي، او د پان له خوړلو وروسته خبرې کوي او د نورو حساسيت ته نه ګوري، يوځای ډوډۍ ونه خوري.

يوې انګرېزې، مېرمن مير حسن علي، چې له يوهٔ هندي مسلمان سره يې واده کړی و، (د هند د مسلمانانو په اړه مشاهدات) په نوم په زړهٔ پورې کتاب ليکلی دی. دې د لکنهو د اشرافي کورنيو د ښځو د ډوډۍ خوړلو عادتونو ته په دقت کتلي دي. دا ليکي چې د ښځو حويلۍ ته به تياره پخه شوې ډوډۍ په کلالي لوښو کې چې په پتنوسونو به ايښي وو، وروړل کېده. دوی چې له کاچوغو او پنجو استفاده نه کوله، د ډوډۍ په پېلولو کې يې چندان ځنډ نه راتهٔ. خورا خوندورو خوړو او عالي اشپزې نورو کيسو ته ضرورت نه را منځ ته کاوه. د ډوډۍ تر شروع دمخه به هرې مېرمن ته اوبهٔ نيول کېدې چې لاسونه ووينځي او خولهٔ کنګال کړي. که به چا داسې ونهٔ کړل هغه په چټل خورو شمار وه. د مېرمن مير حسن علي دې ته هم ورپام شوی و چې دغو مېرمنو به چپ لاس لکه شل چې وي، هيڅ شي ته نه ورتيتاوهٔ. دوی به ډوډۍ ته د ګوتو سرونه وروړل چې لاسونه يې غوړ او ناولي نهٔ شي. ترډوډۍ وروسته هرې مېرمنې لاسونه د چنو په پوډرو وينځل. دغه خلک له صابون سره بلد وو خو استفاده يې ورنه نهٔ کوله.

دا دودونه تر هغو پورې ژوندي وو چې د ډوډۍ خوړلو اروپايي طرز او کلتور ورو ورو غلبه وکړه. اوس موږ د ډوډۍ کوټه، مېز، کاچوغې، پنجې او چاړې لرو خو له بده مرغه آداب يې نه لرو.

د ټولنې بېل شوي او شړل شوي غړي

بنيادم له ډېر پخوا وخته په ټولنه کې د سولې او نظم د ساتلو لپاره اصول لرلي دي. چې چا به دغه اصول او دودونه تر پښو لاندې کول، ټولنې به له ځانه شاړهٔ چې جزا ووينې. سرغړوونکی به يوازې په دې شرط معاف کېدهٔ چې ژمنه به يې وکړه چې بيا داسې نه کوي. که به يې ژمنه ونه کړه او يا به يې سرغړاوی د بخښنولو نه و نو مجبور به و چې د يوازې ژوند سختې وګالي. خو له ټولنې بېل په تنهايي کې اوسېدل او پايېدل ممکن نه وو، همدا وجه وه چې ډېرو لږو کسانو د سرغړاوي جرات کاوهٔ.

تاريخ راته وايي چې ټولنې ځينې ډلې يا کسان په دې وجه له ځانه بېل کړي او شړلي دي چې سياسي، کلتوري يا اجتماعي نظريات يې د ټولنې له منل شويو اصولو سره په ټکر کې وو. په شړل شويو کې سياسي ډلې، ناراضيان، مجرمان، روڼاندان، لېوني او کله کله خو ان لاعلاجه ناروغان شامل وو. د واکمنو سلوک له هغو کسانو سره د دښمنۍ سلوک و چې د دوی سياسي اقتدار ته يې خطره پېښوله او د حکومت د نسکورېدو هڅه يې کوله. دغه سياسي سرکښان نه يوازې د پاچا خپل غليمان حسابېدل بلکې د سلطنت د ثبات لپاره خورا خطرناک عناصر بلل کېدل. نو، سمدستي به جزا ورکول کېدله. يا به د ټاکلي وخت په مخه بنديخانې ته لاړل چې په خپلو کړو د پښيمانۍ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچا ته د وفاداری د څرګندولو وخت ومومي اويا به د خيانت په تور اعدام شول.

يو بل ډول سرکښان هغه کسان وو چې د ټولنې له اخلاقي اصولو، کلتوري ارزښتونو او دودونو يې انکار کاوۀ. د غسې وګړي هم غليمان ګڼل کېدل او يوه جزا يې دا وه چې خلکو به ورسره رابطه نه ساتله. د اکثرو په نظر دوی سم کسان نه وو، دوی بې لارې او ښويېدلي وو.

يوناني فيلسوف سقراط د دارنګه خلکو يو مثال دی چې د زلمو د ذهنونو په خرابولو تورن او اعدام شو.

يوه بله ډله د مفرورانو وه، چې غلۀ او قطاع الطريق وو. داسې هم شوي دي چې دوی د واکمنې طبقې د بې انصافۍ له لاسه د حکومت پر خلاف بغاوت کړی، ځنګلونو ته تښتېدلي، هلته يې پناه اخيستې، له هغه ځايه يې د شتمنو شتۀ لوټ کړي او د لوټ مالونه يې کله کله په خوارانو چې د دوی ملاتړي او ساتندوی وو، وېشلي دي.

په لرغونې زمانه او منځنيو پېړيو کې د جذام ناروغان له اجتماعي ژونده په بشپړه توګه محرومېدل. له جذاميانو سره به تبعيض کېدۀ او کليسا به ناولي بلل. د عيسوي دين عالمانو ته جذام د روح ناروغي ښکارېدله. له همدې کبله جذاميانو اجازه نه لرله چې بازار ته لاړ شي، سودا واخلي، کليسا ته تګ راتګ وکړي اويا داسې بل ځای ته چې خلک ورځي، ورشي. د قانون حکم و چې جذامي د ميراث حق نه لري. د دې لپاره چې خلک جذامي وپېژني، هغه مجبور و چې خاصې جامې واغوندي. وروسته بيا د جذاميانو بېلې کالونۍ جوړې شوې. له نورو خلکو سره به د دې کالونيو د اوسېدونکو رابطه غوڅه وه. د خپلو

کورنيو غړيو به هم لکه هغوی چې بېخي ژوندي نه وي، هيڅ تعلق ورسره نه ساتۀ.

يو بل هغه ګروپ چې له ټولنې بېل و، د لېونيانو و. البته، ټولنې لېوني زغمل، ځکه ضرر يې نه رسېدۀ. ليوني چې د راتلونکي وخت په باره کې په غيرواضحه ژبه غږېږي، په هند براغظمګي کې ورته د بزرګانو او غيبګويانو په سترګه کتل شوي دي. عام خلک به تر ليوني راتاو وو، ډول ډول پوښتنې به يې ورڅخه کولې چې د خپل تقدير په اړه څۀ ورنه واوري. په اوسنۍ زمانه کې ليوني په ليونتونونو، روغتونونو او دارالمساکينونو کې ساتل کېږي.

د مجرمانو په باره کې بايد ووايو چې دوی ته د جرم د نوعيت مطابق ډول ډول سزاګانې ورکول کېدې. لکه اعدام، مريتوب، جلا وطني او شکنجه. اروپايانو د استعمار په زمانه کې مجرمان مستعمرو ته استول او هلته يې په جزايي ډول په کانونو او کروندو کې بې معاشه کارونه ورباندې کول. په دې سلسله کې استراليا ډېره مشهوره وه. د انګلستان حکومت به د وړو جرمونو مرتکبان په بېړيو کې استرااليا ته استول، هورې به يې د ارزانه مزدورانو کار ورنه اخيست.

په اوسنۍ زمانه کې په هغو ځايونو کې چې د صنعت او ديموکراسي رېښې ښې غځېدلي دي، خلکو له خپلو سرکښو غړيو سره سلوک بدل کړی دی. په دغو ټولنو کې د سرکښو کسانو دود- مخالف نظرونه زغمل کېږي او د دوی د فکرونو په بيان باندې بنديزونه نه لګېږي. خو په هغو ټولنو کې چې لا د منځنيو پېړيو سياسي نظام حاکم دی، له سياسي او اجتماعي مخالفانو سره د پخوا زمانو غوندې وحشيانه رويه روانه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جنايت کارو په اړه بايد ووايو چې په اروپا کې په ۱۸۳۰کې د جرمونو د کمولو او د ټولنې په سم غړي د جنايت کار د بدلولو لپاره د بنديخانو عصري نظام تشکيل شو. د بند يخانو د نوي سيستم لومړی مقصد دا دی چې مجرم د زندان د پنجرو شاته واچوي او په دې ډول د بل جنايت د کولو صلاحيت ورنه واخلي. د مجرم د بندي کولو يو مقصد دا هم د ی چې هغۀ ته جزا بايد حکومت ورکړي، نه د هغۀ مدعي.

له بده مرغه په دريمه نړۍ کې د محبسونو حال دومره ناوړه دی او له بنديانو سره دومره نا انساني چلند کېږي چې مجرم په سم وګړي نه بلکې په لا بې لارې او بې رحمه وګړي بدلېږي. له بلې خوا په دريمه نړۍ کې ټولنه هم دې ته تياره نه ده چې بندي شوی کس د توبه کړي او سم شوي غړي په حيث ومني. دلته که يو څوک يو ځل مجرم وپېژندل شو، بيا بل هر وخت د مجرم او بې لارې کس په سترګه ورته کتل کېږي.

دا د ټولنې په تاوان ده چې ګڼ کسان او ګڼ ګروپونه له ځانه وشړي او له ټولنيز حيثيته يې محروم کړي. دغسې ټولنه ځان ژوبلوي، ټوک ټوک کېږي، په اجتماعي و سياسي لحاظ شړېږي او کلتوري، اجتماعي نظم يې له منځه ځي. د سرکښو، ناراضو، او مخالفو ډلو د شړلو په ځای پکار ده چې هغوی ته د ټولنې په غېږکې ځای ورکړ شي. دا کار به د ټولنې اجتماعي جوړښت او سټرکچر مظبوط کړي.

د اکبر پاچا عبادتخانه

په منځنيو پېړيو کې مذهبي تعصب د تقوا اوفضيلت نخښه وه. که به چا په دين کې زغم او نرمي کوله، دا کار يې د تقوا کمی بلل کېدۀ. بوسويه چې د منځنيو پېړيو مشهور ديني عالم وو، په فخر ويلي دي چې په کاتوليک مذهب کې تر بل هر دين ومذهب زغم وتحمل کم دی. په هغه زمانه کې د زغم نشتوالی او تعصب، له هر ډول بدعت او ارتداده د مومنانو د راګرځولو تر ګردو ښه وسيله او د دين د ساتلو ترګردو ښه طريقه ګڼل کېدله.

دغه حال يوازې هغه وخت بدل شو چې د عقلانيت (رنشنليزم) دوران راغی او نويو فکرونو او نظريو د اروپايانو په ايمان کې شکونه پيدا کړل او عقل ته يې د ژوند په هر اړخ باندې د قضاوت کولو صلاحيت ورکړ. د افکارو تنوير، رنسا نس، د صنعت ودې او د سکيولر نظريو خپرېدا، په شريکه، مذهبي عقايد وګواښل.

ديني عقيدې ته تر ګردو لوی خطر کمونيستي ايديالوژي پېښ کړ. د کمونيزم خطر د ټولو اديانو علما په دې فکر کې واچول چې د خپلو عقيدو د ساتنې لارې چارې ولټوي. دوی وروسته بيا، له الحاد سره د مقابلې او د ديني عقيدو د حفاظت په نيت د اديانو تر منځ مذاکرات پيل کړل څو په دې ډول د بيلو بېلو دينونو د پيروانو روابط سره نژدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي، د اديانو تر منځ مشترک ټکي راټول شي او د يو بل د زغملو او د يو بل د پوهېدلو امکان زيات شي.

په هغه زمانه کې چې اروپايان د مذهبي تعصب او نه زغم په لاره روان وو، په هند کې اکبر پاچا د صلح کل (له ټولو سره سوله) لار خپله کړه او په خپل نوي پايتخت فتحپورسيکري کې يې په ۱۵۷۵ميلادي کال د اسلام په بېلو بېلو اړخونو د بحث لپاره د عبادتخانې په نوم يوه موسسه جوړه کړه.

اکبر پاچا هره پنجشنبه سادات، مشايخ او اشراف په مذهبي بحث کې د ګډون لپاره عبادتخانې ته دعوتول. مورخ بدايوني په منتخب التواريخ کې ليکي چې: (د پاچا له هدايت سره سم د لمرخاتۀ خوا ته امرا، د قبلې خوا ته سادات، سويل ته علما او شمال ته مشايخ کېناستل. پخپله پاچا به کله په يوه او کله په بله ډله کې ناست و، د دوی خبرې به يې اورېدلې او د دوی د نظرياتو په اړه به يې پوښتنې ګروېږنې کولې.) که به ريفرينس ته اړتيا پېښه شوه د سلطنتي کتابتون کتابونه د دوی په خدمت کې وو.

په عبادتخانه کې به د اسلام د تاريخ، فقهې او احاديثو په باب تونده وتېز بحثونه روان وو. علماوو به پر يو بل تور لګاوۀ او پر يو بل به يې د کفر ټاپې لګولې. دوه کسه لوی علما، ملا عبدالله سلطانپوري او عبدالنبي صدر چې يو وخت يې په اکبر پاچا ډېر اثر پروت و، له ابوالفضل سره په مناظره کې پاتې راغلل. ابوالفضل چې د عبادتخانې د جوړېدو په کال دربار ته راغلی و، په بحثونو کې ډېر تکړه و. دۀ به په بحث کې خپل مخالفان لاجوابه کول. دۀ دا خبره د ملنډو او تحقير په نيت ليکلې ده چې: متعصب علما او معمولي فقها وشرمول شول.)

وروسته بيا د حکيم ابوالفتح ګيلاني او مير شريف آملي په څېر شيعه علماوو په راتلو سره په عبادتخانه کې د اسلام يو بل ډول تعبير وړاندې شو. د علماوو تر منځ په وړو وړو خبرو شورماشوراو هاى وهوی که څه

هم د اکبر پاچا طبيعت ورختېه کړی و مګر په خپله دا د بحث موضوعاتو ډېر خوند ورکاوۀ.

د بدايوني په قول: دۀ به د پوهانو او مشايخو په ملګرتيا ډېر وخت په عبادتخانه کې تېراوۀ او په تېره بيا د جمعې شپه خو يې تر سهاره پورې د دين د اصلي يا فرعي موضوعاتو په اړه په بحثونو او پوښتنو روڼوله.) اکبر پاچا که دغو متفاوتو تعبيرونو ته حيرانی وړی و، دا بلکل طبيعي وه، دۀ ويلي دي: کاشکي مې د نقلي علومو له ښوونکو د نظريو دومره اختلاف نه وای اورېدلی، او کاشکي د آيتونو او حديثونو دومره متفاوت تعبير وتفسير نه وای حيران کړی.)

دی چې د اسلامي علماوو تر منځ بحثونو قانع نه کړ، نو د نورو دينونو د تعليماتو په اړه د معلوماتو د حصول لپاره يې عبادتخانې ته د نورو اديانو لوی علما راوبلل چې په بحثونو کې برخه واخلي.

دلته د هندو دين علما راغلل. دوی د برهمن ايزم اصول او عقايد شرح کړل. ورپسې د جين (دا هم په هند کې يو دين دی چې د ژوندو موجوداتو نه وژلو ته خورا اهميت ورکوي. له يوې احصاييې سره سم د هند دوه فيصده خلک د جين دين پيروان دي. ژباړن) علما راغلل چې د هغو تر اغېز لاندې اکبر په خاصو ورځو کې د مال حلاله منع کړه. د زردشتي دين عالم، دستور مهرجي رانا هم د خپل دين غوټې پرانيستلې او لکه څنګه چې بدايوني ليکلي دي، په اکبر پاچا باندې زردشتي عقيدې دومره اثر وشيندۀ چې: پر ابوالفضل يې امروکړ چې د زردشتيانو له رواج سره سم بايد د ورځې په ټولو ساعتونو کې په دربار کې د مقدس اور د بل ساتلو بندوبست وشي.)

اکبر د لټون د شوق په حکم په ګوا کې استوګن پادريان دربار ته وروبلل چې د عيسايت په باره کې معلومات ورنه واخلي. د مسيحي تبليغيانو لومړی ډله د پادري اکواويوا په مشرۍ فتحپورسيکري ته په ۱۵۸۰ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاړه. د دې ډلې يوۀ غړي پادري مونسرت د اکبر دربارته د سفر ډېر په زړهٔ پورې راپور ليکلی دی. دهٔ ليکلي دي چې: پادريانو او د مسلمانانو ديني مشرانو په ګڼو مسايلو لکه تثليث، خدای، د خدای زوی، د هغهٔ مرګ... د حساب ورځ، مرګ، بيا ژوند او نورو مختلفو سياسي او فلسفي موضوعاتو پرله پسې بحثونه کول. البته، بې له مبالغې يا کلانکارۍ وايم چې د خدای په مرسته، پادريانو په بحث کې خپل مخالفان داسې غلي کړل چې هردم به يې ويل چې که عيسايت حق وي نو معجزه مو کومه ده.)

که څه هم پادريانو د بحث په وخت خورا ترخه ژبه کاروله خو اکبرپاچا او درباريانو يې حوصله نهٔ بايلله او اجازه يې ورکوله چې خپلې خبرې په ازادۍ سره وکړي.

د منځنيو پېړيو په تاريخ کې د عبادتخانې تجربه ساری نه لري. دغه تجربه له يوې خوا د ديني علماوو وچ تعصب راښيي چې د نورو عقيدې به يې ردولې او په خپلو عقيدو به يې ټينګار کاوهٔ. له بلې خوا دغو بحثونو داسې چاپېريال رامنځ ته کړ چې ديني پوهانو به خپل نظريات په ازادۍ سره پرته له ممانعته بيانول. د دينونو تر منځ دغو خبرو زغم او تحمل پيدا کړ او له اکبر سره يې مرسته وکړه چې په هندوستان باندې د حکومت کولو لپاره د صلح کل پاليسي خپله کړي.

دا يو عام سو تفاهم دی چې وايي اکبر پاچا نوی دين جوړ کړ. د (دين الهي) کلمه محسن فاني په(دبستان مذاهب) کې له ځانه جوړه کړې ده. دغه کتاب د جهانګير په زمانه کې ليکل شوی دی. ابولفضل د دين الهي په ځای د (آيين رهنموني) اصطلاح راوړې ده چې د لارښوونې مقررات يې معنا ده. د اکبر د مذهبي زغم پاليسي د هند لپاره چې د بېلو بېلو دينونو خلک پکې اوسېدل، مناسبه وه. اکبر وغوښتل د ټولو خلکو پاچا واوسي، که د هرې عقيدې او هر توکم خلک وي.

مناظره

دينونه دوه ډوله دي: يو هغه چې په نړۍ کې د خپلې عقيدې په خپرولو او د نورو اديانو د پيروانو په ماتولو باور لري او د دې مقصد ته د رسېدو لپاره خبرې اترې او تبليغ کوي. بل هغه اديان دي چې له نورو سره د خبرو ضرورت نه ويني، له خپلو پيروانو بس دا غواړي چې په خپله عقيده کې کلک واوسي. اول ډول اديان چې تبليغي ډلې لري، له يو بل سره يې رقابت وي. دوی د پيروانو د شمېرد ډېرولو لپاره، د تبليغ مختلفې لارې او ستراتېژۍ خپلوي چې هم د کشمکشونو او ټکرونو او هم د فکري ودې او تحرک سبب ګرځي.

اسلام چې هند براعظمګي ته راورسېد، له هندوايزم سره يې ټکر رانغی، ځکه په هندوايزم کې د خبرواترو او بحث مفکوره نه وه. خو کله چې د شرقي هند کمپنۍ د ملاتړ په سيوري کې د عيسوي دين تبليغي ډلې هند ته راورسېدلې نو فعاليتونو يې اسلام ته خطره پېښه کړه چې په نتيجه کې يې د بېلو بېلو دينونو د علماوو تر منځ بحثونه دود شول. دې دود ته مناظره وايي. په مناظره کې چې يا به د خاصو کسانو اويا د عامو خلکو په حضور کې وه، د دين پوهانو په بېلو بېلو ديني مسايلو باندې د خپلې عقيدې په رڼا کې بحث کاوهٔ. چې چا به خپل مقابل لوری بې ځوابه کړ، هغه د مناظرې ګټونکی و. د دې لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مقابل لورى په خپله عقيده کې راګير شي نو مناظره کوونکي ته پکار و چې د حريف له دينه خبر واوسي.

په هندوستان کې د داسې مذهبي مناظرو پيل د اکبر پاچا له درباره هغه وخت وشو چې دهٔ په ۱۵۸۰-۱۵۷۹کې عيسوي مبلغانو ته د ورتلو بلنه ورکړه. په دربار کې په هيڅ ژبه د بايبل (د عيسويانو مقدس کتاب) نسخه نه وه خو دغو مبلغانو د بايبل عبري، لاتيني او يوناني نسخې له ځان سره لرلې. مسلمانو علماوو چې بايبل نه وو لوستى نو سم ورنه خبر نه وو، حال دا چې قران کريم په ۱۱۴۳ ميلادي کال کې لادکيتون رابرت (رابرت اف کېټون) په لاتيني ژباړلى وو. عيسايي مبلغانو چې د قران ژباړه ښه لوستې وه، له مسلمانو علماووسره په بحث کې يې ورنه استفاده کوله. د مسلمانو علماوو د معلوماتو کمى د دې سبب شو چې هغوى د عيسايي مبلغانو سوالونو ته په ځواب ورکولو کې پاتې راشي. يو ځل په يوه مباحثه کې ديني عالم شيخ قطب الدين عيسوي مبلغانو ته وويل چې راځئ اور ته ودانګو، که هر څوک ورنه روغ راووتل، معنا يې دا ده چې په حقه لار روان دى. خو اکبر پاچا دوى له دې چارې په دې دليل راوګرځول چې د اور کار سوځول وي، نه د حق و باطل معلومول.

عيسايي ډلو د د اکبر د زوى، جهانګير په زمانه کې دربار ته تګ راتګ جاري وساتهٔ. دوى جهانګير پاچا ته په ۱۶۰۹ کې د بايبل فارسي ژباړه ورکړه.

دغه مذهبي بحثونه ښيي چې که څه هم د مغولو امپراطورۍ په سياسي لحاظ د خپل عظمت په اوج کې وه مګر د معلوماتو په لحاظ د هغه وخت د مسلمانو علماوو مزه نه وه او له تاريخ، فلسفې، منطق

او نورو دينونو ډېر خبر نه وو. دوى د استدلال په نسبت په پټو سترګو منلې عقيده باندې ډېره تکيه کوله.

کله چې شرقي هند کمپنۍ په سياسي قدرت بدله شوه، نو د هندوستانيانو د احساساتو د پارېدو له وېرې يې د عيسوي مبلغانو په راتلو بنديز ولګاوهٔ. خو وروسته په ۱۸۱۳ کې د عيسايانو تبليغي ډلو بيا اجازه وموندله چې هندوستان ته راشي او عيسايت خپور کړي. سرسيداحمدخان د ۱۸۵۷کال د بغاوت د علتونو په باب په خپله مشهوره رساله کې ليکي چې د دې بغاوت يوه وجه په هند کې د عيسايي مبلغانو تبليغ و ځکه د هند خلک يې د خپلې عقيدې د ساتلو په برخه کې انديښمن کړي وو.

هندوستان ته تلونکو تبليغيانو به عربي، فارسي، اردو او د هند نورې ژبې زده وې او د اسلام او هندوايزم په اړه به يې مطالعه لرله. دوى د عيسايت د خپرولو لپاره د نورو دينونو له علماووسره د عامو خلکو مخې ته مناظرې پيل کړې. په ۱۸۳۹کال کې يو جرمنى مبلغ چې کارل پفاندر نومېدهٔ، د مسلمانانو او هندوانو د عيسايي کولو په شوق هندوستان ته راغى. دهٔ د مسلمانانو په اړه فکر کاوهٔ چې اوس يې د زوال وخت دى او نور نو شيمه پکې نه ده پاتې. مېرمن اورل پاول په خپل کتاب (تر بغاوت دمخه هندوستان کې د مسلمانان او د عيسايانو تبليغي ډلې) کې ليکي: کارل پفاندر چې د اسلامي نړۍ بدې ورځې او د اروپايانو سياسي- اقتصادي قدرت ته وکتل نو دا نتيجه يې واخيسته چې مذهبي ارزښتونه به هم د اروپايانو زورور وي.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پفاندر گومان کاوهٔ چې د مسلمانانو اشراف، ملایان او عادي خلک چې د زوال په حالت کې دي، په خپل دین به یې باور کم شوی او په اسانه به عیسایت ته واوړي.

دغه وخت چې په هندوستان کې سیاسي قدرت د عیسوي مبلغانو پرخوا وو، د دوی گواښ تر پخوا پیاوړی وو. خو له بلې خوا مسلمان علما په دې پوه شوي وو چې باید د خپل دین دفاع د دلیل په مټ وکړي نه د احساساتو په زور. نو دوی د بایبل له هغو ژباړو چې عیسوي مبلغانو د خپل دین د خپرولو په نیت کړې وې، پوره گټه واخیسته. هغه څوک چې په دې زمانه کې د مناظرو د میدان اتل شو، هغه یو ملا نه بلکې یو ډاکتر وو چې وزیر خان نومېده. وزیر خان له عیسوي مبلغانوسره د مقابلې لپاره په اروپا کې چاپ شوي کتابونه چې د عیسایت په اصولو یې نیوکې کړې وې، لوستي وو. دی چې په نوې پوهه پوره سمبال و، کارل پفاندر ته یې په څو بحثونو کې ماته ورکړه. په اخر کې مات شوی پفاندر له هندوستانه ووت.

د نولسمې پېړۍ د مذهبي مناظرو یو اهمیت په دې کې دی چې د دغو بحثونو په نتیجه کې ځینو مسلمانوعلماوو په تېره سرسید احمدخان او مولوي چراغ علي، له نویو ارزښتونو سره د اسلام د تعلیماتو د تطابق لپاره د اسلام نوی تفسیراو تعبیروړاندې کړ. سرسیداحمدخان او مولوي چراغ علي د عیسوي مبلغانو په وړاندې د خپل دین د دفاع په څنګ کې، اسلام ته له مترقي لید لوري وکتل. خو د دوی نظریاتو د مسلمانانو د اکثریت توجه جلب نه کړه او د دیوبند علماوو له خپلو دودیزو او رواجي مفکورو سره ډېر ژر د هند په مسلمانه ټولنه کې نفوذ وکاوهٔ، چې په نتیجه کې زموږ دیني علما یو ځل بیا د اکبر پاچا په زمانه کې خپل دریځ ته ستانهٔ شول. د نړۍ په باره کې د دوی لید محدود شو او دلید محدودیت دوی د نوې زمانې د غوښتنو له درکه عاجز کړل.

د پیل تر پښو لاندې

د براعظمگي په تېر تاریخ کې د اعدام جزاگانې له لویه سره په دوه ډوله وې: یو د قتل، غلا، زبرزما (د جبر زنا)او یا اختطاف په څېر اجتماعي جرمونو لپاره او بل د بغاوت لپاره د اعدام جزا وه.

هر هغه چا ته چې د واکمن پرخلاف به یې اقدام کاوهٔ، د واکمن د وژلو هڅه به یې کوله او یا به یې د حکومت د نسکورولو دسیسه جوړوله، سخته جزا ورکول کېده. د اجتماعي جرم د جزا ټاکل د قاضي کار و. قاضي به په محکمه کې په دوسیه باندې له غوره وروسته یوه فیصله وکړه. خو د واکمن پر خلاف د جرم دوسیه به واکمن پخپله څارله، ځکه دغسې کس د واکمن شخصي دښمن گڼل کېدهٔ. د بغاوت جزا معمولا اعدام وه. البته کله کله به د درباریانو یا لویو اشرافو شفاعت د باغي د بخښلو سبب شو.

د سلطنت د زمانې (د ۱۲۰۶ او ۱۵۲۶ تر منځ) او د هند د مغولو د زمانې(له ۱۵۲۶ څخه تر ۱۸۵۷ پورې) تاریخي شواهد راښیي چې باغیانو او مجرمانو ته جزا څنگه ورکول کېده. د اعدام حکم به د سر غوڅولو، په دار کولو، حلالولو، سا تربتولو، ژوندي ښخولو، د کلا له بامه د راخطا کولو او یا د هاتي تر پښو لاندې اچولو په بڼه اجرا کېدهٔ. دا دود هم وو چې د محکوم د بدن غړي دې په ژوندوني غوڅ او تر هغه وروسته دې ووژل شي. که به محکوم د سلطنتي کورنۍ غړی و نو ممکنه وه چې په زهرجنو خوړو باندې په اسانه ختم شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حکومت یا پاچا پرضد باغیانو یا دسیسه جوړوونکو ته خورا سختې جزاوې ورکول کېدلې. د داسې کسانو خپلوانو به د اعدام شوي د ښخولو اجازه نه لرله. د محکوم مړی به په ورځو ورځو د ښار په چوک یا داسې بل معلوم ځای کې تر هغو ځړېدلی وو چې غوښې به یې وشړېدې او یا به ځناورو او مرغانو وخوړې. په ځینو مواردو کې د محکوم مړی په ښار کې ګرځول شوی دی.

سیاسي بندیان د واکمن مخې ته اعدامېدل. په پاچهي ماڼۍ کې به هاتیانو ته روزنه ورکول کېده چې د واکمن په یوه اشاره باندې محکوم چخښي کړي. محکوم به میدان ته لاس و پښې تړلی راوستل شو. هالۍ به روزل شوی پیل محکوم ته مخامخ ودرېد او د واکمن په اشاره به یې پر محکوم باندې پښه کېښوده. دا دردوونکې جزا وه خو د هند براعظمګي په تېر تاریخ کې ډېره تکرار شوې ده.

همدا جزا د جلال الدین خلجي په دورکې(له ۱۲۹۰ تر ۱۲۹۶ پورې) سیدي مولا ته ورکړه شوه چې د واکمن پرخلاف یوه دسیسه کې د لاس لرلو شک ورباندې و. علاوالدین چې په جلال الدین پسې له ۱۲۶۹ تر ۱۳۱۶پورې پاچهي وکړه، د چنګېزي مغولو د یرغل له تمبولو وروسته ټول جنګي اسیران د پیلانو تر پښو لاندې چخښي کړل. د دې پېښې په اړه د دغه سلطان د زماني مورخ ضیاالدین برني لیکلي دي چې سلطنتي تخت د وینو په دریاب کې ډوب شو. چنګېزي لښکرې چې له دا رنګه جزا وېرېدلي وې، پر هند باندې له حملې منصرفې شوې.

جلال الدین محمد اکبر(۱۵۵۸-۱۶۰۶) د خپل رضاعي ورور ادهم خان په اړه چې په قتل متهم وو، حکم وکړ چې د ماڼۍ د دیوال له سره دې

لاندې راګوزار شي او دا عمل دې تر هغو تکرار شي چې سا یې په تن کې وي.

کله چې د جهانګیر پاچا زوی، خسرو، ناکام بغاوت وکړنو جهانګیر خپل زوی او ټولو هغو کسانو ته جزا ورکړه چې ملګرتوب یې ورسره کړی وو.

د لاهورد ټکسلي دروازې د باندې د دارونو یو قطار جوړ شو او ټول باغیان د خلکو مخې ته په دار شول. د شهزاده خسرو دوه ملاتړي، حسین بېګ او عبدالرحیم د خرۀ او غویي په پوستکو کې وګنډل شول او د لاهورښار په بازارونو کې په خرو سپاره وګرځول شول. د خرۀ د پوستکي د ژر وچېدو په وجه د حسین بېګ سا تربت شوه، ومړ، خو هغه بل چې د غوایي په پوستکي کې و، د خپلو ملګرو په مرسته وژغورل شو.

د حیوان په پوستکي کې د محکوم ګنډل، د چنګېزي مغولو دود و. د بابر اولادې (هندي مغول) دا جزا له هغوی زده کړې وه. البته له همدې خاص مورده وروسته موږ بل داسې سند نه لرو چې د بابر د اولادې بل پاچا دې د دا رنګه جزا حکم کړی وي.

اورنګزېب پاچا د خپل ورور داراشکوه او د داراشکوه د زوی د حلالولو حکم وکړ. د حکم له اجرا وروسته د داراشکوه مړی د پیل په شا د ډیلي په بازارونو کې وګرځول شو. د هغۀ وخت د مورخ خافي خان په قول د ډیلي خلکو د داراشکوه د مړي په لیدو ژړل او د هغۀ پر قاتلانو یې لعنت وایۀ.

د بابر د کورنۍ د وروستیو پاچاهانو په زمانه کې واکمنو د اعدام عصري طریقې خپلې کړې. مثلا په ځینو مواردو کې به محکومان د توپ خولې ته تړلي ودرول شول او توپ به ډز وکړ. دا طریقه انګرېزانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم خوښه کړه او په هند کې یې د خپل حاکمیت په دوران کې ډېرځله ورنه کار واخیست.

د هند په تاریخ کې دا هم وینو چې مجرمانو ته د اعدام نه بلکې د یوې قلعې په زېرزمینۍ کې د بندي کېدو او تدریجي مرګ سزا ورکول شوې ده. بندیان به په دغو زېرزمینیو کې د ناوړې تغذیې، د تازه هوا د نشتوالي او د بدو صحي شرایطو په علت ورو ورو په زجر مړهٔ کېدل.
یو ایټالیایي سیلاني، منوچي، چې د ۱۶۵۸ او ۱۷۰۳کلونو تر منځ هند ته تللی و، لیکي چې د هند د مغولو پاچایانو دا عادت دی چې سیاسي بندي ته داسې زهر ورکوي چې صحت یې ورو ورو خراب شي او په اخر کې ومري.

جرم او جزا

د قانون غوښتنه دا ده چې که څوک له قانوني مقرراتو یا د ټولنې له اصولو غاړه غړوي، جزا یې پکار ده. جرم په هره ټولنه کې له جزا سره غوټه وي.
جزا له وهلو ټکولو، جریمې، جلا وطنۍ او د محکوم له مریې کولو رانیولې تر اعدام او عمري قیده پورې بېلابېلې بڼې لري. په لرغونې زمانه او منځنیو پېړیو کې منظمې بندیخانې نه وې. مجرمان به یا په کورونو کې حبس وو، یا به په داسې ودانیو کې ساتل کېدل چې د سرکار پیرې به پې ولاړې وې او دا امکان به ډېر کم و چې بندیا ن وتښتي یا د باندې ووځي.
په پخواني یونان کې مونږ د دا رنګه قیدوبند یو مثال د سقراط په قضیه کې وینو چې د اعدام د فیصلې له اعلانېدو وروسته بندي شو. که څهٔ هم د سقراط ملګرو د هغهٔ د تېښتې پلان جوړ کړ خو دهٔ تېښته ونه منله، دا یې غوره وبلله چې قانون ته د وفادار تبعه په توګه ومري.
مورخانو په لرغوني مصر کې هم د بندیخانې د یوډول سیستم نخښې لیدلې دي. په دې هېواد کې د بندیانو د چارو د بندوبست لپاره مدیران، کاتبان او پیره داران مقرر وو. بندیانو به کار کاوهٔ. د بندي تېښته لوی جرم و او تښتېدلي ته سخته سزا ورکول کېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لرغوني روم کې پورورکوونکي حق درلود چې پوروړی بندي کړي، ويې وژني يا يې د مريي غوندې په بل چا وپلوري. د روم د وطن مالکانو کورنۍ بنديخانې لرلې. دوی به خپل نوکران اوغلامان بنديانول چې سم وچلېږي.

په انګلستان کې پاچا ويليم (۱۰۶۰ – ۱۰۸۶) د لندن برج د سلطنتي کورنۍ د قيدي غړيو لپاره جوړ کړ. دغه برج څو پېړۍ د سلطنتي کورنۍ د غړيو، د لويو باغيانو او مشهورو شخصيتونو د قيدېدو ځای و. دلته مثلا والټر رالي او ملکې ان بولين د بند ورځې شپې تېرې کړې دي. له دې برج سره متعلقه يوه جالبه کيسه د دورهام د بيشپ (اسقف) ده. دغه سړی د مالي فساد په تور دلته بندي و. د دۀ وخت په برج کې ښۀ تېرېدۀ ځکه د پيرې کسانو ته يې رشوت ورکاوۀ او هغوی په مقابل کې ورته هر ډول اسا نتياوې برابرولې. يوه ورځ بيشپ (اسقف، عالي رتبه روحاني) پيره داران مېلمانۀ کړل، ښۀ خوندوره ډوډۍ يې ورکړه او بېتوله مشروب يې ورباندې وڅښل. چې دوی سم نشه شول، بيشپ د رسۍ په ذريعه له برجه راکښته شو، وتښتېد.

دويم هانري د خپل قلمرو په ګوټ ګوټ کې بنديخانې جوړې کړې. له مقرراتو سره سم، بندي مکلف و چې د ځای، ډوډۍ او سونګ پيسې ورکړي. که به بندي بېوزلی و، خيريه ادارې يې د محبس لګښت ورکاوۀ. ويل کېږي چې اتلسمه پېړۍ په اروپا کې د عصري محبسونو د نظام د زېږېدو زمانه ده.

د منځنيو پېړيو په هند کې د بنديخانې نظام نه و. مجرمان به وهل کېدل، جريمه به يې ورکوله، اعدامېدل به او يا به په کوتوالۍ کې د لنډ وخت لپاره توقيف کېدل. د هند د مغولو په دور کې د شاهي

کورنۍ غړي او امرا په ګواليار قلعه کې حبس کېدل. جهانګير په تزک کې ليکلي دي چې دۀ، مذهبي عالم او صوفي احمد سرهندي ګواليار قلعې ته واستاوۀ چې په خپلو نظرياتو کې تغيير راولي. اورنګزېب هم شهزاده مراد په ګواليار کې بندي کړ. په هند کې څو نورې قلعې هم د اشرافو د حبس او قيد لپاره پکارېدلې.

دا سې ښکاري چې د بغاوت په قضيه يا د لويو اشرافو په مورد کې، له کورونو څخه د محبس کار اخيستل کېدۀ. شهزاده دارا شکوه په يوۀ کور کې قيد و او په همدې کور کې د اورنګزېب په حکم ووژل شو. شيوا جي له اورنګزېب سره له ملاقاته وروسته په کور کې نظربند و چې وروسته بيا په يوۀ لوی زنبيل کې پټ شو او ځان يې وايست.

يو بل دود دا و چې بنديان به ځينو اعتباري اشرافو ته وسپارل شول چې ويې ساتي. د سپارل شوي کس د تېښتې مسووليت د نوموړي اشرافي په غاړه و. پاچا ته به ځواب دۀ ورکاوۀ.

شهزاده خسرو د خپل پلار جهانګير پر خلاف د بغاوت په جرم په قصر کې بندي شو. چې جهانګير به چيرته سفر کاوۀ، دی به هم ورسره و. وروسته بيا شهزاده خسرو شهزاده خرم ته وسپارل شو. هغه ته چې خسرو د تخت په نيولو کې خپل سيال ښکارېدۀ نو دکن ته د لښکر لېږد په وخت يې په پټه زهر ورکړل. په هند کې د بنديخانو او محبسونو نوی نظام انګرېزانو رواج کړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولنې دوه کلتورونه

بکهتي او دلیت غورځنګونه که څهٔ هم په بېخي بېلو وختونو کې وو، خو په دواړو کې له مسلط او لاسبري کلتور سره د سیال او حریف کلتور د مبارزې او مقابلې زور او شور وینو.

د ولسونو په عام پسنده کلچر کې د مسلطو طبقو د بې رحمیو، استثمار او بې انصافیو د افشا کولو لپاره د کیسو د مجلسونو غوندې جالبې وسیلې پیدا کولای شو. د دې کیسو اصلي اتلان باچهان، جنرالان او یا نور لوی مقامات نه وو، بلکې هغه کسان وو چې له حاکم نظام سره یې مخالفت او د هغهٔ په مقابل کې یې بغاوت کاوهٔ. د د غو کیسو اتلان به د عوامو زامن وو او د عوامو په ګټه به له ظالمانو سره جنګېدل چې عدالت راولي. دغه راز په ولسي کلچر کې ټوکیان، ټګماران او خندوونکي ممثلان وینو چې د خپلو چلونو او هنرونو په مرسته به یې د عادي خلکو د ژوند په تیارو کې د څو شېبو خوشحالي او رڼایي راوسته.

ډاکوان او مسلح غلهٔ چې د حکومت د قدرت پروا یې نه لرله، د عوامو په کلچر کې سمدستي په اتلانو بدل شول.

دغه کسان د خلکو د څواک او د دوی د ارزوګانو سمبولونه وو. له سیا سي اقتدار سره د د غو کسانو مقابله او مبارزه نه یوازې په کیسو کې بیان شوې بلکې په سندرو کې راغلې او په خورا شوق و

جذبه ویل شوې ده. د هند په شمال کې سلطانه ډاکو عادي خلکو ته د روحیې ورکولو الهه شوه. په پنجاب کې نظام لوهار تر اوسه پورې په فولکوریک ادب کې د هیرو غوندې ستایل کېږي. په سند کې چې قطاع الطریق پرو چاندیو ووژل شو، ګڼ خلک یې جنازې ته ورغلل او ډېر وستایل شو، ځکه دهٔ د مظبوط مرکز او دولتي ادارو پر خلاف بغاوت کړی و. دغه ادارې او موسسې د سند عوامو ته ظالمې ښکارېدې. موږ دا رنګه مثالونه، لږ یا ډېر، د هند براعظمګي په بل هر ځای کې موندلی شو.

په یو بل مثال کې وینو چې خلکو د اوازو په وسیله د حاکمې طبقې د شرمولو هڅه کړې ده. د اوازو او ګونګوسو کلچر یوه ډېره زوروره وسله ده چې اوس هم د پخوا په څېر په پراخه پیمانه استعمالیږي. په سرکاري رسنۍ او رسمي تبلیغاتو کې واکمن، جنرالان او مقامات شریف، سخي او دینداره معرفي کېدل خو د خلکو په اوازو کې به دا معرفي سرچپه شوه. د عوامو اوازو، ګونګسو او پسپسي به دوی مستبد، زنا کار، بد اخلاق او بې رحمه انځورول.

ایټالیایي سیلاني منوسي، چې د شاه جهان پاچا په زمانه کې هند ته تللی و، په خپل کتاب سټوریا ډو مګور کې داسې ګڼې اوازې ثبت کړې دي چې په هغو کې شاه جهان ډېر عیاش او بد لمنی راپېژندل کېږي او سلطنتي حرم د فساد ځاله انځورېږي. دغو اوازو او ګنګوسو د سلطنت حیثیت له خاورو سره خاورې کاوهٔ.

په ولسي نکلونو لکه هیر رانجها، سسي پنو، سوهني ماهیوال او میرزا صاحبان کې اصلي خبره د ټولنې له منل شویو دودونو او رسمونو سرغړاوی دی. چې نکلچیانو به دغه نکلونه په مجلسونو کې ویل او یا به د سندرو په بڼه اورول کېدل خلکو به ورنه الهامونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخیستل او د هغو نارینه وو او مېرمنو مېړانه او زړهٔ ورتیا به یې ستایله چې د سر په بیه یې د ټولنې له مسلطو ارزښتونو سره مبارزه کړې وه.

شاعري هم د عوامو د کلچر یوه اثرناکه وسله وه چې مذهبي تعصبات یې کمول او په خلکو کې یې زغم پیدا کاوهٔ. د شاعرۍ په کاٰبو ټولو ډولونو کې په ملایانو، برهمنانو، شېخانو او زاهدانو ټکونه شوي او ریا کار او دنیا پرسته معرفي شوي دي. د ولس د کلچر ټولو دغو عناصرو د ټولنې ورځني ژوند ته لاره کوله او په پټه خولهٔ یې د ټولنې نړۍ لید بدلاوهٔ.

موږ مېلې، لمانځنې او قسم قسم مذهبي و کلتوري غونډې او اجتماعات هم د عوامو د کلچر برخه بللای شو. د دغو غونډو او اجتماعاتو یو مهم اړخ دا و چې طبقاتي توپیرونه یې نه پېژندل. برخه والو به یې له اجتماعي خنډونو پرته په جوش او جذبه سندرې ویلې او نڅاوې کولې. د لته دخان وغریب یا زورور و کمزوري فرق نه و. ټول به سره یو ځای وو او د جشن خوشحالۍ به یې له یو بل سره شریکولې.

سیال او حریف کلچر د بې وسو او بې واکو پرګنو کلچر و. د خلکو پرګنې د موزیک، ادب، تیاتر، داستانونو او فستیوالونو د عام پسنده ډولونو د خپلولو له لارې په ټولنه کې د خپل ځای د پیدا کولو او د زورورو د زور د اوبهٔ کولو لپاره له حریف کلتوره استفاده کوي. دغه کلتور دوی ته شعور ورکوي او د ژوند د ربړو د زغملو حوصله وربخښي.

کلتوري ارزښتونه او دودونه ټولنه کنټرولوي او د اجتماع د چلند، آدابو، لرلید او رویې په جوړېدو او دغه راز د سیاسي و اقتصادي

غورځنګونو په زېږېدو او جوړېدو کې برخه اخلي. ټولنه، مادي کلچر چې له ټکنالوژي سره کلک تړلی دی، د معنوي کلچر په نسبت چې له سلوک او آدابو سره تړاو لري، په آسانۍ مني. ځکه معنوي کلچر د ټولنې له اخلاقي یا ملي پېژندګلوۍ سره غوټه دی.

د تاریخ په بهیر کې سیاسي، اقتصادي او اجتماعي ځواکونه د ټولنې جوړښت بدلوي چې ورپسې نوي کلتوري ارزښتونه او دودونه زېږي. د ټولنې لوړې طبقې د خپلې برلاسۍ د ادامې لپاره د کلتور په دغه نوي حالت کې هغه څهٔ خپلوي چې دوی له عادي خلکو بر او بېل کړي. د ټولنې نتلې او ځپلي خلک عوامي کلتور ته مخه کوي چې په ټولنه کې بهتري راولي، البته دوی د لاډېرو خلکو خیر په نظر کې ساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاچايانو مېلمستياوې

خلکو ته ډوډۍ ورکولو همېشه سياسي او اجتماعي مقصدونه لرلي دي. واکمنو او اشرافو له مېلمستياوو څخه د وسيلې کار اخيستی او په دې ډول يې نورو ته خپل سخاوت ورښکاره کړی دی. د دې لپاره هم مېلمستياوې شوې دي چې نور د دربار له بې مثاله آشپزۍ خبر شي. په مېلمستياوو کې به په ډوډۍ سربېره ساتېري اوتفريح هم وه. نه يوازې نڅا او موسيقي بلکې شعرويل، د مداريانو لوبې او علمي بحثونه په دغو محفلونو کې دود وو.

اشرافي به خپل مېلمه ته پوره بندوبست کاوۀ، د ډول ډول خوړو په برابرولو به يې ډېرې پيسې لګولې. که به مېلمه پاچا و، نو کوربه به قيمتي سوغاتونه ورکول، چې د دۀ بلنه يې منلې او د دۀ سر يې لوړ کړی دی. کله کله نورو مېلمنو ته هم سوغاتو ورکول کېدل.

د پاچايانو له خوا پرله پسې مېلمستياوې د هغوی لپاره ضروري وې.

نظام الملک په خپل کلاسيک اثر(سياست نامه) کې ليکي چې اشرافو ته ضيافت د پاچايانو دستور و. په تېره بيا د سلطان طغرل (۱۰۳۶-۱۰۶۳) عادت و چې هر سهار به يې په درباريانو او ملازمانو خوندوره ډوډۍ خوړوله. دۀ به د سفر په وخت او يا که به په ښکار وتی و، هم، دغه مېلمستياوې ورکولې. د دې ډوډۍ به دومره ښه انتظام شوی و او دومره به پريمانه وه چې په درباريانو سربېره، له پاچا سره د لارې ملو عادي خلکو ته هم رسېده. د نظام الملک په قول د ترکستان

واکمن په دې پوهېدل چې خلکو ته د ښې مېلمستيا د ورکولو په ذريعه څنګه پر هغوی حکومت وکړي.

په هندوستان کې د سلطنت په زمانه اود مغولو په دور کې،واکمنو خپلو درباريانو اوپردو مېلمنو ته تل مېلمستياوې ورکولې. د تاريخ فيروز شاهي ليکوال ضيا الدين برني ليکي چې دا د ډيلي د سلاطينو رواج و چې له علماوو سره به يې ډوډۍ خوړه. اشراف هم په دغو مېلمستياوو سرلوړي کېدل. برني د اشرافو ترمنځ د ډوډۍ کولو په سر سيالي ياده کړې او کښلي يې دي چې دا د دوی لپاره د حيثيت او پرستيژ خبره وه. دغه مورخ ليکلي دي چې که به يوۀ اشرافي واورېدل چې سيال يې پنځۀ سووه کسه مېلمانۀ کړي نو دۀ به زرو کسانو ته مېلمستيا وکړه چې تر هغۀ يې واړوي. د اشرافو ډېرې پيسې په مېلمستياوو لګېدې او د مصارفو د پوره کولو لپاره يې له سودخورو او ملتاني سوداګرو په ډېره ګټه پيسې پورولې. د بدخرڅيو نتيجه به د دوی بېوسه کېدل او هغه د چا خبره د پولۍ ټک ته کېناستل وو.

تاريخ د هغې مېلمستيا جزييات ثبت کړي چې کيقباد(۱۲۸۷-۱۲۹۰) خپل پلار بغرا خان ته کړې وه. په دې مېلمستيا کې زر ډوله خواړۀ پاخۀ شوي وو. په دې سربېره قسم قسم وچې ډوډۍ، کلچې او مېټايانې هم د مېلمنو مخې ته ايښې وې.

ابن بطوطه چې د محمد تغلق (۱۳۲۵-۱۳۵۱) په وخت کې هند ته راغلی و، ليکي چې په دربار کې دوه ډوله ډوډۍ وه. يوه د اشرافو او بل د عامو خلکو لپاره. سلطان به له خپلو نژدې امراوو، اشرافو او لوړرتبه مقاماتو سره ډوډۍ خوړه. کله کله به دۀ د خپلې خوښې اشرافي ته د خاص قسم ډوډۍ ست وکړ چې دا هغۀ ته لوی وياړ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

عزت و. له يوهٔ اټکل سره سم، د محمد تغلق د پخلنځي ډوډۍ کابو شل زره کسانو ته رسېده. هره ورځ لږ تر لږه دوه زره غوايي او دوه نيم زره اوزې او پسونه حلالېدل، چې خلکو ته ډوډۍ ورسېږي. غواګانې نه حلالېدلې.

نورو سلاطينو هم د مېلمستياوو دود پاللی دی. سکندر لودي(۱۴۸۹-۱۵۱۷) ديني علما او پوهان مېلمانهٔ کول، خو دغو مېلمنو د سلطان مخې ته د ډوډۍ خوړلو اجازه نه لرله. دوی به خپله برخه کورونو ته ورسره وړه. سلطان به د دوی مخې ته يوازې په ډوډۍ ناست وو.

د مغولو په زمانه کې چې سلطنت په امپراطورۍ بدل شو، سلاطين او اشراف لا شتمن شول او مهمانۍ يې لا شانداره شوې. د ډوډۍ د ډولونو په لست کې هغه خواړهٔ هم راغلل چې مغول ورسره په منځنۍ اسيا کې بلد وو. وروسته بيا له ايراني خوړو سره بلدتيا دسترخوان لا رنګين کړ. د ډوډۍ د پخولو او برابرولو نظافت ته به خاصه توجه کېدله. د چاپېريال د جذابيت لپاره به عطرونه پاشل کېدل. لا ډېرو خوندورو خوړو اشتهاوې لا زياتې پارولې او ځينې اشراف د ډېرې اشتها په لرلو مشهور شول. ويل شوي دي چې د اکبر پاچا نږدې ملګری او مورخ ابوالفضل، په متنوع خوراکونو عادت و. ابوالفضل چې به ډوډۍ خوړه، زوی به يې چې د دهٔ د پخلنځي د چارو مسوول و، د پلار ځنګ ته ناست و، ځار به يې کاوهٔ چې پلار يې کوم ډول خواړهٔ خوښ نه کړل. هغه خواړهٔ به بيا نه پخېدل. له ابوالفضله پاتې شوې ډوډۍ به د رتبې په لحاظ راټيټو اشرافو خوړه. عادي خلکو ته په حضر او سفر دواړو کې کېچړي ورکول کېدهٔ. د نورجهان ورور اصف خان هم د ډېرې اشتها په لرلو مشهور و.

د مغولو د امپراطورۍ له زواله وروسته د لکنهو او دکن حکومتونو د مېلمستياوو دغه دود وپالهٔ او د ډوډۍ د کلچر د غوړولو لپاره يې پوره پوره هڅه وکړه.عبدالکريم شرر په خپل اثر(ګذشته لکنهو)او نصيرالدين هاشمي په خپل اثر (دکني کلچر) کې د دکن او لکنهو د دربارونو د ډوډۍ د خاصو او بې نظېرو ډولونو ذکر کړی دی.

مېلمستياوې يوازې د مېلمنو د خوشحالولو لپاره نه وې، بلکې له مېلمنو څخه د ځان د خلاصولو لپاره هم وې. واکمنو به کله کله خپل مخالفان مېلمانهٔ کړل او په ډوډۍ کې به يې زهر ورکړل. نظام الملک په سياست نامه کې ليکلي دي چې انوشېروان د مزدک لارويانو ته مېلمستيا وکړه. کله چې دوی د ډوډۍ او شرابو له څښلو وروسته پوره بې حاله شول، ټول يې تر تېغ تېر کړل. اورنګزېب(۱۶۵۸-۱۷۰۷) هم د خپل ورور شهزاده مراد د وژلو لپاره همدا کار وکړ. مراد يې د ماښام ډوډۍ ته مېلمه کړ. کله چې مراد په مېلمستيا کې د ډېرو شرابو له څښلو وروسته پوره نشه شو، اورنګ زېب يې د نيولو حکم وکړ او ګواليار قلعې ته يې واستاوهٔ. مراد هلته د قتل په تور محاکمه او اعدام شو. د بنګال واکمن علي وردي خان، مرهټه ليډر بهاشکر او د هغهٔ ملګري مېلمانهٔ کړل او ووژل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پخوانۍ اروپا کې اعدامونه

جنايت کارو، باغيانو، ناراضيانو او مرتدانو ته د دې لپاره سخته سزا ورکول چې نورو ته عبرت شي، په منځنيو پېړيو کې عام وو. ډېره بوږنده جزا د اعدام وه. په هغه زمانه کې حتی د اعدام په سزا کې هم طبقاتي توپير ته پام کېدۀ. د منځنيو پېړيو اروپايانو په سرغوڅېدا کې عزت او په دار کېدا کې بې عزتي ليده. ځکه خو اشراف د سرغوڅولو او عادي خلک د په دار کولو لايق بلل کېدل. ښځې نۀ په دار کېدلې. د هغوی به يې ساه ورتربتوله.

په اعدام کې دغه تبعيض د فرانسې انقلاب په زمانه کې چې ډاکټر جوزوف ګيولتين د اعدام نوې وسيله اختراع کړه، ختم شو. دا وسيله چې د خپل مخترع په نوم ده، د هرې طبقې د محکوم لپاره وکارېدله. په فرانسه کې انقلابي حکومت د انقلاب د برابرۍ د اصل په اساس په ۱۷۹۱کې اعلان وکړ چې د هر چا د اعدام جزا به د سر غوڅولو په بڼه عملي کېږي.

د اروپا په منځنيو پېړيو کې د اعدام لپاره داسې بندوبست کېدۀ لکه تماشه چې وي او خلک يې بايد سمه ننداره وکړي.

پتر پيرنبرګ په خپله ليکنه کې چې (د معاصرې اروپا په اوايلو کې وګړي او دولت) نومېږي او په ۱۹۹۸ کې چاپ شوې ده، په پخوانۍ اروپا کې د اعدام د مراسمو او د دغو مراسمو په مقابل کې د خلکو د غبرګون په اړه په تفصيل غږېدلی دی.

دۀ په دې باره کې چې په اعدام محکوم به څنګه د خلکو په جلوس کې د اعدام ځای ته بېول کېدۀ، بشپړ جزييات بيان کړي دي. د اعدام په ورځ به په ټول ښار کې د کليسا زنګونه ووهل شول. د سړک دواړو غاړو ته به خلک ولاړ وو چې د اعدام ځای ته د مجرم د وړلو ننداره وکړي. کله کله به خلکو د مجرم په خلاف خپل قهر ښکاره کړ، کنځلې به يې ورته کولې او په تېږو به يې ويشتۀ. خو يو نيم ځل به د غم چوپتيا خپره وه.

د اعدام په ځای کې به دار ولاړ و، قاضيانو او څارنوالانو به رسمي چپنې اغوستې، په خپلو چوکيو ناست وو. خلکو معمولاً د اعدام د حکم له اعلانېدو سره سم د خوشحالۍ چيغې سورې او چکچې شروع کولې. له مجرمه توقع کېده چې حکم ومني او ندامت څرګند کړي. خو کله کله به مجرم د اعدام حکم غير عادلانه بالۀ، قاضيانو او دا نورو خلکو ته به يې سپکې سپورې ويلې او د ځان د بې ګناهي دلايل به يې راوړل. دغسې کس سرکښ او نافرمانه بلل کېدۀ.

د اعدام د مراسمو په وخت روحانيونو مذهبي مراسم تر سره کول چې محکوم د خپل روح ژغورنې ته چمتو کړي او قاضيان له چوکيو دم په دم راولاړېدل چې خلک د اعدام دايرې ته له ننوتو منع کړي.

د اعدام ځای په هر ملک کې فرق کاوۀ. په فرانسه کې مجرم معمولاً ټيک په هماغه ځای کې په دار ځوړندېدۀ چې جنايت يې کړی و. په نورو ملکونو کې بيا د اعدام خاص ځايونه وو. مثلاً په انګلستان کې د لندن ټايبورن غونډۍ د اعدامونو ځای و.

ميشل فوکو په خپل کتاب (انظباط او مجازات) کې ليکي چې: د خلکو مخې ته اعدامونه يوازې قضايي نه بلکې سياسي معنا هم لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغسې اعدامونه، حتی په ورو قضیو کې، له داسې مراسمو سره غوټه وي چې د حاکمیت مخ روښی ورباندې کېږي.

البته، په ځینو مواردوکې د خلکو مخې ته اعدامونو جنجالونه جوړ کړي دي. خلکو ته که محکوم بې ګناه ښکاره شوی او د هغهٔ د اعدام فیصله یې ناسمه بللې نو توند غبرګون یې ښودلی دی.دوی هڅه کړې چې محکوم د اعدام کوونکو له لاسه راوباسي. فوکو د دغسې پېښو یوڅو مثالونه ورکړي چې د خلکو بهیر د اعدام په مامورینو ورمات شوی او محکوم یې ورنه ژغورلی دی.په دغسې پېښو کې خلکو نه یوازې له قانونه سرغړونه کړې بلکې په عدالت او حاکمیت پورې یې هم ملنډې وهلې دي.

ځینې وختونه داسې شوي چې د اعدام شوي مړی د دې لپاره چې خلک ووېرېږي او په اینده کې قانون مات نه کړي او د حکومت له اطاعته غاړه ونه غړوي، د څو شپو لپاره د دار په سر ځوړند پاتې شوی دی. په انګلستان کې جراحانو د انسان د بدن د سپړلو او د خپلو معلوماتو د زیاتولو په نیت د اعدام شوي د مړي غوښتنه کوله، خو د اعدام شوي خپلوانو او دوستانو د مړي په عزت سره خښول غوښتل او د جراحانو تقاضا یې غندله.

د ښکاره اعدامونو په مقابل کې د خلکو رویه وار په وار بدله شوه. ښکاره اعدام که په منځنیو پېړیو کې خلکو ته تفریح او ننداره وه نو د قانون د قوت د څرګندولو وسیله او ذریعه هم وه.

خو، په اتلسمه پېړۍ کې خلکو په اعدام محکوم شوي ته رسېدل، هغهٔ ته د احترام د څرګندولو لپاره ملا لیندۍ کول او د مرګ د منلو په خاطر د هغهٔ د زړهٔ ورتیا ستایل، پیل کړل. په همدې پېړۍ کې د خلکو مخې ته په درو وهل او اعدامول پای ته ورسېدل. اوس اعدامونه د

بندیخانې د دیوالونو په منځ کې د محبس د مامورینو مخې ته د خلکو له نظره چپ تر سره کېږي. ځینو ملکونو خو ان د اعدام سزا منعه کړې ده. په ځینو نورو کې لا د اعدام جزا موجوده ده.

د منځنیو پېړیو خلکو ښکاره اعدامونو ته ولې د تفریح په سترګه کتل؟ دا ځکه چې د هغې زمانې د هر وګړي په روح کې د خشونت ښامار پروت و. دوی له دا رنګه هرې پېښې خوند اخیستلای شوی. لکه رومیانو چې د ګلادیاتورانو د خونړۍ مقابلې ننداره په خوند خوند کوله.

او شاید هم دا به د جنایت او جنایت کارو په مقابل کې د دوی د کرکې د څرګندولو او قانون ته د دوی د اطاعت د اظهار لاره وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ۱۸۵۶ کال د مخه شاه جهان آباد

کله چې شاه جهان پاچا په ۱۶۳۹ کې دیوهٔ نوي ښار بنسټونه اېښودل، د مغولو امپراطورۍ په خپل اوج کې وه. سلطنتي خزانې تر خولې ډکې وې او په خارج یا داخل کې داسې څه لویه خطره نه وه چې حکومت دې ورته اندېښمن وي. د مغولو دربار چې تر ګردو لایق کسان راغونډ کړي وو، کلچر یې په مهارت او نزاکت کې تر نورو برو. مورږ دا ټولې ځانګړنې د شاه جهان د عصر په معماري کې له ورایه وینو. د اکبر د زمانې د ودانیو جلال او عظمت خپل ځای د دې زمانې د ودانیو ښکلا، نزاکت او ظرافت ته ورکړ او دا د کلچر د بلوغ یوه نخښه وه.

شاه جهان پاچا د داسې ښار د جوړولو په فکر کې و چې د مغولو د امپراطورۍ د قوت او ښکلا، دوارو، نمایندهګي وکړي او د دې ستر واکۍ له غوړېدلي کلتور او د دې کلتور له آدابو او دودونو سره سمون وخوري.

نوی ښار شاه جهان آباد ونومول شو. د سلطنتي کورنۍ د استوګنې لپاره په شاه جهان آباد کې لال قلعه (سره کلا) جوړه شوه چې په رسمي اسنادو کې یې نوم (قلعهٔ مبارک) و. په سره کلا کې د امپراطورمخې ته هم د عوامو او هم د خواصو د حاضرېدو لپاره ځایونه ودان شول. دلته د عوامو د شرفیابۍ لپاره څو هالونه وو. د سلاکارو لپاره بېل هال جوړ شوی وو. جهاروکا درشن (د عامو حضارو لپاره کړکۍ)،

نقارخانه(د موسیقۍ خونه)، برجونه، موتي مسجد (د ملغلرو جومات) ، او د حرم لپاره کوټې د کلا مهم ځایونه دي. سره کلا چې د شاهي ځواک و اقتدار سمبول وه، د د یوالونو په منځ کې ژوند یې له خلکو پټ و. خلک ډېر نه پوهېدل چې دلته څهٔ کېږي. دوی چې د کلا له منځه نهٔ خبرېدل نو د سلطنتي کورنۍ په باره کې یې اوازو ته مخه کړه. ځینو اروپایي سیلانیانو ته دا اوازې رشتیانۍ تاریخي پېښې ښکاره شوې او په خپلو سفرنامو کې یې په دې نیت راواخیستې چې لوستونکو ته په زړهٔ پورې رسواکوونکي مطالب برابر کړي.

د جامع جومات عظیم الشانه ودانۍ چې له کلا د باندې ولاړه وه، دین ته د وفادارۍ او د زهد و دینداری ځرګنده نخښه وه. راوروسته بیا مختلفو مغولو امراوو او شهزاده ګانو د خپلې تقوا د یادګار به توګه جوماتونه ودان کړل. لکه فتحپوري جومات، اکبرآبادي جومات، اورنګ آبادي جومات او سنهري مسجد. سربېره پر دې په بېلو بېلو بازارونو او ځایونو کې د خلکو د جماعت د لمانځهٔ د اسانتیا لپاره جوماتونه جوړ شول.

په منځنیو پېړیو کې بازار یوازې د سودا اخیستلو ځای نه و، بلکې د تفریح ځای هم و. په شاهجهان آباد کې فیض بازار، اردو بازار، خانم بازاراو خاص بازار مشهور بازارونه وو. په دې ښار کې د ځینو خاصو مالونو لکه د جواهرو، بوټانو او یا مثلا د بنګړیو لپاره هم خاصې راستې وې . په ټولو کې ښکلی بازار، چاندني چوک و. هغوی چې چاندني چوک یې د برم او پرتم په زمانه کې لیدلی، ډېر یې ستایلی دی.

د چاندني چوک په زړهٔ کې یو جنتي نهر بهېدهٔ. د دغه بازار دواړو غاړو ته ونې قطار ولاړې وې چې چاپېریال یې سوړ او پر سکون ساتهٔ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرسيد په خپل کتاب آثار السناديد کې ليکي چې د چاندني چوک د ښکلا له بيانه ژبه عاجزه ده. مازديګرو ماښام به اشراف او شهزاده ګان دغه بازار ته راتلل چې وګرځي او تفريح وکړي.

د وخت په تېرېدو سره شاه جهان آباد بشپړ او نفوس يې زيات شو. د دې ښار واټونه، کوڅې او محلې د خپلې خاصې جاذبې په وجه مشهور شول. هنرمنو، سازنده وو، شاعرانو، خطاطانو، نڅاګرو، نکلچيانو، صنعتګرو، دوی ټولو، شاه جهان آباد ته نوی ژوند او نوی کلچر ورکړ.

ډېره موده نه وه تېره چې شاه جهان آباد د کلچر او ادب مرکز شو. په رسمياتو کې شاه جهان آباد پاتې شو خو عامو خلکو ډيلی بالۀ.

کله چې د مغولو امپراطوري زوال ومومند، نو خارجي يرغلګرو لکه نادرشاه افشار په ډيلي باندې حملې وکړې چې د مغولو راټول کړي ثروتونه وتروړي. دوی په دې حملو کې وينې وبهولې او پيسې يې يوووړې.

خو دغو حملو د ډيلي اوسيدونکي نه يوازې له پښو ونه غورځول بلکې په پياوړې روحيه او قوي جذبه يې د ښار د ماضي مخ په زوال جلال بيا راژوندی کړ. دې ښار د مرهټه وو استيلا هم وليده. مرهټه وو په ښار باندې له غلبې او حکومت کولو سره سره، د سرې کلا د ښبنتن درناوی کاوۀ.

کله چې په ۱۸۰۳کال کې لرډ لېک ډيلی ونيو، نو امپراطور د شرقي هند کمپنۍ په ګوډاګي بدل شو. امپراطور سياسي واک او اقتدار له لاسه ورکړ او په مالي لحاظ کمپنۍ ته محتاج شو. دغه نوي حالت د سرې کلا په اړه د خلکو په نظر کې تغيير راووست. نور نو سره کلا د

سياسي واک سمبول او علامه نه بلکې د کلتوري فعاليتونو مرکز او منځی شوه.

د ښار د اوسېدونکو لپاره کلا د ماضي ميراث، پخوانۍ مېنه او زړه خزانه وه. ستروا کۍ د سياسي تحولاتو په وجه زوال کړی و خو کلچر يې له ټولو رنګونو او جلوو سره ژوندی پاتې و. دغه کلچر د خپلې غنا او ځلا په برکت د سياسي بايلات خلا ډکوله.

بهادر شاه ظفر هم د مالي امکاناتو له لړ والي سره سره، چې د شرقي هند کمپنۍ ورکول، د دربار آداب او تشريفات وساتل. درباريان مکلف وو د ټولو هغو دودونو اوآدابو خيال وساتي چې د اکبر پاچا په زمانه کې پيل شوي وو. امپراطور ته هم پکار وه چې خپل وظايف په منظم ډول اجرا کړي. دۀ بايد د خپلې فوق العاده لوېې کورنۍ د غړيو خرڅ ورکړی وای چې شمېر يې له يوۀ اټکل سره سم، درې زره کسانو ته رسېدۀ. البته د امپراطورۍ د زوال په ورځو کې به د شاهي کورنيو غړي مجبورېدل چې په بېوزلۍ کې واوسي ځکه د دوی خرڅ به شاهي خزانې په منظم ډول نه شو ورکولای. له بلې خوا د سلطنت د کورنۍ کسانو اجازه نه لرله چې له کلا د باندې ژوند وکړي. نو دوی به خپل وخت په بې فايدې تفريحي چارو او شوقي کارونو تېراوۀ.

د سياسي واک له لاسه ورکولو وروسته، د امپراطور ډېر وخت په مختلفو فيستوالونو لکه نوروز، ديوالي، هولي، محرم، اخترونو، دسهرا او د ګلونو په خورا محبوب جشن تېرېدۀ. د (داستان غدر) د ليکوال ظهير دهلوي په قول، دۀ داسې جشنونه بيا په ټول ژوند کې ونه ليدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سرې كلا ژبه د اهل ادب لپاره د معيارژبه شوه. په كلا كې به هميشه مشاعرې كېدلې. په دغو مشاعرو كې به غالب، مومن او ذوق هم ناست وو.

له كلا د باندې هم كلتوري فعاليتونه روان وو. لوړې او غورې طبقې په دغو فعاليتونو كې د ګډون لپاره په كافي اندازه امكانات لرل. د ښار كلتوري ژوند متحرك و. ښار حتى د سياسي زوال په ورځو كې لوى شاعران، قصه ويونكي، خطاطان، طبيبان، نڅاګر او سازيان وزېږول. ډيلى د براعظمګۍ د نورو ښاورنو لپاره يو ماډل او اعلى مثال و.

په هاغو وختونو كې دا د فخر خبره وه چې څوك ځان د ډيلي وبولي. ژوند په كراره روان و. وروسته بيا يوه حادثه پېښه شوه. داسې حادثه چې د ښار هيڅ اوسېدونكي يې توقع نه لرله خو ورسره د هندوستان د تاريخ لورى بدل شو.

(په وروستيو كرښو كې ليكوال له سرې كلا څخه د مغولو د وروستي پاچا بهادر شاه ظفر ايستلو او د بريتانيا امپراطورۍ د يوې برخې په توګه د هند اعلانېدلو ته اشاره كوي. ژباړن)

په پرونۍ اروپا كې پاكي

كله چې د روم امپراطور كنستانتين مسيحيت ومانه نو د كليسا موسسه د امپراطورۍ يوه برخه وګرځېده او عيسوي روحانيونو د تېرې زمانې له اثراتو څخه د ټولنې د را ايستلو په نيت، په پوره شوق او ولوله، د ټولو هغو دودونو، رواجونو او آدابو د ختمولو كوښښ وكړ چې دوى ته د كفر د زمانې يادګارونه ښكارېدل.

په دې سلسله كې د عمومي حمامونو دود ته هم صدمه ورسېده، ځكه دا شى د كافرو روميانو يادګار ګڼل كېدۀ، د هغو خلكوچې د عيسويت مخالف وو او روحانيونو د هغوى د كلتور د نۀ ادامې لپاره تبليغات كول.

عيسوي روحانيونو د انسان بدن د ګناهونو كور او فنا كېدونكى شى بالۀ. دوى د بدن په پاكېدو بې باوره خو د روح په تطهير او تذكيې باورمن وو. دوى به تبليغ كاوۀ چې بنيادم بايد د بلې دنيا سفر ته ځان چمتو او د سفر توښه يې برابره كړي.

ورو ورو داسې فكر عام شو چې كه څوك ځان خيرن ساتي نو ګويا د تقوا څښتن دى او په دې توګه د وخت په تېرېدو سره ، د ځان وينځلو او حمام كولو ته د ايمان خاوندانو په ښه سترګه ونۀ كتل. د كليسا مقاماتو به په هغو كسانو بد ويل چې په حمام كې يې ډېر وخت تېراوۀ خو په كليسا كې لږ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د كليسا د غندنو او مخالفتونو نتيجه دا راووته چې پاكي د ګناه او د شهواني شوق يوه نخښه وګرځېده. ناپاك او خيرن حالت وقدرول شو، ارزښت وبلل شو او نهٔ يوازې د معنويت منبع بلكې د جراثيمو په مقابل كې د ډال او سپر په سترګه ورته وكتل شو.

د اروپا په ډېرو سړو وطنونو كې عادي خلكو ته دا سخته او په اقتصادي لحاظ مشكله وه چې د ځان د وينځلو لپاره اوبه تودې كړي. نو كله چې به د يوې كورنۍ غړيو د ځانونو د وينځلو پروګرام جوړ كړ، په ټب كې به يې تودې اوبهٔ واچولې او اول كس به د كورنۍ مشر و چې ټب ته به ورغی. بيا به د كورنۍ د نورو غړيو نوبت و. وروستی كس به د كورنۍ ماشوم و چې په هماغه اوبو كې وينځل كېدهٔ. تر دې وخته به دغه اوبهٔ بې حده ناولې شوې وې. د ټولنې تر ګردو ښېوزلې طبقه د بزګرانو وه. د دوی لپاره حمام كول د هوس او تجمل كار و او په ژوند كې يې ډېر لږ دا وس او امكان پيدا كاوهٔ چې حمام وكړي.

ځينو مورخانو ليكلي دي چې بزګرانو په كال كې دوه ځله ځان وينځهٔ. ځينو نورو ليكلي دي چې د بزګرو مخ د باران له څاڅكو پرته نور په عمر كې اوبهٔ نهٔ ليدلې. يو شمېر نورو ويلي دي چې د بزګر بدن په عمر كې درې ځله اوبهٔ ليدلې. يو د زوكړې په وخت، بل د وادهٔ په ورځ او دريم چې وبه مړ. د دغو دريو وينځنو مقصد هم تر ډېره حده د رواجونو او شعايرو تر سره كول وو، نه د ځان پاكول.

د پاكۍ او نظافت په اړه نظر په هره طبقه كې بېل و. د اشرافو دا عادت و چې تر ډوډۍ وروسته او وړاندې لاسونه ووينځي. خو جالبه دا ده چې انګرېزانو دا كار نهٔ كاوهٔ. دوی به د لاس له وينځلو پرته په ډوډۍ كېناستل. ځرنګه چې د هغه وخت په اروپا كې د ځان وينځل عام

عادت نهٔ و نو شتمنو به زېرجامې اغوستې او عطرونه به يې استعمالول چې د بدن د بد بويي مخه ونيسي.

كله چې صليبيان د بيت المقدس د نيولو لپاره فلسطين ته لاړل او عرب يې وليدل چې پاكۍ او ځان وينځلو ته يې خاصه توجه كوله، نو په اروپايانو كې هم د نظافت په اړه نوي فكرونه پيدا شول. په ختيځ كې صليبي فاتحانو د ګرمو، ارام بخښونكو، معطرو حمامونو مزه وليده او د غه كلچر يې اروپا ته ورسره يووړ.

تاودهٔ، معطر حمامونه وار په وار د اروپا د شواليه وو په طبعه ولګېدل او استحمام ورته د مود او فيشن حيثيت پيدا كړ. شواليه وو د لومړي ځل لپاره لرګين ټبونه جوړ كړل. دغه ټبونه به له تودو اوبو ډک وو. داسې هم كېدل چې شواليه به په ټب كې و چې مېلمه به يې راغی. دهٔ به مېلمه ومانهٔ خو له ټبه ورته نهٔ پاڅېدهٔ، د پردې له شا به يې خبرې ورسره كولې.

د وخت په تېرېدو سره استحمام د شواليه توب په آدابو او دودونو كې مهم ځای پيدا كړ. كله چې به يوهٔ ځوان ته د شواليه رتبه وركول كېده، دی له څو پړاوونو تېرېدهٔ او د تېر ژوند له شرارتونو د پاكېدو لپاره به يې تشريفاتي غسل كاوهٔ.

خو له دې سره سره، د ځان وينځلو په خلاف د كليسا مخالفت ادامه وموندهٔ، ځكه د عيسوي روحانيونو په نظر، ځان وينځل د مسلمانانو او غير مسيحي خلكو رواج و. كله چې مسلمانه اسپانيا عيسايي ځواكونو ونيوله نو فاتحانو له مسلمانانو او يهودو وغوښتل چې يا عيسايت ومني او يا اسپانيا پرېږدي. دغه وخت ځينې مسلمانان د ځان د ژغورلو په نيت په ظاهره مسيحيان شول. د كليسا مقاماتو د داسې كسانو د حقيقت د معلومولو لپاره د هغوی څار پيل كړ او هره

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمعه به يې کتل چې ايا ځان خو يې نه دی وينځلی. که به وليدل شول چې ځان وينځي يا يې ځان وينځلی دی، جزا ورکول کېده.
البته د وخت تېرېدو او د وبا او طاعون بيا بيا خپرېدو د نظافت او استحمام په اړه نظر بدل کړ.
له بلې خوا د طب علم ثابته کړه چې اوبهٔ مضرې نهٔ دي بلکې د ډېرو ناروغيو شفا ورسره کېږي. د نظافت او روغتيا په اړه نوي شعور خلک وپوهول چې نظافت د وباوو او ساري ناروغيو په مخنيوي کې مرسته کوي. نو خلکو د بدن د پاک ساتلو لپاره له صابون او نورو شيانو استفاده پيل کړه او ځينې چينې د خپلو اوبو د روغتيايي خاصيت په خاطر مشهورې شوې.

د نابرابرۍ اغېز

تمدنونه له هماغه پيله د تغيير او بدلانهٔ په حال کې وو. په هغو ډېرو تغييراتو کې چې دوی يې اوسني حال ته راوستي دي، يوه هم دا خبره ده چې متمدنو ټولنو څنګه ځانونه په لوړو او ټيټو طبقو باندې ووېشل.
اجتماعي مقام د ثروت، قدرت، او وينې په اساس ټاکل کېدهٔ. خلکو کله کله خپل قدرت او ثروت د خپلو کورنيو لپاره د روښانه تاريخ د جوړولو لپاره پکاراوهٔ او له اشرافو او درنو ټبرونو سره به يې د تعلق لرلو خبرې په دروغو جوړولې.
د اجتماع له اغېزمنې طبقې سره تعلق نه يوازې د وياړ او عزت سبب و، بلکې د دې طبقې غړيو ته يې حق ورکاوهٔ چې د ټولنې په بې وسه او بې مقامه عادي خلکو باندې باداري وکړي او حکم ورباندې وچلوي.
دلته همېشه داسې لاره وه چې يو څوک له ټيټې څخه لوړې طبقې ته لاړ شي. که څه هم دې شي به وخت اخيست چې لوړه طبقه يو څوک په خپله غېږ کې ومني خو بيا هم ځينې کسان له ټيټې طبقې لوړې طبقې ته ختل او ځينو بيا قدرت له لاسه ورکاوهٔ.
هغه کورنۍ چې له غوريزو سره يوځای کېدلې هڅه يې کوله چې د نوي طبقاتي موقف د ساتلو لپاره شجرې جوړې او په دې ډول خپل اصيل والی ثابت کړي. که به اصيلې کورنۍ بې وسه او بې شتو هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي، دغه شجرې د دوی د اجتماعي حیثیت د ساتلو لپاره وروستۍ وسله وه.

کله چې د نادرشاه افشار زوی له یوې مغولې شهزادګۍ سره وادهٔ وکړ، د وادهٔ په مراسمو کې قاضي د مغولو له دود سره سم، له زومه د شجرې پوښتنه وکړه. نادرشاه افشار خپله توره راوایستله او ویې ویل: نادرشاه، د تورې زوی، د تورې لمسی او د تورې کړوسی.

د دې خبرې له کولو وروسته نادرشاه افشار خپلو مېلمنو ته وکتل، ورته ویې ویل چې د کورنۍ په باب مې نور معلومات هم غواړئ؟ خو چا د بلې پوښتنې جرءات ونکړ.

لوړو طبقو له عادي خلکو ځان په کلتوري بنیادونو بېل ساتهٔ. د دوی د ژبې، جامو، د معاشرت د آدابو، د ژوند د طریقې او د دودونو سویه تر معمولي خلکو دومره لوړه وه چې هغوی یې پیروي نه شوای کولی. دغو کلتوري توپیرونو د ټیټې طبقې خلک نالوستي، ناخبره، لټ او بې اهمیته ساتل. یوه مشهوره خبره ده چې پاچا باید خلک په نس ماړهٔ کړي خو د ذهني ودې اجازه دې هیڅ وخت نهٔ ورکوي. دی باید د هغوی بدن پیاوړی خو د هغوی شخصیت کمزوری وساتي.

د هندو مذهب د عالمانو په نظر د عادي خلکو تر منځ ډول ډول شخړې چې په ټولنه کې یې ګډوډي او انارشي راوسته، د سلطنت د پیدا کېدو اصلي وجه ده. خدایانو فیصله وکړه چې د زور په وسیله د سولې د ساتلو او د پرګنو د کنټرولولو لپاره پاچایان راواستوي. څرنګه چې هر کاسټ په ټولنه کې له خپل موقفه خبر و او په دې موقف یې ایمان درلود، نو د کاسټ د بدلولو ضرورت نه احساسېدهٔ. ځکه خو د هند په تاریخ کې د ټیټې طبقې هیڅ غږې د لوړې طبقې په خلاف قیام نه دی کړی. د هرچا طبقه د تولد له ورځې معلومه وه او دغه شي

چې طبقاتي نظام مظبوط ساتهٔ ، له یوې طبقې یې بلې ته تګ ناممکن ګرځاوهٔ.

د ارتشاسترا مولف واکمنو ته نصیحت کوي چې عالي رتبه مقامات باید همېشه له اشرافي کورنیو او لوړو طبقو انتخاب کړي. که ساري ناروغي، یا وچکالي یا کاختي عادي خلک مړهٔ کړي، د دوی په مړینه ویر نه دی پکار ځکه دوی د ځمکې په اوږو د یو بار حیثیت لري، خو اشراف او با کلتوره کسان دې نهٔ مري ځکه د دوی مړینه ملک و نظام ته لوی تاوان دی. د ارتشاسترا د مولف په نظر اشراف باارزشه دي ځکه پوهه یې حاصله کړې او دا نور خلک بې ارزشه دي ځکه نالوستي دي او کلتوري و اجتماعي شعور نه لري.

په میسوپوتامیا (بین النهرین) کې ټولنه په دریو طبقو ویشل شوې وه: روحاني، پاچا او عام ولس. له روحاني سره خدایي قدرت مل و. دغه شي د دهٔ اهمیت تر پاچا زیات کړی و. دعا کول د روحاني امتیاز و. دهٔ له خدایانو څخه د خلکو د خیر غوښتنه کوله خو د ځان لپاره یې د بل چا دعا ته ضرورت نهٔ درلود. عادي خلکو ته دا اجازه نهٔ وه چې دعا وکړي یا د روحاني له لارې پرته نیغ په نیغه خدایانو ته ورنږدې شي.

مسلمانه ټولنه هم په بېلو ، بېلو طبقو وېشل شوې وه. د عباسي دوران د یوهٔ برمکي وزیر په قول، تر ګردو لوړ مقام خلیفه و چې د قدرت، شان وشوکت، ذکاوت او پوهې سمبول ګڼل کېدهٔ. ورپسې د وزیر مقام و چې د حکومت او پوهې نماینده ګي یې کوله. په دریمه طبقه کې شتمن اشراف وو. د منځنۍ طبقې تعلیم یافته کسان په ورپسې پوړۍ کې ولاړ وو او تر دوی را لاندې د ټولنې عادي وګړي وو ، چې تر ګردو ټیټه طبقه یې تشکیلوله. په نهٔ سووه دریم میلادي کال کې ابن

(c) ketabton.com: The Digital Library

الفقه اسلامي ټولنه په څلورو طبقو وېشله: پاچا، د هغهٔ وزیران او اشراف چې قدرت او ثروت ورسره و، لومړۍ درې پوړۍ وې او دا نور خلک چې وروستۍ طبقه یې جوړوله، بې اهمیته وو ځکه بې فایدې ګڼل کېدل.

په راوروسته زمانو کې سیدانو ته چې د پیغبر اولاد وو، درناوی پیل شو. د عثماني سلطنت په زمانه کې د هر ښار او ولایت د سیدانو نومونه ثبتیدل او دوی ته په نورو خلکو ترجیح ورکول کېدله. دغه راز په هندوستان کې واکمنو، سیدانو ته قیمتي سوغاتونه، مځکې او جایدادونه بخښل او دوی یې په لوړو چوکیو مقررول.

بغاوت په تاریخ کې

د تاریخ مطالعه راښیي چې شورش او بغاوت په منځنیو پېړیو کې، په شرق او غرب دواړو کې، د استثمار او بې عدالتۍ پر خلاف د مبارزې او غږ اوچتولو لپاره د ناراضو کسانو خورا اغېزمنه ذریعه وه. خو د شورش ماهیت او سببونو وخت په وخت او له ځایه تر ځایه توپیر لرلی دی. مثلا د سلطنتي کورنۍ غړیو د قدرت د نیولو لپاره د حکومت نسکورولو ته متې رانغښتې دي او یا اشرافو او نجباوو د لا ډېرو طبقاتي امتیازونو د ترلاسه کولو په نیت شورش کړی دی. په دې منځ کې تر ګردو ګواښونکي بغاوتونه د بزګرو وو چې سیاسي اقتدار ته یې ګواښ پېښاوهٔ او د دولت په جوړښت کې یې د خپلې طبقې په ګټه د ریفورم غوښتنه کوله. ځکه خو واکمنو په دغسې بغاوتونو کې لوی خطر لید او سمدستي یې د هغو د ځپلو اقدام کاوهٔ.

مورخانو د شلمې پېړۍ په سر کې د بزګري شورشونو له مطالعې سره ډېره دلچسپي پیدا کړه او د رسمي اسنادو، د ادارو د مدارکو، د قضایي جریانونو او ولسي ادب په مرسته یې د دوی غورځنګونه د تاریخ له پټو ګوټونو څخه رڼا ته راو ایستل. دغو مورخانو د بزګرانو په اړه، چې د بېسوادو او په سیاسي مسایلو کې بې تجربې کسانو په حیث معرفي شوي وو، ډېرې اسطورې ناسمې ثابتې کړې. اسنادو وښودله چې بزګرانو د لیکو د منظم کولو، د خپل منځي اختلافونو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوڅولو، خبرواترو ته د کېنا ستلو، او مبارزې ته د خپلو ملګرو د هڅولو وړتيا لرلرلې ده.

په رسمي تاريخونو کې کله کله د بزګرو د شورشونو هيڅ ذکر نه وي، لکه دوی چې پرته له مقاومته په اسانۍ سره ځپل شوي وي، خو ژور مطالعات ښيي چې د دوی د شورشونو په نتيجه کې واکمن طبقات او سياسي قدرتونه مجبور شوي چې خپلې ستراتېژۍ بدلې کړي او په ځينو مواردو کې خو بغاوت د ټول نظام او د هغه د موسسو د بيا جوړېد و سبب ګرځېدلی دی. دا څېړنې مو په دې هم پوهوي چې دا يو ناسم تاثر دی چې عادي خلکو د تاريخ په جوړولو کې برخه نه ده اخيستې. برعکس، د دوی برخه لويه ده. دوی هسې پسيف نندارچيان نه وو، بلکې د تاريخ د بهير فعال برخه وال وو.

مورخ وېن ټې، بريک په خپل کتاب کې چې (د تاريخ جوړېدا: له ۱۵۰۰ تر ۱۷۰۰ کال پورې د اروپا په سياست کې عادي خلک) نومېږي، د بزګرانو بغاوتونه او په دولت او ټولنه کې د دغو بغاوتونو غبرګونونه، څېړلي دي. دۀ په خپل کتاب کې هغه بغاوتونه ځيرلي چې په شپاړلسمه او اوولسمه پېړۍ کې د اروپا په بېلو بېلو هېوادونو کې د پاچايانو او لويو فيوډالانو پرخلاف شوي دي. دغه بغاوتونه ښۀ تنظيم شوي وو او برخه والو ته يې پياوړې انګېزه ورکړې شوې وه.

پاڅون کوونکو بزګرانو به د ځان لپاره داسې ليډران ټاکل چې لښکرې جوړې کړي، لام وترې او له سلطنتي پوځ سره مقابله وکاندي. دغو مشرانو به بزګرانو ته چې اکثرو يې حربي تجربه نلرله، د جګړې د مهارتونو روزنه ورکوله او د بې عدالتۍ پرخلاف مبارزې ته يې هڅول. دغه راز مشرانو به د شورشيانو د مختلفو ګروپونو د متحد ساتلو هڅه کوله. د بغاوتونو په دوران کې د بزګرو اعلاميې او

مانيفستونه د هغوی د سياسي بصيرت او له خپل مقصد سره د هغوی د ژمنتيا او تعهد ښووندوی دي. په دغو مانيفستونو کې چې د واکمنو د اقتدار د کميدا او د دولت د ادارې د ريفورم غوښتنه شوې، د داسې ايندې انځور وينو چې هر څوک پکې خپل حق او سهم لري. په دغو اعلاميو کې تر ګردو جذابه مفکوره په ټولنه کې د برابرۍ مفکوره وه او دا يوه داسې رويا وه چې ټولو محرمو طبقو يې ارزو کوله.

د دغو شورشونو يو خصوصيت دا و چې له مذهبه دواړو غاړو په خپله ګټه کار اخيست. د واک خاوندانو بزګران هڅول چې پاچا ته وفاداره واوسي او د پاچا د اقتدار له انکاره لاس واخلي. دوی به د مقدس کتاب خبره کوله چې عيسی له خلکو مينه، صبر او تسليم غواړي. له بلې خوا دهقانانو هم مذهب په خپله ګټه کاراوۀ. په ۱۵۲۶ کې د جرمني په سوابيا کې بزګرو د بغاوت په وخت د خپلو غوښتنو په څنګ کې دا هم وويل چې: د مالکانو دا عادت دی چې دوی ته د خپل مال په سترګه وګوري او دا بده خبره ده. ځکه عيسی په خپلو قيمتي وينو زموږ د ګناهونو کفاره ورکړه او موږ يې ټول، که هغه خورا بېوزله شپون دی يا لوی ملاک، پرته له استثنا ازاد کړو. نو مقدس کتاب دا ثابتوي چې موږ ازاد يو او موږ غواړو چې ازاد واوسو.

کله چې لوتر د پاپ او کليسا پر خلاف بغاوت وکړ، دې شي کليسا په دوو څانګو ووېشله: پروتستانت او کاتوليک. د دې وېش او بغاوت په نتيجه کې دواړو فرقو د خپلو سازمانونو اصلاح ته توجه وکړه څو په دې توګه د ورپېښو ستونزو او خطرونو مقابله وکړای شي. کاتوليکې کليسا چې اقتدار يې کم شوی او پيروان يې له ګوتو وتي وو، له ريفورماسيون سره په مخالفت کې ځان دوباره سمبال او ترميم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ. د کليسا پر خلاف دغه بغاوت بزګرانو ته په ګرده اروپا کې الهام ورکړ چې د خپلو حقونو لپاره پاڅون وکوي. دوی ته دا فکر پيدا شو چې که کليسا د پاڅون په نتيجه کې اصلاح کيدای شي نو دولت ولې اصلاح نه شي؟ دغه استدلال په ټوله اروپا کې د بزګرانو شورشونو ته لارپرانيستله. په جرمني کې لوتر چې مذهبي بغاوت يې د محلي واکمنو په مټ کامياب شوی و، د واکمنو په ګټه د بزګرو پاڅون وغاندهٔ. دهٔ له واکمنو وغوښتل چې دغه پاڅونونه په شدت سره وځپي. لوتر اعلام وکړ چې د دولت اقتدار ډېر مهم دی. که دولت د شورشونو په وجه کمزوری او له خطر سره مخامخ شي نو ټولنه به وشړېږي.

شورشونو په تاريخ کې ډېر مهم رول لوبولی دی. شورشونو د ټولنې ولاړ حالت ختم کړی او ځينې اقشار يې منظم کړي چې د تاريختېرو استبدادي دودونو او اجتماعي سياسي موسسو د بدلولو لپاره متې راونغاړي.

که څه هم اکثره دغه بغاوتونه وځپل شول خو په ټولنه کې بې تاثيره نه وو. واکمنو ان د شورشونو له ناکامولو وروسته هم ځانونه مجبور وليدل چې ريفورم راولي. که د ټولنې واکداران ځان ونه خوځوي او د تغيير له راوستلو انکار وکړي، نو ټولنه خو يا له بيا بيا بغاوتونو او اختلافونو سره مخامخ کېږي او يا راکده او له پرمختګه محرومه پاتېږي.

د منځنيو پېړيو په هندوستان کې بغاوتونه

د هندوستان د منځنيو پېړيو په تاريخ کې چې د ډيلي د سلطنت دور او د مغولو دور پکې شامل دی، د واکمنو کورنيو پر خلاف څو ډوله بغاوتونه وينو. دلته هم د بزګرو پاڅونونه وو او هم د ځينو افرادو او ګروپونو د سياسي جاه طلبيو بغاوتونه. دغه زمانه له شورشونو مالامال ده. د دا دومره ډېرو شورشونو تر ګردو لوی سبب دا و چې دولت هيڅ ډول اپوزيسيون نهٔ زغامهٔ او هيچا ته يې اجازه نه ورکوله چې د واکمنو له غوښتنو سرغړاوی وکړي.

د شورشونو يو بل عامل چې البته د سلطنت د وخت له هند سره تعلق لري، دا و چې د سلطنت د دور په هندوستان کې (له ۱۲۰۶ تر ۱۵۲۶ پورې) کابو ټولو واکمنو لړيو له پوځي قدرته پرته بل مشروعيت نه درلود. د قدرت د استعمال پرنسيپ، ټولو په سياسي لحاظ جاه طلبو کسانو ته الهام ورکاوهٔ چې د واکمن پاچا په پل، پل کېږدي او د هغه لري کېدل او د قدرت غصب کېدل وغواړي. د داسې هڅو کامياب مثالونو به دوی هڅول چې ريسک ومني او د حکومت نسکورولو ته متې راونغاړي. موږ د سلطنت د زمانې په تاريخ کې دا رنګه ګڼ مثالونه موندلی شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلال الدین خلجي (۱۲۹۶-۱۲۹۰) د بلبن له کورنۍ څخه واک وتروړ. له بلې خوا د جلال الدین ورارهٔ علاوالدین (۱۳۱۶-۱۲۹۶) د ترهٔ پر خلاف بغاوت وکاوهٔ او د هغهٔ له تروره وروسته یې سلطنت تر لاسه کړ. دی هم له یوشمېر بغاوتونو سره مخامخ شو او دغو بغاوتونو مجبور کړ چې ځینې سیاسي او اجتماعي تغییرات راولي. مثلا په شرابو یې بندیز ولګاوهٔ، د پاچا له اجازې پرته یې د اشرافي کورنیو تر منځ ودونه منع کړل، د اشرافو د ژوند څارنه یې لازمه وبلله او د یو شمېر کسانو جایدادونه یې ضبط کړل.

د مغولو په دور کې (۱۸۵۷-۱۵۲۶) د بغاوتونو ماهیت بدل شو. دا ځکه چې د مغولو لړۍ خپل اقتدار ته د خپل سیاسي واک د ټینګولو له لارې قانونیت ورکړ. د دې دور شورشونه دوه ډوله وو: یو ډول یې محلي او ځایي بغاوتونه وو چې مځکه والو یا مغولو اشرافو به په اداره کې د تغییراتو د راوستلو لپاره کول او بل ډول یې د سلطنتي کورنۍ په منځ کې د سیاسي قدرت د تر لاسه کولو لپاره بغاوتونه وو. لکه جهانګیر، خسرو، شاه جهان او د شاه جهان زامنو چې د سلطنت مقام ته د رسېدو لپاره شورشونه وکړل.

د هند د منځني پېر د بغاوتونو یو جالب اړخ دا و چې د لښکر د پیدا کولو او د وګړیو د جذبولو کار یې مشکل نه و. چې څنګه به باغي لیډر د بغاوت اعلان وکړ، خلکو په تېره بیا بزګرو به د هغه په خوا کې جنګېدلو ته تیاری وښود. لیډرانو د جنګ لپاره مقصد درلود خو جګړه مارو بزګرو مقصد نه درلود. کلیوال د کار د نشتوالي او بې روزګارۍ په خاطر او د لوټ په هیله له بغاوت کوونکو سره ملګري کېدل. دغو جګړه مارو ته د منظم معاش ورکولو سیستم نه و. باغي لیډرانو به کله کله د لښکرلېږد او لام تړلو په وخت لښکریانو ته

معاش ورکاوهٔ خو چې معاش به نه و نو لیډر ته تعهد او ژمنتیا به هم نه وه. همدا علت دی چې دغه عسکر د ټینګې نه وو، چې څنګه به یې د جنګ په میدان کې د ماتې نخښې ولېدې، سمدستي به تېښتې ته تیار شول. د باغیانو لښکرو به نه د سلطنتي عسکرو هومره ښې وسلې لرلې او نه به یې د هغو په اندازه حربي مهارتونه لرل، ځکه خو یې اکثره وخت ماتې په نصیب کېدله.

دغو بغاوتونو چې سلطنتي کورنۍ ګواښله، د نظام په استحکام باندې ګوزارونه کول. مثلا محمد تغلق (۱۳۲۵- ۱۳۵۱) له دومره ګڼو شورشونو سره مخامخ شو چې ستومان یې کړاو په ځپلو کې یې پاتې راغی. ځکه خو مورخ ضیا الدین برني د دهٔ په مړینه ولیکل چې: (دی له خلکو خلاص شو او خلک له دهٔ خلاص شول.)

که به واکمن نظام د بغاوتونو په ځپلو کې کامیاب شو او وبه یې ځپل نو دا به ثابته شوه چې نظام د دا رنګه زلزلو تاب لري.

جلال الدین اکبر چې ځان خوندي احساساوهٔ، ډېر ځله یې باغیانو ته د جزا ورکولو په ځای هغوی معاف کړي دي. دغه مثال راښیي چې د مغولو امپراطوري دومره مظبوطه وه چې شورشونو یې موجودیت ته خطر نه پېښناوهٔ. ان په وروستیو وختونو کې د فرخ سیر په زمانه کې (۱۷۱۹-۱۷۱۳) مغول په داسې موقف کې وو چې د سیک باغي، بانده بهادر بغاوت وځپي. خو، نادرشاه افشار او احمد شاه ابدالي، مغول دومره بې سېکه او قدرت یې دومره ورکم کړ چې د مرهټه وو او د شرقي هند کمپنۍ په لاسونو کې په مازې ګوډاګیانو بدل شول.

څرنګه چې واکمنو ټول قدرت په خپل لاس کې راغونډ کړی و، نو دوی ته باغیان خپل شخصي دښمنان ښکارېدل. له ماتې وروسته به باغیان چټ وپټ اعدام او یا به د دربار د بانفوذو کسانو د شفاعت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

عذرونو په برکت وبخښل شول. خو پاليسي دا وه چې باغيانو ته بايد مثالي جزا ورکړه شي چې بيا بل داسې ونکړي. مثلا کله چې په ۱۲۷۹ ميلادي کال کې په بنګال کې طغرل د بلبن پر خلاف بغاوت وکاوۀ نو بلبن له زړبودن سره سره پخپله پسې ورغی او ويې ځاپۀ. دۀ د باغيانو د سپکاوي په منظور د لکناوتي بازار په دواړو غاړو کې د دارونو د درولو امر وکړ او د طغرل ملګري يې ورباندې له يو مخه وځړول. دۀ د دوی ټولو له اعدامولو وروسته خپل زوی بغرا خان ته چې د بنګال والي يې مقرر کړ، وويل چې که هر شيطان صفت او دسيسه بازه سړي لمسولې او ډيلي ته يې ستا وفاداري کموله نو په بازار کې په خپلو سترګو ليدلی انتقام درياد کړه.

په ۱۶۰۶ ميلادي کال د جهانګير په خلاف د هغه د زوی شهزاده خسرو په بغاوت کې شاملو کسانو ته په بې رحمۍ سره جزا ورکړه شوه. د شهزاده دوه ملاتړي حسين بېګ د غويي او عبدالرحيم د خرۀ په تازه پوستونو کې وګنډل شول. حسين بېګ د ساه د ډوبېدو په وجه ومړ خو عبدالرحيم د ځينو مقتدرو اشرافو خواستونو او زاريو له مرګه وژغورۀ. په دې سربېره کابو پنځه سوه عسکر ونيول شول او په ښکاره اعدام شول. خسرو ته امر وشو چې د دارونو د لړۍ په منځ کې تېر شي او د خپلو ملګرو د انجام ننداره وکړي.

دا د تاريخ يو درس دی چې واکمنان او حکومتونه بايد د خلکو شکايات واوري، ريفورم راولي او د دولت جوړښت د وخت له غوښتنو سره سم بيا ورغوي. دا شی دولت با ثباته ساتي. کنه نو د واک څښتنان مجبورېږي چې خپل امکانات د مخالفو قوتونو د ځپلو لپاره ولګوي چې په نتيجه کې به ځانونه کمزوري کړي.

انتخابات او استازيتوب

په ديموکراتو ټولنو کې انتخابات معمولا د دې لپاره کېږي چې رايه ورکوونکي د حکومت د کار د ادامې يا د بل حکومت د لرلو په باب د نظر د څرګندولو فرصت ومومي.

که د واکمنې ډلې يا ډلو کار و چلند د خپل حکومت په موده کې ښۀ وي نو دوی د خپلې واکمنۍ د عمر د اوږدېدو لپاره د خلکو ملاتړ تر لاسه کوي او که دوی په خپلو پروګرامونو کې ناکام وي نو خلک حق لري چې واکمنه ډله له واکه لرې کړي. دغه بهير د خلکو حاکميت، اقتدار او برلاسي زېږوي چې د دموکراسي بنيادي اصل دی.

د انتخاباتو سيستم د تمدن په تاريخ کې له ډېرو پړاوونو تېر شوی او د انتخاباتو په سټرکچر او ميتودونو کې د وخت شرايطو ته په پام سره بدلون راغلی دی. مثلا په ابتدا کې د رايې اظهار يا په خولۀ کېدۀ او يا د لاس د جګولو له لارې و. په دواړو ډولونو کې رايه ورکوونکو ته مشکلات پېښېدای شوی. په تېره بيا د انګلستان د اتلسمې پېړۍ د فيوډالي ټولنې په څېر ټولنه کې چې ملاکانو به بزګران ويرول او تر اغېز لاندې راوستل چې دوی ته رايه ورکړي. له بلې خوا د رايه ورکولو په سيستم کې درغلي ډېره وه. هغه وخت په انتخاباتو کې د خپلې رايې د استعمالولو لپاره د نوم راجستر کول مفته نه وو. رايه ورکوونکی مجبور و چې د نوم د ثبولو په خاطر يو شلينګ ورکړي. کانديدانو معمولا له دې فرصته د ځان په ګټه استفاده کوله او رايه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکوونکو ته يې د نوم د ثبتولو پيسې ورکولې. د درغلۍ بل ميتود دا و چې کانديد شوي به له رايه ورکوونکي سره ژمنه وکړه چې د رايې په بدل کې به دهٔ ته کار پيدا کړي، يا به يې په حکومت کې مامور کړي، يا به د کومې ټېکې امتياز ورته وګټي او که به نور څه نهٔ وو نو د انتخاباتو په ورځ خو به يې د يو ګيلاس بيرو وعده ورسره وکړه. دغه راز په پيسو باندې د رايې اخيستلو رواج هم و. له اسنادو سره سم، په ۱۸۳۰ کال کې په ليورپول کې د يوې رايې بيه پنځلس پونډه وه چې وروسته بيا يو سلو پنځوس پونډو ته وخته.

همدا علت و چې په انګلستان کې د انتخاباتو د سيستم د اصلاح غوښتنه وشوه. د يوټليټريانيزم د فلسفې ملاتړي جرمي بنتهام په ۱۸۱۷ کې يو پامفليټ خپور کړ او په هغه کې يې د پټې رايې، کال په کال انتخاباتو او د رايه ورکولو لپاره د لږ تر لږه يو ويشت کلونو عمر غوښتنه وکړه. په هاغه وخت کې دا غوښتنې خورا راديکالې او افراطي ښکارېدې مګر دا رنګه وړانديزونو د پارلماني اصلاحاتو لپاره مبارزه پياوړې او غښتلې کړه. له کالنيو انتخاباتو څخه مقصد دا و چې د حکومت د بدلولو په چاره کې د رايه ورکوونکو دريځ پياوړی شي او دوی د واکمن ګوند کار په اغيزمن ډول وڅاري.

د انتخاباتو په چاره کې کاغذي رايه په لومړي ځل په ۱۶۲۹ کې په شمالي امريکا کې وکارېده خو په عمومي نه بلکې د يوې کليسا په انتخاباتو کې. وروسته بيا په نورو انتخاباتو کې هم د کاغذي رايې استعمال ته توجه وشوه.

د رايو د صندوق ايډيه په لومړي ځل د لندن له يوې کافي څخه واخيستل شوه. داسې چې کافي والا يو صندوق کېښود او له خپلو

مشتريانو يې وغوښتل چې د سياسي او اجتماعي مسايلو په باب خپل نظرونه په کاغذ وليکي او کاغذ صندوق ته واچوي.

د پټو رايو دود په ۱۸۵۰ کال په استراليا کې پيل شو او په دې ډول د رايه ورکوونکو لسټ، کاغذي رايې، پټې رايې او د رايو صندوقونه ورو ورو د انتخاباتو لپاره په معياري ميتودونو بدل شول. دغه راز د درغليو او په بيه باندې د رايو د رانيولو د مخنيوي لپاره د کانديدانو د مصارفو لپاره هم اصول او مقررات جوړ شول.

په اوله کې د انتخاباتو د عموميت مفکوره نه وه. په کابو ټولو ديموکراتو هېوادونو کې د رايو حق محدودو خلکو ته ورکړ شوی و. ښځې، کارګران او بزګران د رايه ورکولو له حقه بې برخې وو. څرنګه چې د قوانينو د پاس کولو واک د پارلمان او شورا په لاس کې و، نو نتيجه دا وه چې د بې برخې شويو له استازو خالي شورا کې به ټول قوانين د شتمنو او ممتازو طبقو په ګټه تصويب کېدل. دغو څنډې ته پورې وهل شويو او ځپ وهل شويو ګروپونو د استازيتوب د لرلو لپاره د مبارزې اړتيا احساس کړه او دا مبارزه د امريکا له مستعمرو پيل شوه. د مستعمرو اوسېدونکو د بريتانيا د پارلمان له خوا د ټکسونو د لګولو سره مخالفت وکاوه او دا شعار يې وچت کړ چې: له استازيتوبه پرته ټکس نه شته. د امريکايانو د دې غوښتنې ملاتړ د انګلستان سوداګرو، کسبګرو، صنعت کارو او نورو ټولو هغو اقشارو وکاوهٔ چې د رايې حق يې نه و او غوښتل يې چې د بريتانيا په پارلمان کې خپل استازي ولري. دغو انګرېزانو د امريکايانو شعار د خپلو غوښتنو لپاره خورا مناسب وبالهٔ.

په نولسمه پېړۍ کې په بريتانيا کې د استازيتوب د لرلو غورځنګ لا پياوړی شو. ښځو د رايو د لرلو لپاره خپل کمپاين وچلاوهٔ ځکه دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوره پوهيدلې وې چې له استازيتوبه پرته به سياسي او اجتماعي حقونه تر لاسه نه کړي. دوی په دې لاره کې شکنجې وليدې، بنديانې شوې او مظاهرې يې وکړې.

دغه وخت د لومړۍ نړيوالې جګړې اورونه بل شول. دې پېښې ښځو ته د خپل هويت د څرګندولو لازم فرصت برابر کړ. کله چې اکثره نارينه د جګړې محاذونو ته لاړل، ښځې فابريکو ته لاړې، په عمومي فعاليتونو کې يې برخه واخيسته او د ژوند په هر ډګر کې يې خپله وړتيا ثابته کړه. د دې نوي حالت نتيجه دا راووته چې له جګړې وروسته ښځو په امريکا، انګلستان او نورو اروپايي هېوادونو کې بالاخره د رايې حق تر لاسه کړ.

د صنعتي کېدو په نتيجه کې په انګلستان کې د کارګرو شمېر زيات شو. په اوله کې دوی په کارګري اتحاديو کې تنظيم شول او د معاشونو د زياتېدو، د کار د ساعتونو د کمېدو، د رخصتيو او نورو اسانتياوو لپاره يې سخته مبارزه وکړه. خو څرنګه چې په پارلمان کې يې استازي نهٔ لرل نو خپلو حقونو ته په رسېدو کې ناکام شول. نو دوی د خپلې سياسي ډلې د جوړولو فيصله وکړه او له دې لارې يې پارلمان ته د خپلو استازو د استولو هڅه وکوله. په دې ډول په انګلستان کې د اوسني کارګر ګوند اساس کېښودل شو.

په هند براعظمګي کې د انتخاباتو سيستم په اول ځل د انګرېزانو د اقتدار په زمانه کې مخې ته راغی او د استازيتوب د ادارو د جوړولو لپاره بېل بېل قانوني ريفورمونه وشول. مثلا په ۱۹۰۹ کال کې د مورلي- مينټو ريفورم، په ۱۹۱۹ کې د مونټاګ- چلمسفورډ ريفورم او په ۱۹۳۵ کې د هند د حکومت قانون، هنديانو ته د رايه ورکولو محدود حق ورکړ. حتی د ۱۹۴۶ کال انتخابات چې وروسته يې بيا د

براعظمګي د وېش په ګټه فيصله وکړه، د عمومي رايو د حق په اساس نهٔ وو. په دغو انتخاباتو کې د خلکو يوازې يوهٔ محدود ګروپ ته، هغوی ته چې جايداد يې درلود او يا يې ټکس ورکاوهٔ د رايې حق ورکړ شوی و. په هند او پاکستان دواړو کې د عمومي رايو حق له استقلاله وروسته خلکو ته ورکړ شو.

که موږ په پاکستان کې سياسي وضعيت او د تر اوسه شويو انتخاباتو نتايج تحليل کړو نو دې نتيجې ته رسېږو چې ملي او صوبايي شوراګانې د فيوډالانو او ملاکانو تر سلطې لاندې دي. د دې ملک په شوراګانو کې د کارګرو او بزګرو استازي نه شته او چې د دوی استازي نشته نو قوانين هم د دوی په ګټه نه تصويب کېږي. که په استازيتوب کې کوم تغيير رانهٔ شي نو دا تمه نه کېږي چې ځنډې ته پورې وهل شوې ګروپونه او اقشار به خپل بنيادي حقونه تر لاسه کړي. دغه ډول انتخابات دوی يوازې د رايه ورکوونکو په توګه ساتي خو دا وس نهٔ ورکوي چې قانون جوړوونکي شي او خپل وضعيت بدل کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی په شریکه وده وکړه

د تاریخ د انل مکتب (دا د تاریخ لیکنې د یوهٔ مشهور مکتب نوم دی چې په شلمه پېړۍ کې په فرانسه کې وغوړېد. د دغه مکتب پیروانو د تاریخ د سیاسي او نظامي اړخونو په ځای د تېر ژوند اجتماعي اړخونو ته ډېر اهمیت ورکړ. د لیډرانو په نسبت یې عادي خلکو ته ډېر پام واړاوهٔ او د زراعت، تجارت، ترانسپورت، آب وهوا او دا رنګه نورو مسایلو بیان ته یې توجه وکړه. دوی همدا راز د ټول تاریخ په ځای د یوې وړې سیمې مثلا د څو کلیو د تاریخ لیکلو ته مټې راونغښتلې. ژباړن) نامتو مورخ برادل استدلال کوي چې د اروپا د بخت لمر هله راوخوت چې دغه لویه وچه د هونانو، مغولو او عربو په څېر پردو یرغلګرو له حملو څخه خوندي پاتې شوه.

د برادل په نظر د صلیبي جګړو په دوران کې چې اروپایانو ته د امنیت احساس ورپیدا شو او د مدیترانې سمندرګي له منابعو څخه یې استفاده وکړه نو دوی وتوانېدل چې خپلې ټولنیزې موسسې په پښو ودروي او د خپلو اصلي تاسیساتو جوړولو ته مټې راونغاړي.

له اتمې تر لسمې پېړۍ پورې چې وایکنګانو (د سکاندنېویا سوداګر او سمندري غلهٔ) په لویدیځې اروپا یرغلونه وکړل، د اروپا د تاریخ لوری ورسره بدل شو.

وایکنګان نهٔ یوازې لویدیځې اروپا ته ورغلل بلکې نوې دنیا (د امریکا لویې وچې) ته هم ورسېدل. د بلجیمي مورخ پرن په قول،

اروپا په هاغه وخت کې نوې دنیا ته چندان اهمیت ورنه کړ او د هغې کشف یې ژر له حافظې وایست. وایکنګانو په لویدیځې اروپا باندې د بلوسو په موده کې شوکې وکولې، قتلونه یې وکول ، او په کلیسا ګانو کې په پېړیو پېړیو زېرمه شوې شتمنې یې ولوټله.دوی دغه ثروت بازار ته وایست چې په نتیجه کې یې په اروپا کې اقتصادي تحرک راغی.

د برادل په نظر په نهمهٔ او لسمه پېړۍ کې په اروپا کې د تاریخ توره شپه وه. د دې وخت اروپا په اقتصادي لحاظ دومره کمزورې وه چې د لویو امپراطوریو د درنو مصارفو د پوره کولو وس ورسره نهٔ و. شارلمان لویه امپراطوري جوړه کړه خو لنډه موده وروسته په ۸۱۴ کې وشړېده او په وړو وړو حکومتونو ووېشل شوه. دې شي په اروپا کې فیوډالي کلچر وزېږاوهٔ چې تر معاصرې زمانې پورې یې عمر وکړ.

د اروپا په تاریخ کې دوو عنصرو مهم رول لوبولی دی. لومړی عنصر د یووالي روح دی چې دغه لویه وچه یې له کورنیو شخړو سره سره متحده وساتله. دوی هنر، معماري، ادب، نڅا، موزیک او فلسفې ته په شریکه وده ورکوله او له دې لارې د هر هېواد خپل بېل هویت، بېله ژبه او بېل کلتور هم غوړېدل. مثلا که به په ایټالیا کې یو فلسفي حرکت پیل شو او یا به په جرمني کې په موزیک یا معماري کې څهٔ نوښت راغی، دغه نوښت او حرکت به نورو اروپایي هېوادونو د خپل ګډ کلچر په توګه سمدستي ومانهٔ. دې ګډون یو مشترک اروپایي تمدن رامنځ ته کړ چې د دې لویې وچې هېوادونه یې له یوبل سره وتړل، اروپا یې د چیلنجونو په وړاندې له دننه مظبوطه کړه او دا وړتیا یې ورکړه چې د ټولو خارجي مداخلو مقابله وکاندي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فردي ازاديو ته اهميت ورکول د اروپايي تمدن بل خاص عنصر و. فردي ازادي ان د مطلقه سلطنت په وخت کې، د کليسا د غلبې په زمانه کې او د فيوډاليزم د استبداد په مهال، د اروپايي ژوند يوه مهمه ځانګړنه وه. د اروپا خلکو د ذکر شويو موسسو په خلاف په پېړيو پېړيو مبارزه وکړه. فردي ازادۍ ته د اهميت ورکولو د يو شاخص او ښووندوی په توګه د بزګرانو پاڅون يادولی شو چې د ځپلو لپاره يې ډېرې هڅې وشوې مګر ادامه يې وموندله خو بالاخره د فرانسې په انقلاب کې د فردي حقونو اعلاميه خپره شوه او پاڅون نتيجه ورکړه. دې اعلاميې د فرد ازادي په رسميت وپېژندله او وګړي يې د قانون په مقابل کې برابر وبلل.

د اروپا د تاريخ په اول دور کې ډلو او ټولنو کله کله او په وړه پيمانه د ازادۍ لپاره مبارزه کوله خو ورو ورو او وار په وار د ازادۍ غوښتنه د مبارزې اصلي خبره شوه. د فکر دې بهير د يوه کس يا يوې ادارې په لاس کې د قدرت تمرکز له سوال سره مخ کړ او قضاييه او مقننه موسسې يې پياوړې کړې چې په نتيجه کې د ليبرالو اساسي قوانينو تدوين ته لار پرانيستل شوه. دغو قوانينو د وګړو اساسي حقونه تضمين کړل. براډل په خپل کتاب (د تمدنونو تاريخ) کې ليکي چې:

خو څوک به دا ثابته کړي چې ليبرليزم، چې له روان سياسته ايستل شوی او ارزښت يې کم شوی، نن واقعا مړ دی؟ ليبراليزم په کوم ځانګړي سياسي دور پورې محدود نه دی او نه د کومې خاصې طبقې وسيله و دسيسه او د تېر ايستلو ذريعه ده. د لويديځ تمدن لپاره ليبراليزم يو لوړ ايډيال دی. له دې ايډيال سره به خيانت شوی وي، دا ايډيال به کمزوری شوی وي، خو تر اوسه لا زموږ د ميراث برخه ده او

زموږ دويم فطرت دی. په فردي ازاديو هر ګوزار د ځان لپاره سپکاوی احساسوو او په غصه کوي مو.)

د ازادۍ روح اروپا فعاله او له نورو تمدنونو ځانګړې وساتله. په داسې حال کې چې د اروپا خلکو د ازادۍ لپاره مبارزه کوله د اسيا خلکو د مستبدو رژيمونو تر تېغ لاندې سلګۍ وهلې او د ابتکار و نوښت اراده يې وژل کېدله. ان په لرغونو زمانو کې د لرغوني يونان مورخ، هيرودوتس، د يونان او فارس تر منځ جګړه د ازادۍ او استبداد تر منځ مقابله بللې وه.

براډل وايي چې سياسي حقونه وګړي هڅوي چې خپله شخصيت و هويت ولري او همدا وجه ده چې خلک د استبدادي ادارو په خلاف مبارزې ته دانګي.

ځينو نورو مورخانو ويلي دي چې د قانون په جوړېدو او په تطبيق کې تفاوت د لويديځ او ختيځ د تمدنونو د انکشاف د توپير سبب شوی دی. په ختيځ کې کابو ټول قوانين له حامورابي او جوديزمه رانيولې تر مسيحيت او اسلامه پورې په خدايي لارښوونه ولاړ دي. خو برعکس په لويديځ کې کابو ټول قوانين بشري دي. د ليکرګوس، سولون او د روم د قانون سيستم د هغه وخت د ضرورت مطابق وضع شوي و. ځکه نو شرقي او غربي ټولنو په بېلو ډولونو وده وکړه. خدايي قانون بدلېدلای نه شي، حال دا چې بشري قوانين نه يوازې بدلېږي بلکې چې ضرورت يې نه وي، الغا کېږي. دې شي لويديځ تمدن د زمانې له پرمختګ سره سم، په خپلو اقدارو او دودونو کې بيا کتنې ته تيار کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شيانو تاريخ

د تاريخ د علم يو نوی ژانر چې د شيانو د تاريخ نوم ورکړ شوی دی، د ټولنې د هغو اړخونو د سپړلو هڅه کوي چې معمولا ورته پام نهٔ کېږي. موږ له ځان سره مختلف شيان ساتو او په ورځني ژوند کې ورنه کار اخلو خو په دې به شايد نه يو خبر چې دا هر يو، خپله بېله ماضي و مخينه لري. موږ ته دا شيان بې روحه، بې تاثيره ښکاري مګر دا سې نهٔ ده. د دې هر يوهٔ تر شا، اوږده او په زړهٔ پورې ماضي پرته ده چې سپړنه، پلټنه او شننه غواړي خو په دې ډول د ټولنې په کلتوري، سياسي، اقتصادي او اجتماعي اړخونو باندې د دې ماضي په اثر او اغېز پوه شو.

ارکيالوجي په پخوانو کنډوالو، لرغونو ځايونو او نسکورو ډېريو کې د لټون په برکت، د تېرو زمانو د خلکو په لاس د جوړو شويو شيانو اهميت او فايده رابرسېره کړه. چې ليکلي اسناد نهٔ وي نو د ليکنو ځای هم په لاس جوړ کړي اشيا نيسي چې د حال په ژبه د تېر وخت کيسه راته تېره کړي. له تېرو تمدنونو راپاتې جواهر، کلالي لوښي، کار افزار، وسلې او د لوبو سامانونه په هغو زمانو کې د ژوند کيسې راته کوي. دغه شيان د تاريخ د يوې منبع په توګه ماضي له حال سره وصلوي، له موږ سره مرسته کوي چې د بشر د تحول بهير وپېژنو او بل، په دې مو پوهوي چې يو تمدن له کومو کومو پړاوونو تېر شوی دی.

شيان موږ د پخوانو خلکو له مهارتونو، د ابتکار له وړتياوو او د ښکلا له ذوقه خبروي، ځکه خو له پخوانو راپاتې شيان په موزيمونو کې ساتو.

په دې سربېره، شيان او وسايل له يوې سيمې بلې ته د کلتوري ارزښتونو په خپرېدو او د ولسونو په نږدې کېدو کې لويه ونډه لري. په تېرو پېړيو کې ارتباطات کم او انتقالات ورو و. خو کله چې به د دنيا له يوهٔ کونجه بل ته يو نوی شی ورسېد، نو دې واقعې به د خلکو د ژوند طرز بدل کړ. په مثال کې به اور او ارابه راواخلو چې په ټوله دنيا کې خپارهٔ شول او د ژوند په عادي بهير کې يې انقلاب راوست.

د تاريخ معرفت مو د شيانو په هغه اهميت خبروي چې زموږ په ژوند کې يې لري.

تر هر څه ړومبی شايد په دې باندې خبرېدل پکار وي چې شيانو څنګه د بشر په چلند او سلوک باندې اثر کړی دی. د مثال لپاره به وو ايو چې د ختيځ خلک تر دې وروستيو وختونو پورې د کورنۍ له غړيو يا مېلمنو سره په فرش باندې کېناستل. څرنګه چې په غالۍ يا ګېلم باندې د کوچ و چوکۍ په نسبت ډېر کسان ځايېدلی شي نو ويلی شو چې له فرشونو سره، د ګڼ اوسېدلو عادت پياوړی کېدهٔ. زموږ مشران چې په فرش کېناستل، په ازادو جامو کې به خوشحاله وو خو نن سبا دغسې جامې له موده وتلې دي. اوس په چوکيو او کوچونو باندې له درېشي او پطلون سره ناسته غوره بولو. د وسايلو دې بدلېدا زموږ په سلوک او د بدن په حرکاتو باندې اثر کړی دی.

په دې وروستيو کې يوه سروې ښيي چې په هندوستان کې ځوانې نجونې د پخوانو په اندازه ساړۍ نهٔ خوښوي، دوی کميس و پرتوګ ورباندې ښهٔ بولي ځکه حرکت پکې اسانه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نويو اختراعاتو او د خلکو د اړتياوو د بدلېدو له کبله زاړه شيان په نويو هغو بدلېږي. د اوسنو ښارونو اوسېدونکو د کليو د پخلنځيو پخواني وسايل بېخي هېر کړي دي. د عصري پخلنځيو وسايلو د پخلي په طريقو کې پوره بدلون راوستی دی.

له بلې خوا ، شيان او وسايل د ماهرو کسبګرو يوه ګروپ ته هويت وربخښي او يا د يوه ښار و سيمې د پېژندګلوۍ په سمبول بدلېدلی شي. په ډاکه کې توليد شوي مازلين ټوکر د لطافت و ظرافت په خاطر مشهور و او په بنارس کې د وريښمينو ساړيواوبدونکي د خپل مهارت په برکت په ټول هندوستان کې نوم لري. په اوسني پاکستان کې د سند صوبې هاله او د پنجاب صوبې چينيوټ ښارونو د فرنيچر جوړولو په کاروبار کې د ماهرو کسانو د لرلو په وجه بېل اهميت موندلی دی.

شيان د يوه کس د حال په بيان کې هم مرسته راسره کوي. شتمن ممکن قيمتي زېورات ولري او خواران شايد په ارزان بيه مصنوعي پسول قناعت وکړي. جامې هم، همداسې درواخله. په لرغوني چين کې يوازې شتمنو ته اجازه وه چې وريښميني جامې واغوندي. د اروپا په منځنيو پېړيو کې وسله ګرځول او په لوکسو بګيو کې سپرېدل، د اشرافو د امتياز په ذريعو کې حساب وو. د نن سبا خلک ممکن په دې باندې وويارې او وغتېږي چې وروستی ماډل موټر لري، يا يې د وروستني مود بوټونه په پښو دي يا مثلا تر ګردو نوی ډول ساعت يې په لاس کړی دی.

دغه راز په تېره زمانه کې د تخت، تاج او امسا په څېر وسيلې د پاچايانو د ځواک نخښې وې او په پوځي دفترونو کې د ډنډې ساتل د اقتدار سمبول و. په اوسني وخت کې د دا رنګه سمبولونو ځای د

مهمو شخصيتونو په موټرو باندې بېرغ لګولو، په غونډو کې د مهمو کسانو خاصو چوکيو او داسې نورو علايمو نيولی دی.

څرنګه چې شيان، اجتماعي تفاوتونه زېږوي او خلک د امتياز په خاوندانو او عادي کسانو وېشي نو ځينو راديکالو حرکتونو او ځينو انقلابونو چې د مثال لپاره د فرانسې، روسيې او چين انقلابونه يادولای شو، له دې سره مخالفت کړی دی چې شيان دې د اقتدار او برلاسۍ د سمبولونو په توګه وکارول شي، خو دا مخالفتونه بې اثره وو. د زور او ثروت خاوندان لا تر ننه پورې په عادي خلکو باندې د برلاسۍ او د ځان د ممتاز ګرځولو لپاره له خاصو شيانو استفاده کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ګلونو کلتور

په هر ځای او هرې خوا کې د ګلفروشیو له غرفو او دوکانونو رامعلومېږي چې نن سبا د ګلونو کلچر ډېر عام شوی دی. دا اوس یو دود ګرځېدلی چې د مینې یا احترام د څرګندولو په خاطر یو چاته د ګلو ګېډۍ ورکړو یا په غاړه کې د ګلو امېل ورواچوو.

خو په تېرو زمانو کې هم له درې لویو سامي ادیانو، یهودیت، عیسویت او اسلامه پرته، نور نو په کابو ټولو تمدنونو کې، ګل د مینې د سمبول په توګه کارېدلی دی. ګل له خورا لرغوني وخته بیا تر ننه پورې د محبت علامت و. روښاندي، شاعران او هنرمندان د ګلونو رنګونو، لطافت او ښکلا دومره ورجذب کړي چې ډېر ځله د خپلو باطني عواطفو او احساساتو بیان د طبیعت د دې نازکې لورېینې په ذریعه کوي.

د ګلونو د کلتور د تاریخ په لټون کې مورږ ان لرغوني مصر ته رسېږو. لرغونو مصریانو نېلوفرګل مقدس بالهٔ او مذهبي جشنونو ته به یې د خپل ایمان او درناوي د نخښې په توګه نیلوفر او نور ګلونه راوړل.

مګر په روم او یونان کې د ګلونو استعمال تر ډېره حده دنیایي او غیر ديني مقاصد لرل. د دغو خلکو د خوښې ګل، ګلاب و چې په هر مناسبت کې به یې وړاندې کاوهٔ. د روم او یونان د خلکو په ورځنیو خبرو او عباراتو کې دې ګل ته زیاته اشاره کېدله (مثلاً د ګلابو د بستر عبارت) او وجه یې دا وه چې دغه ګل د دوی ژوند ته ډېره لاره

کړې وه. په لرغوني روم او یونان کې د ګلابو د مینه والو ورځ په ورځ زیاتېدا، سوداګر او کاروباریان وهڅول چې د ګلابو باغونه کېږدي. د ښارونو په هره څنډه او ګوښه کې د ګلانو دوکانونه پرانیستل شول او ګرځنده پلورونکو په لارو، کوڅو او مارکېټونو کې د ګلونو خرڅلاو پیل کړ. په دې منځ کې یو بل لوی تغییر دا راغی چې خدایانو ته د انسان د قربانۍ ځای د ګلونو نذرانې ونیو. دا پېښه د انسان په خونکار خوی کې د بدلانهٔ نخښه بللی شو.

چې د روم امپراطورۍ زوال وکړ، د ګلونو کلچر هم زوال وموند. چې د روم اختیار مسیحیانو ته په ګوتو ورغی، په روم کې د ګلونو له کلچر سره مخالفت وشو. د کلیسا پلرونو د ګلونو کلچر د کفر دود وبالهٔ، ویې غاندهٔ. رومیانو به پخوا خپلو خدایانو ته د ګلونو تاجونه جوړول، خو د کلیسا پلرونو وویل چې د دوی د دین پېشوایانو نهٔ د ګلونو تاجونه په سرونو ایښې وو، نهٔ یې په ګلونو باندې محرابونه ښکللي وو او نهٔ یې په مذهبي مراسمو کې ګلونه کارولي وو. په روم کې د مسیحیت د اقتدار په اول پړاو کې مذهبي مقاماتو نه یوازې د طبیعت د دې رنګینو پاڼو استعمال منع کړ بلکې د عطرو غندنه یې هم په دې دلیل وکړه چې د کافرانو عادت دی.

خو ورو ورو له عطرونو او ګلونو سره تعصب کم شو او په نهمهٔ میلادي پېړۍ کې ګلونو کلیساګانو او صومعو ته د ورتلو اجازه وموندهٔ. مختلف ګلونه د مختلفو ایډیو سمبولونه شول. مثلاً زیتون د سولې او ګلاب د شهید د وینې سمبول او ښووندوی شو.

د رنسانس په زمانه کې د ګلونو کلچر په زیاته پیمانه وغوړېد. ګل د قلم د خاوندانو او د انځورګرو د خوښې مضمون شو. په دې زمانه کې د ګلونو شوق دومره ډېر و چې نندارتونونه به یې په سیالۍ جوړېدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د ښهٔ کيفيت ګلونو د توليد او تکثير لپاره قوريې او نرسرۍ جوړې شوې. د ګلونو د توليد په زياتېدو سره د ګلبازۍ کلچر د اشرافو له انحصاره راووت، عوامو هم د ګلبازۍ وس وموند. نور نو هغه وخت رارسېدلی و چې دعام سړي د کور په تراس و بالکون و برنډه کې يا د دوکان مخې ته ګلبوټي ليدل کېدل.

په ۱۵۵۴ کال کې د اسټريا سفير په عثماني دربار کې غاټول ګلونه وليدل. سفير ته غاټول ډېر ښکلي ښکاره شول، ويانا ته يې ورسره يووړل. په ۱۵۶۰ کې غاټول په جرمني، هالنډ او بلجيم کې وکرل شول. په ۱۷۷۸ کال کې په هالنډ کې غاټول ګلونه دومره عام وو چې د دغه هېواد په ملي سمبول بدل شول.

په انګلستان کې د ګلونو کلتور هغه وخت صدمه وليده چې د کرامول تر اثر لاندې پارلمان د قدرت واګې په لاس کې واخيستې. د مسيحيت پيورټن فرقې په کليساګانو کې د ګلونو او عطرو استعمال منع کړ. په ۱۶۶۰ کې د پارلمان له خوا يوهٔ تصويب شوي قانون ښځې د عطرو او ګلونو له کارولو منع کړې. خو د سلطنت له اعادې او د دين او سياست له بېلوالي سره په انګلستان کې د ګلونو کلچر يو ځل بيا وغوړېد. وروسته بيا صنعتي انقلاب له دغه کلچر سره نوره مرسته هم وکړه او دغه دود يې د عصري ټولنې د ورځني ژوند په يوې مهمې برخې بدل کړ.

جک ګوډي په خپل کتاب کې چې (د ګلونو کلتور) نومېږي، په هندي کلچر کې د ګلونو په اهميت غږېدلی دی. دی ليکي چې: د يوې جذابې ښځې سينګار له شګوفو، له غونچو، له ګلونو او د ګلونو له تاج او پېچکه پرته نيمګړی و. د هندو مذهب په مشهوره حماسه رامايانا کې لولو چې سيتا (د رامايانا د کيسو د اصلي اتل راما مېرمن ده. د دې

مېرهٔ د هندو خدای ويشنو مظهر دی. ژباړن) د ګلونو د ټولولو شوقي او د نيلوفرو لېواله وه. دې به نيلوفر ګلان په خپلو زلفو کې ټومبل.

په هند کې نارينه هم ګلبازه وو، په تېره بيا د خوب د وخت لپاره د ګلونو سينګار خورا خوند ورکاوه. دوی نه يوازې ځانونه بلکې خپلې بګۍ، لارۍ، کورونه، ځايونه او ان ښارونه په ګلونو سينګارول. د ګلونو د ګېډۍ ډالۍ له مينې او واده سره رابطه لرله.)

نيلوفر د مصر په څېر په هندو ټولنه کې مقدس ګڼل کېږي. دا د ويشنو، کريشنا او لاکشمي د خوښې ګل و. (اوس هم د بي، جي، پي ګوندي سمبول دی.)

د هند مسلمانان د هندوانو د ګلونو د کلچر تر اغېز لاندې راغلل. مغولو له ګلونو سره ډېره دلچسپي لرله او لکه څنګه چې جهانګير په خپل تزک کې ليکلي، د ګلابو عطر په اول ځل د نورجهان مور توليد کړل. په نولسمه پېړۍ کې د مسلمانانو او هندوانو ګډ کلچر د مغولو په دربار کې د ګلونو جشن (پهولون والون کي سير) پيل کړ چې د ډهلي د دربار په ملاتړ هر کال جوړېدهٔ. (ميرزا فتح الله بيګ په دې اړه خورا عالي ليکنه کړې ده.) خو په همدې وخت کې مذهبي افراطيونو د روم د کليسا د پلرونو په شان هم د دين او هم د دنيا په چارو کې ګلبازي وغندله. سيد اسماعيل شهيد په خپلو اثارو تقوية الايمان او صراط المستقيم کې د وادهٔ په وخت د زوم په غاړه کې د ګلونو د امېلونو اچول ناروا وبلل. جالبه دا ده چې د صوفي بزرګانو په قبرونو باندې مريدانو او مخلصانو په خلاص مټ ګلونه اېښودل او په زيارتونو کې په لويه پيمانه ګلبازي روانه وه. تاريخ راته وايي چې مذهبي افراط د ګلونو د کلتور مخالفت کړی خو سکيولر مفکورو دا دود غوړولی دی. نن هم کيسه همدا شان ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمر نۀ ډوبېږي

د مختلفو تمدنونو د طلوع و غروب مطالعې مورخان پوهولي دي چې د هر تمدن د زېږېدو، ودې او زوال لاره بېله ده. د يوۀ تمدن د ظهور و زوال يون د خاص قانون پيروي نۀ کوي. مورخانو ته، چې د ټولنې د پېژندلو او د هغې د پټو رازونو د معلومولو په لټه کې دي، د دغو غوټو د سپړلو کار ورپه غاړه دی.

هغه مورخان چې د لويديځ تمدن د ظهور په مطالعه بوخت دي، په دې اړه يې بېل بېل نظريات وړاندې کړې دي. په دغو کې يوه نظريه د ايروسنټريزم ده چې دغه تمدن له نورو هغو بلکل بېل بولي. د دې نظريې پلويانو ته لويديځ تمدن يوه داسې معجزه ښکاري چې د اروپايانو له توکميزو ځانګړنو سره رابطه لري. د ايرو سنټريزم له نظريې سره سم ، لويديځ تمدن د اروپا د اقليم، جغرافيايي موقعيت او د اروپايانو د توکميزو ځانګړنو په وجه وده وکړه اوبلکل بېل هويت يې پيدا کړ. د دې نظريې يو شارح او مفسر ډېويد لينډيز دی چې همدا ليد يې په خپل کتاب (د ملتونو ثروت او فقر) کې په تفصيل بيان کړی دی.

لينډيز په سر کې د اروپا د اقليم په امتياز غږېږي. دی وايي د لويديځې اروپا په خورا سړه هوا کې ميکروب و جراثيم يخ وهي او ناروغۍ په اسانه نۀ خپرېږي. خو د مديترانې د سواحلو په پسته هوا کې چې اروپايان په جسماني لحاظ کمزوري او د ناروغيو په مقابل

کې ډېر خوندي نه وو، ساري مرضونو ډېره تباهي راوسته. نو دغو خلکو د طب علم ته انکشاف ورکړ چې د وبا چاره وکړي او روغتونونه يې ودان کړل چې د ناروغانو علاج وکاندي. دغو هڅو له دوی سره د ناروغيو په کنټرول کې او د ساري مرضونو په مخنيوي کې مرسته وکوله.

د لويديځ او ختيځ تر منځ بل توپير دا و چې په ختيځ کې اوبۀ حکومتونو کنټرولولې او دې شي د داسې حکومتونو جوړېدو ته لاره اواره کړه چې د قدرت تږي وو. په مقابل کې په لويديځ کې اوبۀ پريمانه وې، خلک اړ نه وو چې د اوبو لګولو د نظام د جوړولو لپاره په حکومتي بيروکراسي تکيه وکړي.

د مورخانو په نظر خواړۀ يو بل هغه عامل دی چې په پرمختګ کې برخه لري. اروپايانو کوچ، شيدې او غوښه خوړله چې دوی يې روغ او پياوړي ساتل او د سختو کارونو د تر سره کولو وس يې ورکاوۀ.

په دې سربېره په اروپا کې د ناوخته وادۀ رواج د نفوسو له کنټرول سره مرسته کوله. دلته ماشوم نعمت نۀ بلکې پېټی حسابېدۀ.

لېنډيز وايي چې شرق او غرب له ابتدا لا، له کابو هر پلوه بېل قطبونه وو. کله چې يونان مستقل ښار ــ دولتونه جوړ کړل، د يونان رقيب يعنې فارس د استبداد په منګولو کې و. په لويديځ کې شخصي ملکيت خوندي و خو په ختيځ کې ټوله مځکه د واکمنو په واک کې وه.

د لويديځ تمدن په پېژندلو کې دا هم د يادولو ده چې اروپايانو له کليسا سره ښڅګه چلند وکړ. لينډيز د کليسا د هژموني او برلاسي په خلاف د يو شمېر نهضتونو يادونه کوي، لکه لولارډانو چې په ۱۳۷۶ کې او مارتين لوتر چې په ۱۵۱۴ کې د کليسا د تعليماتو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي استثمار په خلاف ناره اوچته کړه. د دې اعتراض یوه نتیجه دا راووته چې مقدس کتاب په ځایي ژبو ترجمه او عادي خلکو ته د فهم وړ شو. دې شي د کلیسا نفوذ کم کړ. د دین له نوي تفسیر سره سم، خدای مطلق قدرت او پاپ په مځکه باندې د هغه خلیفه او په مذهبي مسایلو کې د واک څښتن و خو سیاسي قدرت د پاچا په لاس کې و. په دې ډول وینو چې قدرت نۀ په یوۀ لاس کې پاتې شو اونۀ په یوې ادارې کې راټول شو بلکې وویشل شو.

د غرب تمدن بله ډالۍ د داسې ښارونو ظهور و چې صنفي اتحادیو یې کاروبار اداره کاوۀ. د دغو ټولنو او اصنافو یو مهم مسوولیت د سوداګرو او کسبګرو د حقونو تحفظ و. ښارونو خپلو ښاریځو (شهروندانو) ته ازادي ورکوله او واکمنو، سوداګر وکسبګر په شا ټپول چې عواید یې زیات شي او د فیوډالانو په مقابل کې یې پیاوړي کړي. واکمنو د فیوډالانو د زور د کمولو لپاره ښارونو ته امتیازات ورکړل او د سوداګرو ملاتړ یې وکاوۀ.

په ۱۰۹۶ کال کې د صلیبي جګړو پیل داخلي جنګونه ختم او اروپایان یې د خپل مشترک غلیم په مقابل کې متحد کړل. خو چې صلیبي جګړې ختمې شوې نو له پوځونو څخه د استفادې سوال راولاړ شو او په دې ډول اروپایانو د اسیا او افریقا د خاورو لاندې کولو ته توجه واړوله. اروپایانو د خپل ثروت د زیاتولو لپاره د سرو زرو، وریښمو او مساله جاتو سوداګري پیل کړه. دوی د ځان لپاره د ازادو زمیني و بحري لارو د لرلو په منظور د مسلمانانو د کنټرول د ختمولو هڅه وکړه. په نتیجه کې پرتګال او اسپانیا د لویو قدرتونو په توګه راڅرګند شول. د نویو سمندري لارو په لټون کې نوې دنیا کشف شوه.
اسپانیا او پرتګال دواړو، د فتوحاتو لپاره له دین څخه پوره پوره

استفاده وکړه او د مفتوحه ملکونو منابع او شتمنۍ یې لوټ کړې. دوی نه یوازې د مفتوحه ملکونو خلک د عیسایت منلو ته اړ ایستل بلکې د هغوی د شتمنۍ د ترلاسه کولو لپاره یې د هغوی سرونه وربېل او د کلیسا روحانیونو د دوی دغسې کارونو ته دلیلونه اختراع کړل.

بریتانیا او فرانسې د استعمار په لاره کې د اسپانیا او پرتګال په پل، پل کېښود. دوی کارابین ټاپوګانو ته افریقایي غلامان وروستل چې هلته په کروندو کې کار وکړي. دغو ټاپوګانو ته په درېو پېړیو کې کابو لس میلیونه غلامان وروستل شول. هغه ثروت چې د غلامانو د کار په برکت راغونډ شو په انګلستان کې یې صنعتي انقلاب راوست چې په تکنالوجي کې یې نوی پېر پرانیست.

نورو اروپایي هېوادونو هم په همدې لاره مزل وکاوۀ او خپلې ټولنې یې له فیوډالي پړاوه صنعتي مرحلې ته ورسولې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مذهب او سیاست

مذهب او سیاست دواړه یو مشترک مقصد لري. دواړه غواړي چې قدرت یې په لاس کې وي او خپلو مقصدونو ته د رسېدو لپاره استفاده ورنه وکړي. البته، مرام ته په رسېدو کې د دوی میتودونه بېل دي. مذهب د ځان د حمایت لپاره د خپلو پیروانو مذهبي احساسات پاروي خو سیاستوال له چل، سازباز او دیپلوماسي کار اخلي. سیاستوال په دیموکرات سیستم کې د خلکو د رایو په خپلولو پسې ګرځي او که ټولنه وروسته پاتې وي نو د لښکرو په زور واک ته رسېدا هم نا مناسبه نهٔ ګڼي.

د قدرت د حصول په کشمکش کې سیاست و مذهب د یو بل د تخریب هڅه کوي. مذهب چې سیاسي اقتدار یې ملګری وي، اسره یې دا وي چې دغه اقتدار د اسماني او غیردنیایي مقصد لپاره وکاروي. مذهب وایي چې اقتدار یې له خدایه منشا اخلي او په همدې وجه یې د روحاني لارښوونې په رڼا کې د ټولنې د سمون مقصد مقدس دی. خو، سیاست برعکس، له هر ډول ارزښته بېل، د ټولنې د اړتیاوو مطابق خپلې پالیسۍ جوړوي او د اړتیاوو په اساس د دولت سیستم او قوانین بدلوي.

د مذهب او سیاست په طریقو کې یو بنیادي فرق په دې کې دی چې د مذهب واک او اقتدار د خدایي قوانینو په حدودو کې وي چې بشر پکې لاس نه شي وهلی خو د سیاست په پراګماتیکه او عملي طریقه

کې ټولنه باید وخوځي، په مخ لاړه شي او د وخت له نویو چلینجونو سره په ځان کې بدلون راولي. په سکیولر او غیر مذهبي لاره او روده کې بنیادم پخپله د خپل تقدیر د ټاکلو مسوول دی. دی د اسماني قدرت په کنټرول کې نهٔ دی چې مطیع واوسي. بلکه برعکس، له دهٔ تقاضا کېږي چې د خپل لید او ارزو مطابق د ټولنې د جوړولو لپاره پلان ولري او نوښت وکاندي.

د مذهب او سیاست په اړه په تاریخ کې درې ماډله وینو: په دا یوهٔ کې مذهب او سیاست د قدرت د انحصار لپاره یو بل ته لاسونه ورکړي دي. په بل ماډل کې سیاست په مذهب باندې له برلاسه کېدو وروسته هغه د ځان دګټو لپاره استعمالوي. په دریم ماډل کې سیاست او مذهب په ټکر کې وي چې په پای کې سره بېلېږي.

د ادیانو د ابتدا او خپرېدا مطالعه راښیي چې هر دین په خاص چاپېریال او خاصه زمانه کې ظهور کوي او په همدې وجه یې لارښوونې تر ډېره حده د هاغه وخت او چاپېریال موجودو پرابلمونو ته متوجه وي. خو چې زمانه واوړي او پرابلمونه بدل شي نو دین د خپلې بقا لپاره د دغو نویو پرابلمونو د اوارولو هڅه هم کوي. په دې بهیر کې دین له نویو حالاتو سره د خپلو تعلیماتو د برابرولو ضرورت محسوسوي. د وخت په تېرېدو سره داسې مرحله راځي چې دین د عصر پرابلمونو ته په ځواب موندلو کې له مشکلاتو سره مخ شي او له نویو شرایطو سره ځان عیارول ورته ګرانه واېسي. د مثال لپاره به اسلام راواخلو. د اسلام د مطابقت بهیر کابو دوه نیمې پېړۍ واخیستې خو کله چې د ودې دا بهیر بشپړ شو نو راسخ العقیده خلکو ته دا بیا ناممکنه واېسېده چې نویو او نورو افکارو او نظریو ته لار پرانیزي. د دوی دا باور راغی چې د اسلام په اډانه کې هر ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدلون به د هغهٔ اساس ورکمزوری کړي او په همدې پلمه د هر ډول نوي څهٔ له اضافه کولو پرته د پخوانی اډانې په ساتنه باندې ټینګار وشو.

د خپل ژوند په بهیر کې هر دین له دریو انتخابونو سره مخ کېږي: یو انتخاب خو دا دی چې د دین په اډانه کې له هر ډول بدلانهٔ سره مخالفت وشي او د دیني تعلیماتو دهر نوي تعبیر او تفسیر هڅه د حکومت په زور او یا د مذهبي حکم په مټ (چې په اسلام کې یې فتوا بولي) شنډه شي. په دغسې حالت کې هغه کسان چې د مذهبي افکارو د بیا رغېدو ادعا کوي د دین غلیمان ګڼل کېږي او د ایمان له خاوندانو غوښتنه کېږي چې له داسې کسانو سره باید اړیکې غوڅې کړي.

په دویم انتخاب کې د مذهب غېږه نویو نظریاتو ته پرانیستې وي او دا ورته د منلو وي چې تعلیمات یې د وخت له غوښتنو سره سم له سره تفسیر او تعبیر شي.

کله چې مذهب د نویو مشکلاتو په اوارولو کې پاتې راشي او ځان نا امنه وویني نو دغه وخت د مذهب لپاره دریم انتخاب هم شته او هغه دا چې له فعال ژونده څنډې ته شي او خپل فعالیت یوازې په روحاني مسایلو پورې محدود کاندي.

په اوسنو شرایطو کې چې ساینسي او تخنیکي ایجادات په سرعت سره دنیا بدلوي اوپه تېره بیا د پوهې او سیاسي و اقتصادي علومو په خپرېدو سره ټولنه ورځ په ورځ پېچلې او ماشیني کېږي نو مذهب نهیلی وینو. ساینس او د معرفت نورې څانګې اوس د یوې بېلې هستۍ فکر کوي چې د تخصص په ذریعه اداره کېدای او کارېدلی شي. مذهبي علما په دې دریځ کې نهٔ دي چې د دې مهارتونو پېچلتیاوې وپېژني او له مذهبي لارښوونو سره سمون ورکړي. همدا

علت دی چې په ځینو ټولنو کې مذهب له سیاسته بېل شوی دی او په ټولنه باندې نور هاغسې غلبه نه لري لکه په منځنیو پېړیو کې یې چې لرله.

په هره ټولنه کې داسې کسان شته چې په خپل عملي ژوند کې د بدلون پلویان دي خو له دینه بېلېېدل هم نهٔ غواړي. دغه ډله کسان د دین د نوي تعبیرو تفسیر تقاضا کوي، داسې چې د دوی د ژوند له طریقې سره سمون وخوري. دغه شی د نویو مذهبي فرقو او نظریو د پیدا کېدو سبب ګرځي. موږ په هر دین کې د خلکو د یوې ډلې د غوښتنو د ځواب لپاره نوې فرقې مومو چې یو وخت وي او بیا ختمې شي. خو ځینې فرقې په پایېدو ټینګار کوي او پایېدونې وي. مثلا کله چې په مسیحي ټولنه کې بورژوازي د سود لپاره د مذهب اجازه وغوښته نو مذهبي ریفورمیستې و سمونپال کالوین(د ۱۵۹۴ مړ) د مذهب په اساس د سود اجازه ورکړه. دغه شي تجارتي خنډونه لرې کړل او د صنعت کارو او سوداګرو کاروبار ورسره وغوړېد. آر، ایچ تاوني (۱۹۶۲-۱۸۸۰) په خپل کلاسیک اثر(مذهب او د کاپیټالیزم ظهور) کې سم ویلي دي چې: کالوین د شپاړلسمې پېړۍ د بورژوازۍ لپاره هغه څهٔ وکړل چې مارکس د نولسمې پېړۍ د پرولتاریا لپاره وکول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرانسې انقلاب

اتلس سوه اتۀ څلوېښت میلادي کال په اروپا کې د انقلاب کال و. د انقلاب لمبې نۀ یوازې په فرانسه کې بلکې په جرمني او استریا کې هم بلې وې او په هر ځای کې یې برلاسي مخور پرېشانه کړل. دوی ته ویره ورولوېده چې د ټیټو طبقو رادیکالیزم یې هسې نۀ د قدرت او امتیازونو ختمېدو ته لاره اواره کړي.
یو جرمن مورخ کارل وان روټیک چې د بدلانۀ څپو په شوق راوستی و، د فرانسې د ۱۷۸۹ کال د انقلاب په باره کې ولیکل چې د اروپا تاریخ درې لویې پېښې لیدلي دي: عیسویت، مطبعه او د فرانسې انقلاب. په دغو دریو کې عیسایت او مطبعې په اروپا او نوره دنیا کې په پټه خولۀ او ورو ورو بدلون راوست خو د فرانسې انقلاب هرڅۀ په توندۍ، په چټکۍ او نابېره بدل کړل. ځکه خو دغه انقلاب د هغو کسانو لپاره یو مثال او ماډل شو چې د خپلو ټولنو د چټک بدلون غوښتنه یې کوله.
د اي. ایل. هابسباوم په قول، د فرانسې انقلاب، هغو کسانو ته چې په ټولنه کې یې بدلون غوښت، الهام ورکړ، ادبیات یې ورکړل، اصطلاحات یې ورکړل، د هغوی مخې ته یې یو ماډل کېښود او د هغوی په لاس یې د پرتلنې یو مقیاس ورکړ. دی د دې انقلاب د سیاسي اغېزو په اړه لیکي چې: د اروپا د نولسمې پېړۍ د ټولو هېوادونو د سیاسي اصطلاحاتو یوه لویه برخه له همدې انقلابه

راوتلې او دغه اصطلاحات یا له فرانسوي ژبې پور شوي یا د فرانسوي په تقلید جوړ شوی دی.
هغه څۀ چې په ۱۷۸۹ کې په فرانسه کې واقع شول، د انقلاب کلمه یې په زړۀ پورې او قدرمنه وګرځوله. اوس دا معمول ده چې د ټولنیز ژوند په بېلو بېلو اړخونو کې مثبتو تحولاتو ته د اشارې په وخت د انقلاب کلمه وکاروو.
یو جالب ټکی دا دی چې د بېلو بېلو انقلابونو له ماهیت سره بېل بېل رنګونه غوټه شوي دي. مثلا د روسانو انقلاب سور دی. زراعتي انقلاب زرغون دی. د ایران پاچا خپل انقلاب سپین وبالۀ. پاچا په دې ډول دې ته اشاره کوله چې د دۀ انقلاب د نورو انقلابونو برخلاف چې کسات یې اخیست او خونړي وو، سوله ایز ماهیت لري. خو له دې نومونې سره سره د هغۀ ریفورمونو د ایران خلک قانع نۀ کړل او د دۀ ملاتړ یې ونۀ کاوۀ. امریکایان که څۀ هم له هر انقلاب سره مخالفت کوي خو د خپلې ازادۍ جګړه یې د انقلاب په نوم پېل کړه چې دا نومونه به شاید د خپل محافظه کار ماهیت د پټولو او مترقي ګروپ ته د ورنژدې کېدلو په خاطر وه.
د فرانسې د ۱۷۸۹ کال انقلاب د ۱۸۳۰ او ۱۸۴۰ انقلابونو ته لار پرانیستله. دغو انقلابونو د اروپا برلاسې طبقې وګواښلې او مجبورې یې کړې چې د خلکو د پرګنو په ګټه په تغییراتو فکر وکړي. د دوی سرونه په دې خلاص شول چې د پخوانو رژیمونو ورځې نورې تېرې دي او دوی ته پکار ده چې په نویو تغییراتو او د دولتي نظام په نوي جوړښت باندې غور وکوي.
موږ دغه ډول فکر د جرمني د صدراعظم بسمارک په خبرو کې لولو. هغۀ په ۱۸۶۶ کال کې ویلي وو: که انقلاب خامخا راځي نو تر دې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ یې قربانیان واوسو، بهتره ده پخپله یې راولو. د بدلون د راتلو فشار په اروپا کې سیاسي، اجتماعي او اقتصادي تحولاتو ته لاراواره کړه څو په دې توګه د انقلاب څپې له کنټروله ونهٔ وځي. دا یو تاریخي حقیقت دی چې د فرانسې انقلاب د نړۍ سیاسي، اقتصادي او اجتماعي ژوند ته ډېر څهٔ ورکړي دي او په تاریخ، ژبه او سمبولونو یې ژور اثر پروت دی. دغه انقلاب د دولت موسسې ته ځینې آلې او وسیلې لکه تور، سپین اوشین درې رنګه بیرغ او د مارسي سرود په طرزملي سرود ورکړل. دغه انقلاب د اساسي قانون یو ماډل چې د بشري حقونو اعلامیه، د خلکو حاکمیت او د قانون په مقابل کې مساوات پکې شامل وو، وړاندې کړ.

د دې انقلاب په پېرزوینو کې قانوني نظام، متریک سیستم، په سیاسي فعالیتونو کې د ښځو ګډون، مذهبي زغم او د بندیانو او غلامانو په ګټه انساني ریفورمونه هم یادولی شو. په دې سربېره دې انقلاب د ځان د دفاع لپاره د یرغلګرو لښکرو په خلاف د ولسي پوځ ایډیه مطرح کړه. دغه راز په سیاسي ژبه کې د ښي او چپ اصطلاحات چې سیاسي تمایلاتو ته اشاره کوي، د همدې بدلون پیداوار دي.

دې انقلاب له پیل پیله د اجتماعي حیثیت د برابرۍ لپاره د د ځپل شویو خلکو د هیلو پوره کولو ته مټې راونغښتې. د انقلاب معروف شعار یعنې ازادي، برابري او مساوات، په ټولنه کې د تفاوتونو د ختمیدا ارزو بیانوي. د خلکو اجتماعي موقف ته له پامه پرته د هېواد هر وګړی د سټیزن (وطندار) په نوم یادول سمدستي دود شول. وروسته بیا د روسیې په انقلاب کې د همدې دود پیروي وشوه او یو بل ته (ملګری) ویل پکې رواج شول. د فرانسې د انقلاب بله ځانګړنه دا وه چې د نورو ورپسې انقلابونو په شان یې اتلان تولید نکړل. د

انقلاب ټول مخکښان او سرلاري د انقلاب په بهیر کې بې اعتباره او د انقلاب تر تېغ تېر شول او په پای کې داسې څوک پاتې نه شو چې د انقلاب د اتل په توګه راڅرګند شي.

فرانسویان وایي چې دوی د انقلاب د کامیابۍ په لار کې ډېرې قربانۍ ورکړې دي او څرنګه چې د ې انقلاب د نړۍ د خلکو د سیاسي شعور په بیدارۍ کې لویه برخه اخیستې ده او په نړۍ یې نورې ډېرې پېرزوینې کړې دي نو نړیوال باید د فرانسویانو احسان ومني. خو د زوړ پالو او تندروو کسانو د فکرونو د تفاوت په اساس د انقلاب متفاوت تعبیرونه کېږي. د انقلاب د راتلو مخالفان وایي چې انقلابونه د انارکي او ګډوډي د مخنیوي لپاره جوړې شوې پولې او پیدا شوي رواجونه له منځه وړي چې په نتیجه کې دیکتاتوري ته لاره پرانستل کېږي، لکه د فرانسې په انقلاب کې چې همداسې وشول او په اخر کې قدرت ناپلیيون ته په ګوتو ورغی چې د زور حکومت یې وچلاوهٔ. خو د دې استدلال مخالفان وایي چې د یوهٔ انقلاب لپاره دا ضروري چاره ده چې له ماضي سره رابطه غوڅه کړي او په ټولو ماضي دودونو چلیپا وباسي.

دریم نظر دا دی چې هره ټولنه په خپله ماضي کې ژورې رېښې لري او د نوي پیل لپاره د ټولو پخوانو اړیکو غوڅېدا اسانه خبره نهٔ ده. ماضي په هر ډول شرایطو کې پایېدونې ده او په هر ډول حالاتو کې د ټولنې د یوې برخې په توګه ژوندۍ پاتېږي.

د انقلابونو تجربې سیاستوال او روڼاندي له دې سوال سره مخامخ کړي دي چې ټولنه باید د انقلاب په ذریعه بدله شي که د ریفورمونو په ذریعه؟ دا یوه مهمه پوښتنه ده. موږ باید په دې پوښتنه غور وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ډوډۍ خوړلو آداب

د ډوډۍ خوړلو آداب د تمدن له بهير سره نږدې تعلق لري. د خلکو د خوراک په طريقه کې د دوی د کلتوري سلوک انعکاس وينو.
د انساني تمدن په ابتدا کې چې د آدابو مفهوم نۀ و او د حفظ الصحې ضرورت نۀ احساسېدۀ، خلکو د ډوډۍ پخولو يا خوړلو په وخت پاکۍ او نظافت ته پام نۀ کاوۀ خو چې تمدن مخ په وړاندې ګام واخيست، په دې سلسله کې هم بهتري راغله.
په اروپا کې د لرغوني وخت او منځنيو پېړيو د خوړلو آداب تر شپاړلسمې پېړۍ پورې په خپل قوت پاتې وو. رنسانس د خلکو د فکر لوری بدل کړ او د دوی په دود بايدۀ کې يې تبديلي راوسته. هالنډي عالم اراسموس په ۱۵۳۰ کال کې د آدابو په باب يو جالب کتاب وليکۀ. دغه اثر سمدستي د اروپا تر ګردو ډېر خرڅېدونکی کتاب شو او مطبعو په خورا کمه موده کې يوسلو دېرش ځله له سره چاپ کړ. د دې کتاب د محبوبيت يوه وجه دا وه چې اراسموس اروپايانو ته د دوی هغه آداب وروپېژندل چې يو وخت په نادودو کې حساب وو او نامناسب ګڼل کېدل.
اراسموس په داسې وخت کې دغه کتاب وليکۀ چې د اشرافو په څنګ کې له بورژوا طبقې سره اړوندو خلکو هم په ټولنه کې د حيثيت لرلو احساس پيدا کاوۀ او غوښتل يې چې ظاهري بڼۀ او خويونه يې د باکلتوره او مهذبو کسانو په شان وي.

اراسموس د خوړو نامناسبو طريقو ته په ژور نظر وکتل او دا يې وښودله چې دا طريقې بايد د نويو ارزښتونو په رڼا کې څنګه بدلې شي. مثلا دۀ وويل چې ډوډۍ بايد په لاس ماته نه شي بلکې (تاسې يې په مناسب ډول په چاړه ټوټه ټوټه کړئ.) دۀ دا نصيحت هم وکړ: په ډوډۍ باندې د وړې سترګو غوندې يرغل مۀ کوئ.
د اراسموس په زمانه کې له کاچوغو، پنجو او چاړو څخه د استفادې عادت نۀ وو. په دسترخوان به معمولا ګوته په شمار کاچوغې ايښې وې چې ټولو مېلمنو په شريکه کارولې. اراسموس د دې ستونزې د اوارولو لپاره وويل چې له هر ځل استفادې وروسته دې اول کاچوغه پاکه شي، بيا دې ورنه بل استفاده وکړي. څرنګه چې د ډوډۍ پر مېز باندې به د خوړو ايکې يو لوښی ايښی و، نو هر مېلمه به لوښي ته لاس ټېټاوۀ او د غوښې ښه ټوټه به يې ور اخيسته. ځينو مېلمنو به لوښی خپلې خوا ته ورکش کړ چې ډېر څه ورنه واخلي. د ځينو نورو عادت و چې د خوړو د لوښي منځ ته به يې کتل. اراسموس له دوی وغوښتل چې له دا رنګه غيرمهذبو، عجيبو، غريبو عادتونو لاس په سر شي. دۀ يادونه وکړه چې: تر غوښې دمخه وچه ډوډۍ مۀ خورئ چې ارواوږي به ښکاره شئ. ياد ولرئ چې ترڅښلو دمخه خولۀ پاکه او تشه کړئ. ځينې کسان دومره غټه ګوله کوي چې بغور يې د پښ د بنۍ غوندې باد وکړي او ځينې نور بيا د خوړلو په وخت شونډې له يوبله بېلې ساتي، له خولې يې د سرکوزي غوندې غږ راوځي. په ډکه خولۀ څښل او خوړل نۀ کېدونې ده او نۀ خوندي طريقه.)
په هغو وختونو کې د بشقابونو استعمال هم عام نۀ و. د مېز په سر به څو دانې کاچوغې او چاړې، د سوپ لوښی او د اوبو جګونه ايښي وو. تر خوړلو دمخه د لاسونو وينځل ځکه ضروري وو چې خلکو ډوډۍ په لاسونو خوړه. اراسموس نصيحت کوي چې د ډوډۍ د خوړلو لپاره بايد

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوازې له ګوتو استفاده وشي. احتیاط پکار دی چې ګوتې ونهٔ ښتل شي او نهٔ په جامو پاکې شي. دهٔ لیکلي دي چې دا د ادب تقاضا نهٔ ده چې ډوډۍ په غاښونو راماته او بیا په کتغ پورې شي.

د اراسموس په نظر د ډوډۍ په وخت خبرې اترې پکار دي، ځکه دا کار د ژر ژر خوړلو مخه نیسي او ورو ورو خوړل د هاضمې لپاره ښهٔ دي. دی وایي په ژر ژر او بې بریکه ډوډۍ خوړلو کې خوند هم نشته.

د اراسموس د کتاب محبوبیت ثابتوي چې د هغه وخت غوره طبقو د خوړلو په برخه کې او د ژوند په نورو برخو کې د مهذب اوسېدلو احساس پیدا کړی و. له اراسموسه وروسته ځینو نورو لیکوالو هم د ډوډۍ په آدابو او طریقو کتابونه ولیکل. دوی په دې اړه ځینې داسې جالبو نتیجو ته رسېدلي دي:

۱- د خوړلو په وخت د نورو مخې ته په کاچوغو ټک وټوک او چړپ و چړوپ جوړول نامناسب کار دی.

۲- هغوی چې د خوړو په لوښو غوټې کوي، خوراک یې د خوکانو په شان دی.

۳- ځینې کسان هډوکي چیچي او بیا یې بېرته لوښي ته اچوي چې بې ادبي ده.

۴- د ښځو لپاره به جګ په سر نهٔ اړوې.

۵- هغه څوک چې د ډوډې د مېز د سر په ټوکر باندې پوزه پاکوي یا د ډوډۍ د خوړلو په وخت غاړه صافوي، سمه تربیه نهٔ لري.

د منځنیو پېړیو په اروپا کې د دستمال رواج نهٔ و، خلکو به خولهٔ او لاسونه د مېز د سر په ټوکر پاکول. په اتلسمه پېړۍ کې د رومیال استعمال اول په ایټالیا او بیا په نورو اروپایي هېوادونو کې دود شو. د څورلسم لویي په زمانه کې د فرانسې اشراف د دستمال د لرلو لیوال شول او دستمال د ښه کلتور یو علامت شو. تر ۱۷۰۰ پورې خلکو په لاس ډوډۍ خوړه. کله چې پنجې راپیدا شوې، نو سخت دریځو مسیحیانو ورسره په دې پلمه مخالفت وکړ چې خدای خو د ډوډۍ لپاره ګوتې راکړې دي، دا د ډوډۍ بې حرمتي ده چې په پنجه وخوړه شي. خو پنجه ژر عامه شوه.

د ازادۍ مبارزه که انقلاب؟

په ابتدا کې د امریکا مورخانو او سیاستوالو خپله مبارزه د ازادۍ جګړه بلله خو وروسته یې خپله خبره بدله کړه، هغې ته یې د امریکا د انقلاب نوم ورکړ. په دغو دوو اصطلاحاتو کې ښکاره توپیر دی: د ازادۍ جنګ د یوهٔ خارجي استعماري قدرت په خلاف مقابله وي. داسې چې د مستعمرې خلک د استعماري طاقت په ضد راولاړېږي او د ښکېلاک له منګولو د ځان د ازادولو هڅه کوي. خو، انقلاب د یوهٔ هېواد داخلي موضوع ده چې د شتمن او خوار تر منځ د توپیر په نتیجه کې پېښېږي او یا داسې وي چې د ټولنې ځینې ډلې او برخې د مسلح مبارزې له لارې نظام نسکوروي. انقلاب معمولا سوله ایز نهٔ وي، خونړی وي.

د مستعمرې له خپلواکۍ وروسته هم شاید د استعماري قدرت میراث هورې پاتې شي خو په انقلاب کې په ماضي میراث چلیپا ایستل کېږي او ځای یې له انقلابي ایډیالونو سره سم نوي جوړښتونه نیسي.

د انقلاب او استقلال تر منځ دغو توپیرونو ته په پام سره دا څرګنده ده چې د انګلستان په خلاف د امریکا د مستعمرو پاڅون، انقلاب نه بلکې د ازادۍ لپاره مبارزه وه. خو د نوم دا بدلېدا د فرانسې د انقلاب په وجه وه چې نتیجو یې د اروپا او امریکا خلکو ته الهامونه ورکړل او په دې ډول د انقلاب کلمه نه یوازې محترمه بلکې رومانتیکه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه او په ټولنه کې یې د چټکو تغییراتو راتلو ته د چمتو کېدو معناورکړه . امریکایي مورخان چې د وطنپالنې ژور احساس لري، د امریکا د استقلال د مبارزې د لا مهم ښودلو کوښښونه کوي او خپل برې په بې عدالتۍ او استبداد باندې برې بولي. د امریکا نامتو مورخ بنکروفت، د امریکا ازادي د دیموکراسۍ او ازادۍ کامیابي یادوي او د خدای له لوري د الهام شوي پرمختګ د اوږد مزل د اوج ټکی یې ګڼي. مګر مترقي مورخان دې نظر ته د شک په سترګه ګوري او د امریکا د استقلال جنګ د مور وطن په خلاف یو اجتماعي غورځنګ او د خواصو په مقابل کې د دیموکراتو یو اعتراض ګڼي.

عام خلک چې د ازادۍ په غورځنګ کې شریک وو او د انګلستان په خلاف مبارزه کې یې برخه لرله، له ازادۍ وروسته پوه شول چې هغه څۀ چې دوی له ازادۍ غوښتل هغه د دوی په ګټه نه وو. د یوۀ نوي ازاد شوي هېواد د اساسي قانون د لیکلو په مقصد راغونډ شوي لیډران ، د خلکو دوستان نۀ بلکې د ممتازو او شتمنو طبقو اړوندان وو چې یوازې د خپلو شتو او جایدادونو له ساتلو او ژغورلو سره یې دلچسپي وه.

موږ دغه حقیقت د توماس پین له غیابه معلومولی شو، د هغه چا چې کامن سینس یې ولیکۀ او لیکنو یې د انګلستان په خلاف مبارزه کې لوی سیاسي شعور پیدا کړ. دغه راز د لوی انقلابي لیډر جان هن کوک او مبلغ سمویل ادام له غیابه پوهېږو چې کیسه څۀ وه. دغه کسان د اساسي قانون جوړولو ته دعوت نۀ شول دلته د ټولنې د خوارو او محرومو طبقو استازي نۀ وو. د استازو لوی اکثریت د ملاکانو، قانون پوهانو، سوداګرو ، بانکرانو او د لویو کاروباریانو

وو. دغو ممتازو او شتمنو خلکو داسې اساسي قانون غوښت چې د دوی خوبونه رشتیا کړي.

هغه څۀ چې دغو استازو د اساسي قانون په غونډه کې وویل د امریکا د آیندې لپاره یې د دوی طرحه منعکسه کړه. مثلا لوی ملاک چارلس پینکني وړاندیز وکړ چې یوازې هغه څوک د ولسمشرۍ د مقام مستحق دی چې یو لک ډالره ولري. یوۀ قانونپوه جیمز موري میسون وویل چې موږ تر حد زیات دیموکرا ت شوي یو ... راځئ دې ته متوجه واوسو چې افراط رانه ونۀ شي

دغو کسانو ته عوام مازې چټل للو و پنجو ښکارېدل. دوی له عوامو وېرېدل او ویل یې: عوام د فکر او دلیل خلک نۀ دي. د حشرو غونډې دي، یو ساعت لمر ته ځانونه تودوي بل ساعت چیچل کوي.

دلته داسې عقیده هم وه چې عوام یې د دیموکراسۍ لایق نۀ بلل. د نیوانګلینډ یوۀ روحاني جرمي بکناپ خپل ملګري ته ولیکل: موږ باید د یوۀ اصل په حیث دا حقیقت ومنو او ملاتړ یې وکړو چې حکومت له خلکو سرچینه اخلي خو خلک باید په دې وپوهوو چې دوی په ځان باندې حکومت کولو ته جوړ نۀ دي.

د دغسې افکارو نتیجه دا راووته چې د امریکا نوی اساسي قانون د ممتازو طبقو له ګټو سره سم ترتیب او تنظیم شو. دا د محافظه کارو یو برې و، ځکه خو لیبرالو او مترقي عناصرو دغه قانون زرین دام وبالۀ. د قانون په لومړنۍ مسوده کې د حقونو لایحه (بیل اف رایټس) نه وه. په وروسته دوه کلنه موده کې په قانون کې لس ترمیمه وشول چې د عبادت، بیان، چاپ، غونډې، ډله ایزې غوښتنلیکنې او وسله ګرځولو په شمول ځینې حقونه پکې شامل وو. فرانسوي مورخ فرناند براډل لیکي چې: په ټولنه کې د امتیازونو په تېره بیا د شخصي

(c) ketabton.com: The Digital Library

شتمنۍ چې واجب الحرمته وه، د ختمېدو سوال نهٔ پیدا کېدهٔ او بلکې هڅه کېده چې ثروت ته د رسېدو لاره ټولو ته پرانیستې وي. د امریکا په څېر یوهٔ لوی او کرار ملک کې دا په یقین سره اسانه چاره وه.

په نتیجه کې خوارو او بې برخې طبقو غبرګون وښود. په ۷-۱۷۸۶ کلونو کې کې شېز بغاوت د دغه غبرګون یو مثال دی چې یو شمېر بزګرو د ماساچوست حکومت د بې عدالتیو په خلاف وسلې ته لاس وغځاوهٔ. په بزګرو باندې د جنګ د ټکس لګول د شورش وجه وه. بزګرو استدلال کاوهٔ چې تاوان به دوی کوي خو ګټه به یې شتمنو ته رسېږي ځکه شتمنو چې حکومت ته پور ورکړی دی، اوس به د نوي ټکس پیسې د خپل پور په بدل کې تر لاسه کوي.

شېز بغاوت وځپل شو او ممتازو طبقو په حکومت او دولتي موسسو باندې خپل کنټرول لا مضبوط کړ.

د امریکا د ازادۍ جنګ شتمنو طبقو ته ګټه ورسوله، نهٔ عوامو ته. سیاسي تغییر یوازې د خارجي واکمنې طبقې ځای داخلي واکمنې طبقې ته ورکړ. د ازادۍ ګټه د هغو په نصیب شوه چې پخوا یې لا قدرت او ثروت په برخه وو او له عادي خلکو سره یې د دغو امتیازونو شریکول نهٔ غوښتل.

بې پرونه دنیا

اروپایانو چې امریکا پیدا کړه دغه موندلې لویه وچه یې نوې دنیا وبلله. د نوې دنیا په کلمه کې یوهٔ نوي عصر او د بشر یوهٔ نوي ژوند او نوي پیل ته هم اشاره وینو.

دا لویه وچه له پخوانۍ دنیا چې له فساد، کرکې، ګناه، جرم او تعصبه مالاماله وه، بېله تصور شوه. نوې دنیا ته لېږدېدلې او مهاجر شوي کسان لکه د انګلستان کاتولیک او د فرانسې پروتستانت هغه کسان وو چې په پخوانۍ دنیا کې ځورېدلي او په سپکه سترګه ورته کتل شوي وو. په دغو دوو فرقو سربېره نورو هغو ډلو او فرقو ته هم چې په خپلو وطنونو کې نهٔ زغمل کېدلې، نوې دنیا د خدای لورېینه ښکاره شوه. دوی هم د سپکاوي و بې عدالتۍ د ژغورنې په تمه په هغه لور وکوچېدلې. دغه راز ځینې داسې وګړو د امریکا مخه وکړه چې د ښهٔ او سوکاله ژوند د موندلو لپاره د خطر منلو ته تیار وو. دغه ټول کسان چې د یوهٔ نوي ژوند د پیلولو په نیت امریکا ته راغلي وو، ماضي ته یې په بده سترګه کتل.

دوی خپل پرون ته د مخ اړولو لېوال نهٔ وو، دوی غوره بلله چې خپلې سبا ته وګوري دا ځکه چې په تېر ژوند کې د خپلو نظریاتو یا اجتماعي حیثیت په وجه ځورول شوي وو او تېرې خاطرې یې ترخې وې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نوي دنيا کې يو وخت د دوی ذهن په دې ډېر بوخت و چې له بې خونده پرونه څنګه ځانونه وژغوري او خپل نن و سبا څنګه د پرون له شره خوندي وساتي. مورخ د مهاجرو دا اندېښنې او نظرونه د هغوی د سياستوالو او ليکوالو په ويناوو او ليکنو کې ليدلای شو.

مورخ آر. ډبليو. بي ليويز ليکي چې: زموږ ملي تولد د يوه نوي دوران پيل دی... داسې دوران چې له ماضي مو را بېلوي او له سبا سره مو وصلوي.

نو، د نويو راغليو کسانو لويه ارزو دا وه چې ځانونه د تېرو کسانو د فکرونو له منګولو ازاد کړي.

توماس جفرسن چې د امريکا د ولسمشر په توګه يې هم کار کړی دی، يو ځل ويلي وو چې د امريکا نن بايد له پرونه داسې بېله شي لکه امريکا چې له اروپا بېله شوې ده. موږ بايد هر نسل يو بېل ملت وګڼو او مړۀ بايد په ژونديو باندې د حکومت کولو اجازه ونۀ لري.

سوال دا دی چې نوې دنيا ته راغلي خلک ولې له پرون سره وران وو او ولې يې له دې سره دلچسپي نه لرله چې ماضي د خپل ژوند يوه برخه وګرځوي؟ د دې شي يو دليل دا و چې امريکا ته راغلي اکثره کسان د لوړو طبقو د استبدادي حکومت په لاس ځورېدلي او ځپل شوي غريب خلک وو. د دوی په ماضي کې نه ښې خاطرې وې او نۀ الهام بخښونکې پېښې. نو دوی وهڅېدل چې ماضي هيسته وغورځوي او د هغې ځای روښانه آيندې ته ورکړي چې دوی فکر کاوۀ چې د دوی لارې څارې.

ماضي يوازې د اشرافو او لاسبرو طبقو پکار راتله چې د اصل و نسب په اساس يې د خپل اقتدار اجازه ترلاسه کوله. اصل ونسب ممتازو طبقو ته د نصيب او رسالت احساس ورکاوۀ او دغه احساس د ځان په

ګټه د کمزورو طبقو استثمارولو ته وربلل. د ماضي په اړه دا رنګه تجربو تر لاس لاندې طبقې د ماضي په غليمانو بدلولې. څرنګه چې په نوې دنيا کې د خپل ژوند د ښۀ کولو يا د اجتماعي دريځ د لوړولو لپاره د پرون تصديق ته اړتيا نۀ وه نو نويو راغليو د کاميابۍ لپاره په خپل لياقت و زحمت تکيه وکړه. دلته نور په کورنۍ او اصل ونسب باندې وياړکولو ته ضرورت نۀ و. د دغو خلکو د حيثيت درجه د دوی د کار و ابتکار په ذريعه ټاکل کېدله ځکه خو دوی ته ماضي بې ګټې وه.

ماضي مخالف احساس يو تاريخ ضد تمايل رامنځ ته کړ. هغه څۀ چې انګرېز مورخ جې. ايچ. پلمب(۲۰۰۱-۱۹۱۱) د اروپا په باره کې کښلي د امريکا له حال سره ښۀ سمون خوري: ماضي د کنجکاوي، د نستلجيا، د عواطفو په موضوع بدله شوې ده. د تېر نسل په نسبت اوس د ماضي قوت د ژوند په هر اړخ کې خورا کم شوی دی. په حقيقت کې ډېرو لږو ټولنو د ماضي دومره چټکه تباهي لرلې ده.

نو، لومړنيو امريکايانو چې پرون د ځان لپاره بې فايدې ولید نو خپل نوی ژوند يې په يوه سپينه دړه، بې له دې چې شاته وګوري، پيل کړ.

له ماضي سره د ميرخي بله وجه له اروپا سره د پرېکون تقاضا وه. څرنګه چې کابو ټول مهاجر له اروپا راغلي وو، دوی له ځانونو سره اروپايي کلچر او ارزښتونه راوړي وو او دغه شی د امريکايانو د خپل هويت په جوړولو کې لوی خنډ و. بانفوذو طبقو به خپل اولادونه اروپا ته استول چې زده کړې وکړي او باکلتوره شي. د اروپا اثر ډېر پياوړی و او د امريکا سياستوال و روښنفکران ژر پوه شول چې د خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپايي رېښو له غوڅولو پرته ورته د امريکايي ملت جوړول ډېر مشکل دي.
همدا علتونه وو چې د امريکايي وطنپالنې د يو نوي احساس پيدا کېدو ته يې لاره پرانيستله او د يوهٔ بېل امريکايي کلتور د جوړولو لپاره شعوري هڅې وشوې. په امريکا کې د مورخانو يوهٔ نوي ټولي د دغه هېواد د سياسي او اجتماعي موسسو په جوړولو کې د اروپايانو له اغېزه انکار وکاوهٔ.
اف. جې. ټورنر وويل چې: د امريکا ديموکراسي د چا مفکر پيداوار نهٔ ده بلکې د امريکا له ځنګلونو رابوټېدلې ده.
ويل کېږي چې د کومو ملتونو په اوږو باندې د ماضي بار پروت نهٔ وي، هغوی مخ په وړاندې ګوري او په چټکۍ سره وده کوي ځکه دوی نسبت هغو قامونو ته چې شانداره ماضي لري، په روښانه سبا پورې په اسانه زړونهٔ تړي. د وياړمنې ماضي لرونکي ملتونه ممکن د پرون خوبونه ويني او نن يې په لټۍ تېر شي. دغسې ملتونه د اختراع او نوښت او د نوي څهٔ د ايجاد لپاره نهٔ بلکې د احيا او د پرون د راګرځېدو په اړه فکر کوي.
د امريکا د تاريخ په لومړي پړاو کې د نوښتونو او زړو دودونو تر منځ ټکر نهٔ وينو ځکه چې هلته ورغليو خلکو جذابه ماضي نهٔ لرله. دوی چې په خپل پروني ژوند پسې ګوتې نهٔ مروړلې نو په سياسي او اجتماعي ژوند کې يې په ازادۍ سره نوې تجربې وکړې او خپلې موسسې يې له خپلو اړتياوو سره سمې جوړې کړې.
خو اوس د دې بهير لوری بدل شوی دی. اوس امريکا د ماضي څښتنه ده. يوه داسې ماضي چې د دوی په ژوند يې لوی اغېز پروت دی او دوی ته خبرداری ورکوي چې نوې دنيا نوره نوې نهٔ ده. نوې دنيا زړېږي او بوډۍ کېږي.

د يوهٔ بغاوت خاطرې

تاسې شايد د سرې کلا د مغولو د کلچر په اړه ووایاست چې مخ په زوال و، د فيوډالي طبقې کلچر و او له وخت سره بې ارتباطه و. مګر دا به منئ چې د تېرو نسلونو په وسيله رامنځ ته شوي دودونه او ارزښتونه يې له ځان سره لرل.
که څهٔ هم په دې کلچرکې د خلاقيت سبکه نه وه پاتې او ټولنه يې راکده ساتله خو له کمزوريو سره سره يې فرهنګ او ظرافت درلود، د زغم يوه روحيه او نورو ته د درناوي يو احساس او شعور پکې و. په حقيقت کې دا يو مشترک کلچر و چې د بېلو بېلو قامونو او ولسونو د شريکو هڅو په نتيجه کې ورزل شو او وغوړېدهٔ. دې کلتور د ډيلي ټول استوګن د يوې ټولنې د غړيو په شان متحد وګرځول او دا کمال پکې و چې ممتاز طبقات او اشراف له سياسي بې ثباتيو سره سره د ښار له موجود کلتوري او اجتماعي چاپېرياله پوره راضي وو. ځينو يې له خپلو جاګيرونو کافي عايدات تر لاسه کول، ځينو نورو يې په سره کلا کې د خپل کار مواجب و معاشات اخيستل. يو شمېر نورو يې د شرقي هند د کمپنۍ خدمت په صداقت سره کاوهٔ او په ټولنه کې يې عزت کېدهٔ.
کله چې ښار انګرېزانو ونيو، په نيواکګرو باندې اعتراض ونه شو. خلکو د نوي نيواک په منلو کې مشکل ونه ليد. د انګرېزانو هم ښار په طبعه ولګېد او د دې ځای د کلچر په خپلولو پسې شول. دوی له هندي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمنو سره ودونه وکول، د هندي اشرافو غونډې يې حرمونه جوړ کړل، فارسي او اردو ژبې يې زده کړې او ځينو خو يې ان په دغو ژبو کې شعرونه وويل. دوی د ځايي خلکو غونډې جامې واغوستې او چلم يې وڅکاوه. دا د يوه نوي انګرېز- هندي کلچر پيلامه وه.

کله چې له ميرټ څخه د ۱۸۵۷ په مي کې باغي سپاهيان ډيلي ته راورسېدل چې د انګرېزانو په خلاف د مغول امپراطور په څنګ کې ودرېږي، د ښار اوسېدونکو دغه ګډوډي خوښه نهٔ شوه. د ښار باکلتوره خلکو ته دا سپاهيان غير مدني او غير مهذب کسان واېسېدل. د مغولو د څو پېړيو له زاړهٔ کلچره ناخبره توپکيانو ډيلي ته له راتلو سره سم، د سرې کلا شاهي آداب او دودونه تر پښو لاندې کړل. دوی اشرافو يا امپراطور ته لازم درناوی نهٔ و زده. دوی په لنډ وخت کې هغه ټول ارزښتونه برباد کړل چې د اشرافيت په طبعه برابر وو.

د بزګرو د دغه لښکر په موجوديت کې هغه سوچه اردو بې اهميته شوه چې په سرې کلا او درباري کورنيو کې خبرې ورباندې کېدلې. د مغولو اشرافو په فرهنګ او دود باندې دا ګوزار، په دوی باندې د دوی تر سياسي ماتې هم لوی ګوزار و، ځکه چې د امتياز او هويت وروستۍ نخښه يې ختمېدله. دې پېښې دوی په روحي مړاويتوب مبتلا کړل او د خپلو اقدارو او کلتور په ساتلو کې يې خپله بې وسي د سر په سترګو وليده.

د باغي پوځ له ماتې وروسته چې ښار بالاخره انګرېزانو ونيو، ښار له بلې تباهي سره مخ شو. برطانوي عسکرو يو مخيزې وژنې وکړې، په ښځو يې تېري وکول او د ښاريانو شتهٔ يې لوټ کړل. دا د بغاوت جزا وه.

برطانوي مقاماتو يوازې د خلکو په اعدامولو او لوټلو اکتفا ونه کړه بلکې د ښار د تخليبي حکم يې وکاوهٔ. دوی د ښار ودانۍ په سيستماتيک ډول ونړولې. سره کلا يې په عسکري قشلې بدله کړه چې د هغې کلتوري او اجتماعي اهميت ورسره ختم شو. په جامع جومات کې عسکرو واړول. د ډيلي جوماتونه له لمونځ ګزارو تش شول. تاودهٔ بازارونه ساړهٔ شول او په تاندو باغونو د بې پامۍ دوړې پرېوتې.

ظهير دهلوي په خپل کتاب (داستان غدر) کې کاږي چې له کابل دروازې رانيولې تر سرې کلا او له جامع جوماته تر ډيلي دروازې پورې، د بيلاقي بېګم د کوڅې، د خانم کا بازار، د خاص بازار، او د خان دوران د حويلۍ په شمول په زرګونو کورونه وران او له خاورو سره خاورې شول. ښار او اوسېدونکو يې دواړو د بغاوت بيه پرې کړه. هغوی چې له ښاره ووتل، په ټول هند کې خوارهٔ وارهٔ شول. د ښار ليکوال، شاعران، خطاطان، هنرمندان، قصه ويونکي، نڅاګر او سازنده ګان د تاريخ په غبار کې ورک شول.

بغاوت پای ته ورسېد خو هغوی چې ربړېدلي وو خپل ټپونه پټ وساتل او په سکوت کې يې د خپلو خاطرو ساتلو ته ادامه ورکړه. دوی خپل غمونه او خپل زخمونه لکه څنګه چې وو هغسې نه شوای بيانولی. له هيچا سره دا جرات نه وو چې د ليدلي ناورين حال تېر کړي يا يې وليکي خو وروسته بيا دا دردونه د حالي، داغ، ازرده او مير مهدي مجروح په مرثيو او ويرنو کې له ټولو جزيياتو سره منعکس شول.

تاريخ راته وايي چې له هرې لويې واقعې، له هرې داخلي جګړې، بغاوت يا بلوا وروسته، نه يوازې کلتوري او اجتماعي ارزښتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلکې سوله او نیکمرغي هم بربادېږي او د نظم و قانون لاسبري ختمېږي چې ورسره ګډوډي راځي. د کور شتمني نوره د ویاړ ذریعه نه وي او د هستمن او نېستمن تر منځ توپیر کمېږي. د کلتور د ظرافت او نزاکت نخښې له منځه ځي او د پیسو د ټولولو او د نفوذ د موندلو لپاره په کمزورو تالان ګډېږي. خو په داسې حالاتو کې داسې کسان هم وي چې له قربانیانو سره مرسته کوي. په ۱۸۵۷ کې هم همداسې وشول.

له ماتې وروسته چې مغول شهزادګان او د کورنۍ غړي یې له سرې کلا راووتل، ځانونه یې بې وسه او بدمرغه ولیدل. دوی په کلا کې خوندي ژوند کړی و خو د واقعي ژوند تجربه یې نه لرله.

له ۱۸۵۷ څخه وروسته د مغولو د کورنۍ غړیتوب د شرم خبره شوه.

خواجه حسن نظامي چې له بغاوته دوه ویشت کاله وروسته په ۱۸۷۹ کې دنیا ته راغی، له هغو کسانو څخه چې لا ژوندي پاتې وو، د ځینو مغولو شهزادګانو او شهزادګیو په اړه معلومات او کیسې راټولې کړې، د هغو شهزادګانو او شهزادګیو په اړه چې پاتې ژوند یې په بدلو نومونو په ګمنامۍ کې تېراوۀ. د حسن نظامي په لیکنو کې یوه انساني تراژیدي او دغه راز د یوۀ کلچر د مړینې مرثیه لولو. د ۱۸۵۷ پاځون د یوۀ ښار ځانګړنې او کلتور له منځه یوړل.

چنګېزخان

دا د تاریخ د بهیر یو ه برخه ده چې اتلان پکې راڅرګندېږي، په تاریخ کې خپلې نخښې پرېږدي او د زمانې له حافظې وځي. دوی یا ببخي هېرېږي او یا که کوم ملت یا اجتماعي ګروپ د خپلو سیاسي یا اجتماعي ارزوګانو د پوره کولو لپاره اړتیا ورته پیدا کړه نو یو ځل بیا حافظو ته لاره مومي. په دغسې حالت کې د اتلانو یوه نوې څېره چې په نوي چاپېریال کې د منلو وړ وي، وړاندې کېږي.

مغول واکمن چنګېز خان چې د کابو دېرشو ملکونو په لاندې کولو سره یې خپل قام د ګمنامۍ له تیارو راوایست او د شهرت و افتخار منارو ته یې ورساوۀ، همداسې یو اتل دی. مغولو چې خپل مخالفان ماتول، د هغوی خاورې یې نیولې، د هغوی ښارونه یې ورانول، کتابتونونه یې سوځول او ولسونه یې تر تېغ تېرول، نو د دوی مشر چنګېز چې په خپلو مغلوبو غلیمانو یې د وحشت او تباهي بلا نازوله، د خدای د بلا په نوم یاد شو.

د منځنۍ اسیا مسلمانو مورخانو د ماتو ملتونو غمونه او دردونه ثبت کړل او د خپلو کلتوري مرکزونو او پېړیو پېړیو ټول کړي معرفت په تباه کېدو یې ساندې وویلې. د دې وطنونو اکثرو پوهانو نورو مسلمانو هېوادونو ته هجرت وکاوۀ او له ځانونو سره یې د مغولو د بې رحمیو کیسې یووړې. د سلطنت په پېر کې د د غو سیمو ځینې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهان هندوستان ته هم راغلل او خلک يې د مغولو په لاس له يو مخيزو وژنو او ورانيو خبر کړل. دغه شي د خلکو په ذهنونو کې له چنګېزه يو داسې بې رحمه، وحشي او وينو ته تږی بنيادم جوړ کړ چې د مسلمانانو تمدن ته يې نۀ جبرانېدونکی تاوان اړولی دی. د چنګېز خان په اړه دغه تصور تر څورلسمه ميلادي پېړۍ پورې په اسلامي نړۍ کې په خپل حال پاتې و.

خو له بلې خوا د مغولو په منځ کې چنګېز يو خدای ګڼل کېده، يو فوق العاده انسان او يو لاربنود شو چې دوی يې نه يوازې شتمن بلکې په تاريخ کې د نوم و نشان څښتنان کړل. د چنګېز نوم او شهرت تر هغو پورې چې د دۀ اولادې د دۀ په لويه امپراطوري باندې واکمني کوله، په خپل حال پاتې و. دې امپراطوري يو سلو پنځوس کاله عمر وکړ، وروسته بيا وشړېده، په وړو وړو سلطنتونو بدله شوه، او د چنګېز د شهرت زوال هم پيل شو.

په څورلسمه پېړۍ کې په منځنۍ اسيا کې نوي سياسي تغييرات راغلل او امير تيمور (۱۳۳۶- ۱۴۰۵) قدرت ته ورسېد. له دې پېښې سره د چنګيز نوم او کارنامې يو ځل بيا په ځلېدو شول ځکه امير تيمور د خپل نوي اقتدار مشروعيت ته اړتيا لرله او دۀ د چنګېز په کورنۍ کې د وادۀ په کولو او ځان ته د ګورګان (زوم) په ويلو سره دغه مشروعيت تر لاسه کړ. دې کار د چنګېز خان انځور چې لا تر دې دمه پورې د مرکزي اسيا د خلکو په ذهنونو کې د يوۀ فاتح په توګه پاتې و، د يوۀ لوی اتل او اثرناک ستوري په حيث را ژوندی کړ. د هند مغولو واکمنو هم چنګېز خان ته د تيمور د وفادارۍ دود جاري وساتۀ. دغه هندي واکمن په دې وياړېدل چې د چنګېزخان د قوانينو ساتندوی دي او ادعا يې کوله چې د هغۀ ميراث دوی ته پاتې دی.

د وخت په تېرېدو سره چنګېز خان جوړه کړې امپراطوري ټوک ټوک او د دۀ اولاده د هغو ملکونو شوه چې حکومتونه يې ورباندې کول. د چنګېز خپل وطن يو ځل بيا په يوۀ غير مهم ځای بدل شو. اول تزاري روسيې او ورپسې شوروي اتحاد ته په ګوتو ورغی.

د شوروي له شړېدو وروسته منګوليا د يوۀ خپلواک هېواد په توګه راڅرګنده او د خپل ورک تاريخ د موندلو په لټه کې شوه. دغه وخت چنګېزخان ته ضرورت پېښ شو چې د منګوليا خلکو ته د يو پياوړي تاريخي او ملي هويت الهام ورکړي. اوس عالمان لګيا دي د څۀ نا څۀ انساني څېرې د لرونکي لايق او ماهر چنګېزخان د تصور په جوړولو کې له منګوليا والو سره لاس کوي.

په دې وروستيو کې جک ويدرفورډ په چنګېز خان باندې خپل خورا عالي تحقيق خپور کړ چې، چنګېز خان او د نوې دنيا جوړېدا، نومېږي. د دغه مورخ په قول، خان په مغلوبو ملکونو کې فيوډاليزم تارومار کړ. د اصل ونسب په اساس د مقررولو تر دود يې د لياقت په اساس مقررولو ته اهميت ورکړ، په خپل رعيت يې تر وسه وسه کمه ماليه ولګوله او طبيبان، روحانيون او عالمان خو يې د ماليې له ورکولو بښخي معاف کړل. شکنجه يې منع کړه. د مذهبي ازادۍ اجازه يې ورکړه. د پوستې او احصايې د يوۀ نظام بندوبست يې وکاوۀ. پلونه يې ورغول چې لښکر لېږد اسانه شي، ښارونه يې سره وصل کړل چې سوداګري وغوړېږي، او د ياسا په نوم قانون يې نافذ کړ چې خپل ملت مطيع او د اصولو پابند وساتي.

جالبه دا ده چې چنګېز خان راتلونکو نسلونو ته خپل داسې انځور نه دی پرې ايښی چې د سر په سترګو وليدل شي. دۀ نۀ انځورګرو ته اجازه ورکړه چې انځور يې وباسي او نۀ يې مجسمه جوړوونکي پرېښودل چې مجسمه يې سازه کړي. چنګېزپه کومې سکې، ډبرې يا يادګاري څلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې هم د خپل نوم د کیندلو اجازه ورنه کړه. کله چې په ۱۲۲۷ کې ومړ، په یوهٔ پټ ځای کې خښ شو. ویل شوي دي چې د دهٔ د ښخېدو د میدان د پوره اوارولو او د قبر د نخښو د ختمولو لپاره اتهٔ سوه اسونه په ځلونو ځلونو وځغلول شول.

ځرنګه چې د چنګېز انځور نشته نو مختلفو ملتونو د هغه په باره کې له خپل تصورسره سم، هغه په بېلو بېلو بڼو انځور کړی دی. ویدرفورد لیکي چې: چینیانو هغه د ستومانو سترګو د یوهٔ مهربان بابا په بڼه چې نری قبضه ږیره لري، ترسیم کړ. دا د یوهٔ قهرجن، بې رحمه، مغول جګړه مار تر انځور د یوهٔ چورتي، چیني حکیم تصویرته ورته دی. په یوهٔ ایراني مینیاتور کې چنګېز خان د تخت د پاسه ناست ترک سلطان په شان انځور شوی دی. اروپایانو بیا هغه د یوهٔ بشپړ وحشي بنیادم په څېر چې بې رحمه وحشي، پوره بدرنګې څېره او تېزې خونکارې سترګې لري، انځورکړی دی.

خو د منګولیا د خلکو لپاره چنګېز یو ملي اتل دی. ځرنګه چې د دهٔ تصویر نشته نو په منګولیا کې دا خبره د متل غوندې مشهوره ده چې: موږ دې څېره په تصور کې جوړه وو خو زموږ ذهنونه کاواکه دي.

شاید د دوی ذهنونه نور تش پاتې نه شي. ځکه د چنګېز په اړه یو نوی تاریخي انځور چې د اسنادو په اساس یې یو ملي اتل ښیي، د جوړېدو په حال کې دی.

په دې وروستیو کې لرغونپوهانو د چنګېز په اړه د لازیاتو معلوماتو د لرلو لپاره د هغه د قبر د موندلو هڅه پیل کړې ده. که داسې وشول نو د منګولیا ملت به په هغه ځای د یادګار ځلې ودروي.

نظافت

په کابو ټولو تمدنونو کې شخصي نظافت د روح له پاکۍ سره غوټه و. ځکه خو روحانیونو ته پکار وه چې تر مذهبي مراسمو دمخه ځانونه ووینځي. عادي خلک هم مجبورېدل چې معبد ته ترننوتو، یا لرغونو خدایانو ته تر سوغات ورکولو او یا مقدسو شیانو ته تر لاس وروړلو دمخه باید ځانونه پاک کړي.

په لرغوني مصر کې روحانیونو ته پکار وه چې دوه ځله د ورځې او دوه ځله د شپې ځانونه ووینځي. البته، د برونز د زمانې په تمدنونو کې تر بل هر ځای د انډوس وادي د خلکو د نظافت او حفظ الصحې شعور پیاوړی و. د دوی د ښارونو په خاورو کې کیندنې را ښیي چې د خپلو کورونو او ښارونو پاک ساتلو ته یې خورا توجه کوله.

په موهنجودیرو کې د هر کور یو حمام و او یو یې کوهی و چې اوبه ورنه راوباسي. ښار یو (لوی حمام) هم درلود. د ماهرانو اټکل دی چې دغه حمام به د مذهبي مراسمو او شعایرو لپاره و.

لرغونپوهانو د یونان په کریټ جزیره کې د پاچا مینوس په ماڼۍ کې د تخت له تالار سره څنګ ته یو حمام موندلی چې تر میلاد درې زره کاله پخوا جوړ شوی و.

په ویدي عصر کې هندیانو د ختې یا طبقې په اساس باندې کاست نظام ته وده ورکړه. د دې مظبوط طبقاتي نظام یوه پایله دا وه چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړې طبقې خلکو په تېره بیا برهمنانو نظافت ته خورا اهمیت ورکړ او ان تر هر ځل ډوډۍ خوړلو دمخه به یې ځان وینځۀ او که به داسې پېښه شوه چې بدن به یې د ټیټې طبقې د یو کس له بدن سره ولګېد نو سمدستي به یې غسل کاوۀ چې پاک شي. دوی به پخلنځي ته تر داخلېدو دمخه هم د ځان وینځل ضروري بلل. پخلنځي ته د کور د تر ګردو سپېڅلي ځای په سترګه کتل کېدل.

څرنګه چې اکثره پخواني تمدنونه د سیندونو په غاړه ودان وو نو اوبۀ سپېڅلې شوې. د هندوانو په اند د ګنګا اوبۀ د رحمت لویه منبع وه. دغه عقیده تر اوسه ژوندۍ ده. له هندو اساطیرو سره سم، په ګنګا کې غسل اویا هسې یوه غوپه بنیادم له ټولو کړیو ګناهونو پاکوي.

لرغونو یونانیانو هم د بدن د نظافت چارې ته ډېر پام اړولی و. دوی به خپلو خدایانو ته تر قرباني کولو دمخه همېشه خپل لاسونه وینځل. البته، ځینو یونانیانو په تودو اوبو ځان وینځلو سره په دې پلمه مخالفت کاوۀ چې له سړي نرښځوکی جوړوي او کمزوری کوي یې. سپارټانو ته چې له هلکوانې به لا په سختو نظامي مشقونو بوخت وو، په سړو اوبو ځان وینځل د نارینتوب علامه ښکارېده. څرنګه چې سپارټانو د ژوند د لومړۍ برخې ډېره موده د نظامي مشق په کمپونو کې تېروله نو حکومت یې عمومي حمامونه ودان او رواج کړل چې ټول خلک ورنه استفاده وکولای شي.

په منځي ختیځ کې دود و چې ښار یا قبیلې ته د را رسېدلي مېلمه پښې به یې ورووینځلې ځکه په څپلیو کې د راغلي مسافر پښې به له دوړو او چټلیو خوندي نۀ وې. په دې سیمه کې د مېلمه د پښو وینځل د مېلمه پالنې نخښه شوه. دغه دود ته عیسی علیه سلام او وروسته

بیا مسیحي بزرګانو ادامه ورکړه. پا پانو به د همدې سنت په پېروۍ د خوارانو پښې وینځلې چې خپله تواضع ثابته کړي.

د یهودو په ټولنه کې تر خوړو دمخه د لاسونو وینځل ضروري وو، ځکه دوی په ناوینځلیو لاسونو ډوډۍ خوړل ګناه بلل. خو وروسته بیا د لاسونو وینځل په یهودي ټولنه کې له یوۀ کار او پروګرامه د تېریدلو او لاس اخیستلو سمبول شو. موږ تر ننه پورې له یوۀ چا یا یوه پروګرامه د مخ اړولو او زړۀ صبرولو لپاره د لاس وینځلو عبارت کاروو.

د لوکسو حمامونو په لرلو کې د رومیانو ساری نه و. که څه هم ایرانیانو لوکس او شانداره حمامونه ودان کړي وو خو په دې اړه د دوی په تاریخونو کې ډېر څه نه شو موندلای. رومیانو د درې سوه دولس میلاد مخکې کال شاوخوا د لامبو حوضونه ساز کړل او په همدې لسیزه کې یې د عمومي حمامونو جوړولو ته هم مخه کړه. کله چې په دوه اتیا میلاد مخکې کال کې امپراطور کلاودیوس اوبلارې (کانالونه) جوړې کړې نو ښارونو ته پریمانه اوبه ورسېدې. کابو ټولو رومي امپراطورانو په ټولنه کې د خپل محبوبیت د زیاتولو لپاره عمومي حمامونه ودان کړل. امپراطور دایکلشن (۲۰۵-۲۸۴) په قیمتي مرمرو ښکلی شانداره حمام ودان کړ. د دې حمام په هالونو کې د نامتو هنرمندانو او آرټستانو مجسمې او انځورونه ایښي وو. د دې حمام د اوبو ګڼو فوارو هغه د روم په یوې بې سارې ودانۍ او د تجمل په سمبول بدل کړی و.

په روم کې عمومي حمامونه د خلکو د راټولېدو ځایونه شول. دلته خلکو غسل کاوۀ، ملګري یې لیدل، شعرونه یې اورېدل، له

(c) ketabton.com: The Digital Library

فليسوفانو سره يې خبرې کولې، ډرامې يې ليد لې، او له موزيکه يې خوند اخيست.

د روميانو به هيڅوخت بيړه نه وه چې ژر حمام وکړي. دا يو پوره اوږد پروسيجر و. دروازه وان ته تر غران ورکولو وروسته ، د روم د هر تبعه دا حق و چې د حمام له ټولو اسانتياوو او خوندونو استفاده وکړي. دی باید په سړو او تودو اوبو باندې د ځان د وينځلو لپاره له بېلو بېلو خونو تېر شوی وای. په اخر کې به دهٔ خپل بدن غوړاوهٔ. شتمنو روميانو له ځانونو سره عطرونه او مالشونه راوړل چې نوکران يا غلامان يې د دوی په بدنونو وموښي.

حمام د غرمې په يوه بجه پرانيستل کېدهٔ او د ماښام تر تياري پورې به پرانيستی و. ځينو روميانو به کری ورځ په حمام کې تېروله او ځانونه به يې په مختلفو لوبو يا له ملګرو سره په خبرو اترو مشغول ساتل.

روميانو دغه مزې چړچې د هغې شتمنۍ په زور کولې چې په نيول شويو ملکونو کې يې لوټلې. دغه راز د غلامۍ نظام دوی ته اجازه ورکوله چې ډېر وخت ولري او په مزو کې ژوند وکړي، ځکه د کور او نور ډېر کارونه به د دوی د غلامانو په غاړه وو. بالاخره داسې وخت راغی چې له روميانو سره نور د عمومي حمامونو د لرلو امکانات نهٔ وو. دا هغه وخت و چې روميانو د نيول شويو ملکونو په غلامانو او شتمنيو باندې اتکا له لاسه ورکړه او دې شي د روم د امپراطورۍ وار په وار زوال ته لاره اواره کړه.

وصيت

د شخصي ملکيت له رواجېدو سره د وصيت ليکلو دود پيدا شو. ورپسې بيا په پلارواکو ټولنو کې د ښځو لپاره لازمي شوه چې زوی وزېږوي چې د کورنۍ نوم ورسره ژوندی او ملکيت ورسره خوندي پاتې شي.

څرنګه چې د کورنۍ يا سلطنت بې وارثه پرېښودل لوی تاوان حسابېدهٔ نو کله کله به د نارينه ځای ناستي د لرلو لپاره پاچايانو او اشرافو څو ښځې کولې. خو که به تر يوهٔ ډېر وارثان وو نو ټکرونه او کله کله به کورني جنګونه پېښېدل چې وروستۍ ګټه به د هغه يوه په نصيب وه چې زور به يې ډېر و.

اروپايانو د کورنيو جګړو او لانجو د مخنيوي لپاره داسې قانون جوړ کړ چې ميراث يوازې مشر زوی ته رسېدهٔ، نور زامن ورنه محروم پاتېدل.

اروپايي سلطنتي کورنيو د دې قانون پيروي وکړه چې په نتيجه کې يې د پلار د ځای ناستۍ موضوع په دوستانه ډول اوارېده. خو په شرقي سلطنتونو کې چې د ميراث داسې قانون نهٔ و د متوفی پاچا وصيت ته ځيني وخت توجه کېده او ځيني وخت بيا سترګې ورباندې پټېدې. نو د سلطنت د ځای ناستۍ موضوع يا د کورنۍ جګړې له لارې اوارېده او يا د تخت وتاج د ټولو مدعيانو د ختمېدو او يوې خواته کېد و په بڼه.

د هند د منځنيو پېړيو په تاريخ کې د پاچا د وصيت د نه منلو ډېر مثالونه پيدا کولای شو. مثلا التمش (۱۲۲۶-۱۲۱۱) وغوښتل چې د دهٔ لور

(c) ketabton.com: The Digital Library

رضيه دې د دهٔ ځای ناستې شي خو ترکو اشرافو يې وصيت ونهٔ مانهٔ او د هغې د ورور ملاتړ يې وکاوهٔ. په دې خو موږ ټول خبر يو چې سلطنت ته د رسېدو لپاره اورنګزېب (۱۶۵۸-۱۷۰۷) څنګه خپل پلار بندي کړ او خپل وروڼه له مخې لرې کړل. په هند کې سياسي وصيت يا د تورې په زور او يا د سازباز په مرسته عملي کېدهٔ.

د صوفي بزرګانو د وصيت کيسه بيا يو څهٔ بېله وه. په اوله کې د دوی ځای ناستي د کورنۍ له خوا نهٔ نومول کېدل خو وروسته بيا د سجاده نشينو طبقه پيدا شوه چې د پير يا شيخ د وراثت دعوه يې کوله. دا دعوه په دې استدلال ولاړه وه چې د بزرګ روحي قوتونه يوازې د دهٔ کورنۍ ته لېږدول کېږي نو دا د بزرګ د اولادې حق دی چې د دهٔ په مسند کښېني او معنوي لارې ته يې ادامه ورکړي. خو که د پير وارثان به زيات وو نو د ځای ناستۍ پروسه همېشه سوله ييزه نهٔ وه.

د واکمنو د وصيت يو بل ډول هغه لارښوونې وې چې دوی به خپلو ځای ناستو ته کولې چې څنګه حکومت وچلوي او د حکومت د بقا لپاره کومې کومې لارې خپلې کړي. مثلا بابر (۱۵۲۶-۱۵۳۰) خپل ځای ناستي همايون ته وصيت وکړ چې په هند کې معبدونه مهٔ ورانوه او غويي مهٔ حلالوه چې د هندوانو مذهبي احساسات ژوبل نه شي. دهٔ همايون ته د مذهبي زغم د پاليسي توصيه کړې وه.

ناليکلې او ژبنۍ توصيې د وصيت څلورم ډول بللای شو. مرګ ته نژدې کس به معمولا د کورنۍ له غړيو او يا خپلو ملګرو غوښتنه کوله چې د دهٔ ځينې ارزوګانې د دهٔ له مړينې وروسته پوره کړي. مثلا بابر له خپل زوی همايونه وغوښتل چې له خپل ورور سره نرم او ښهٔ چلند وکړي. همايون د پلار ومنل او تاوان يې وکړ.

د مذهبي مقاصدو لپاره د جايداد د بېلولو وصيت هم کېدهٔ. شتمنو به د دې لپاره چې خدای ورباندې ورحمېږي او په بله دنيا کې د خپل خير

خيرات اجر ووينې ، د خپل جايداد يوه برخه جوماتونو، کليسا ګانو، معبدونو، يتيم خانو يا د تصوف د کومې طريقې د مرستې لپاره بېلوله.

وصيت په ټولنه کې د بدلېدونکې تمايل ښووندوی هم دی. د فرانسې يوهٔ مورخ په فرانسوي ټولنه کې د مذهبي يا غير مذهبي او سکيولر تمايلاتو د معلومولو لپاره د بېلو بېلو زمانو کابو درې زره وصيتونه لوستي دي. دهٔ د دغو اسنادو له مطالعې وروسته نتيجه واخيسته چې په منځينو پېړيو کې شتمنو د مذهب تر اغېز لاندې د خپلې ايماندارۍ د څرګندولو لپاره د جايداد لويه برخه مذهبي ادارو ته ورکوله . خو د صنعتي کېدو او سکيولريزم په خپرېدو سره تمايل بدل شو او شتمنو اجتماعي، تعليمي ادارو او خيريه موسسو ته د خپل جايداد يا پيسو ورکړه پيل کړه.

په دين باندې بې ايمانه کېدل د دې سبب شول چې د بلې دنيا له اجره تمه وشلېږي او دې شي د دې دنيا د چارو د بهترۍ لپاره د جايداد د وقفولو له رواج سره مرسته وکړه. موږ اوس په غربي ټولنه کې د دې تمايل لوی اغېز وينو. په دې ټولنه کې لوی شتمن او صنعت کاران خپل ګڼ امکانات د دنيايي مقاصدو لپاره وقفوي. نن ورځ تقريبا اکثره روغتونونه، پوهنتونونه، د څېړنې ادارې او اجتماعي مرکزونه د دغه ډول پيسو مرسته حاصلوي. په اسلامي ټولنه کې لا تر اوسه د منځنيو پېړيو تمايل وينو او تر دنيايي موسسو مذهبي موسسو ته ورکړه زياته ده.

د يادولو وړ ده چې د پاکستان د موسس محمد علي جناح وصيت له ټولنې سره د هغهٔ دلچسپي ښيي. دی په خپل وصيت کې د خپلې کورنۍ په غړيو سربېره، يوه ټاکلې اندازه پيسې د بمبۍ او عليګړه پوهنتونونو ته بېلوي چې متاسفانه دغو موسسو ته دا پيسې ورنه کړای شوې. د دهٔ په وصيت سترګې پټې شوې او دا پيسې نورو ادارو ته ورکړ شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګدايي په تاريخ کې

زموږ کوڅې او بازارونه له ګدايانو ډک دي چې د خيرات او صدقې لپاره له هر چله کار اخلي او پوزې ته يې را رسولي يو. خو ګدايي نوې ښکارنده او پديده نه ده. موږ په ټول تاريخ کې او ټولو ټولنو کې چې د ثروت وېش پکې نابرابر او د شتمن و غريب تر منځ واټن پکې زيات و، ګدايي وينو.

هغوی چې شتمني لرله، نه يې غوښتل چې نور پکې شريک کړي او هغوی چې بېوزلي وو، د نورو په اضافي شتمنۍ کې يې خپله برخه غوښته. نو په حقيقت کې ګدايي نه بلکې د برخې غوښتنه وه. دا غوښتنه به د وچکالۍ په وخت، د بې روزګارۍ په وخت، په داسې سياسي او اجتماعي بحرانونو کې چې خلک يې د روزي له ګټلو محرومول، را څرګندېده. محتاجو کسانو چې به بله لاره نه ليدله نو يا به يې بل ته لاس ونيو او ګدايي ته به يې مخه کړه او يا يې له شتمنو خپله برخه وغوښته.

مورخانو ته معمولا په بېلو بېلو زمانو کې د ګدايانو فعاليتونه او په دغو فعاليتونو کې د بېوزلۍ له پرابلم سره د ټولنې د چال چلند د انعکاس موضوع دومره جالبه نه ده ښکاره شوې چې څه ورباندې

ولیکي. خو د خورو ورو معلوماتو په اساس اوس هڅه روانه ده چې په تاريخ کې د ګدايي بدلېدونکې حالت انځور شي.

په منځنيو پېړيو کې هم په لويديځ او هم په ختيځ کې ګدايان، مقدس کسان ګڼل کېدل او ټولنې يې درناوی کاوه. سوالګرو ته د ډوډۍ يا پيسې ورکړه د ديانت او تقوا نخښه وه او دا چاره خورا ستايل کېدله. عقيده دا وه چې خيرات ورکوونکی به په بله دنيا کې د خپلې سخا په خاطر اجر مومي. سوالګر چې د خلکو په مذهبي حساسيت پوهېدل نو د صدقې د تر لاسه کولو لپاره به يې د دين لمن نيوله. سوالګر به کور په کور ګرځېدل چې خير ټول کړي. د کور مېرمنو به دوی ته ډوډۍ ورکوله او د کورنۍ د نېکمرغۍ لپاره به يې ورته ويل چې دعا ورته وکړي. په سوالګرو باندې د ټولنې لورېينه په اخترونو، جشنونو او مېلو کې چې له يو بل سره د پيوستون او ګډون احساس پياوړی کېږي، لا زياته وه.

په هندوستان کې سوالګرو ته د صدقې د ورکړې دود له پېړيو پېړيو راهيسې را راوان دی. لويو سوداګرو او اشرافو د ښه نوم او شهرت د ګټلو لپاره له بېوزلو سره مرسته کوله او په خاصو مناسبتونو کې به يې د لنګر (د مفتې ډوډۍ) بندوبست کاوه. پاچايانو او امپراطورانو هم د صدقې ورکړه ضروري بلله.

ابو الفضل په آيين اکبري کې د اکبر پاچا په اړه ليکي چې: په دربار کې د سوالګرو لپاره همېشه پيسې موجودې وې او چې اعليحضرت هر ګدا ووينې نو خامخا مرسته ورسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرنګه چې سوالګر بې شتو و او د دنيا د ګټلو لپاره يې منډې نه وهلې نو دوی خدای ته نژدې کسان ګڼل کېدل او دا باور موجود و چې د سوالګرو ښېرا او دعا منل کېږي. په هندي ټولنه کې به يې سوالګر ته د احترام له مخې فقير (هغه څوک چې د ځان او خپلې کورنۍ د يوازې يوې ورځې خواړهٔ لري)، بابا (پلار يا بوډا)، او ساين (ښاغلی) ويل شوي دي. ځرنګه چې دوی له ټولو دنيايي مسوليتونو او مشکلاتو ازاد ژوند کاوهٔ نو ډېرو کسانو يې د ژوند حسرت کړی دی. رابرت کراولي په ۱۵۵۰ کې يو شعر ويلی چې زموږ له چاپېرياله سره اوس هم سمون خوري. دی وايي:

ما د بوټو د دېوال بېخ ته د ناستو دوو ګدايانو اوږدې خبرې واورېدې. د دوی د لېنګيو د زخمونو په ليدو سترګې ځورېدلې. په هغهٔ سارهٔ ژمي کې دا يوهٔ وويل چې خدای عادل دی چې داسې يې پيدا کړي يو کنه نو چا به ولې صدقه راکوله.

په عادي ګدايانو سربېره ځينو مذهبي ډلو هم د ګېډې د مړولو لپاره ګدايي کوله. په مسيحيت کې د فرانسيسکن او دومينيکن د مذهبي فرقو پيروان همداسې وو. دوی به ګدايي کوله چې تکيه يې په ټولنه وي او له حکومت او کليسا مستقل پاتې شي. په بودايانو کې بهکشو داسې ملنګ دی چې دروازه په دروازه ګرځي، ګدايي کوي. ان د تايلنډ د بودايي ملک پاچا په کال کې يو ځل د بهکشو لباس اغوندي او خيرات غواړي.

د دې کار دوه دليله دي. يو خو ملنګي په انسان کې خاکساري پيدا کوي، کبر ته يې نه پرېږدي، بله دا چې د دنيا مال و مزو چړچو ته په شا اړولو سره بنيادم فرصت مومي چې ټول عمر عبادت و مراقبې ته ورکړي. دا هغه چاره ده چې ټولنه ورته په درنه سترګه ګوري او ملنګان د ټولنې په معنوي مشرانو بدلوي. دغه راز ګدايي د دې سبب کېږي چې ملنګان له دولتي ادارو ازاد واوسي. له دولتي موسسو د ملنګانو ازادي له دولته دا امکان اخلي چې دوی د خپلو سياسي مقصدونو لپاره استعمال کړي.

په اروپا کې په اوولسمه پېړۍ کې د سکيولريزم د زياتېدونکي اغېز او د مذهب د کمزورۍ په وجه چې له مړينې وروسته ژوند او ژغورنې باندې باور ورسره درې وړې شو، د ګدايي په وړاندې د ټولنې په چال چلند کې تغيير راغی. د مذهبي عقايدو په سموالي باندې شکونو د ګدايانو په باره کې ټول تصور بدل کړ.

که به څوک په سوال کولو وليدل شول، نو د جزا لپاره به سر ورخرېيل کېدهٔ او کله نا کله خو به يې وهل خوړل. د ځينو سيمو خلکو خپلو ښارونو ته د ګدايانو په ورتلو بنديز ولګاوهٔ. ځينو نورو ښارونو د ګدايي خلاف قوانين وضع کړل. د اروپا په ځينو برخو کې د ګدايي مستحقو کسانو ته لايسنسونه ورکړای شول چې په دې ډول د خيرات غوښتلو اجازه هر چا ته نهٔ وي.

په صنعتي دوران کې چې د کار کولو ضرورت تر بل هر وخت ډېر احساس او د روغ بنيادم لپاره کار لازمي وګڼل شو، ګدايان د ټولنې د

اوړو پښتې وګرځېدل. دوی يا بنديخانو ته واستول شول او يا په کار ځايونو کې ايسار شول. دغه وخت د خير او صدقې ټول مفهوم بدل شو او يوۀ سوالګر ته د صدقې ورکولو معنا دا شوه چې په لوی لاس يو څوک لټ او تيار خوره اموخته کوي. د خلکو زړونو ته دا خبره پرېوته چې بېوزلو ته د خيرات ورکولو په ځای دا بهتره ده چې کار ورته پيدا کړای شي. صدقه نوره غير مذهبي چاره شوه، نه مذهبي.

زمونږ په ټولنه کې لا تر اوسه ګدايي ته د مذهبي عقايدو په رڼا کې ليدل کېږي. دلته سوالګر د صدقې د موندلو لپاره د دين لمن نيسي او د خيرات غوښتلو لپاره هغه کلمې کاروي چې د خلکو مذهبي احساساتو ته مخاطبې وي. په دې سيمه کې ګدايان د صدقې لپاره او واکمن د قدرت لپاره لا تر اوسه پورې د مذهب استثمار ته ادامه ورکوي.

زوروري وسلې

خلکو د دې لپاره چې ستونزو ته يې د واک د خاوندانو پام وروا وړي او په اوارولو کې يې مرسته ورسره وکړي، له بېلو بېلو طريقو او رودو استفاده کړې ده.

دهرما په هند براعظمګي کې د خپلو غوښتنو د پوره کولو لپاره په لاسبرې طبقه باندې د فشار اچولو يوه خورا پخوانۍ او اغېزمنه لاره او ذريعه وه. د دهرما دود داسې و چې زيانمن شوي به د زيان رسوونکي کور محاصره کړ، څوک به يې نه پرېښودل چې دې کور ته ورشي او يا ترې راووځي. محاصره به د زيانمن شوي د غوښتنو تر پوره کېدو پورې روانه وه. دا يو سوله ايز او د عدم تشدد ميتود و. کلابند لوري به د کلابندۍ د ماتولو لپاره معمولا له زوره کار نۀ اخيست، بلکې خبرې اترې به يې کولې چې ستونزه اواره شي. دغه دود په تېره بيا په پوځيانو کې عام و ځکه عسکرو ته منظم معاش نه ورکول کېدۀ او دوی چې به د معاش د تر لاسه کولو لپاره بله لاره ونه ليده د دهرما لاره به يې خپله کړه.

د دهرما دود په نوي زمانه کې بڼه بدله کړې ده او د ګيراو په نوم په نوي شکل راڅرګند شوی دی. د نن سبا سياسي ګوندونه په حکومت باندې د خپلو غوښتنو د منلو په غرض له دې طريقې کار اخلي. خو په اوسني وخت کې د قدرت خاوندان د محاصره کوونکو د خورولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره ډېر ځله له زوره استفاده کوي. همدا وجه ده چې ګیراو نور د سیاسي حقونو د څرګندولو خامخا سوله ییزه لاره نه ده.

د هندوستان په تاریخ کې ستونزو ته د واک د خاوندانو د پام اړولو بله طریقه د هرتال وه. څرنګه چې په براعظمګي کې کاروبار تر ډېره حده د هندو سوداګرو او دوکاندارانو په لاسونو کې وو، نو د هرتال (اعتصاب) غوښتنه به یې په ټول ملک کې منل کېدله او ان د کلیو دوکاندارانو به په هرتال کې برخه اخیسته او دوکانونه به یې بندول. حکومت چې به دا حال ولید نو مجبور به شو چې د اعتصاب کوونکو غوښتنو ته غاړه کېږدي او د هرتال د بس کېدو خواست وکړي. نن سبا سیاسي ګوندونه او نور بېلابېل ګروپونه د هرتال دودیزه او پخوانۍ طریقه په حکومت باندې د فشار اچولو او خپلو غوښتنو منلو ته د حکومت د رابللو لپاره استعمالوي.

البته، د وخت په تېرېدو سره دلته یو تغییر راغی. اوس د سیاسي ګوندونو فعالین د دوکانونو او د موټرو د تګ راتګ د بندولو لپاره له ګواښ او فشاره کار اخلي چې اعتصاب کامیاب کړي او د خپلې ډلې زور وښیي. کله کله وینو چې دوکانداران او کاروباریان نه غواړي اعتصاب وکړي خو د یوۀ ګوند د امر منلو ته مجبورېږي، اعتصاب کوي.

کارګري اتحادیې او سنډیکېټونه د فابریکو د مالکانو په خلاف د اعتصاب له طریقې کار اخلي. د کارګرو اعتصاب د فابریکې په ساحه پورې محدود وي. دوی کار بس کوي او چا ته اجازه نه ورکوي چې فابریکې ته داخل شي. په اوله کې د فابریکو د کارګرو کاربندي غیر قانوني وبلل شوه او صنعت کارو یې په مقابل کې غبرګون وښود. خو

ورو ورو د کارګرو د اعتصاب حق ومنل شو او کارګر وتوانېدل چې خپل اکثره حقونه د اعتصابونو په ذریعه تر لاسه کړي.

په اوسني وخت کې زده کوونکي، محصلان او د کسبګرو اتحادیې خپلو غوښتنو او حقونو ته د رسېدو لپاره اعتصاب ته مخه کوي. محصلانو په اروپا او امریکا کې د شلمې پېړۍ په شپېتمو او اویایمو کلونو کې د پوهنتونونو ټول جوړښت بدل کړ. په فرانسه کې د محصلانو د ۱۹۶۸ کال اعتصاب د فرانسې دویم انقلاب بلل کېږي.

په پاکستان کې چې د محصلانو په اتحادیو باندې د بندیز لګېدو په وجه د محصلانو ټولنه غیر سیاسي شوې ده نو د محصلانو ځینې خاص ګروپونه د اعتصاب له وسلې د تعلیمي نظام د ریفورم او بهترۍ په ځای تر ډېره حده د یو ډول باج په توګه د خپلو ګروپي ګټو لپاره استفاده کوي.

د واک د خاوندانو په خلاف د اعتراض د څرګندولو یوه بله ذریعه بایکاټ ده. د دې کلمې په تاریخچې باندې خبرېدا جالبه ده. په نولسمه پېړۍ کې آیرلنډي بزګرانو او د مځکې اجاره دارانو د پروټستانټ مذهبو انګرېز ملاکانو په خلاف مبارزه کوله. زمکه والو د باغي بزګرانو او اجاره دارانو د شړلو اراده وکړه.. آیرلنډیانو له دې اقدام سره په مخالفت کې (د مځکې اتحادیه) جوړه کړه او ویې پتېیله چې هر مځکه وال که بزګر یا اجاره دار وشاړۀ نو په مقابل کې به دوی ټول له نومړي ملاک سره رابطه غوڅوي. له دې فیصلې ورسته هغه لومړنی انګرېز ملاک چې د خپلې مځکې کرونکي یې وشړل، کپټين بایکاټ و. بزګرو له دغه ملاک سره رابطه غوڅه کړه او اوس د بایکاټ کلمه د همکارۍ د نه کولو لپاره په پراخه پیمانه استعمالېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سياسي ګوندونه د خلکو د خپلولو او په خلکو کې د سياسي شعور دپيدا کولو لپاره د پامفلېټونو، اعلاميو او بروشورونو د ليکلو او وېشلو له لارې هم فعاليت کوي. له دې ميتوده د امريکا د ازادۍ په جګړه کې چې د سياسي پامفليټونو د وېشلو لپاره (کارسپانډنټ ټولنه) جوړه شوه خورا اغېزمنه استفاده وشوه. دغو پامفلېټونو د امريکا په خلکو کې د ملت پالنې روحيه پيدا کړه.

په انګلستان کې د توماس هارډي په نوم يو کس همداسې ټولنه جوړه کړه او د حکومت په خلاف يې د پامفلېټونو د خورولو لپاره له پوستي نظامه کار واخيست. حکومت چې د دهٔ د کار په اغېزمنتوب پوه شو نو د دهٔ په کور يې حمله وکړه او د ۱۷۹۴ کال د مي په دولسمه نېټه يې ونيو. په دهٔ باندې د خيانت تور ولګېدهٔ خو محکمې خوشي کړ او خلکو يې تود هر کلی وکاوهٔ. د بريتانيا حکومت له دې ذريعې سره د مقابلې لپاره د سانسور پاليسۍ ته مخه کړه. خو دې پاليسي د پامفلېټ ليکلو حرکت ونه دراوهٔ او بې له دې چې ورو شي ادامه يې ومونده.

د خلکو د سياسي او اجتماعي تحرک لپاره يوه بله ذريعه پوستر دی. که د واک خاوندان پوسترونه وشلوي نو سياسي فعالين د خپلو رايو د بيانولو لپاره په دېوالونو باندې شعارونه ليکي. او بالاخره خلک په سړکونو باندې د خپل زور د ښودلو او خپلو غوښتنو اورېدلو ته د حکومت د اړباسلو لپاره مظاهرې کوي.

د جلاوطنۍ سياست

د لرغوني يونان ښار- دولتونو چې د ديموکراسي، اوليګارشي او مونارکي نظامونو لومړۍ تجربې کولې نو له سياسي ګډوډيو، د بشپړ واک له ناسمې استفادې او په لويه پيمانه مالي فساد سره هم مخامخ شول.

د سياستوالو او واکمنې طبقې د دغسې نادودو د کنټرول لپاره د ښار- دولتونو اتباعو دا رواج کېښود چې په درغلۍ لړلي سياستوال به لس کاله په جلاوطنۍ کې تېروي. دا تېره ځکه کېښودل شوه چې سياست له ناپاکۍ خوندي شي او هم نور هغه کسان چې په قدرت کې پاتېدهٔ غواړي، درغلۍ ته زړهٔ ښه نکړي.

مورږ داسې مثالونه په کابو هر تمدن کې موندلی شو. د جلاوطنۍ سزا نهٔ يوازې بدنامو او بې اعتباره شويو سياستوالو ته ورکول کېده بلکې هغو کسانو هم ليدله چې د ټولنې اجتماعي، کلتوري او مذهبي اقدارو ته يې خطر پېښاوهٔ.

په روم امپراطورۍ کې اګوستوس، چې د کلکو اخلاقي اصولو په اساس يې د رومي ټولنې اصلاح غوښته، خپله لور جوليا جلاوطنه کړه. د جوليا ليبرال او په جنسي لحاظ بې باک چلند د امپراطور اګوستوس د خجالت سبب ګرځېدهٔ.

يو بل مثال د نامتو شاعر اويد دی چې په رومي ټولنه کې ډېر منلی کس و خو له شاعرۍ سره د اويد مينې له هغو اخلاقي پولو تېرې کاوهٔ چې د روم

(c) ketabton.com: The Digital Library

اداري ټاکلي وو. اګوستوس له لمسوونکي شاعرۍ څخه د اوید د راګرځولو بله لاره ونه لیده، جلا وطنه یې کړ.

د اګوستوس دغه پیل کړي دود ادامه وموندله او د دۀ ځای ناستو، نامتو فیلسوف سنیکا، چې د بشپړ قدرت په خاوندانو یې نیوکې کولې، له رومه وشاړۀ. سنیکا د نرون په زمانه کې روم ته د تلو اجازه وموندله خو بیا هم مجبور شو چې دغه ښار پرېږدي او پاتې ژوند په جلاوطنۍ کې تېر کړي. دۀ په جلاوطنۍ کې خودکشي وکړه.

د مسلمانانو په تاریخ کې هم د جلاوطنۍ ډېر مثالونه موندلی شو. حضرت ابوذرغفاري ته وویل شول چې له وطنه ووځي. دۀ په شتمنو باندې د ډېر ثروت د غونډولو په خاطر نیوکه کوله.

جلا وطني دوه ډوله ده. یو دا چې واکمن او لاسبرې طبقه ځینې کسان ځانونو ته خطر وګڼي او له وطنه یې وشړي. دې ته اجباري جلاوطني وایو، خو بل ډول یې اختیاري ده. داسې چې ځینې کسان په خپل وطن کې ځان په امن کې نهویني او یا د مستبد حکومت په خلاف ازادې څرګندونې نه شي کولای، نو په خپله خوښه له ملکه ووځي.

په اوسنۍ زمانه کې د دواړو ډولونو جلاوطنیو ګڼ مثالونه مومو. کارل مارکس د خپلو سیاسي نظریو او انقلابي فعالیتونو په خاطر نه یوازې له پلارني هېواده بلکې له فرانسې او بلجیمه هم وشړل شو. په اخر کې یې په انګلستان کې سیاسي پناه تر لاسه کړه او پاتې ژوند یې هورې تېر کړ. د نولسمې پېړۍ یو بل مهم کس د استریا صدراعظم میترنیخ و چې له خپل وطنه وتښتېد او په انګلستان کې یې پناه واخیسته. په معاصره زمانه کې انګلستان، هم هغو کسانو ته سیاسي پناه ورکړه چې خپلو حکومتونو له وطنونو وشړل او هم یې هغه کسان په خپله غېږه کې ومنل چې د سیاسي دلایلو په وجه په خپله خوښه له وطنه ووتل.

د روسیې د تزارانو په استبدادي دور کې ځینې سیاستوال په خپله خوښه له هېواده ووتل چې سیاسي فعالیتونو ته ادامه ورکړای شي. لینین او په سلګونو نور کسان په تزاري دور کې په خپله خوښه له روسیې ووتل او تر هغو پورې کله په یوۀ او کله په بل اروپایي هېواد کې سرګردانه وو چې لومړي نړیوال جنګ وطن ته د ستنېدو او د خپل انقلابي دوران د پیلېدو فرصت په ګوتو ورکړ.

کله چې په جرمني کې هیټلر قدرت ته ورسېد او د نازي ایدیالوژي په اساس اداره یې جوړه کړه نو یو شمېر ساینسپوهانو، مفکرانو، لیکوالو او هنرمندانو د خپلې خوښې جلاوطني غوره کړه. د جرمني پوهنتونونه تش شول ځکه لویو پروفیسرانو ملک پرېښود او د پوهنتونونو روڼاندي ژوند مړاوي شو. ځینې جلا وطنه جرمنیان له جګړې وروسته خپل هېواد ته ستانۀ شول خو متحدانو نامتو لیکوال برتولت برشت ته اجازه ورنکړه چې لویدیځ جرمني ته ورشي ځکه نو هغه په ختیځ جرمني کې دیره شو.

په هندوستان کې د انګرېزانو د استعمار په وخت ګڼو هغو انقلابي او رادیکالو کسانو چې په هېواد کې یې د خپلو سیاسي فعالیتونو د ادامې په مخ کې خنډونه لیدل، په خپله خوښه جلاوطني غوره کړه. دا جلاوطنه لیډران اروپا، اسیا او امریکا ته لاړل او د استعماري حکومت خلاف یې خبرې وکولې.

په اوس وخت کې د اسیا، افریقا او لاتیني امریکا هغه سیاستوال، روڼاندي او فعالان چې مستبد رژیمونه ګواښي، یا خو له خپلو وطنونو په زور شړل شوي او یا په خپله خوښه وتلي دي چې خپلو هڅو ته ادامه ورکړي. د جلاوطنۍ د بهیر مخه یوازې په دیموکراتو ټولنو کې نیول کېدای شي ځکه دیکتاتوران او مستبدان هیڅ ډول اپوزیسیون نه زغمي او له مخالفانو څخه د ځانونو د خلاصولو په لارو چارو پسې ګرځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاین او اتل

تاریخ اکثره وخت د نشنلیزم تر اغېز لاندې لیکل کېږي. تاریخ د اتلانو او خاینانو له کیسو ډک دی. نشنلستې تحریکونه خپلو مقصدونو ته د رسېدو لپاره اعلی مثالونو ته اړتیا لري چې نوی کهول هغوی ته وګوري او په پل یې پل کېږدي.

هغه وګړي چې د ملت له مقصد او ګټو سره جفا کوي د خاین نوم ورکول کېږي او د ملت د غلیم په توګه یې غندنه کېږي. موږ دغه شی د سند د تاریخ په ناسیونالستي تعبیر کې وینو. د سند د تاریخ ناسیونالستي شرحه راجا داهر (د سند د سیمې وروستی هندو مذهبه پاچا چې اموي جنرال، محمد بن قاسم یې سلطنت ورختم کړ. ژباړن) د خپل هېواد او ملت د مدافع په توګه ستایي او محمد بن قاسم د تیریګر او یرغلګر په توګه معرفي کوي.

موږ دغه راز په دې تاریخ کې هشو شیدي (چې نوم یې هوش محمد شهید شو) د یوهٔ اتل په څېره کې وینو چې د ډبې په جګړه کې یې له انګرېزانو سره په مېړانه مقابله وکړه او سیت نوامل یو خاین راښکاري چې له انګرېزانو سره د سند په نیولو کې همکارو.

په حقیقت کې د تاریخ دغسې تعبیر د اوسني سیاسي حالت انعکاس دی چې سندهي نشنلستې د مرکزي حکومت د غلبې مخالفت کوي او هر هغه سیاستوال خاین بولي چې د مرکزي حکومت د پالیسیو ملاتړی دی.

کمیونالیزم (د مذهب او توکم په بنیاد سکتاریزم، فرقه ګرایي) یو تیوریکي چوکاټ دی چې د قومي یا مذهبي هویت د نوي تعبیر لپاره، تاریخ د خاین او اتل په اساس جوړوي. کله چې د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې په هند براعظمګي کې کمیونالیزم راڅرګند شو نو هندو او مسلمانو ټولنو خپل خاینان او اتلان د تاریخ له پاڼو راو ایستل. د مسلمانانو لپاره محمد بن قاسم، محمود غزنوي او محمد غوري هغه اتلان شول چې هندوانو ته یې ماته ورکړه او په هند کې یې د مسلمانانو د حکومت اساس کېښود. دوی فاتحان او ننګیالي وبلل شول او د دوی په بوځې بریاوو هندي مسلمانان وویاړېدل او ونازېدل. له مسلمانو اتلانو سره د مقابلې لپاره د هندوستان هندو مذهبه ټولنې رانا پره تاب او شیوا جي د زړهٔ ورو کسانو په توګه وړاندې کړل چې د مسلمانانو د سلطې په مقابل کې را پاڅېدل او هندوانو ته یې له لاسه وتلی ویاړ بیا ور په نصیب کړ.

وروسته بیا د انګرېزانو د استعمار د دورې په تاریخونو کې موږ برطانوي فاتحان او د امپراطورۍ جوړونکي لکه رابرټ کلایف، وړن هسټنګز او کارنوالیز وینو چې د اتلانو مقام ته خېژي او سراج الدوله، ټیپو سلطان، واجد علي شاه او بهادر شاه د فاسدو، عیاشو، متعصبو، او نالایقو واکمنو مقام ته، چې د ختمېدو وړ دي، راکوزېږي. د دغو واکمنو دا ډول انځورېدا راته وایي چې د دوی نسکورېدل او قدرت ته د انګرېزانو رسېدل یو منطقي او معقول کار و چې وشو.

وروسته له ۱۸۵۷ کاله چې د بغاوت تاریخ ولیکل شو، انګرېزانو نوي اتلان هم راوړاندې کړل چې له باغیانو سره وجنګېدل او هغوی ته یې ماته ورکړه. نیکلسون، هنري لاورنس، او هوډسن د استعماري حکومت ژغورونکي او اتلان شول خو هغوی چې د دوی د واک په خلاف وجنګېدل د جنایت کارو او خاینانو په توګه وغندل شول. د جانسي راني

(c) ketabton.com: The Digital Library

(د جانسي سيمې واکمنه)، بېگم حضرت محل، نا نا صاحب، تانتيا توپ، منگل پنډې او عظيم الله د انگرېزانو په خوښه ليکل شوي. دې تاريخ کې د خاينانو ځاى ومونډ. خو د نشنلسټ غورځنگ په دوران کې او د براعظمگي له ازادۍ وروسته، کيسه سرچپه شوه، د ۱۸۵۷ د پېښې خاينانو او اتلانو خپل ځايونه يو بل ته ورکړل.

د تاريخ په نوي تعبير کې باغيان او شورشيان اتلان شول او د استعمار د زمانې اتلان هغه بد زړي کسان وبلل شول چې د هند د ازادۍ جگړه يې په بې رحمۍ سره وځپله.

مورخ قاسم قريشي د ډيلي د محاصرې په ورځو کې برطانوي افسرانو ته د هندي جاسوسانو استولي ليکونه چې د باغيانو د کمزورۍ په اړه معلومات پکې شته، خپاره کړي دي. دغو معلوماتو له انگرېزانو سره د بغاوت په ځپلو کې مرسته وکړه. حکيم احسان الله خان، الهي بخش، جيون لال، او د نورو جاسوسانو يوه کوربه چې په منظم ډول به يې انگرېزانو ته معلومات ورکول، د باغيانو له مقصد سره جفا کړې او ان(د وروستي مغول پاچا بهادر شاه مېرمن) زينت محل په دې تورنه شوې ده چې له انگرېزانو سره يې مرسته کوله چې گوندې د دې زوى په تخت کښېنوي.

دا رنگه پېښې يو مهم سوال را ولاړوي: وگړي ولې له خپل ملت يا هېواد سره خيانت ته زړه ښه کوي؟

يو علت خو حرص او د ډېرو پيسو د لرلو اسره ده چې پاتې ژوند په مزو او اسوده گۍ کې تېر شي. خو دلته داسې مثالونه هم شته چې شتمنو کسانو له خپل ملک يا واکمن سره خيانت کړى دى. مير جعفر همداسې يو څوک و چې د سراج الدوله په خلاف يې دسيسه وکړه او د شرقي هند د کمپنۍ په لور ودرېد. دى د کمپنۍ د دې خدمت په بدل کې د بنگال نواب شو. د مير جعفر خيانت د سياسي قدرت د حصول او د اقتدار لپاره و.

البته، دى ژر له کمپنۍ مايوسه شو ځکه انگرېزانو يې د اقتدار درناوى ونه کاوه او چې بې فايدې يې وليد د ده ځاى يې مير قاسم ته ورکړ.

له ټيپو سلطان سره بيا مير صادق خيانت وکاوه. ميرصادق په دې تمه و چې انگرېزان به ښه انعام ورکړي. په مير صادق سربېره ځينې نورې مسلمانې اشرافي کورنۍ هم وې چې ټيپو سلطان او د ده کورنۍ ورته تر ځان ټيټ ښکارېدل او د ټيپو سلطان د حکومت د ړنگولو لپاره يې د ده له غليمانو سره مرسته وکړه.

ځينې کسان د کسات اخيستلو لپاره هم خيانت کوي. مثلا د سيټ ناومل پلار چې په سند کې د تالپور کورنۍ د واکمنۍ په وخت بندي او په زور مسلمان او سنت شو، نو زوى يې د پلار بې عزتي هيڅوخت هېره نه کړه او چې فرصت په گوتو ورغى، له انگرېزانو سره يې همکاري وکړه چې سند ونيسي.

په اوسني وخت کې مورډ د خيانت لپاره نور علتونه هم مومو. اوس په تېره بيا په هغو هېوادونو کې د خيانت مثالونه زيات موندلاى شو چې هلته ديکتاتوري وي او له خلکو سره ستم کېږي. نو له داسې حالته د تېښتې لپاره ځينې کسان غوره گڼي چې له خپل هېواد سره خيانت وکړي او پيسې وگټي او په هغو پيسو پاتې ژوند په بل هېواد کې په کراره تېر کړي. د دې ډول خيانت يو مثال هغه عراقي پيلوټ دى چې د ۱۹۶۷ د جگړې تر پيلېدو دمخه يې ميگ الوتکه اسراييل ته وتښتوله او اسراييلو ته يې د شوروي ساخت مېگ الوتکو د تخنيک په اړه پوره معلومات ورکړل. اسراييلو له دغو معلوماتو په جگړه کې استفاده وکړه. پيلوټ په بدل کې يو ميليون ډالره انعام واخيست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنت په تاریخ کې

په پهلوي ژبه کې فردوس داسې باغ ته وایي چې دیوالونه ورنه تاو دي، د میوو له ونو، ګلونو، فوارو او مرغانو ډک دی. ښځې او نارینه پکې له یو بل سره خوشحاله ژوند تېروي.
په عربي کې هم جنت د ونو باغ ته وایي، او یا داسې وړه ساحه چې کجورې پکې ولاړې وي.
د یونانیانو ، یهودو او عیسایانو په ټولنو کې د جنت په اړه درې بېل تصوره موجود دي. یو ګومان دا دی چې وو نه وو یو وخت په همدې خاورینه مځکه باندې زرینه زمانه وه. په زرینه زمانه کې وګړیو له یو بل سره نهٔ جنجال کاوهٔ، نهٔ رقابت، او نهٔ یې له یو بله کرکه کېدله. د ټولو ښځو او نارینه وو بې کړېه ، خوشحاله ژوند و. د خوړو پریماني وه. راچاپېره طبیعت له رنګونو او ښایستونو مالامال و. د انسانانو په ټولیزه او شریکه حافظه کې د طلایي عصر خاطرې خوندي دي، ځکه خو بشر په هغه وخت پسې چې بې کشمکشه، کرار ژوند یې کاوهٔ، سرې ساوې باسي.
د جنت په اړه بل تصوردا دی چې دلته په مځکه باندې داسې ټاپوګان وو چې بشر پکې بې خاره، بې جنجاله، ارام ژوند تېراوهٔ.
دریم تصور جنت د الیزې د میدانونو (الیزین فیلډز) په بڼه انځوروي. په دې ځای کې دنیایي پرابلمونه نشته او د تلپاتې کرارۍ پلوشې خپرې دي.

د زرینې زمانې په اړه رومي شاعر هیسیود وایي چې په هغه وخت کې انسان: د خدایانو غوندې په بې غمه زړهٔ ، بې زیاره او بې کړاوه ورځې شپې تېرولې.
افلاطون په خپل کتاب (سیاست) کې زرینه زمانه د کرونوز (په یوناني اساطیرو کې د وخت رب النوع چې انسانان د دهٔ په وخت کې پیدا شول. ژباړن) د واکمنۍ زمانه یاده کړې ده چې هلته: د مېوو پریماني وه او خلکو ډېروخت په ازاده هوا کې، بې جامو، بې بسترې او بې بړستنې ژوند کاوهٔ.
راوروسته بیا د مسیحي دین عالمانو د مځکې په سر چېرته لرې، نا معلومه سیمه کې د یو داسې خاورین جنت په وجود تاکید وکاوهٔ چې د بشر له ګوتو وتلی دی. دې جنت ته یوازې ځینو کسانو له خاصې اجازې وروسته لاره موندلې ده. له یوهٔ بل لید لوري سره سم، خدای پاک خاورین جنت اسمان ته خېژولی او انسان یوازې له مړینې وروسته دا چانس لرلای شي چې ورشي.
په منځنیو پېړیو کې مسیحي علماوو عقیده لرله چې مځکنی جنت د عدن باغ دی چې په خاورینه کره باندې چرته پروت دی. په ۱۱۶۵ میلادي کال دا عقیده عامه وه چې د عدن باغ په اسیا کې د پرسټر جون(دا د اروپایانو یو افسانوي شخصیت دی چې ویل کېدل په اسیا کې د مسلمانانو او غیر مسیحیانو په منځ کې پټ یوهٔ عیسوي قام باندې واکمني کوي. ژباړن) په قلمرو کې او یا په یوهٔ نامعلوم ټاپو کې دی. دغو باورونو او ګومانونو د خاورین جنت د لټون او په بحر و بر کې د اکتشافاتو شوق پیدا کړ.
کله چې امریکا وموندل شوه ځینو کسانو خاورین جنت په برازیل کې ولید او ځینو نورو په کپ هرموسو کې. امریکګو وسپوشي(د فلورانس

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوداګر او سمندر ګرځی و. په ۱۴۵۱ کې دنیا ته راغی. یو شپېتهٔ کاله يې عمر وکړ. دهٔ د پرتګال د پاچا په خدمت کې څو ځله نوې دنیا ته سفرونه وکړل. ځینې کسان وايي چې د امریکا نوم د دهٔ له نومه اخیستل شوی دی، خو اکثره کسان دا نظر نه مني. ژباړن) په خپل یوهٔ لیک کې کاږي چې: مهربانه خاوره، په خورا دنګو بې شمېرو ونو پوښلې، داسې ونې چې پاڼې يې کال دولس میاشتې شنې دي، خوږ و معطر بوی ورنه خپرېږي، او مزه ناکې مېوې يې په څانګو زانګي چې صحت ورسره ښه کېږي. د ګڼو وښو یو شین میدان چې له ګلونو مالامال دی او په زړهٔ پورې خوشبويي يې سپږمې نازوي. د ډول ډول مرغانو لوی سیلونه چې د ښکلو، رنګونو او غږونو د بیان قدرت يې له چا سره نشته. زما په نظر، زهٔ د خاورین جنت په څنګ کې وم.)

په منځنیو پېړیو کې برابرې شوې نقشې، د خاورین جنت احتمالي ځایونه راښيي. له دغو نقشو سره سم، خاورین جنت په ایتوپیا کې، یا په عراق، ارمنستان، فلسطین یا جنوبي امریکا کې دی.

مسیحي عالمانو په دې هم بحثونه کړي دي چې خدای پاک جنت کله خلق کړ او ادم و حوا يې څهٔ وخت ورنه وایستل. دوی د ادم وحوا د قد په اړه او د خلقت په وخت کې د عمر په اړه نظرونه څرګند کړي دي او په دې يې غور کړی دی چې ایا په جنت کې ناورغي وه؟ او ایا ادم و حوا په جنت کې څهٔ کار کاوهٔ که وزګاره وو؟

مارتین لوتر(د شپاړلسمې پېړۍ د لومړۍ نیمايي عیسوي عالم چې د پروتستانت مذهب اساس يې کېښود) استدلال وکړ چې که ادم وحوا ګناه نه وای کړې نو انسانانو به په ځمکه باندې زحمتونه نهٔ ګالل، کتاب ته به يې اړتیا نه وه، د ابدي حکمت خاوندان به وو.

دغه وخت یو بل سوال پیدا شو چې د جنت ژبه کومه وه؟ ځینو وویل چې عبري تر ګردو پخوانۍ ژبه ده او په همدې دلیل خدای پاک له ادم سره په عبري خبرې کړې دي. خو دې ځواب د بېلوبېلو ملکونو نشنلستانان خوشحاله نکړل. دوی هڅه وکړه چې دا ثابته کړي چې په جنت کې سویډني، دنمارکي او فنلنډي ژبې چلېدلې.

په جنت کې د نر او ښځې د برابرۍ پوښتنه هم راپورته شوه. ځواب دا و چې که حوا بي بي، ادم علیه سلام ګناه ته نه وای لمسولی نو بیا به د دواړو حیثیت مساوي و. خو د حوا رول د ښځو درجه راټيټه کړه. البته د ښځو د دویم درجه ګڼلو لپاره دا استدلال هم وشو چې دا د فطرت تقاضا ده چې حوا باید د ادم اطاعت کړی وای.

څرنګه چې په فیوډالي اروپا کې شخصي جایداد مقدس تصور شوی و نو دا سوال راپیدا شو چې ایا په جنت کې شخصي ملکیت و؟ د دې پوښتنې په ځواب کې سنټ امبروس (د څلورمې پېړۍ مسیحي عالم، ژباړن) ویلي وو چې په جنت کې شخصي جایداد ته اړتیا نه وه. خو په اوولسمه پېړۍ کې په دې نظر کې اصلاح راغله او وویل شول چې که به چا له یوې ونې د مېوې د ټولولو حق درلود نو د دې ونې د ملکیت حق هم ورسره و او چې خبره داسې وه نو که له دهٔ بل چا دا مېوه تروړلې وای، هغه ګناه کوله.

دغه نظرونه راښيي چې د خصوصي ملکیت موسسه په ټولنه کې پوره پیاوړې شوې وه او کلیسا يې ملاتړ کاوهٔ.

په اوولسمه پېړۍ کې اروپايي عالمانو په بایبل(مقدس کتاب ، تورات و انجیل) او د خلقت په اړه د بایبل په نظریې نیوکې وکړې چې په خاورین جنت باندې باور ورسره کمزوری شو او د ورک جنت د موندلو په ځای په ځمکه باندې په خپل لاس جنت جوړولو ته پام

(c) ketabton.com: The Digital Library

واوښت، نو داسې باغونه ودان شول چې د جنت په اړه د بشر تر پخوانو تصوراتو ښکلي وو.

په اروپا کې، په ۱۵۳۳ کې په ونيز کې، په ۱۵۴۵ کې په پډاوو کې، په ۱۵۴۶ کې په پيزا کې او په ۱۵۷۵ کې په پاريس کې د ونو، بوټو باغونه کېښودل شول.

په هند براعظمګي کې مغولو يو شمېر جنت نظيره باغونه کېښودل چې ونې، فوارې، وياله او ګلونه يې لرل او دوی به په فخر سره دعوه کوله چې که د ځمکې په مخ جنت وي نو همدا ځای دی، همدا ځای دی، همدا ځای دی.

زور او مذهب

په سياست باندې مذهب معمولاً هغه وخت غلبه کوي چې دولت او موسسې يې کمزورې وي. کله چې حکومت د خلکو د اړتياوو په پوره کولو کې پاتې راشي او د خارجي و داخلي خطرونو په مقابل کې د خلکو د ساتلو وس ونه لري نو دغه وخت مذهبي عناصر چې له فاسد سياسي نظامه د ټولنې د ژغورلو او د عدالت د راوستلو خبره کوي، د قدرت د حصول په لور ګام اخلي. په دغسې حالت کې مذهب په سياست لاسبرى کېږي او د خپلو شعايرو د عملي کولو ذريعه ورنه جوړوي.

مذهب په سياست باندې له دوو لارو غلبه کوي: يوه لاره دا ده چې واکمن د ځان په ګټه او د خپلې کورنۍ د قدرت د ټينګښت لپاره شريعت نافذوي او ديني علماوو ته اجازه ورکوي چې د دولت په چارو کې لويه برخه ولري. دويمه لاره دا ده چې ديني عالمان د سياسي قدرت له ترلاسه کولو وروسته مذهبي حکومت جوړوي او خلک اړباسي چې د دوی مذهبي اجنډا ومني.

دغسې مذهبي حکومتونه که په شرق کې جوړ شوي دي يا په غرب کې، د جوړوونکو يې باور و چې بنيادم يوازې د زور له لارې او د عملونو د څارنې له لارې اصلاح کېدای شي. ځکه خو دغو حکومتونو د سوچه ټولنې د جوړولو لپاره په وړو وړو جرمونو هم سختې سزاګانې ورکړې دي چې خلک عبرت واخلي. دا باور هم و چې دنيايي

(c) ketabton.com: The Digital Library

واکمنان فاسد او شرير دي، له همدې کبله يوازې مذهبي علما په صداقت سره حکومت کولای او خلکو ته خير رسولای شي.

د اروپا د جينوا ښار- دولت چې موسس يې مسيحي اصلاح غوښتونکی او ريفورميست کالوين (په ۱۵۹۹ کې مړ) و، د هغو نظامونو يو مثال بللی شو چې سياست ورکې د مذهب مريی وي. کالوين د سياسي قدرت له حصوله وروسته د خپلو مذهبي نظريو د عملي کولو په دريځ کې و. د دۀ لومړنی کار د ښار اوسېدونکو ته دا اعلان و چې که هر څوک يې د نظريو پلوی نه دی، له ښاره دې ووځي. هغوی چې په ښار کې پاتې شول، په لويو يا وړو ګناهونو او خطاوو يې خورا سختې جزاوې وليدلې. په دغو جزاوو کې تکفير، له ښاره شړل، قيد او اعدام شامل وو.

د کالوين په امر د ښار ټول هغه هوټلونه او مېلمستونونه چې مېلمنو ته يې د سکس اسانتياوې برابرولې، بند شول. هر سوداګر او دوکاندار ته چې تقلب يې کاوۀ يا يې په تله کې ډنډې وهلې، سخته جزا ورکول کېدله. په بې باکو بازاري سندرو او قطعه بازۍ بنديز ولګېد. امر وشو چې مقدس کتاب بايد په هر مهم ځای کې ايښی وي. که به څوک وليدل شو چې د وعظ په وخت کې خاندي، توبيخ کېدۀ. د ډوډۍ تر خوړلو دمخه د شکر کول اجباري شول. د کالوين د خورا سختو قوانينو په زور د جينوا اوسېدونکي د هغۀ د مذهبي پوليسو تر پوره کنټرول او څارنې لاندې راغلل. جزاوې خورا سختې وې او د هيچا لحاظ و خاطر نۀ کېدۀ. مثلا يو ځل يوۀ ماشوم ته چې خپل پلار يې وهلی و، د سر غوڅولو جزا ورکړه شوه.

ويل کېږي چې په شپږ کلنه موده کې د بدعت او ارتداد په تور يوسلوپنځوس کسه اور ته ژوندي واچول شول او ايرې شول. د دې

توندۍ او تېزۍ نتيجه دا وه چې د جينوا خلک د کالوين له نظامه ژر پوزې ته ورسېدل او چې کالوين له ښاره وايستل شو، نظام يې هم ختم شو.

په اسلامي دنيا کې په اتلسمه پېړۍ کې په نجد او حجاز کې يو مذهبي نهضت پيل شو چې ژر يې ګرده سيمه لاندې کړه. د دې نهضت مشر محمد ابن عبدالوهاب (په ۱۷۹۲ کې مړ) له غير مذهبي رواجونو د مذهب د بېلولو مبارزه پيل کړه. د سعودي سلطنتي کورنۍ موسس محمد ابن سعود د محمد ابن وهاب د تعليماتو تر اثر لاندې راغی او بيا د دواړو کورنيو تر منځ خپښي هم وشوه. کله چې د ابن سعود زوی، سعود (په ۱۸۱۴ کې مړ) قدرت تر لاسه کړ، وهابيت يې د حکومت مذهب کړ. څرنګه چې وهابيانو د مذهب د احيا او سوچه توب خبره کوله نو مقبرې يې ورانې کړې، په مقبرو کې ساتل شوي مذهبي يادګارونه يې لرې کړل او په زيارت کولو يې بنديز ولګاوۀ.

له يوې خوا خو وهابيانو غوښتل چې د اسلام د لومړيو وختونو ايډياله ټولنه احيا کړي خو له بلې خوا يې د اسلام د تاريخ د لومړيو وختونو ټول تاريخي يادګارونه يوازې په دې وجه له منځه يوړل چې د خلکو ورسره ډېره مينه وه او مقدس يې ګڼل.

وهابيانو د مذهبي شعايرو د څارنې لپاره سخت اصول او مقررات اجرا کړل. مثلا که به چا پنځه وخته لمونځ په جماعت نه کاوۀ نو پوليس پسې ورتلل، په زوره يې جومات ته استاوۀ.

وهابي ماډل په نورو اسلامي هېوادونو کې هم مذهبي ريفورميستانو ته الهام ورکړ او د قدرت د حصول او د ټولنې د اصلاح لپاره ځينې نهضتونه راڅرګند شول چې مذهبي اجنډا يې لرله.

په هندوستان کې د سيد احمد شهيد (په ۱۸۳۱ کې مړ) جهاد غورځنګ همدا لاره خپله کړه. سيد احمد له شمالي هندوستانه شمال مغربي سرحد

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته لاړ چې هلته خپل اسلامي دولت جوړ کړي. دۀ په ۱۸۲۷ کې ځان خلیفه او امام وباله. دۀ او ملګرو یې د زور او فشار ټولې ذریعې وکارولې چې د سرحد په سیمه کې د تقوا په اساس ولاړه، سوچه ټولنه جوړه کړي.

میرزا حیرت دهلوي په خپل کتاب (حیات طیبه) کې لیکي چې سیدصاحب خپلو ګڼو ملګرو ته مهم مقامونه ورکړل او امر یې ورته وکاوۀ چې په خلکو باندې به شریعت په زور عملي کوي. خو دغو مقاماتو له خپل اقتداره ناوړه استفاده وکړه او کله کله خو یې پښغلې اړایستلې چې له دوی سره ودونه وکړي. داسې هم ولیدل شول چې ځینو زلمو مجاهدینو په زور او جبر ځوانې نجونې له بازارونو او سړکونو جوماتونو ته یوورې او د هغوی له رضا پرته یې ودونه ورسره وکړل. هغو افسرانو هم چې د بزګرانو او کلیوالو د چارو لپاره مقرر شوي وو، خپل اختیار په غلطه وکاراوۀ او له عامو خلکو سره په کبر وچلېدل. د دوی د کړو نتیجه دا راووته چې خوار او ساده کلیوال ورنه په لنډ وخت کې زړۀ توري شول.

دغو افسرانو د دې لپاره چې خلکو ته خپل زور وروښیي په هر هغه چا د کفر ټاپه ولګوله چې د دوی د تعلیماتو پیروي ته یې غاړه نه ایښوده. که به د چا ږیره تر ټاکلې اندازې اوږده وه ولیدل شوه نو په جزا کې یې شونډې غوڅېدلې. که به څوک ولیدل شول چې جامې یې د پښو تر بجلکو اوږدې دي، نو جزا یې دا وه چې د بجلکو هډوکي یې ورمات شي.

په افغانستان کې د طالبانو په وخت کې او د پاچا د حکومت له رنګېدو وروسته په ایران کې، البته په څۀ نا څۀ بله بڼه، همداسې چارې وشوې او د دې لپاره چې د واکمنو د خوښې مطابق شریعت تطبیق شي د زور له ټولو طریقو استفاده وشوه.

سیاست د مذهب په مخالفت کې

کله چې ټول قدرت د سیاسي اکثریت په لاسونو کې راغونډ شي نو مذهب د سیاست خدمتګار او د سیاستوالو د ګټو ساتندوی شي.

د مثال لپاره به اسلامي تاریخ یاد کړو. له هغه وروسته چې ایرانیانو د عباسیانو انقلاب (۷۵۰ میلادي) کامیاب کړ او په نوې اداره کې د چارو واګې په ګوتو ورغلې او د حکومت پالیسي یې جوړه کړه، نو د سیاست او مذهب تر منځ ټکر او کشمکش پای ته ورسېد.

ایراني بیروکراسي وغوښتل چې عباسي خلیفه د بشپړ سیاسي واک په څنګ کې مذهبي واک هم ولري.

که څۀ هم دیني علماوو له دې کار سره مخالفت وکاوۀ او د شریعت په رڼا کې یې د خلیفه د قدرت د محدودولو هڅه وکړه مګر ایرانیانو په خپل سیاسي او پوځي زور دیني علما له میدانه وایستل. د ایران د ساساني دوران درباري آداب یې دود او خلفا یې د ایراني شاهانو په څېر کړل.

البته دا خبره سپینه شوې وه چې که څه هم خلیفه به بشپړ سیاسي او اداري اختیار لري خو نه به د شریعت په چارو کې ګوتې وهي او نۀ به د شریعت د بدلولو لپاره هڅه کوي. په دې ډول شریعت د دیني علماوو په قلمرو کې پاتې شو او د ا سلام د تاریخ په لومړي پړاو کې دین و سیاست له یو بله بېل شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیاست او مذهب تر منځ د دې ډول معاملې په نتیجه کې یو داسې سیستم راڅرګند شو چې واکمن پکې نامحدود واک درلود او دیني علما د دولت په چوکاټ کې د قاضیانو، مفتیانو (د شرعي احکامو شارحان او تعبیروونکي)، محتسبانو او امامانو (ملایانو) په توګه داخل شول.

دوی په دغو پوستونو کې د دولت همکاران شول او په دغو مقامانو کې د دوی یو مسوولیت دا و چې د واکمن او دولت اطاعت وکړي او شریعت د خلیفه له ګټو سره سم تعبیر و تفسیر کړي. څرنګه چې علماوو له دولته مواجب (میاشتنۍ یا کالنۍ تنخواه ګانې) یا جاګیرونه (د خدمت په مقابل کې ورکړه شوې مځکه) اخیستل او اقتصادي ګټې یې له دولت سره تړلې وې نو دې ته یې ډېر پام کاوهٔ چې واکمن خوشحاله وساتي.

له بلې خوا واکمنو هم له دیني علماوو سره د توافق پالیسي خپله کړې وه. واکمنو به په ظاهر کې د علماوو درناوی کاوهٔ، دربار ته به یې وربلل چې وعظ وکړي او په مهمو مسایلو کې مشوره ورنه وغواړي. خو هر وخت چې به یې د خپلو سیاسي ګټو لپاره د علماوو استعمالول وغوښتل نو د فتوا ورکولو تقاضا به یې ورنه وکړه او علماوو به فتوا جاري کړه.

دغو دیني علماوو د واکمن په حضور کې د اطاعت و تسلیم، د واکمن د پښو یا لاسونو د مچه کولو او د بې حده احترام په الفاظو باندې واکمن ته د خطاب کولو ټول هغه آداب سم وبلل چې په ایراني دربارونو کې رواج وو.

دغه راز که به د پنځه وخته لمانځهٔ یا د روژې په میاشت کې د روژه نیولو په څېر ضروري عبادتونو ته د واکمن ډېره نه لګېده نو دغو

علماوو د خلاصون لاره ورته جوړوله. واکمنو دا اجازه هم تر لاسه کړه چې څومره یې خوښه وي هغومره ښځې واده کړي او طلاقونه ورکړي او په حرم سرای کې هغومره وینځې وساتي چې څومره یې زړهٔ غواړي.

په عباسي دوران کې د خلفاوو د قدرت له زیاتېدا سره د دیني علماوو قدرت کم شو او بالاخره علما د واکمنو د هوسونو په خادمانو بدل شول.

د عباسیانو له زوال او کمزورۍ سره په بېلو بېلو سیمو کې د مستقل قدرت لرونکې کورنۍ راڅرګندې شوې چې د سلطنت موسسه یې معرفي کړه. مسلمانو فقهاوو دغه کار په دې دلیل سم وباله چې د انارکي مخه نیسي او په ټولنه کې نظم و دسپلین وساتي.

فقهاوو د زورورو نظامیانو په لاس د قدرت غصب هم په دې دلیل روا وباله چې که روا ونهٔ بلل شي نو سیاسي ناکراري ته به لار پرانیزي او د کورنۍ جګړې اور به بل شي. نامتو دیني عالم الموردي (په ۱۰۵۸ کې مړ) چې سیاسي مفکر و، په خپل کتاب الحکام السلطانیه کې وایي چې د غاصب قدرت باید د خونریزۍ د مخنیوي په خاطر مشروع وبلل شي.

د سلطنت او غصب مسلو ته له لار جوړولو وروسته بل سوال دا و چې ایا سلطان باید د مذهبي اقتدار تابع وي او که دا اختیار ولري چې مذهب د خپلو سیاسي غوښتنو لپاره استعمال کړي؟ د دې سوال او نورو مسایلو په اړه چې پاچا باید څنګه چلند وکړي، د لیکنو یو ژانر دود شو چې د امیرانو هینداره نومېږي. د دې ژانر په ځینو مهمو کتابونو کې د کیکاوس (په ۱۰۸۲ میلادي کال کې مړ) قابوس نامه، د نظام الملک (په ۱۰۹۱ میلادي کال کې مړ) سیاستنامه، د غزالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(په ۱۱۱۱ میلادي کال کې مړ) نصیحت الملوک، او د ضیاالدین برني اثر، فتاوای جهانداري یادولای شو.

د دغه ژانر په کتابونو کې سلطنت د یوې ارثي موسسې په توګه پېژندل شوی او واکمن ته د (ظل الهي) یعنې د خدای د سیوري خطاب شوی دی. د ماکیاولي په نظر واکمن باید د دین له واجباتو او قیدونو ازاد وي او د قدرت ټولې واکې یې په لاسونو کې وي. د واکمنو د هینداري په کتابونو کې هم، دې ته ورته افکار وینو. په دغو کتابونو کې واکمن ته د ایران د ساساني پاچایانو په څېر د دیني او دنیایي چارو ټول واک ورکړ شوی دی.

په هندوستان کې د ډیلي سلاطینو (۱۵۲۶-۱۲۰۶) د واکمنو د واک همدا ماډل خپل کړ خو مغول پاچا اکبر د سلطنت یوه بله تیوري وړاندې کړه چې د هند له چاپېریال سره یې سمون خوړ. د اکبر پاچا د دربار مورخ، د دهٔ نژدې دوست او سلاکار ابوالفضل (په ۱۶۰۲ میلادي کال کې مړ) د سلطنت په اهمیت باندې د تاکید او د دې مقام د لوړاوي او ستاینې له لارې د مغولو سلطنت ته فلسفي بنیادونه جوړ کړل. د ابوالفضل په اند سلطنت د خدای په نزد تر ګردو لوړ عزت دی چې دی ورته الهي رڼا وایي، داسې رڼا چې له خدایه سرچینه اخلي او د پاچا په زړهٔ کې له رعیت سره پلارنۍ مینه پیدا کوي او په خدای باندې د پاچا باور و تکیه زیاتوي.

له سلطنته د هغې معنا او مفهوم په باره کې چې د هند مغولو اخیسته، وانینا لیکي چې دا ظاهرا د سلطنت له اسلامي تیوري او هندو تیوري توپیر نه لري.

خو که ځیر شو پوهېږو چې دا د هغو غوندې نه ده بلکې بېخي ورنه بېله ده. د ابوالفضل په نظر، پاچا د خپل رعیت د خیر لپاره واکمني

کوي او دې مقصد ته د رسېدو په لاره کې حق لري چې په پخوانو دودونو او اجتماعي موسسو کې تغییر راولي. څرنګه چې سلطنت د خدای له لوري دی نو پاچا د مذهبي علماوو د مشورو په منلو مجبور نه دی. دهٔ ته الهي قدرت دا واک ورسپارلی چې د وخت له ضرورتونو سره سم، په ټولنیز جوړښت کې تغییرات راولي.

اکبر همداسې وکړل. دهٔ د ماشومانو ودونه او دغه راز د نژدې خپلوانو تر منځ ودونه منع کړل. دهٔ د ستي په دود هم بندیز ولګاوهٔ چې البته پوره ختم نه شو. له دې اړخه که ورته وګورو نو اکبر د هندوستان لومړنی واکمن و چې د کورنۍ، کاستِ او ټولنې په چارو کې یې هم مداخله وکړه. پخوا به واکمنو په دې ساحو کې د مداخلې او د بدلونونو د راوستلو حق ځان ته نه ورکاوهٔ.

اکبر پاچا چې د علماوو په موافقه د (مجتهد) اختیارات هم په خپل لاس کې واخیستل نو قدرت یې لا زیات شو. اکبر دا کار د ابوالفضل د پلار شیخ مبارک په مشوره وکړ. مبارک ورته وویل چې له دیني علماوو دې وغواړي چې یو (محضر) دستخط کړي چې دهٔ ته د مذهب د تفسیر و تعبیر د اختیار وکالت ورکوي. په دې ډول اکبر پاچا هم د مذهبي او هم د سیاسي چارو واکې تر لاسه کړې او له دیني علماوو سره نور د پاچا د فیصلو د چلینجولو واک پاتې نه شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازادي، مساوات ، ورورګلوي

د فرانسې د ۱۷۸۹ کال انقلاب د سیاسي بدلون په نتیجه کې یو نوی کلتور وزېږاوهٔ چې د اروپا د ټولنې پخوانی استبدادي نظام یې ورو ورو په دیموکراسي بدل کړ. ازادي، مساوات او اخوت د انقلاب شعارو چې د اریستوکراسي او د هغې د کلچر غلبه یې ختمه کړه. په ټولنه کې هرارشي او د مراتبو سلسله هم ختمه شوه. انقلاب د ژوند په هر اړخ باندې اثر وکاوهٔ. د سلطنت او اشرافیت د امتیاز ټول سمبولونه بې اهمیته شول. خلکو د عالي جناب یا عالیقدر په څېر لقبونه له خولو وغورځول او یو بل ته یې د وطنوال (سټېزن) ویل پیل کړل.

د مساوات د مفهوم تر اغېز لاندې خلکو د (تاسې) د کلمې په ځای چې د لوړو طبقو د درناوي لپاره وه، د (تهٔ) کلمه خوښه کړه. خلکو له اشرافیته خپله کرکه د بې ادبه او شه‌لې ژبې په ذریعه چې اشرافو ته سپکې سپورې او کترې کنایې پکې وې، څرګنده کړه. د انقلاب په زمانه کې د بېوزلو او شتمنو طبقو تر منځ د توپیر د ختمولو لپاره هڅې وشوې. په دې دوران کې له دولته د کلیسا بېلېدا د سکیولریزم اساس کېښود چې د مذهبي زغم سبب شو. کله چې په فرانسې باندې انقلاب مخالفو هېوادونو یرغل وکړ، په فرانسه کې د نشنلیزم یو پیاوړی احساس وغوړېد او له یرغل سره د مقابلې لپاره خلکو لښکر وکړ چې د خپل ملک دفاع وکاندي.

د انقلابي کلچر یو بل اوځار اړخ په اجتماعي، سیاسي او کلتوري فعالیتونو کې د ښځو ګډون و. په انقلاب کې ښځو فعاله برخه واخیسته. د شلمې پېړۍ د نامتو جرمنۍ فیمنستې ټولنپوهې ماریا مایس په ژبه: دوی د پاریس په کوڅو کې له روانې مبارزې سره د یو ځای کېدو په ذریعه او دغه راز د بحثونو په ګڼو ګروپونو او ګڼو جمهوري کلبونو کې چې په ټوله فرانسه کې جوړ شوي وو ، د شاملېدو په ذریعه ارزو لرله چې د لوی انقلاب په منځ کې خپل انقلاب هم وکوي. د فیوډالزم په خلاف جګړه کې د پاریس د بېوزلو پرګنو ګڼو مېرمنو پوره برخه لرله.

د فرانسې د انقلاب خورا مهمه ځانګړنه دا وه چې خلکو د ژوند په هر ډګر کې حضور پیدا کړ. د ملي اسمبلي هره ناسته له خلکو ډکه وه. د اسمبلي غړیو به چې خبرې کولې نو عوامو به یې په دقت سره څار کاوهٔ. انقلاب عام خلک وروزل چې د خپلو حقونو لپاره د پوځ په مقابل کې وجنګېږي. د فرانسې د انقلاب په دوران کې چې عوامو کومه تجربه ترلاسه کړه، دغه تجربه یې د ۱۸۳۰ او ۱۸۴۸ کال په انقلابونو کې چې کوڅې یې په کامیابۍ سره بندې او مورچې یې ورکې جوړې کړې. ښکار راغله. د پاریس خلکو د اروپا د نورو هېوادونو اوسېدونکو ته چې هلته خلکو د خپلو استبدادي حکومتونو په خلاف مبارزه کوله، یو ماډل وړاندې کړ.

یو بل بدلون دا راغی چې اشرافو د عوامو د کلچر تر اغېز لاندې خپل د ښکو دودیز لباس پرېښود او په ټولنه کې یې د عادي خلکو غوندې لباس واغوست.

د انقلاب په دوران کې د شتمنو او ممتازو طبقو په خلاف د عادي کس قهر د خشونت په بڼه را څرګند شو. اشرافیت برالا توهین شو او ګېوتن په پرله پسې ډول د انقلاب د مخالفانو سرونه غوځ کړل چې په نتیجه کې، ښکاره اعدامونه د عوامو د ساتېري په یوې ذریعې بدل شول. خلک به د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعدام د ځای شاوخوا راټولېدل او چې د مقتول پرې کړی سر به یې ولید چکچکې به یې کولې. د روبسپییر د ترور دوران د تشدد په ذریعه د انقلابي اخلاقو د دودېدا د هڅې دوران و.

په ۱۷۹۴ کې د عام مصونیت د کمېټې ویاند انقلابي اخلاق د پخواني رژیم په وخت کې له فسق و شرارت سره د مقایسې له لارې توضیح کړل ، دهٔ وویل : موږ غواړو په خپل هیواد کې د ایګوایزم و انانیت په ځای صداقت اود امتیاز غوښتنې په ځای اصول حاکم کړو، د دودونو په ځای خپلو مکلفیتونو ته پام وکړو ، د مال او شتو په ځای د استدلال او منطق قوت پیدا کړو ، د جابرانه چلند په ځای نرمه لهجه غوره کړو، د حقارت په ځای عزت او د تشدد په ځای پراخه سینه ولرو، د تنبلۍ په ځای سترو ارمانونو ته د رسېدو تکل ولرو ، له پیسو سره د مینې په ځای له ښو خلکو سره مینه وکړو، په ښو ادارو کې لیاقت معیار وګرځوو، د توطیو او دسیسو په ځای له خپل استعداده کار واخلو، د ټوکو په ځای حقیقت ته پام ولرو، د ظاهري شان و شوکت په ځای په ځان کې واقعي خوشحالي پیدا کړو، د ستومانه کوونکو شهوت پرستیو په ځای د انسان د مقام عظمت ته پام واړوو او بالاخره د وړو شیانو په ځای د سترو هدفونو په لور ګامونه واخلو.

د فرانسې انقلاب یو ملي او سیاسي کلچر خلق کړ. څرنګه چې دولت ملي شو نو د هغه ټولې موسسې ملي ونومول شوې. لکه ملي پوهنتون، ملي تعلیم، ملي بېرغ او ملي سرود.

نورو هېوادونو د فرانسې د ماډل پیروي وکړه. نورو هم ملي بېرغ ته درې رنګه غوره کړل او د ملي هویت د بیان لپاره یې ملي سرود وموند. د سیاسي او اجتماعي بدلونونو لپاره د خلکو د پارولو او پاڅولو لپاره په ګرده دنیا کې د فرانسې د انقلاب ژبه او ادب وکارول شول.

هغه کلچر چې د فرانسې انقلاب رامنځ ته کړ په ټوله اروپا کې خپور شو او د اروپا سیاسي او اجتماعي جوړښت یې بدل کړ.

یوازې بدلون پاتېدونی دی

څرنګه چې خلکو ته تاریخي پېښې له اوسنو حالاتو سره بې ارتباطه، مازې پخوانۍ کیسې ښکاري نو ډېر ځله یې په دې خبره چندان باور نه راځي چې د تاریخ مطالعه به ګټه ولري.

په حقیقت کې له تېرو پېښو د استفادې کولو مفکوره خورا پېچلې ده. معمولا خلک غوره ګڼي چې تغییرات ژر، ژر او محسوس ووینې. که تغییرات محسوس او څرګند نهٔ وي، لکه په تاریخ کې چې خبره همداسې ده، نو دغسې نظم په خلکو بوج شي.

خو تاریخ په عمل کې د ټولنې د لیدلوري د بدلولو او د خلکو د خبرولو یو لوی کار په غاړه لري. البته، د اثر د غورځولو او تاثیر اچولو بهیر ډېر وخت غواړي. تاریخ نه یوازې د پخوا په اړه پوهه راکوي بلکې زموږ د اوسنو پرابلمونو په باب هم خبرې را ته لري. مثلا که موږ د خپلې ټولنې د اوسني مخ په ځوړ حال په باب غور کوو نو د راغلي حالت علتونه به هم چې په تېر وخت کې ځېلي لري، ځیرو.

د یوهٔ تمدن د ظهور او زوال پدیده د بدلېدونکو حالاتو د بهیر پدیده ده او مورخان د دې بهیر په بېلو بېلو پړاوونو بحث کوي او بیانوي یې.

درې مفکرانو د ځینو قوانینو په رڼا کې چې د دوی په فکر د تاریخ د حرکت لوری ټاکي، د تمدنونو د ظهور و زوال د ټول بهیر د موندلو هڅه کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن خلدون (په ۱۴۰۶ میلادي کال کې مړ) دغه بهیر د وګړي د ژوند غونډې بولي چې په زوکړه پیلېږي، له ماشومتوب، زلما او زړېدونه تېرېږي او مرګ ته رسېږي. د ابن خلدون په نظر یو ملت یا تمدن دې ته ورته پړاوونه کچوي او په اخر کې مري. د دۀ په عقیده دا بهیر نه بدلېږي او برخلیک یې نه نورېږي.

جرمن مفکر شپنګلر (په ۱۹۳۶ کې مړ) د خپل کتاب (د غرب زوال) تر لیکلو د مخه د نړۍ اتۀ لوی تمدنونه مطالعه کړل. شپنګلر په خپل کتاب کې هغه پړاوونه راښیي چې د دۀ په نظر هر تمدن ورسره مخ کېږي. دی وایي چې هر تمدن په ابتدا کې دین او هنر خلقوي او له همدې ځایه د تمدن د پسرلي موسم پیلېږي. فیوډالیزم او فیوډالي کلچر د تمدن د دې موسم لویه ځانګړنه ده. تمدن د خپل ژوند د دوبي په موسم کې د خپلو ښارونو په وده مشهورېږي. ورپسې بیا د عقیدې ځای تعقل او رشنلیزم نیسي او په ژمي کې د ماتریالزم سیوری خپرېږي چې زوال او بې تاریخه دوران یې په مخ کې دی.

د شپنګلر په اند ، مرګ خامخا راځي او یو تمدن باید د یوناني اتل په څېر مړینې ته تیار وي. دغه جرمن مفکر د تاریخ د بهیر لپاره د دا رنګه قوانینو په جوړولو سره د لویدیځ تمدن د زوال اټکل وکاوۀ. د دۀ په نظر، نولسمه پېړۍ د لویدیځ تمدن تر ګردو غوره دوران و. په دې دوران کې لویدیځ تمدن خپل کلاسیک هنر، معماري، موسیقي او ادبیات وزېږول. په شلمه پېړۍ کې د لویدیځ تمدن زوال پیل شو. په دې پېړۍ کې یې موزیک، معماري، هنر او ادبیات بازاري و برسېرن شول، عمق و ابتکار ورپاتې نه شول.

له بلې خوا ټاین بي (په ۱۹۷۴ کې مړ) وینو چې یوې بلې پایلې ته رسېدلی دی. دۀ په خپل کتاب (د تاریخ مطالعه) کې د شپږوېشتو لویو او وړو تمدنونو په لوړ و ځوړ بحث کړی دی.

دۀ په ټولو تمدنونو کې یو مشترک عامل چې دی یې (چلینجونه او ځواب) بولي، وموند. ټاین بي وایي چې یو تمدن تر هغو پورې له زواله خوندي دی چې د چلینجونو د مقابلې او د خنډونو د لرې کولو وړتیا لري. زوال یې هله پیلېږي چې مشکلاتو ته په ځواب موندلو کې پاتې راشي. د ټاین بي په نظر دا د یوۀ تمدن د روشنفکرو کار دی چې د خنډونو او چلینجونو ماهیت وپېژني او حل لارې ورته پیدا کړي.

ابن خلدون او شپنګلر دواړو د تمدن د مرګ پېش بیني وکړه خو ټاین بي خوشبینه ښکاري. البته، د تمدن د عمر په باره کې د دۀ خوشبیني بې شرطه نۀ ده. د تمدن د نه مړۀ کېدلو شرط دا دی چې د روشنفکرو ټولنه به د چلینجونو او مشکلاتو ماهیت پېژني او مناسبې حل لارې به ورته مومي.

که پاکستان ته راشو نو ویلی شو چې دلته وضعیت پېچلی دی. دغه هېواد له اقتصادي بحرانه رانیولې تر اجتماعي او سیاسي بحرانونو پورې له ډول ډول چیلنجونو سره لاس وګریوان دی. له بده مرغه پاکستان داسې روشنفکران نه لري چې له دغو بحرانونو یې راوباسي.

په پاکستان کې د هغو فیلسوفانو، ټولنپوهانو، مورخانو، انتروپولجستانو او د اقتصادي او سیاسي چارو د مفکرانو کمی دی چې د ملک او ټولنې د مشکلاتو لپاره حل لارې مومي.

له بلې خوا په پاکستانۍ ټولنه کې دا باور موجود دی چې دوی یو بشپړ نظام لري او د موجود حالت بدلېدا ته یې اړتیا نشته. هغه افراد

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په دې مفکوره کې خو او مشکلویني، غندل کېږي. دلته له نویو فکرونو سره سخته دښمني روانه ده. دلته د مخ په ځوږ حالت د مشکلاتو د اواري لپاره نوي فکرونه، اورېدونکي نه لري.
که موږ د ټاین بي د چلینج او ځواب مفکورې په رڼا کې لویدیځ تمدن ته وګورو نو ویلی شو چې دغه تمدن د پخوانو هغو په نسبت په بر او ممتاز دریځ کې دی. دغه تمدن نه یوازې د تېرو تمدنونو مفصل تاریخ لري بلکې په اوسنۍ دنیا هم د پوهې او معرفت او لورېینې کوي. په دې سربېره د اسیا او افریقا تر ګردو تکړه کسان چې په خپلو وطنونو کې ورته امکانات نشته، لویدیځ ته تللي دي. د شپنګلر د پیش بیني برخلاف، لویدیځ تمدن په ستونزو لاسبری شوی او له زواله ژغورېدلی دی. د تاریخ په اړه باید ووایو چې تاریخ چمتو دی چې یو څه رازده کړي خو سوال دا دی چې ایا موږ څۀ زده کولو ته تیار یو؟

خیرات او ټولنه

صدقه او خیرات د بېوزلۍ د فشار د کمولو او د محتاجو کسانو د مرستلو یوه ډېره ښه ذریعه بلل کېږي. افراد او موسسې دواړه، هغو کسانو ته خیرات ورکوي چې خورا نیازمن دي. له بېوزلو سره مرسته یوه مذهبي وجیبه او دغه راز ټولنیزه دنده ده.
د ډیلي د سلطنت په زمانه کې، فیروز تغلق (۱۳۵۱ ـ ۱۳۸۸ میلادي) د صدقې د چارو لپاره یوه اداره جوړه کړه چې بې وسو نجونو ته جهیز برابرول او بېوزلو کسانو ته مالي مرسته یې دنده وه. محتاجو کسانو ته د ډوډۍ ورکولو لپاره د لنګر جوړول یو پخوانی دود دی. مغولو امپراطورانو د حکومت په پیسو په خپل ټول قلمرو کې لنګرخانې جوړې کړې.
د کاختۍ یا وچکالۍ په زمانه کې به لنګرخانې زیاتېدلې. اکبر پاچا (۱۶۰۵-۱۵۵۶) په فتحپور کې مسلمانو او هندو بېوزلو ته لنګرخانې ودانې کړې چې خیرپوره او دهرمپوره یادېدلې. ګڼو جوګیانو چې د مفتې ډوډۍ اوازه واورېده نو فتحپور ته لاړل. دوی ته د جوګیپوره په نوم بېله لنګرخانه جوړه شوه.
جهانګیر پاچا (۱۶۲۷-۱۶۰۵) د خپل سلطنت په دوران کې په احمداباد، اله اباد، لاهور، ډیلي او اګره کې لنګرونه جاري کړل. دغه لنګرخانې به یې بولغار کهان (د خوارانو په منځ کې د پخې ډوډۍ د وېشلو ځای) بللې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صدقې په دا رنګه موسسو سربېره، د خير خيرات ځينې اجتماعي او مذهبي رواجونه هم وو. مثلا، د اخترونو يا جشنونو په وخت به د نقره اي او طلايي سکو ډک پتنوس د امپراطور يا اشرافي د سر د پاسه ورل کېدهٔ چې وروسته بيا په بېوزلو ووېشل شي. دغو مراسمو ته يې نثار ويل. نثار د هرې موقعې رد بلا انګېرل کېدهٔ. دا دود هم و چې کله به امپراطور يا اشرافي د اختر لمانځهٔ يا د بزرګ د مقبرې زيارت ته په ډله کې روان و نو په هغو خلکو به يې پيسې شيندلې چې د جلوس ننداري ته به راغونډ شوي وو. په هندوستان کې د پيسو شندلو دغه دستور سخاوت بلل کېدهٔ.

اکبرپاچا د صدقې د وېشلو لپاره يو ځل يوهٔ نوي شي ته فکر شو. دهٔ يو حوض چې اناپ الاو بلل کېدهٔ، له پيسو ډک کړ چې په خوارانو يې ووېشل شي.

ابو الفضل ليکي چې، په فتحپور کې د ماڼۍ په حويلۍ کې يو ډنډ و چې شل، شل ګزه يې طول و عرض او درې ګزه يې ژوروالی و. پاچا امر وکاوهٔ چې دغه ټول ډنډ په سرو، سپينو او تورو پيسو (يعنې په طلايي، نقره اي، او مسي سکو) ډک شي. خو په لومړۍ ورځ دومره ګڼه ګوڼه شوه چې ځينې کسان تر پښو لاندې شول. پاچا چې دا حال وليد امر يې وکاوهٔ چې دغه کار دې نه تکرارېږي.

خو له بلې خوا، په انګلستان کې له بېوزلۍ سره مبارزه بل ډول وه. د تير دور کورنۍ د سلطنت په دوران کې (۱۶۰۳-۱۴۸۵) په انګلستان کې د ګدايانو يو نوی ګروپ چې (روغ رمټ ګدايان) يې بلل، راڅرګند شول. دا هغه زمانه وه چې د ګلابو له جګړې او د فرانسې له جګړو فارغ شوي عسکر وزګاره شوي وو، د احاطې د سيستم په وجه خوارو بزګرانو ناکرلې مځکې نه شوای کرلی، ځنګلونه کم شوي او

بې روزګاري زياته وه. دغو ټولو عواملو يو بل ته لاسونه سره ورکړي او په صورت پوره، روغ رمټ کسان يې ګدايي ته اړ ايستلي وو. دوی به په کليو کې ډله ډله ګرځېدل، د خلکو ورونو ته به درېدل او خيرات به يې غوښت. ټولنه له دوی سره په تکليف کې شوه.

د مشکل د اوارولو لپاره د انګلستان دولت له بېوزلو سره د مرستې په مقصد څو قانوني لايحې پاس کړې. دا مرسته به د اعانې له لارې برابرېده او له هرې کليسا سره د اړوندې ناحيې خلکو به يې چارې سمبالولې. حکومت په بل قدم کې د بېوزلو لپاره کار ځايونه جوړ کړل چې بېوزلي په دې توګه له ګدايي او په مرسته باندې له تکيه کولو را وګرځوي. په ۱۷۲۳ ميلادي کال کې د بېوزلو لپاره د کارځايونو يو قانون جوړ شو چې له دوی يې غوښتل چې په کارځايونو کې خپل نومونه ثبت کړي او کار کولو ته متې راونغاړي. يو بل قانون په ۱۸۳۴ کې د کوڅې او بازار ګدايي منع کړه او ګدايان يې مجبور کړل چې په کارځايونو کې واوسي.

په دغو کارځايونو کې ژوند بې مزې او تريخ و. دلته د کورنۍ د نظام درناوی نه کېدهٔ. ښځې، ماشومان او مېړونه له يو بله بېل ساتل کېدل او خورا سخت مقررات يې لرل. امر و چې د ډوډۍ په وخت به څوک خبرې نه کوي. خوارهٔ پکې کم او نيمګړي وو. دلته د تېرو د ماتولو، د هډوکو د وړهٔ کولو، د زړو رسيو د تار تار کولو او داسې نور کارونه وو. چارلز ديکنز په خپلو ناولونو کې د دغو کارځايونو د شرايطو روښانه انځورونه ايستلي دي.

يو مورخ ليکي: په اندوور کارځای کې د هډوکو د ماتولو په وخت د دې حقيقت معلومېدا چې خواران وراستهٔ هډوکي چيچي او غوړ و ماغزهٔ يې خوري، د لويې رسوايي سبب شوه. دا څه عجبه نه ده چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارځایونو کارکوونکي دغه ځایونه باستیل بولي. (د پاریس د مشهورې بندیخانې نوم)

په اتلس سوه پنځوسمو کلونو کې د عمومي فشار په نتیجه کې د کارځایونو شرایط بهتره شول. خو د دغو ځایونو په باب هغه بد تصور د بېوزلو په ذهنونو کې پاتې شو. د وخت په تېرېدو سره د بېوزلو په اړه د قوانینو ځای یو لړ نویو موسسو ونیو چې له محتاجو کسانو سره یې د حکومتي ادارو یا خیریه موسسو له لارې مرسته کوله.

د وګړي د خیرات او د موسسې د خیرات تر منځ لوی توپیر موجود دی. یو وګړی یوازې تر هغو خیر رسولای شي چې ژوندی وي خو موسسه ممکن په مودو مودو خیر ورسوي.

بله دا چې یو وګړی که چا ته صدقه ورکوي نو صدقه اخیستونکی ځان د هغه احسانمن او تر منت لاندې ګڼي. په مقابل کې خیرمن کس ته د غرور احساس ورپیدا کېږي. دا هم ممکنه ده چې له خپل خیر خیراته د سیاسي او اجتماعي موقف لپاره استفاده وکړي. خو د ادارو او موسسو په خیرات کې داسې څۀ نشته. له دغو موسسو سره مرسته کوونکي معمولا نه پېژندل کېږي او په دې ډول د موسسو صدقه په چا باندې منت نه ږدي او د دې باعث نه ګرځي چې یو انسان د بل انسان تر منت لاندې شي.

په یوه ټولنه کې چې دیموکراسي واکمنه وي، هلته اتباعو ته حق ورکول کېږي چې له دولت او دولتي موسسو وغواړي چې د خلکو د ستونزو غم وخوري. نو حکومت باید داسې اقدامات وکړي چې هیڅ وطنوال (تبعه، ستېزن) مجبور نه شي چې بل وطنوال ته لاس ونیسي او خیر وغواړي.

ترک غلامان

د ترکو غلامانو د اخیستلو او مقررولو دود په عباسي دوران کې پیل شو. ابن خلدون په خپله مقدمه کې په دې موضوع باندې تبصره کړې ده او لیکلي یې دي چې عباسي خلفاوو ځکه په ترکو غلامانو تکیه وکړه چې د خپلې قبیلې ملاتړ ورسره نه و او بله وجه یې دا وه چې عربي روح (عصبیت) چې د دوی د حکومت د ملا د تیر حیثیت یې درلود، کمزوری شوی و.

کله چې د دربار سیاسي قدرت ایرانیانو ته په ګوتو ورغی او عرب څنډې ته څپ وهل شول، عباسیانو د قدرت د ساتنې لپاره نورې لارې ولټولې. ترکو غلامانو ته د میدان ورکولو په نورو علتونو کې د امپراطورۍ د ساحې پراخېدا، د امپراطورۍ په جوړښت کې د بېلو بېلو توکمونو راغونډېدا، د خلیفه په لاسونو کې د بشپړ واک تمرکز او د تخت د بېلو بېلو مدعیانو جاه طلبۍ یادولای شو. دغو عواملو د وخت خلیفه مجبوراوۀ چې د داسې عسکرو یو ګروپ ولري چې دی ورباندې باور کولای شي. ترکو غلامانو دا غوښتنه پوره کوله او د خلافت د ساتندویو په توګه یې عزت او ویاړ په نصیب شو خو کله چې خلافت په زوال کې و نو دوی د انارکي او ګډوډي عاملان شول او دغه شي بدنامه کړل.

د عباسیانو په راوروسته دوران کې د همدې ترکو غلامانو له اجتماعي موسسې د طولونیانو (۸۶۸- ۹۰۵) او اخشیدیانو (۹۶۹-۹۳۵) په څېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهمې واکمنې لړۍ راڅرګندې شوې چې په مسلمانه ټولنه کې يې لوی نقش و.

په عباسي خلافت کې د ترکو غلامانو اجتماعي موسسه د اسلامي نړۍ تازه جوړېدونکو واکمنو لړيو ته يو مثال او ماډل شوه. هغوی ترک غلامان د شخصي باډيګاردانو په توګه په کار وګومارل او اداري مقامونه يې ورکړل. يعقوب بن ليث صفاري (۸۷۸-۸۶۸) کابو دوه زره غلامان لرل چې د دۀ د شخصي نوکرانو او باډيګاردانو په توګه يې خدمت کاوۀ. د يعقوب د ورور عمرو بن ليث (۹۰۰-۸۷۸ميلادي) دا عادت و چې د هلکوانې د عمر غلامان به يې پېرودل او بېل بېل مهارتونه او هنرونه به يې ورزده کول. دۀ به دغه کسان د خپلو قوماندانانو په لښکرو کې مقررول چې دۀ ته جاسوسي و مخبري وکړي. سامانيانو (۱۰۰۵-۸۱۹)، قره خانيانو (۱۲۱۱-۹۹۲)، غزنويانو (-۹۷۷ ۱۱۸۶)، او غوريانو (۱۲۱۵-۱۰۰۰) په همدې پلونو پلونه کېښودل او د خپل اقتدار د جوړولو او ټينګولو لپاره يې له ترکو غلامانو استفاده وکړه. ترک غلامان مشهور پوځيان او اداره چيان شول. دوی په وفا او اخلاص کې بې جوړې وو. چې د دوی شمېر زيات شو نو د خپل لياقت په اساس په مختلفو درجو او کته ګوريو ووېشل شول. په جنرالانو سربېره، ځنې ترکان، غلامان خاص يا غلامان سلطاني شول چې د پاچا شخصي خدمتګاران وو.

په ګرده شرقي امپراطوري کې د غلامانو د خرڅلاو بازارونه وو. په دغو بازارونو کې به ترک غلامان د نورې مال التجارې په څېر خرڅېدل. له پېرودنې وروسته به دوی ته مختلف مهارتونه ورزده کېدل. کله چې به يو غلام د پاچا په خدمت کې داخل شو نو په ابتدا کې به د پاچا شخصي چارې لکه د ساقي خاص (د پاچا د شرابو وړونکی)، چاشني ګير (مزه څکونکی او خوند معلوموونکی)، طشت دار، مشعل دار (مشال

وړونکی) او جامه دار (د جامو ساتونکی) چارې ورسپارل کېدلې. که به يې لياقت او کفايت وښود، رتبه يې لوړېده. د يوۀ ولايت مشري يا د پاچاهي لښکرو قوماندانې هغه تر ګردو لوړ مقامونه وو چې ترکو غلامانو ته ورکول کېدل.

د غلامۍ ټولنيزه موسسه د سلطنتي لړيو لپاره ګټوره ثابته شوه. د غلامۍ په برکت پاچايانو لايق او وفادار مربيونه لرل چې دوی يې له داخلي او خارجي غليمانو ساتل. خو دې موسسې منفي نقش هم درلود. کله چې ټول سياسي قدرت د دې طبقې ګوتو ته ورغی نو قدرت يې د خپلو شخصي مقصدونو لپاره وکاراوۀ او د سلطنتي کورنۍ يا نظام ګټې يې له پامه وغورځولې. دوی به تر هغو وفادار وو چې پاچا به زورور و. خو کله چې کمزوري پاچايان د سلطنت په ګدۍ کېناستل، نو غلامانو ټول واک په لاس کې واخيست او پاچايان يې مجبور کړل چې د دوی له خوښې سره سم وچلېږي.

شهاب الدين غوري (۱۲۰۶-۱۲۰۳) ترک غلامان هندوستان ته راوستل. د غوريانو د زمانې د مورخ منهاج سراج په قول، سلطان شهاب الدين د ترکو غلامانو د رانيولو خورا شوقي و او د دې توکم ګڼ شمېر غلامان يې په بيه واخيستل. دغه هر غلام په ګردو ختيځو ملکونو کې په کار کې د جديت، جنګي هنرونو او مهارتونو په خاطر شهرت وموند.)

د غوري شهاب الدين غلامانو له دۀ سره د هندوستان په نيولو کې مرسته وکړه او چې دی ومړ نو دوی په هند کې د غلامانو د سلطنت بنياد کېښود. په دوی کې دوه کسه پخپله مربيونه وو او دا حق يې نه درلود چې پاچاهي وکړي. دوی دواړو د خپلو غلامانو په ملاتړ پوره پوره تکيه لرله.

التميش (۱۲۳۶-۱۲۱۱) د امير چهل ګن يا څلوېښتو اميرانو اداره جوړه کړه چې دی له مخالفانو وساتي. دغه اميران التمش ته وفاداره وو او خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهٔ له مړینې وروسته سرکشه شول او د پاچا جوړولو کار ته یې لاس واچاوهٔ. کله چې بلبن (۱۲۸۷-۱۲۶۶) په تخت کېناست، د دهٔ سر سم خلاص شو چې تر څو پورې دغه امیران ژوندي وي، دی به د سلطنت په خوند پوه نه شي. په اوله کې دی پخپله د همدې ګروپ یو غړی و. دوی یې هر یو له نژدې پېژاندهٔ. بلبن دوی ټول ووژل او ان د خپل ترهٔ زوی یې چې د څلوېښتو امیرانو په ډله کې یو امیر و، ژوندی پرې نه ښود.

که په هندوستان کې د ترکو غلامانو د نقش جاج اخلو نو ویلی شو چې دوی د پاچا د واک په تخریب سره سیاسي انارکي راوسته چې په دسیسو کې د ګډون او په خپل منځ کې له یو بل سره د جګړو په نتیجه کې یې پخپله خپله ښنه په تېشه ووهله او خپل دریځ یې کمزوری کړ. د دوی ټول پام دې ته و چې څنګه ډېرې پیسې ټولې کړي. دوی په دې پوه نه شول چې سلطنت ثبات نه لري او شاوخوا ته یې تېریګرې هندو واکمنۍ واقع دي چې د ډیلي د سلطنت د ړنګولو او ختمولو لپاره شېبې شماري. د یو واکمن په حیث بلبن په دې مشکل پوه و او ځکه خو یې په بې رحمۍ سره د امیرانو بېخ وایست. د څلوېښتو امیرانو په ختمېدو سره په هندوستان کې د ترکو غلامانو واک پای ته ورسېد.

تاریخ دلته موږ ته یو درس راکوي. که هره اداره ټول واک په خپلو لاسونو کې راغونډ کړي او له ځانه تر ګردو لوی قدرت جوړ کړي، نو د دې ادارې ملا به تر خپل درانهٔ بار لاندې ماته شي. د یوهٔ دولت او نظام د جوړښت او سټرکچر غوښتنه دا ده چې د قدرت بیلانس او توازن پکې موجود وي او واک باید له نورو سره شریک شي. که په دې منځ کې یوه اداره او موسسه تر نورو لویه او تر ټولو زوروره شوه نو نورې ډلې او نورې موسسې د بحران په وخت کې له هغې سره ملاتړ نه کوي، په میدان یې پرېږدي او په دې ډول هغه ډله او موسسه چې تر ټولو ځان بر غواړي، پخپله خپل بېخ باسي.

دوزخ په تاریخ کې

بشري ټولنې چې وده وکړه، د ګناه وثواب او خیر وشر مفاهیم راڅرګند شول. خلکو لیدل چې ځینو مجرمانو ته جزا ورکول کېږي خو ځینې نور، په تېره بیا هغوی چې قدرت ورسره دی او د امتیازاتو څښتنان دي، جزا نه ویني. څرنګه چې د خطاکارو د مجازات لپاره پیاوړې اداره نه وه نو دوی د هرې ناجایزې په کولو کې ازاد وو.

بېوسي او نهیلي خلک باوري کړل چې که دغسې کسان په دې دنیا کې جزا ونه ویني په بله دنیا کې به مجازات شي. دې عقیدې چې ظالمان او جنایت کاران به د ابد لپاره په خدایي غضب ګرفتار شي، د ټولنې بېوسه پرګنې دلاسا کولې.

الن اي. برنسټین په خپل کتاب کې چې (د دروخ جوړېدا: په لرغونې زمانه او د عیسویت د ابتدا په زمانه کې مرګ او بیا ژوند) نومېږي، په دې اړه خبرې کړې دي چې د دوزخ مفکوره څنګه پیدا او له کومو کومو پړاوونو تېره شوه. د هغهٔ له څېړنو سره سم د بین النهرین په تمدن کې عقیده دا وه چې له مړینې وروسته د ګناهونو تپوس نه کېږي او د ټولو مړیو، که هغه د خیر کسان وي یا د شر، انجام یو شان دی. دوی ته نهٔ د خپلو بدو عملونو جزا او نه د خپلو ښو عملونو اجر ورکول کېږي. په تېره زمانه کې یوه عامه عقیده وه چې د مړیو لپاره بېله دنیا موجوده ده. په همد ې خاطر په لرغونو اساطیرو کې موږ د مړیو د دنیا د موندلو لپاره ګڼې هڅې وینو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بین النهرین کې د سومیر د خلکو د ګیلګمش په حماسه کې لولو چې: د اوبو او وچې یو لوی پړاو مړي او ژوندي له یوبله بېلوي.

د بین النهرین د بابل د تمدن د خلکو عقیده وه چې مړي تر دې دنیا لاندې ژوند کوي او خپل پاچا لري. دوی د ژوندو له شره د ځان د ساتنې لپاره تر خپلې دنیا کلاګانې او دیوالونه راتاو کړي دي او د بهرنۍ نړۍ هیڅ اوسېدونکي ته اجازه نه ورکوي چې ورشي.

د مصر په تمدن کې شریرو ته د جزا ورکولو او خیرمنو ته د اجر ورکولو مفکورې انکشاف وکړ. د مصریانو د عقیدې په اساس، له مرګه وروسته هر بنیادم له ځینو پړاوونو تېرېدهٔ او د دې دنیا په ژوند کې د خپلو کړو له مخې معامله ورسره کېده. د لرغونو مصریانو د باور مطابق، هغوی چې د جزا لایق وي، بدنونه به یې ټوک ټوک شي. دوی ته به وویل شي چې: اور ته دې مخه ده، لمبو ته دې مخه ده، سوځنده تودوخې ته دې مخه ده، په توره ځب ځب کېږې او داسې ټوک ټوک کېږې چې د دنیا د مخ ژوندي به بیا هیڅکله ونه وینې.

د یونان او روم خلکو هم عقیده لرله چې مړي تر مځکه لاندې بېله دنیا لري. دغه ځای به یونانیانو هیډیز بالهٔ. په هیډیز کې د مړیو روحونه د دوی له عملونو سره سم په بېلو بېلو طبقو کې وي. ګناهګارانو او مجرمانو ته تر ابده پورې جزا ورکوله کېږي.

یهودو د بعدالموت اجر و جزا مفکوره په پوره تفصیل سره بیان کړې ده. دوی د ګناهګارو ځای (جهنه) یعنې دوزخ وبالهٔ. په تورات کې د دوزخ ذکر او دا چې ګناهګاران به څنګه پکې عذاب وینې، په تفصیل سره راغلی دی. په تورات کې لولو: (دوی به د خدای په غضب واوړي او اور به یې وخوري.) په تورات کې د سرغړوونکو په باب راغلي دي چې: وګورئ، هغه ورځ را روانه ده، د تنارهٔ په څېر سوځنده، چې ټول کبرکوونکي او شر جوړوونکي به د سرپرېکړیو بوټو پاتې ببخونه شي، هغه ورځ راځي چې دوی به سوځي.)

په یوهٔ مزمور کې لولو چې: خدای پاک صالحان او بدکاران خپل اختیار ته پرې ایښي دي. دی له هغو نفرت کوي چې له تعدی او ناروا سره مینه لري. په بدکارانو به د سکرو د اور او ګوګړو باران واوري. سوځوونکی باد به یې د نصیب برخه شي.)

په عیسویت کې د دوزخ یادونه کمه کېږي او جزییات یې نهٔ بیانېږي. خو وروسته بیا د کلیسا ځینو پلرونو د دوزخ مفکورې ته د بوربنوونکو جزییاتو په بیان سره ځانګې ورکړې. د کلیسا یوهٔ مشر پترو پناموتتي خبرداری ورکړ چې: (هر ملعون به د سرهٔ تنارهٔ په څېر وي، په ټټر باندې او د ټټر دننه به یې سرې لمبې بلې وي. ناولې وینه به یې په رګونو کې ایشي او دغه حال به یې په کوپړۍ کې د ماغزو، په سینه کې د زړهٔ او په بدمرغه بدن کې د کولمو وي.)

اسلام د دوزخ همدا ماډل ومانهٔ او د عبري ژبې جهنه په عربي کې جهنم شو. له اسلامي باورونو سره سم، د حساب و کتاب ورځ راتلونکې ده. په دې ورځ به ټول مړي له قبرونو را پاڅي او د هغوی د ښو او بدو عملونو له شمېرلو وروسته به اجر یا جزا ومومي.

د تاریخ په هر پړاو کې داسې مفکران تېر شوي دي چې د دوزخ مفکوره یې چلینج کړې ده. مثلا د روم د تمدن په زمانه کې مورخ پلوتارک دا سوال را اوچت کړ چې شریر او ګناهګار ولې په دې دنیا کې جزا نه وینې؟ جزا یې ولې ځنډول کېږي؟ پلوتارک وایي، دا جزا دلته پکار وه چې نورو عبرت اخیستی وای.

جان ګاوډس بلوم په (اور او تمدن) کې لیکي چې: د اور- دوزخ انځور چې د روحانیونو، شاعرانو او انځورګرو پرله پسې نسلونو انکشاف

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکړ، دا پوښتنه لا ځوابه پرې ایښې چې دغه انځور په کوم ډول اجتماعي او رواني چاپېریال کې خپرېدای شي ؟ د متمدنو خلکو په هلو ځلو او غورځو پرځو باندې د پوهېدو لپاره دې ته اړتیا شته چې دغو مبارزو ته د پوځي- زراعتي ټولنې په پراخه زمینه کې چې ښاري نفوس په پرله پسې توګه زیاتېږي، وکتل شي. هغو کسانو چې د دوزخ له اوره وېره کوله، په ښارونو کې د اور او جنګ په اړه هم څه نا څه پوهه او تجربه لرله.

د کمزورو وسله

هر وخت چې په ټولنه کې بې عدالتي او استثمار وي، په مقابل کې یې د ټولنې د استثمار شویو او کمزورو کسانو عکس العمل هم وي. دغه مقاومت کله پټ او په پټه خوله وي خو کله بیا ښکاره او خشن شي. مورخانو په دې اړه چې عامو خلکو د خپلو سرکوبګرو په خلاف خپل سبک و وس څنګه کارولی دی، خبرې کړې دي. دوی چې پوه شوي چې د پاڅون او مقابلې وس یې نه شته نو د عقل په حکم یې د پټې خولې مقاومت ته مخه کړې ده او داسې تاکتیکونه یې کارولي چې باداران یې ورته هک حیران پاتې شوي او په ځای یې کېنولي دي.
مثلا د غلامۍ او فیوډالۍ په نظامونو کې چې له بزګرانو او غلامانو سره د خپلو بادارانو د ګواښلو وس نه و، نو دوی د غلا کولو، ملکیت ته اور اچولو یا تاوان رسولو، ځان ساده اړولو، د وسایلو ماتولو، دروغ ویلو او د ورسپارل شوي کار په بشپړولو کې د ځنډ کولو په څېر د اوږدمهال خورا اغېزمن میتودونه خپل کړي وو.
د مقاومت دغه میتودونه ښیي چې کمزوري څنګه ممکن زورور وغولوي، چل ورسره وکړي، چالاکي ورسره وکړي او تېر یې باسي. دغه مثالونه دا هم راښیي چې د زور او فشار له میتودونو سره سره، بنیادم د تسلیمېدو نه دی او د خپلو تاکتیکونو د بدلولو را بدلولو له لارې د خپلې بقا جګړه روانه ساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غلامۍ په ټولنه کې د مقاومت د نورو میتودونو تر څنګ، غلامانو د استثمار په خلاف د اعتراض په سلسله کې له کروندو د تېښتې طریقه هم کارولې او په دې ډول یې د سر په بیه د ازادۍ د ګټلو هڅه کړې ده. که څه هم دا طریقه معمولا د فردي مقاومت یا دفاع یوه هڅه وه، خو کله کله ډله ایزې تېښتې هم شوې دي چې د غلامۍ ټول نظام ته یې خطره پېښوله. دغو غلامانو له نورو لرې، بېلې ټولنې جوړولې چې د قانون له منګولو بچ پاتې شي، هغه قانون چې د دوی د ځپلو او تر لاس لاندې ساتلو لپاره جوړ شوی و. په بېلو ټولنو کې ډله ایز ژوند د غلامانو له خوندیتوب سره مرسته کوله.

لي روز په خپل کتاب (ازادي او غلامي) کې د غلامانو د مقاومت د طریقو په اړه لیکي: د قدرت په ځینو ډولونو کې کمزوري نغښتې وي او د کمزورۍ په ځینو ډولونو کې قدرت پروت وي. هغه غلامان چې د بل انسان د ښه نیت په برکت یې د ځان د خلاصون او ژوندي پاتېدو چل زده کړ، سامبو نومول شوي دي. دا بې شکه د سپکاوي او تحقیر لقب دی او د ډارن و وېرېدلي معنا پکې پرته ده. خو د هغو میتودونو په حقارت سره ردول چې د غلامانو نسلونه نسلونه یې وتوانول چې د خپل ژوند سختې وزغمي، په حقیقت کې په راتلونکو کولونو او نسلونو پورې خندا ده.

موږ د پټه خولې مقاومت د فابریکو او د کورونو د منځ په مزدورانو کې هم وینو. د دوی دغه مقاومت ډېر ځله د دوی د ناوړه او بد خوی په وجه وګڼل شو. دلته یو جالب نصیحت لولئ چې پلار خپلو اولادونو ته کړی دی: ما دوی ته وویل (کشرانو ته)، په یاد ولرئ چې تاسې خپل کار پلورئ، او څوک چې یې اخلي هغه غواړي ووینې چې په مقابل کې یو څه ترلاسه کوي نو کله چې مالک وي، کار کوئ خو چې له

سترګو یې پناه شئ بیا استراحت کولای شئ. البته، هر وخت چې مفتشان وي تاسې باید ثابته کړئ چې کار کوئ.

د نظم نشتوالی د چوپ مقاومت لوی خصوصیت دی. دغه مقاومت نه لیډر لري، نه د پلان په اساس پیلېږي. بې ګونده، بې بېرغه او بې اعلامیې وي. ځکه خو معمولا له پامه غورځي او په رسنیو کې هم په دې اړه پاروونکي او جلبوونکي راپورونه نه راځي.

جېمز سي. سکاټ د خاموش مقاومت په هکله د ټولنپوهانو او مورخانو د نظر په باب په خپل کتاب کې چې د کمزورو وسله نومېږي، لیکي: څرنګه چې تاریخ او ټولنپوهنه د روشنفکرو له خوا لیکل کېږي او دوی له هغو اسنادو استفاده کوي چې تر ډېره حده تعلیم یافته مامورینو او مقاماتو لیکلي دي، نو طبعا د بزګرو د مخصوصې طبقاتي مبارزې چې په پټه خوله او له پامه غورځېدلې ده، د راڅرګندولو او سپړلو لپاره لازم او کافي وسایل نه لري.

له بلې خوا وینو چې د بزګرانو او غلامانو ښکاره او وسله وال بغاوتونه په بې رحمۍ سره ځپل شوي او دوی د ټولنې یا حکومت د غلیمانو په نوم یاد شوي دي. دوی ته له ماتې وروسته د انسان په سترګه نه دي کتل شوي او ځورېدلي دي. تاریخ راته وایي چې د روم امپراطوري څنګه د سپارتاکوس مشهورقیام مات کړ او ګرده سرغړوونکي غلامان یې ووژل شول.

په امریکا کې په ۱۷۳۷ کې د جنوبي کارولینا د غلامانو بغاوت او دغه راز په ۱۸۳۱ کې د وریجینا په ساوتامپټن کنټري کې د ناټ تورنر نومي مربی په مشري بغاوت په بې رحمۍ سره وځپل شو. په هندوستان، چین او اروپا کې هم د بزګرو له بغاوتو سره همداسې شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې شکه چې بغاوتونه د باغيانو شديد قهر او بې باوري راښيي خو دوی له دې لارې نه دي توانېدلي چې سيستم بدل کړي. دغه پاڅونونه د خپل مقصد په لار کې د دوی په سربښندنې سره پای ته رسېدلي دي. څرنگه چې د دربار او حکومت مورخان تاريخ ليکي نو په تاريخونو کې له دغو بغاوتونو سره خواخوږي نه وينو بلکې په ټولنه کې يې د بې نظمۍ او گډوډۍ د رامنځ ته کوونکو په توگه غندني لولو.

يو فرانسوی مورخ مارک بلوک د تاريخ دغه اړخ ته په پام سره ليکي چې دغه پاڅونونه تقريبا همېشه له استثنا پرته په ماتې او بالاخره قتل عام محکوم شوي دي. لوی قيامونه په مجموع کې دومره منسجم نه وو چې کومه پايداره نتيجه ولري خو د کليوالې ټولنې د کلونو کلونو د پټې خولې صبرناکې مبارزې تر هغه څۀ ډېر لاس ته راوړل چې په ظاهره ښکاري.

پټ يا ښکاره مقاومت دواړه را ښيي چې هم افراد او هم ډلې، عزت او درناوی غواړي. که هر سيستم د دې شي په ورکړه کې پاتې راشي نو ناراضه عناصر به د مسلط نظام دنسکورولو لپاره پرله پسې هڅې وکړي.

د محکومو او لاس لاندې طبقو په قهر او احساساتو باندې لاسبرې او ممتازې طبقې ژر نه پوهېږي او د ځنډ نتيجه دا شي چې بدلون په لويه بيه پرېوځي.

د اکبر پاچا ډوډۍ

په ختيځ کې يو وخت پخلنځی د يو چا د شان او مقام څرگندوی و. لوړو مقاماتو او غټانو به د خپل شان او مرتبې مطابق پخلنځي لرل. مغولو امپراطورانو چې د لويو کورنيو او ډېرو امکاناتو صاحبان وو، تر هر چا ښې اشپز خانې لرلې.

د دوی د کورنۍ دوو لومړيو امپراطورانو، بابر او همايون، پخلنځيو ته د پام کولو لپاره کافي وخت ونه موند. اکبر چې د مبتکر ذهن څښتن و، د کور د غړيو او درباريانو د ښۀ خدمت لپاره خپله اشپزخانه ښۀ سنبال کړه. د هغۀ پخلنځی په څو څانگو وېشل شوی و، لکه رکاب خانه (د لوښو ځای)، آبدار خانه (د اوبو ځای)، مېوه خانه، شربت خانه، افتابشي خانه او تمبل خانه. د شاهي پخلنځي په مامورينو کې مير باکاول (کنټرولر)، خزانه داران، مزه څکونکي او آشپزان شامل وو، چې دوی ټولو د صدراعظم تر مشرۍ لاندې کار کاوۀ.

د پخلنځي لپاره لازم شيان به د کال په سر کې لا وپېرودل شول. د سوخداسي وريجو په څېر عالي وريجې په دومره اندازه اخيستل کېدې چې د ټول کال مصرف پوره کړي. د پخلنځي مصارفو ته د ورځې زر روپۍ ښېلې شوې وې.

آشپزانو د کار په وخت کې د کميس لمن او لستوڼي رابروهل. د آشپز خولۀ، پوزه او سر بايد پټ وای. له پخېدو وروسته به آشپز، باکاول او

(c) ketabton.com: The Digital Library

میر باکاول د ډوډۍ مزه څکله. مور د بابر په خاطراتو کې لولو چې یوۀ افسر ته د چاشنیګیر (د ډوډۍ د مزې معلوموونکی) نوم اخلي. د مزې له څکلو وروسته به خوارۀ په زینتي لوښو کې واچول شول. د ټولو خوړو نومونه به ثبت او د میرباکاول تر څارنې لاندې به یې سرونه بند شول.

ډوډۍ د یوه ډله کسانو په حضور کې چې باکاولان، آشپزان او نور خدمتګاران پکې وو، پاچا ته وړل کېدله. دلته به د ماښې د خدمتګارانو نوبت و چې د ډوډۍ مزه وګوري.

د دسترخوان تر اوارېدو دمخه په کوټه کې عرق ګلاب او نور عطرونه پاشل کېدل. معمولا تر څلوېښت ډوله زیات خوارۀ پخېدل چې د پاچا له ذوق سره سم په ترتیب په دسترخوان ایښودل کېدل. ډوډۍ په لویو لوښو کې چې د سرو او سپینو زرو وو او یا کمیابه چیني وو، خوړل کېدله.

د ډوډۍ د پخولو په وخت د اشپزخانې نظافت ته ډېر پام کېدۀ. پخلنځي ته بې اجازې هیڅوک نه شو ورتلای. د آشپزخانې د کارکوونکو په اړه به ډېرې پوښتنې کېدلې او یوازې خورا باوري کسانو ته دا چانس و چې په اشپزخانه کې کار وکړي.

د څښلو اوبه په لویو خاورینو منګیو کې چې سرونه یې په ټوکر پوشلي وو، ساتل کېدې. وزې، هیلۍ او پسونه د سین په غاړه حلالېدل. هلته یې غوښه سمدستي وینځل کېده او په کڅوړو کې بندېده. د سبو لویه برخه د پخلنځي د باغ محصول وه.

د اکبر پاچا د دربار خوارۀ له لویه سره په درې اصلي ډولونو وېشلی شو:
له سبو یا مسالو سره پخه شوې غوښه چې د وچې ډوډۍ له مختلفو ډولونو سره خوړل کېده. له وریجو سره یو ځای پخه شوې غوښه او دریم

ډول هغه خوارۀ وو چې غوښه پکې نه وه او اکبر به صوفیانه خوارۀ بلل. اکبر د هندوستان د جین مذهب تر اغېز لاندې د غوښې خوړل کم کړل خو بس یې نه کړل. په ځینو ورځو کې غوښه بالکل نه پخېده.

د اکبر زوی جهانګیر د یکشنبې په ورځو غوښه نه خوړه. (دا یې د پلار د زوکړې ورځ وه.) د ګوجرات د خلکو کیچړی د جهانګېر په طبعه برابر و. دۀ د یکشنبې په ورځو د کیچړي د پخولو امرکړی و.

ډوډۍ به هروخت تیاره وه او چې پاچا به امروکړ، سمدستي به راوړل شوه. پاچا ډوډۍ یوازې یا د حرم له مېرمنو سره خوړه. د اکبر پاچا عادت و چې د خپلې ډوډۍ تر خوړو دمخه به یې د هغې یوه برخه خوارانو ته بېلوله.

د دربار د پخلنځي لپاره میوې د هند له ګوټ ګوټه او نورو ملکونو راوړل کېدلې. د دربار د څښاک د اوبو په اداره کې ډېرو کسانو کار کاوۀ. اکبر غوره بلله چې د ګنګا اوبه وڅښي. د ګنګا اوبه به د زېړو یا مسو په سرپوښلیو لوښو کې راوړل کېدلې. داسې بندوبست شوی و چې که پاچا د خپل ملک په هره برخه کې وي، د ګنګا اوبه باید ورورسېږي. د اکبر پاچا په زمانه کې د پخلي لپاره د باران او د ګنګا اوبه استعمالېدلې.

پاچا ته اوبه په چیني پیاله کې چې د سرو زرو نعلبکۍ یې وه، وړل کېدلې. دې نعلبکۍ د الماسو او یاقوتو غمي لرل. په ووړي کې به د پنجاب د غرنیو سیمو کنګل په بېړیو او ګاډیو کې دربار ته لېږدول کېدل.

اکبر پاچا د اوبو په څښلو سربېره د مېوو یا ګلونو له اوبو تیارشویو ډول ډول خوږو شربتونو سره هم جوړه وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انساني عامل

د منځنیو پېړیو اروپا په کلتوري لحاظ د عیسویت تر ژور اغېز لاندې وه. کلیسا یوه پیاوړې موسسه وه چې د دین تعبیر او تفسیر یې کاوه او د ژوند په ګردو اړخونو یې اثر اچولی و. مذهب ترموزیک، انځورګري، مجسمه جوړونې، جشنونو او مناسکو لاسونه تاو کړي وو او د کلچر دغو ټولو اړخونو ورته وفاداري څرګندوله. ویل کېدل چې له زانګو رانیولې تر ګورستانه پورې ټول ژوند د مذهب په ولکه کې و.

خو اقتصادي او اجتماعي قوتونو ورو ورو د ژوند طریقه بدله کړه. جغرافیایي اکتشافاتو او نویو سیمو ته رسېدا، د تجارت غوړېدا او د نورو خلکو له کلتورونو او دینونو سره مخامخېدا، نوی لید وزېږاوهٔ. خلکو دنیایي ژوند ته په یو بل نظر کتل پیل کړل.

په قوانینو او دغه راز په اجتماعي او سیاسي موسسو کې رغاونه راغله. په څورلسمه میلادي پېړۍ کې رنسانس اول په ایټالیا او بیا په نوره اروپا کې کلتوري تغییرات راوستل او د مذهب کنټرول یې چلینج کړ. د ټولنې اړتیاوو ته د ځواب ورکولو لپاره نوې پوهه، نوی ادب، نوې معماري، نوې انځورګري او نوې اخلاقي ارزښتونه راڅرګند شول. جرمن مورخ جورج ویټ (۱۸۹۱-۱۸۲۷) په خپل کتاب کې چې د لرغونو دودونو احیا نومېږي، لیکي: دغه وخت په ایټالیا کې د نوي تمدن تخم وپاشل شو چې د هنر او ادب په کروندو کې یې

حاصل ورکړ او نه یوازې په ایټالیا بلکې په ګرده متمدنه نړۍ کې یې د علم و ادب یو سټنډرډ او د پیروي وړ مثال رامنځ ته کړ.

د عیسویت له سلطې سره د مقابلې لپاره د رنسانس د کلچر لوی کار دا و چې د خلکو مخه یې د لرغوني یونان او روم د کلتور او ادب مطالعې ته واړوله. دغه حرکت د بشر او په تاریخ او په کایناتو کې د هغه د دریځ د نوې ارزونې غورځنګ و. د هیومانیزم (بشر پالنې) مفکورې د دې نظر له خپرېدو سره مرسته وکړه چې د انسان تقدیر د هغه په خپل لاس کې دی او دی د خدایانو له مداخلې پرته دنیا بدلولای شي.

د این. ایف. کانټر په قول، هیومانیزم، د کلیسایي او فیوډالي موسسو او دودونو په مقابل کې په انساني ارزښتونو او فردي نوښتونو تاکید کوي. د دهٔ په نظر، هیومانیزم د یوهٔ داسې تعلیمي نظام ملاتړ وکاوه چې د نصاب په کتابونو کې یې د اخلاقي اصولو او روشنفکرۍ د زده کړې لپاره د لرغوني روم او یونان د آثارو مطالعه شامله وه.

سوداګرو چې د دنیا ګوټ ګوټ ته سفرونه وکړل او بلا غواړي (ماجرا جو یان) چې په سمندرونو کې تر دنیا راتاو شول نو ورسره انسان هم د منځنیو پېړیو له اجتماعي او سیاسي کنټروله راووت او د خرافاتو له منګولو یې ځان راویست. څرنګه چې یوازې دغه ازاد شوي کس د خاورینې دنیا جوړولو ته اهمیت ورکاوه نو دهٔ د بدلون هڅه وکړه او دغه بدلون اول د کلچر په ساحه کې و. انسان د موزیک، ادب، انځورګري، مجسمه جوړونې او نڅا په موضوع بدل شو. د هنرخاوندانو او مجسمه جوړوونکو د انسان د بدن انځورولو او ستایلو ته پام واړاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هنر و ادب چې د کلیسا له تابو ګانو او سانسوره راویستل شو، وغوړېد او په ټولنه کې يې د سیاسي او اجتماعي شعور د خپرولو لپاره اغېزمن ګامونه واخيستل.

د هیومانیزم مفکورې په ښوونه او روزنه ژور اثر وکړ او د خلکو په سلوک او چلند کې يې بدلون راوست.

کانټر لیکي: هغه درسي پروګرام او پیداګوژي چې د رنسانس هیومانستانو تر يو زر او پنځه سوه میلادي کاله پورې ټولې غربي اروپا ته ورسول، د اوسني وخت د فرانسې د لېسې، د جرمني د جمنازیم او د انګلستان د پبلک سکول بنیاد يې بللی شو. دغو ښوونځیو د لرغوني پېر او منځنيو پېړيو کلتوري میراث په وضوح سره معرفي کړ چې د نړیوالې فکري راکړې ورکړې او سوال و ځواب، د يوې مشترکې ژبې (معمولاً لاتين يا فرانسوي ژبه) او د يوه معیاري سمبولیک کلچر د رامنځ ته کېدو سبب شو.)

د رنسانس په زمانه کې د نوي معرفت له خپرېدو سره د مطبعې اختراع لويه مرسته وکړه. په پنځلسمه پېړۍ کې کتابونه د ښارونو د يوې ممتازې ورې کړې په انحصار کې و خو د خلکو اکثریت چې پوهه يې غوښته، له کتابونو بې برخې وو. مطبعې او د ایډیټ نوې میتودولوژي چې قلمي نسخې يې له يو بل سره مقایسه کولې او بیا يې متن د لازیاتو خلکو د لوستلو لپاره خپراوۀ، د تعلیم یافته کسانو کړۍ لويه کړه. د دغو تحولاتو په نتيجه کې عمومي کتابتونونه پرانیستل شول. بله دا چې د تعلیم نوي نظام نوي نسلونه نه يوازې په کلاسیکه پوهه سنبالول بلکې دې ته يې هم تیارول چې پوهه د عملي مقصدونو لپاره وکاروي او په دې ډول د روشنفکري يو چاپېریال

پیدا شو چې نوې مفکورې يې وزېږولې. د ژوند په هره ساحه کې د سفر لپاره د لارښوونې مشالونه بل شول.

د رنسانس د کلچر بله ورکړه دا وه چې د اجتماعي چلند او آدابو لپاره يې نوي اصول کېښودل. نور برټ الییس په خپل کتاب (د متمدن کېدو بهير) کې چې په ۱۹۷۸ میلادي کال کې يې لیکلی دی، دغه ټوله پروسه په دقت سره بیان کړې ده. د منځنیو پېړیو سړی د پاکۍ او حفظ الصحې له اهمیته ناخبره و. دا ناخبري د خلکو د ډوډۍ خوړلو له عادتونو، د خبرو اترو له طریقو او د لباس اغوستلو له رودو ښه رامعلومېږي. د رنسانس په زمانه کې د آدابو او عادتونو د بدلانه لپاره ځينې کتابونه ولیکل شول. نور برټ الییس د دغو کتابونو د محتویاتو په اړه لیکي چې د سړیتوب، د نزاکت او د ادب چلند همېشه پکې له شدل او تونډ و تېز چلند سره په مخالفت کې معرفي کېږي.

د رنسانس په زمانه کې د خلکو په سلوک کې دا تغییر هم راغی چې د جوړ پخیر په لړ کې د غېږ ورکولو دود ختم شو. بله دا چې د ښځو د احترام په خاطر د هغو لاس يا پښې ښکلول غیر ضروري وبلل شول. دغه راز د ډلې په ځای يوازې اوسېدو ته تمایل وینو.

د کاستیجلاین په نوم ایټالیایي لیکوال په خپل کتاب (د درباریانو کتاب) کې د متمدنو او اشرافي کسانو د خصوصیاتو په اړه معلومات راکوي. دی لیکي چې يو نجیب کس باید جذابه څېره ولري او له هره اړخه پوره وي. دی باید د هنر او ادب څښتن وي او له لاپو شاپو دې ځان وساتي. دغه راز په خبرو او په حرکاتو کې پکار ده چې محتاط واوسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رنسانس کلچر په اوله کې لوړې طبقې بدلې کړې او بیا یې د ټولنې د نورو طبقو په عادتونو او دودونو کې تغییرات راوستل.

له دغه کلچر سره چې اروپا یې له مذهبي افراطه را ویسته، د فکرونو د تنویر او لیبرالیزم دوره پیل شوه.

ریفورمېشن چې له رنسانسه وروسته پیل شو، د کلیسا د لاسبرۍ او هژموني دوران یې پای ته ورساوهٔ او د ملي دولت او ملي کلچر مفکوره یې پیاوړې کړه. له خپلو ملي ژبو د استفادې په برکت، د اروپایي ملتونو د خلاقیت مخې ته ولاړ خنډونه لرې شول او د هر ملت د بېل هویت او بېل کلچر لا غوړېدلو ته مخه پرانستل شوه.

د ۱۸۵۷ د واقعې تفسیر

تاریخي پېښې د نویو اسنادو، نویو نظریاتو او اجتماعي و سیاسي تغییراتو په رڼا کې له سره تفسیرېږي او نوی تعبیر یې کېږي. د ۱۸۵۷ کال پېښه هم دغسې درواخله. کله چې په هند براعظمگي باندې انگرېزانو حکومت کاوهٔ نو دغه واقعه فتنه بلل کېدله او اتلان یې هغه پرنگي قومندانان او جنرالان وو چې د پېښې له عاملانو سره جنگېدلي او هغوی یې ځپلي وو. په دې منځ کې نور اوازونه چوپ وو.

د انگرېزانو د راج په زمانه کې د دې پېښې رامنځ ته کوونکي هندوستانیان باغیان، بلواگر، اشرار، خاینان او ارذال معرفي کېدل. په دې اړه یو نوی نظر په شلمه پېړۍ کې پیدا شو چې د هند تعلیم یافته طبقې د نشنلیزم د مفکورې تر اغېز لاندې د هندوستان د تاریخ له سره لټون پیل کړ اود خپل تاریخ له سره جوړونې ته یې متې راونغښتې. نتیجه دا وه چې هندي مورخانو د انگرېز اتلانو په ځنگ کې هغه هندیان معرفي کړل چې د ازادي لپاره جنگېدلي او په دې لار کې وژل شوي وو. خو خبره له ۱۹۴۷ کاله وروسته چې تاریخ د هندوستانیانو له لیدلوري له سره تفسیر او بیا ولیکل شو، بېخي سرچپه شوه.

په ۱۹۴۷ کال کې د براعظمگي له ازادي وروسته د ۱۸۵۷ کال واقعه چې تر دې دمه فتنه یادېدله، د هند د ازادۍ لومړۍ جگړه وبلل شوه. د هغو کسانو او سیمو یادونې ته پام واوښت چې د ازادۍ په لومړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

جګړه کې يې برخه اخيستې وه خو ذکر يې لږ شوی و يا نه و شوی. په ملي کچه د پېښې په وسيع روايت سربېره، مورخانو د هغو وګړيو او ښارونو په اړه چې د انګرېزانو په خلاف په دې جګړه کې يې برخه اخيستې، بېخي ډېر څه ليکلي دي. د دا ډول تاريخ ليکنې مشکل دا دی چې يوازې په هغو کسانو رڼا اچوي چې قدرت ورسره و او د رول لوبولو وس يې درلود.

هغه ګڼ کسان معمولا له پامه غورځېدلي دي چې د دغو نوميالیو تر لاس لاندې يې کار وکړ او دوی ته يې نوم و نشان وګاټه. موږ د بېګم حضرت محل او نانا صاحب د رول ستاينه او قدرونه کوو چې انګرېزانو ته سلامي نه شول او له هندوستانه نيپال ته لاړل. خو موږ دا خبره هېره کړې ده چې دوی يوازې نه وو، له دوی سره په زرګونو عسکر او پيروان وو چې هغوی هم د پردي وطن د غربت سختې تېرې کړې او په بدمرغۍ او بېوزلۍ کې ومړل. دغه راز، موږ د هغو رضاکارو د درناوي په کار کې پاتې راغلي يو چې له پردو سره د جګړې په نيت د هندوستان له ګوټ ګوټه راغلل. د راجستان له يوه کوچيني مسلمان رياست، ټونک، څخه د مسلح کسانو ډلې راووتې چې د اسلام په لار کې سرونه نذر کړي. تاريخ شهادت راکوي چې د ټونک جنګيالي نه تسليم شول او نه وتښتېدل بلکې تر پايه پورې په مېړانه وجنګېدل.

اترا پردېش، اود او روهلکنډ د ۱۸۵۷ کال په پېښه کې خپله برخه د نورو سترګو ته وځلوله خو نورې سيمې او ډلې چې په دې جګړه کې يې خپله برخه په اوله کې نورو ته ورښکاره نه کړای شوه، اوس لګيا دي د خپلو هغو هڅو ځلول غواړي. ولې؟ څنډې ته شوي ګروپونه چې له سياسي حقونو محروم او په اجتماعي لحاظ يې دريځ ډېر ټيټ دی،

دي ته اړتيا لري چې خپل نقش ته په تاريخ کې ځای پيدا کړي او له نورو سره برابري وغواړي. موږ د پاکستان په تحريک کې هم دغه شی وينو.

د دغه تحريک ليکل شوی تاريخ يوازې د محمد علي جناح تر مشرۍ لاندې مسلم ليګ په رول باندې تاکيد کوي. په مقابل کې، وړو صوبو په سياسي قدرت کې د ونډې د لرلو لپاره د پاکستان په تحريک کې د خپلې برخې ځلولو ته اقدام کړی دی. د ښځو، محصلانو، کارګرو او قومي اقليتونو په شمول محروم ګروپونه هم په دې تحريک کې د خپلې ونډې د انځورولو په هڅه کې شول. دغه ټول ګروپونه، د قربانۍ د ادعا له لارې غواړي چې د پاکستان په تاريخ کې د قدر وړ ځای او سياسي حقونه ولري.

په هندوستان کې هم، چې ټيټې طبقې څنډې ته پورې وهل شوې دي او د پخواني سبک مورخان يې په تاريخي رول سترګې پټوي، د پاکستان غوندې کيسه روانه ده. له هغه وروسته چې د ۱۸۵۷ واقعه د ازادۍ په جګړې بدله شوې ده، د هند محرومې طبقې هم غواړي چې په دغه ملي حماسه کې ځای پيدا کړي. بادري نرايان تيواري په خپله يوه ليکنه کې د ازادۍ په لومړي جنګ کې د ټيټې طبقې په رول خبرې کړې دي.

تر اوسه پورې د ازادۍ د جګړې په روايت کې، د لوړې طبقې رول بيان شوی او ستايل شوی دی خو د ټيټو طبقو د اړوندانو د رول يادونه نه کېږي. د ټيټې طبقې ليکوال د ۱۸۵۷ کال د واقعې د طبقاتي ليکنو په ځواب کې په تاريخ کې د خپل رول د ځايولو هڅه کوي. د هند د ټيټې طبقې ټولنه اوس د خپلو ځينو هغو اړوندانو د کوښښونو درناوی کوي چې د ازادي په جګړه کې شامل وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا خبره کېږي چې کله د جانسي رانۍ (ملکه) له قلعې وتښتېده نو د ټيټې طبقې يوې مېرمنې ځان د هغې غوندې ساز کړ او د هغې په نوم يې د قلعې دفاع ته ادامه ورکړه. د هند د ټيټې طبقې ځينو ليکوالو د جانسي په ملکې نيوکه کړې ده چې ډارنه وه او د انګرېزانو خوشامندې يې کولې او ادعا کوي چې دا لکشمي بای (د جانسي ملکه) نه وه بلکې يوه د ټيټې طبقې مېرمن وه چې د هغې په ځای او په نوم جنګېدله. د ټيټې طبقې په بيا ليکل شوي تاريخ کې ليکوالو لوی ملي روايت غندلي چې د ازادي د جنګياليو په اړه يې د دوی روايات رد کړي دي. په مقابل کې دوی د ټيټې طبقې هندوان د ۱۸۵۷ کال د واقعې اصلي اتلان معرفي کړي دي.

دغه راز د پخواني سبک په تاريخونو کې د ښځو په رول هم سترګې پټېږي. دا يو تاريخي واقعيت دی چې په حضرت محل او لکشمي بای سربېره ځينې نورې مېرمنې هم وې چې د ازادۍ په جګړه کې يې فعاله ونډه واخيسته. په دې جګړه کې د فاحشو نقش هم لکه څنګه چې پکار ده، نه دی بيان شوی. موږ تاريخي سند په لاس کې لرو چې د بريلي يوه فاحشه چې ازيزان نومېده، د انګرېزانو په خلاف وجنګېده. کله چې ازيزان ونيول شوه، دې دا ونه منله چې د ازادۍ لپاره په هڅه پښېمانه شي. ازيزان د يوې باغي په حيث اعدام شوه. دغه راز د لکنهو يوې فاحشې د باغيانو مالي ملاتړ کاوه او مورال يې ورکاوه. کله چې جګړه ختمه شوه د بريتانيا حکومت په بدل کې د هغې جايداد ضبط کړ.

له بده مرغه، په تاريخ کې د عامو خلکو او نا اشنا سرتېرو نقش ته پام نه د ی شوی. د تاريخ داسې بيا ليکلو او بيا تفسير ته اړه ده چې عامو خلکو ته پکې يو محترم مقام ورکړ شي

مفت خوارۀ او غوړه مالان

چې قدرت د محدودو کسانو په لاسونو او ثروت د لږو کسانو په کورونو کې را ټول وي، په ټولنه کې غوړه مالي وده کوي او له زورورو د يو څه اخيستلو لپاره په مهارت بدلېږي.

غوړه مالي معمولا دوه اړخيزه معامله وي. غوړه مال د خپلو چاپلوسيو په بدل کې د پيسو، جايداد، لقب، ترفيع يا ملاتړ په تمه وي خو دا خبره په خوله نه راوړي، بس فرصت ته ګوري چې کله به يې کرلی تخم حاصل ورکړي.

په بل چا باندې اثر پرېباسل اسانه کار نه دی. هغه څوک چې د خپلې ګټې په خاطر د غوړه مالۍ نيت لري، د مقابل لوري شخصيت په دقت سره څيري. مثلا په دې ځان پوهوي چې مقابل لوری کوم خويونه او څۀ خصوصيات لري، څۀ يې خوښېږي؟ او په څه خوشحالېږي؟ غوړه مال بايد په دې هم پوه وي چې د چاپلوسۍ مناسبه شېبه کومه ده؟ د غوړه مال همېشه دې ته پام وي چې که مقابل لوری شتمن دی نو د سخاوت او دريا دلۍ ستاينه يې پکار ده، او که يار پال او يار باز وي نو له ملګرو سره د کړيو ښو او قربانيو يادونه يې ضروري ده. د قدرت خاوند ته به دا وايي چې ډېر پوه او لايق سړی دی. غرض دا چې غوړه مال بايد د بل د زړۀ د ګټلو لپاره په شرايطو ځان ښه پوه کړي.

په دربارونو کې چې مستبد واکمن په تختونو ناست وو، د غوړه مالي مهارتونو وده وکړه. د شاهانو د خوشحالولو او له دوی څخه د څۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترلاسه کولو لپاره پکار وو چې د دوی د هر عمل ستاینه وشي. په دغسې شرایطو کې نه یوازې په خبرو کې د غوړه مالۍ خاصې ژبې انکشاف وکړ بلکې په شاعرۍ کې هم د غوړه مالۍ خورا ښکلي مثالونه وړاندې شول. سربېره پر دې، کله چې به غوړه مال، خپل مخاطب ته خبرې کولې نو د خپل بدن حرکات یې هم باید په کنټرول کې وای او د ستاینو د باران د ورولو لپاره ورته پکار وو چې د ویلو مناسبه طریقه ومومي.

په فارسي او اردو ادب کې د قصیدې ژانر د شاهانو او اشرافو د برياوو د یادولو له لارې د دوی د مدحې لپاره وکارېدۀ. دا د زورور د فتوحاتو، سخاوت او زړه ورتیا په بیا ن کې د مبالغې هنر و، داسې چې د زور ښبنتن به یې د دنیا تر ګردو لویو فاتحانو، واکمنو او مشهورو کسانو، لوی او بر معرفي کړ.

مثلا د هند د مغولو د زوال د زمانې واکمنو ته ټول هغه صفات منسوبېدل چې د دوی نامي نیکونو لرل. شاعرانو به دوی په مدحو خوشحالول او دوی به د مدحو په مقابل کې شاعرانو ته د ویاړ چپنې وراغوستې او قیمتي سوغاتونه ورکول.

مورخانو هم د غوړه مالۍ لاره خپله کړې وه. ابوالفضل په اکبر نامه کې اکبر پاچا ته داسې لقبونه اخلي او داسې عبارات کاروي چې دی په فوق العاده انسان بدلوي. ابوالفضل لیکي: دی د نجیبې کورنۍ، خوشحاله څېرې، نېک خوی، عالي نبوغ، سپېڅلي نیت، ثابتې عقیدې اوکامل حکمت خاوند دی. دی د ډول ډول استعدادونو، د عزت، د سخاوت، د فوق العاده جرات او د سم قضاوت څښتن دی. د دۀ عفوه حد نلري.

ابوالفضل تعجب څرګندوي چې یو انسان څنګه دومره زیات صلاحیتونه لرلای شي. دا د غوړه مالۍ انتها وه او اکبر پاچا ورنه خوند اخیست.

د غوړه مالۍ نخښه کله نا کله خطا شي. ولز ګات ریجر په خپل کتاب کې چې د غوړه مالۍ ستاینه نومېږي، ځینې جالبې پېښې لیکلې دي.

یوناني مورخ استرابون د مقدوني سکندر د خوشحالولو لپاره په خپل تاریخ کې د سکندر او پورس تر منځ د دوه کسیزې جګړې واقعه هم را اخیستې وه. د استرابون مقصد دا و چې پاچا وستایي او زړه ورتوب یې وځلوي. ده د خپل کتاب دغه برخه د سکندر په مجلس کې چې جنرالان یې هم ناست و و، ولوستله. سکندر یې په اورېدو دومره په قهر شو چې کتاب یې سین ته خطا کړ او مولف ته یې وویل چې ته هم سین ته د غورځولو یې.

یوه بله جالبه کیسه د هولبین ده. دۀ د ان اف کلیویس څېره دومره ښکلې انځور کړه چې اتم هانري د ان د انځور له لیدو وروسته له هغې سره واده وکړ. خو وروسته بیا هانري ته پته ولګېده چې مېرمن ان هغومره ښکلې نه ده لکه په انځور کې چې ښکاري. اتم هانري له وادۀ شپږ میاشتې وروسته هغې ته طلاق ورکړ او هولبین د پاچا له قهره د ځان بچولو لپاره وطن پرېښود.

د فرانسې څورلسم لویي دومره پیاوړی واکمن و چې ویل به یې دولت یعنې زه. خو د غوړه مالي حدود ورمعلوم وو او یو ځل یې د دربار شاعر راسین ته وویل چې: زه به دې ډېر وستایم که مې ته لږ وستایې.

ناپلیون یو ځل یوۀ مارشال ته د خپلو درباریانو په اړه وویل چې: دوی ما د هغو تر ګردو ښکلو ویناوو ویناوال بولي چې ما یې یوه کلمه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه ده ويلې. مارشال د درباريانو دا عمل په دې وجه سم وباله چې: د نظام د جلال او سرلوړي لپاره دی. د دغسې چارو پوره اجازه ورکړئ.

زموږ په خپله ټولنه کې هم د غوړه مالۍ دود غزونې کړې دي. موږ په دې کار کې تر خپلو نامي اسلافو په هيڅ وجه شاته نه يو. هرځل چې يو نوی پوځی ديکتاتور د چارو واګې تر لاسه کړي، موږ سمدستي هغه د دې زمانې محمد بن قاسم يا صلاح الدين ايوبي وبولو. د طنز خبره خو دا ده چې ديکتاتور پخپله هم ورو ورو په دې فکر کې ولوېږي چې د پخوانو اتلانو روح پکې پوکل شوې ده. نتيجه دا راووځي چې هر ديکتاتور يا سياسي ليډر د غوړه مالانو او خورا نژدې دوستانو په کړۍ کې ايسار شي او هغوی ورته دم په دم دا وايي چې ته خو د ملت ناجي يې.

په فيوډالي کلچر کې د واک او ځواک خاوندان د ځانونو لپاره داسې ستاينې غواړي چې په دوی کې نشته. زموږ په سياسي او اجتماعي ادارو کې، چې مشران او آمران له مامورينو او لاس لاندې کسانو د خوشامندو او ستاينو توقع لري، د خپلو مقصدونو د پوره کولو لپاره د يوې وسيلې په توګه چاپلوسي ورځ په ورځ رخنه کوي. دا د ځان په لور د زورورو د پام د اړولو لپاره تر ګردو اسانه لاره ده.

تاريخ شاهدي راکوي چې غوړه مالي د خپل مخاطب سترګې ړندوي او په غلطو لارو يې سموي خو له هيچا سره جرات نه وي چې ورته ووايي، جناب په غلطو لارو روان شوی يې! د دې وضعيت د دوام نتيجه زوال او ناکامي وي.

غوړه مالي او تاوانونه يې

موږ د تاريخ په هر پړاو کې وينو چې په کبر جنو او مغرورو کسانو باندې د معمولي وګړيو په بدلولو کې غوړه مالي لوی لاس لرلی دی.
په اصل کې به يو ورک او معمولي سړی وي خو چې د واک په ګدۍ کېني سمدستي نوم او شهرت وګټي او د دنيا ټولې ښېګړې په دهٔ کې راټولې شي. د دهٔ په تېر ژوند سترګې پټې شي او خپل او سنی مقام يې په قهرمان بدل کړي. دی د چوکۍ په برکت د سترګو په رپ کې د وياړ او شهرت ورو ستيو پوړيو ته وخېژي.
د قدرت څښتن د غوړه مالۍ په ميو داسې مست شي چې ورو ورو يې زړهٔ ته ولوېږي چې د ملت ناجي او ژغورونکی دی، د خدای له خوا هدايت شوی ليډر دی او د هر ډول مشکلاتو د اوارولو فو ق العاده صلاحيتونه ورسره دي. دهٔ ته د يوه غوره کس په توګه چې د ملت بېړۍ د امن او سوکالۍ په لور بيايي، درناوی کېږي. دهٔ ته نژدې ملګري ډاډ ورکوي چې په خلکو باندې تر بل هر چا ګران دی او دا وربادې مني چې دوی يې مخلص ملګري او د ده لپاره له سره تېر کسان دي.
د واک څښتن د روشنفکرو، مامورينو او ملګرو په غوړه مالۍ باندې وغولېږي، د دغو کسانو ملاتړ ته چمتو شي او په رنګارنګ امتيازونو يې ونازوي. څرنګه چې دوی له واکمنه د ځان په ګټه ډول ډول استفادې کوي نو هڅه يې دا وي چې هغه په قدرت کې وساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه چاپلوسان ښه پوهېږي چې که واکمن بې واکه شو، په دوی به امتیازونه بند شي.

غوړه مالان په حقیقت کې واکمن د هغه د شخصیت په خاطر نه بلکې د هغه د قدرت په خاطر ستایي. ځکه همدا قدرت دی چې د غوړه مال ډوډۍ په غوړو کې ده. د واک څښتن ته د دغه حقیقت پته هغه وخت لګېږي چې له واکه لرې شي. کله چې د سیاسي حالاتو د بدلېدو یا د کودتا په نتیجه کې واکدار له تخته راوغوځي نو سمدستي ځان یوازې او د غوړه مالانو له ملاتړ او خواخوږیو بې برخې شوی ویني. دی یو ځل بیا په معمولي کس واوړي او هغه ټول ویاړونه او لقبونه چې تر دې دمه د ده له نوم سره غوټه وو، د سترګو په رپ کې پوپنا شي.

رسنۍ، روشنفکران او بیروکراتان چې یو وخت د پتنګانو غوندې د ده د واک له ډیوې راتاوېدل، د ده سپکاوي ته متې راونغاړي. هر څوک دې ته تیار شي چې په ده ګوزار وکړي، په تېرو کارونو یې نیوکه وکړي، په دې رڼا واچوي چې ده له قدرته څنګه بده استفاده وکړه او څنګه یې په فساد و درغلۍ کې لاس و. په دغسې شرایطو کې له قدرته غورځېدلي لیډران بهتره ګڼي چې وطن پرېږدي، پاتې عمر په پردېس کې تېر کړي.

موږ د پاکستان په معاصر تاریخ کې د داسې مقتدرو کسانو مثالونه لرو چې د قدرت له زواله وروسته په بې اهمیته کسانو بدل شوي او له خپلو تېرو خاطرو سره مشغولا ته یوازې پرېښودل شوي دي. کله چې مارشال ایوب خان په ۱۹۵۸ کې کودتا وکړه نو ناڅاپه په فوق العاده انسان بدل شو او د یو داسې چا په توګه ډېر وستایل شو چې ملت د ترقي منزل ته رسولی شي. ده ته د اسیا د دوګول خطاب وشو.

ذوالفقار علي بوټو مشوره ورکړه چې ته یو تجربه کار جنرال او لوی سیاستوال یې، نو د دې لپاره چې له نورو جنرالانو دې فرق وشي، ځان فیلډ مارشال وبوله. پیر علي محمد راشدي خو ان وړاندیز ورته وکړ چې د پاکستان پاچا شه.

ایوب خان چې غوړه مالانو ایسار کړی و، وار په وار یې زړه ته ولویدل چې هغه دی دی چې ملت له پرېشانۍ او بحرانه را ایستلی شي.

د قدرت په وروستیو ورځو کې که څه هم ایوب خان محبوبیت بایللی و خو نژدې کسانو او ترې راتاو ملګرو یې ورته ویل چې په خلکو هماغه شان ګران یې. ویل کېږي چې له ایوب خان څخه راتاو کسانو به د ده د غلطولو لپاره د اخبارونو هغه مطالب بیاتي کول چې د ایوب خان د خوشحالولو خبرې به پکې وې. دی له دې ناخبره ساتل کېده چې تګلارې یې غندل کېږي.

خو کله چې یې د فشار په نتیجه کې استعفا ورکړه نو خلکو د خوشحالۍ غونډې وکړې، جشنونه یې جوړ کړل. ایوب خان غلی خپل کلي ته ستون شو او هلته د یوه معمولي کس غوندې ومړ. په مرګ باندې یې نه ملي ماتم اعلان شو، نه یې ستاینې وشوې.

د ایوب خان د ځای ناستو هم همدا برخلیک و. په جنرال یحیی خان باندې له تقاعده وروسته د کترو او کنایو باران ووربد. د ده په کړیو عیاشیو باندې هر چا بد وویل. دی په تاریخ کې د داسې چا په توګه یاد شو چې د شرقي پاکستان د وېشلو مسولیت یې په غاړه دی. کله چې یحیی خان ومړ ډېرو لږو کسانو یې مرګ ته اهمیت ورکړ.

جنرال ضیاالحق چې د واک په وخت کې (مرد مومن) بلل کېده، اوس په پاکستان کې د مذهبي افراط د پالونکي او د خپلو سیاسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقصدونو د پوره کولو لپاره د ټولو قانوني شرايطو د ماتوونکي په توګه ياد ېږي.

حقيقت خو دا دی چې د قدرت خاوند له غوړه مالۍ خوند اخلي ځکه د ځان د لويولو تنده يې ماتېږي. چاپلوسي د واک خاوند ته دا احساس ورکوي چې دی تر نورو زيات دی.

د روسيې د نامتو لکيوال ليو تولستوی په قول: حتی په خورا تودو ، خورا دوستانه او خورا صميمانه روابطو کې هم چاپلوسي يا ستاينه داسې ضرور ده لکه ګريس چې د څرخ د تاوېدلو لپاره پکار دي.

ولز ګات رجير په خپل کتاب کې (د غوړه مالي ستاينه) د چاپلوسۍ زيانونه ياد کړي او په دې يې خبرې کړې دي چې ستاينې څنګه د ستايل شوي کس بېخ باسي. د ښاغلي رجير په قول، غوړه مالي د نشې په څېر ده چې له سره عقل اخلي. غوړه مالي خطرناکه ناروغي ده چې خپل ناروغ وژني. غوړه مالي د قدرت خاوند د بدې او ترخې خبرې اورېدو ته نه پرېږدي. غوړه مالي د انتقاد د زغملو وړتيا کموي او بنيادم کبر او کلانکارۍ ته هڅوي. لنډه دا چې د قدرت خاوند د غوړه مالۍ په دوړو کې ورک او د چاپلوسانو د کړۍ په منځ کې ايسار بندي شي.

انځورونه بدلېږي

حوادث، مدارک او شننې د تاريخ ليکنې درې اصلي عناصر دي. پېښه ممکن د اکثرو نورو پېښو غوندې وي، بېل هويت و خصوصيت ونه لري، خو شننه ورکې معنا و جوهر پيدا کوي. يو مورخ کولای شي چې د بېلو بېلو نظريو او ليدلوريو د شننې له لارې د پېښې په اړه خپله ارزيابي بشپړه کړي.

همدا وجه ده چې تاريخ په بدلېدونکي حالت کې دی او همېشه نوي نوي الهامونه راکوي. چې نوي شواهد ، مدارک او مواد وموندل شي نو مورخ د خپل وخت د سياسي، اجتماعي او اقتصادي شرايطو په رڼا کې ممکن د پېښو نوی تعبير او تفسير وړاندې کړي.

په تاريخونو کې د طلايي او تاريکو دورونو مفکوره وړاندې شوې ده. دا رنګه مفکورې د خاص وخت او خاصو شرايطو پيداوار وي او مورخان د خپل وخت د حالاتو تر اغېز لاندې تاريخ داسې ليکي چې له هغو حالاتو او غوښتنو سره سمون وخوري. مثلا يو وخت داسې و چې منځنۍ پېړۍ يې عموما د تاريخ تورې شپې بللې او د تاريکې زمانې نوم يې ورکړی و ، خو د منځنيو پېړيو په اړه دغه احساس تر ډېره حده د رنسانس او ريفورمېشن له زمانې سره تعلق لري، له هغه وخت سره چې مورخانو خپل تېر ژوند چې په منځنيو پېړيو کې د کليسا تر هر اړخيزې سلطې لاندې و ، تور او غمجن ليدهٔ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی هغه زمانه توره بلله چې د کلیسا پادریانو مزې چړچې کولې او په فساد کې یې لاس و خو که به خلکو د کلیسا له لارښوونو نوکې غاړه وغړوله نو د عقیدې د لټون د ادارو له خوا یې سخته سزا لیدله. په ښځو به چې د جادوګرو ګومان وشو نو نیول او اور ته اچول یې په مخ کې وو. له کلیسا او پاپ سره هر ډول مخالفت کفر و او له مرتکب سره یې بې رحمانه سلوک کېدهٔ. ښوونه او روزنه د روحانیونو په کلک کنټرول کې وه، هیچا ته اجازه نه وه چې د مقدس کتاب د تعلیماتو په اړه شک وکړي او پوښتنه راولاړه کړي.

د کلیسا په غلبې سربېره سیاسي وضعیت هم داسې و چې عام خلک ورکې ناراضه وو. د پاچا د بشپړ واک د چلینج امکان نه و او د امتیاز خاوندانو له ټولو اسانتیاوو د ځان په ګټه استفاده کوله. دوی به ټکس نه ورکاوه او تر قانون لوړ ګڼل کېدل. د دې شي نتیجه دا وه چې عادي خلک د امتیاز د خاوندانو په لاس وځورول شي او سپکاوی یې وشي. له عادي خلکو سره نه د کلیسا او نه د سیاسي واکدارو ملاتړ ملګری و. دوی داسې خلک ګڼل کېدل چې په تاریخ کې ځای نلري.

د منځنیو پېړیو د اروپا انځور د رنسانس او ریفورمېشن په زمانو کې وکښل شو او دا هغه زمانې وې چې د کلیسا زور پکې وخوت او سلطنت ته د څو نورو دولتي ادارو په منځ کې هغه پخوانی قوت پاتې نه شو.

د نویو فکرونو او نظرونو یوه نوې ټولنه چې مطلقو اقدارو او دودونو ته یې غاړه نه ایښوده، راڅرګنده شوه. دا د هغه وخت ضرورت و چې اروپا په نوي او زوړ دوران ووېشي، ماضي وغندي او په سبا کې رڼایي ووینې.

خو وروسته چې د رومانتیسم حرکت پیل شو او د یو بل تجدد زمانه راغله نو د منځنیو پېړیو په اړه پیدا شوی نظر په خپل حال پاتې نه شو. رومانتیک روشنفکران او مورخان له خپل وخته خوشحاله نه وو او په تېر وخت پسې یې سرې ساوې ایستلې. دوی په منځنیو پېړیو کې کورنی ژوند، اخلاقي اقدار، د شاهانو او اشرافو لخوا د هڅونې او مالي ملاتړ دود، سوله، هارموني، د موزیک وده، ارټ، معماري او ادبیات خورا وستایل او ایډیال یې وګڼل. له نوي عصر او د هغه له پرابلمونو په تنګ شویو مورخانو د اروپا د منځنیو پېړیو له دورانه داسې طلایي عصر جوړ کړ چې که یې د ژوند د طرز پیروي وشي نو د تجدد د زمانې ستونزې به اوارې شي.

په ۱۸۳۰ کې هګل په جینا پوهنتون کې د تاریخ د فلسفې په باب خپل مشهور لکچرونه ورکړل. دهٔ ادعا وکړه چې یوازې د اروپا تاریخ اصیل دی ځکه د تحول خبره پکې کېږي. د دهٔ په قول، دغه تاریخ د فطرت د رازونو غوټې پرانیستلې. دهٔ وویل چې هندوستان بې تاریخه دی، لکه افریقا چې ده. د هګل په قول: افریقا د دې نړۍ د تاریخ برخه نه ده. نه پکې حرکت شته او نه پکې تحول او پرمختګ لیدل کېږي .. هغه څهٔ چې په افریقا کې وینو هغه یو وروسته پاتې، بې تاریخه روح دی د هګل نظریات تر ډېرو پورې اروپایي مورخانو منلي وو او د هغو پیروي یې کوله. د هند د تاریخ په اړه د هګل نظرهندي مورخانو چلینج کړ او ثابته یې کړه چې د هند تاریخ یوازې د واکمنو کورنیو د تغییر تاریخ نه دی بلکې نوې مفکورې او نوې نظریې یې هم وړاندې کړي دي چې په ټولنه یې اغېز کړی او پرمختګ یې راوستی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز افریقایي او ځینو اروپایي مورخانو دا خبره رد کړې ده چې افریقا بې تاریخه توره لویه وچه وبولي. د دې لویې وچې د تاریخ په اړه ځینې لیکنې په نړیوال تمدن کې د دې قارې برخه ثابتوي.

د مسلمانانو د تاریخ په اړه باید ووایو چې مورخانو یې د طلایي زمانو یادونې کړې دي. دوی د اسلامي نړۍ د وروسته پاتې حالت په وجه د موجود احساس د شنډولو لپاره د طلایي زمانو مفکوره وړاندې کړه. دوی د خپلې ایګو د ارضا لپاره ځینې ایډیال دورانونه وموندل لکه عباسي دوران چې د سولې، نیکمرغۍ او د ادب او هنر د غوړېدو د دوران په توګه وستایل شو. دغه راز، په اسپانیا کې د عربو د واک دوران هم چې د بېلو بېلو کلتورونو او مختلفو مذهبونو ټولنې ته یې وده ورکړه او اروپا یې له کلتوري او روشنفکري اړخه مخ په وړاندې بوتله، د خورا متمدن او باکلتوره عصر په توګه وستایل شو.

مورخان د خپل وخت له شرایطو سره سم او د ټولنې د غوښتنو مطابق د تېرې زمانې انځور بدلوي را بدلوي. د دوی تعبیرونه او تفسیرونه سړو او خاموشو پېښو ته نوی ژوند وربخښي او نوي لیدلوري یې ماضي یو ځل بیا جوړوي.

چچنامه

محمد علي کوفي چچنامه (د سند تاریخ) په ۱۲۱۶ میلادي کال کې له عربي په فارسي ترجمه کړه. دا معلومه نه ده چې د چچنامې لیکوال څوک دی خو ځینو عالمانو د اثر د متن د سبک په اساس د مولف د پېژندلو هڅه کړې ده او دې نتیجې ته رسېدلي دي چې دغه تاریخ به ممکن ال مدني لیکلی وي.

چچنامه د سند په تاریخ کې مهم ځای لري ځکه دغه اثر په دې اړه چې عربو سند څنګه ونیو او هم په دې باره کې چې د عربو تر غلبې دمخه په سند کې څه حال و، لنډ معلومات راکوي.

دغه تاریخ د د عربو فاتحانو له لیدلوري لیکل شوی او د مغلوبانو لیدلوری پکې په ښکاره له پامه غورځېدلی دی. د دغه متن تحلیل راښیي چې غالبانو څنګه خپل یرغل عادلانه ښودلی او مغلوبان یې غندلي دي.

دا یو څرګند حقیقت دی چې هر یرغلګر هڅه کوي چې خپل تېري ته اخلاقي جواز ومومي. چچنامه هم له دې قاعدې وتلی اثر نه دی. په دې کتاب کې استدلال کېږي چې د چچ کورنۍ واکمني مشروع نه وه ځکه د دسیسې له لارې یې قانوني واکمن له تخته غورځولی او قدرت یې تروړلی و. نو که د داسې غاصبې کورنۍ واکمن له تخته رانسکور شي دا په اخلاقي لحاظ د منلو وړ چاره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په چچنامه کې راجه داهر د قدرت تږی او بد اخلاقه بنیادم معرفي کېږي. دی د قدرت په خاطر له خپلې خور سره واده کوي ځکه نجومیانو پیش ګویي کړې وه چې د دې ښځې مېړه به پاچا شي. نو داسې سړی خو د واکمنۍ لایق نه وي.

چچنامه د یو شمېر مسلمانو ښځو او ماشومانو یادونه کوي چې سمندري غلو ونیول او حجاج له داهره د هغو د خوشې کېدو غوښتنه وکړه مګر خوشي نه شول. دا پېښه په سند باندې د یرغل اصلي دلیل بلل کېږي. البته په چچنامه کې د یرغل اقتصادي سببونو ته اشاره نه ده شوې او دا خبره ناویلې پاتېږي چې عربو د خپل تجارت د مصونیت لپاره غوښتل چې په هند سمندر برلاسي واوسي.

په چچنامه کې د عربو او سندیانو تر منځ شوې جګړې د حق و باطل او ظلم و عدل تر منځ جګړې یادېږي. د دې جګړې یوې خواته د حق او انصاف قوتونه وینو او بل لور ته یې هغه کسان وینو چې خلک استثماروي او ظلم ورسره کوي. راجا داهر کافر، لا مذهب او لعنتي بلل کېږي. د عربو په نظر راجه داهر د شر او ظلمت سمبول دی. له دغو توپیرونو دا نتیجه راوځي چې له عربو سره خدای مل دی او د کافرو ماته محتومه ده. په چچنامنه کې په دې اړه ډېر مثالونه مومو چې د اسلام لښکرې څنګه د خدای په مرسته له بلا او مصیبته وژغورل شوې.

یو ځل یوه قبایلي لیډر کاکه بن کوتل وغوښتل چې په عربو باندې د شپې په تیاره کې حمله وکړي او تباه یې کړي خو له کاکه لاره ورکه شوه او سپاهیانویې کرۍ شپه په سرګردانۍ کې تېره کړه. کله چې کاکه له عربو سره سوله وکړه نو اعتراف یې وکاوه چې: خدای ورنه لاره ورکه کړې او کرۍ شپه یې په زحمت او سرګردانۍ کې تېره کړې

وه. دغه راز د ده د ملک نجومیانو او صادقو کسانو د ستوریو د حساب له مخې معلومه کړې وه چې د مسلمانانو پوځونه به دغه ملک نیسي. ده دا معجزه د مخه لا لیدلې وه او دی ډاډه و چې دا الهي اراده ده او هیڅ وسیله او خدعه به له مسلمانانو سره د مقابلې وس ونه لري.)

په چچنامه کې څو ځایه لولو چې سندیانو د خپلو نجومیانو پیش ګویي چې ماته به خوري، تایید کړې ده او په همدې وجه دوی عربو ته له تسلیمېدو او د هغوی د حکومت له منلو پرته بله لاره نه لري. د دغسې کسانو یو مثال برهمن دی چې د دیبال له کلا راووت او د عربو له قواوو سره ملګری شو ځکه ده لیدل چې خدای د عربو پر خوا دی. برهمن عربو ته وویل چې کلا به د معبد په ورانولو سره چې یو بیرغ ورکې رپېږي، ونیول شي. برهمن، محمد بن قاسم (عادل لیډر) بولي. له یوې خوا د نجومیانو پیش ګویانې وې چې سندیان یې پخپله ماتې قانع کول او له بلې خوا د عربو عقیده وه چې خدای ورسره مل دی او د الهي هدایت په برکت به کامیابېږي. نو سند چې عربو لاندې کړ عرب یې مشروع مالکان شول. دوی په سند باندې د حکومت کولو حق وموند او د سند ثروت ورته د غنیمت په مال بدل شو.

خو سند په اسانه ونه نیول شو. راجه داهر په مېړانه وجنګېد او له عربو سره په جګړه کې ومړ. د دې معنا دا ده چې سند په سوله ییزه طریقه نه بلکې له مقاومته وروسته ونیول شو. دغه شي عربو ته د سند د نیواک او پر هغه د حکومت کولو حق ورکاوه.

مورخان د چچنامې له شننې وروسته دې نتیجې ته رسېدلي دي چې دا لیکنه د تاریخ او اسطورې ګډوله ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې اثر کې داسې ګڼ اصطلاحات وينو چې د عربو د نيواک په زمانه کې رواج نه وو. مثلا د شهنا کلمه په سلجوقي زمانه کې کارېده. د اقطا د توري استعمال د آل بويه په زمانه کې پيل شو. دغه راز د حيوان په خام پوستکي کې د مجرم ګنډل د مغولو دود و. نو دا کيسه چې محمد بن قاسم ته د جزا ورکولو لپاره هغه د حيوان په پوستکي کې وګنډول شو، سمه نه ده. محمد بن قاسم د بدنامۍ په حالت کې ومړ. (ځينې مورخان باوري دي چې خودکشي يې کړې ده.)

سند د هند براعظمګي يوازينۍ برخه ده چې عربو ونيو. وروسته بيا چې په سند باندې ځايي خلکو حکومت وکړ يا ترک توکمو ورباندې واکداري وچلوله، محمد بن قاسم د تاريخ له کتابونو ووت. دی د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې يو ځل بيا راڅرګند شو. دا په ټول هند کې د کميونالزم (فرقه واريت) د خپرېدو دوران و. په دې دوران کې تاريخ هم د فرقه واريت ښکار شو. مسلمانانو د ځان لپاره داسې تاريخ اختراع کړ چې دوی ته يې وياړ او افتخار باخښنهٔ او په خپل هويت پورې يې لا زيات ننښلول. دوی سند ته باب الاسلام ويل پيل کړل او له محمد بن قاسمه يې يو داسې ځوان اتل جوړ کړ چې د کفر لښکرو ته يې ماتې ورکړه او سند يې د عباسي امپراطورۍ د برخې په توګه مسلمان کړ.

خو له ۱۹۵۵ کاله وروسته يو ځل بيا د محمد بن قاسم په اړه او د عربو په لاس د سند د نيولو په اړه په تاريخي تصور کې تغييرات راغلل. کله چې په پاکستان کې ون يونټ اعلان شو او سند صوبه ختمه او د مغربي پاکستان يوه برخه شوه نو له دغو تحولاتو سره د مقابلې لپاره سندهي نشنليزم ميدان ته راووت او د سند د تاريخ د بيا تفسير او تحليل هڅې پيل شوې. دغه وخت د مغلوبانو اواز چې مورخانو تر

دې دمه پورې غلی کړی و، د سند د ناسيوناليستو ليډرانو په ليکنو کې واوربدل شو. دوی د محمد بن قاسم انځور بدل کړ. هغه يې يو تيريګر او يرغلګر وباله چې پرته له کوم اخلاقي جوازه يې د سند په خاوره بريد وکاوهٔ. په دې نوې هڅه کې راجا داهر د خپل ملک په دفاع کې وژل شوی اتل معرفي شو.

دغو تحولاتو د سند د تاريخ د پيل وخت هم بدل کړ. تر دې دمه که د سند تاريخ د عربو له راتګه (۷۱۲-۷۱۱ ميلادي) پيلېدهٔ، تر دې وروسته د اندوس وادي له تمدنه پيل شو. جالبه دا ده چې هغه ماضي چې يو وخت غير اسلامي او بې اهميته بلل کېده، تر دې وروسته د وياړ سبب وګرځېده او په دې ډول د سند تاريخ ليکنه غير مذهبي شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احساساتو ځای په تاريخ کې

د انسان په ژوند باندې د احساساتو د اغېز مطالعه د اروا پوهانو د کار ساحه ګڼل کېدله خو اوس چې مورخانو د تاريخ د علم ساحه غځولې ده، د تاريخ په جوړېدو او پرمختلو کې يې د احساساتو د اغېز مطالعې ته هم متې رانغښتې دي. مورخ د احساساتو مطالعه له تاريخي منظره کوي او دا ګوري چې په بېلو بېلو زمانو کې احساساتو څهٔ معنا لرلې او په کومه سترګه ورته کتل شوي دي.

د مثال لپاره به قهر راواخلو. د قهر په وسيله هر څوک خپله نهيلي، بېوسي او کله کله په نورو باندې برلاسي څرګندوي. د قهرېدلي کس کاوړ (غصه) نه يوازې د هغه د بدن له حرکاتو او له څېرې اوري بلکې دهغهٔ د خبرو له ډوله هم رابښکاري.

قهر د کمزورو طبقو د کنټرول لپاره د يوې وسيلې کار هم ورکوي. له يوې خوا سپارښتنه کېږي چې ممتازې طبقې بايد په خپلو نوکرانو غصه وکړي چې هغوی په وېره کې واوسي او له بلې خوا له کمزورو طبقو توقع کېږي چې د زورورو له استثمار او بې عدالتۍ سره سره بايد خپله غصه څرګنده نه کړي.

د انلز د مکتب مورخان د تاريخ په مطالعه کې د نويو ساحو له موندلو سره دلچسپي لري. د دې مکتب يو مورخ ممکن د احساساتو تاريخ وليکي. باربارا روزين وين يو کتاب خپور کړی دی چې (د قهر ماضي: په منځنيو پېړيو کې د احساساتو اجتماعي اړخ) نوميږي. دغه کتاب

په تېر وخت کې د قهر د بېلو بېلو اړخونو په باب د يو شمېر تکړه مورخانو د مقالو ټولګه ده. په دغو مقالو کې لولو چې قهر له مختلفو طبقو سره څنګه رابطه لرله او دوی په خپلو خاصو شرايطو کې خپل قهر څنګه څرګنداوهٔ.

مثلا د روحاني طبقې کاوړ له مذهب سره اړوند و. واکمنو، اشرافو او فيوډالانو چې قدرت ورسره و او سلوک يې استبدادي و، له قهره د لاس لاندې کسانو د کنټرول په مقصد استفاده کوله. بېوزلو خلکو او بزګرانو خپل قهر نه څرګنداوهٔ، پټ يې ساتهٔ او ټولې ربړې يې په پټه خوله زغملې.

د منځنيو پېړيو د قهر مختلفې څېرې وې. يوه څېره يې د قهر په حالت کې ښېرا وه. د ښېرا ماهيت د وګړي اجتماعي او مذهبي حالت ته اشاره کوله. که به سړی مذهبي و نو هغه به له خدايه د مخالف لوري تباهي غوښته. مثلا د دهٔ په ښېرا کې به دا رنګه جملې وې: خدای دې يې غوښې د هوا د مرغانو او د مځکې د ځناورو خوراک کړي! د خدای په لعنت دې ککړ شي! دوزخ دې يې ځای شي!

د خدای په لاس د يو چا د تباهي يا ځورېدو غوښتنې دوې خبرې څرګندولې. يوه دا چې قهرېدلی کس خورا کمزوری دی، د بدل اخيستلو وس نلري، نو د خدای مرسته غواړي. بله دا چې قهرېدلی د مخالف لوري د ځورېدو د مسوليت منلو ته تيار نه دی. ارزو يې دا ده چې خدای پوه شه او د مقابل لوري تباهي.

غير مذهبي کنځلې له مذهبي هغو بېلې وې. دلته مخالف لوری داسې کنځل کېدهٔ چې اجتماعي موقف ته يې صدمه رسېده. مثلا که به څوک حرموني وبلل شو نو معنا يې دا وه چې حلالي نه دی، او په دې ډول يې اجتماعي حيثيت خرابېدهٔ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بلې خوا ، هغوی چې لاسبري وو د قهر په وخت يې تر لاس لاندې کسان لټ، احمق، بې سواده او بې کلتوره وحشيان بلل. شاهانو په عادي حالاتو کې هڅه کوله چې ځان ارام وښيي خو باغيانو ، جنايت کارو او متمردو ته به يې د خپل قهر زور ورښود. دا يو دود و چې د پاچا د فرمان له صادرېدو وروسته به يادونه هم کېدله چې که ونه منل شو نو د پاچا له قهره به هيڅوک په امان کې پاتې نه شي.

په تېرو زمانو کې د مرات الامرا په نوم تعليمي کتابونه وو. دغسې کتابونه چې واکمنو ته به يې په مختلفو حالتونو کې د چلند او سلوک طريقې ورښودلې، په ختيځ او لويديځ دواړو کې ليکل شوي دي. په دغه ډول کتابونو کې واکمنو ته لارښودنه کېږي چې په قهر او مهرباني دواړو کې اعتدال وساتي. که اعتدال ونه ساتي نو ګډوډي او انارکي به خپره شي.

مثلا خپلو معاصرو مورخانو په جلال الدين خلجي باندې نيوکه کړې ده چې د جنايت کارو او باغيانو په مقابل کې تر حد زيات مهربان و او دا رنګه سلوک يې د حکومت د کمزورۍ سبب شو. له بلې خوا بلبن او علاوالدين خورا سخته رويه کوله او جنايت کارو او باغيانو ته يې خورا شديدې سزاګانې ورکولې. خو ځای ناستو يې برعکس، خلکو ته بې حده ازادي ورکړه چې په نتيجه کې د دوی د لړۍ د واک ختمېدو ته لار پرانستل شوه. هم په نرمۍ او هم په سختۍ کې افراط واکمن په بلا اړوي.

په منځنيو پېړيو کې چې بزګران وحشي او بې کلتوره بلل کېدل نو د دوی غصه به چې د دوی د اجتماعي حيثيت په رڼا کې ورباندې قضاوت کېدهٔ، بابېزه چاره حسابېدله. د بزګر قهر يو په ځای عکس العمل نه بلکې داسې کار بلل کېده چې اغتشاش، اړودوړ، بې نظمي

او بې قانوني زېږوي. د هغه وخت مورخانو د بزګرانو شورشونه د احمقانه قهر نتايج بللي او غندلي يې دي. نهم پاپ ګريګوري په ۱۲۳۳ ميلادي کال کې په بريمن کې د باغي بزګرانو په خلاف د جهاد اعلان وکړ او بزګران يې وحشي بلاوې وبللې. واکمنو طبقو د بزګرانو په شورشونو کې دې اړخ ته پام نه کاوهٔ چې له استثماره په تنګ شوي او راپاڅېدلي دي بلکې د حکومت په خلاف بغاوت ورښکارېدهٔ او د اطاعت نه کولو فتنه يې پکې ليدله.

پاول فريمن په خپله مقاله (په منځنيو پېړيو کې د بزګرانو قهر) کې ليکي چې: په هغه وخت کې چا دا نه ګڼله چې د بزګرانو شورش د بې عدالتۍ په مقابل کې عکس العمل دی او دا خو ډېره لرې خبره وه چې بامقصده اجتماعي غورځنګ وبلل شي. تصور دا و چې بزګران که سم کنټرول نه شي نو د دوی په شډل فطرت کې پروت قهر طغيان کوي. دا معمولا ناممکنه ګڼل کېدله چې بزګران دې د حيثيت د ساتلو يا بدل اخيستلو لپاره حساب شوی او سوړ قهر ولري.)

په طبقاتي اساس وېشل شوې ټولنه کې د بزګرانو بغاوت ته ځکه په سپکه سترګه کتل کېدل چې د بزګرو وظيفه خو خواري مزدوري وه او دا خو د شواليه وو حق و چې جګړه وکړي. د بزګرو غصه او د غصې په نتيجه کې بغاوت نادوده چاره ګڼل کېدله، همدا وجه وه چې په بې رحمۍ سره مقابله ورسره کېدله.

فرانسوي مورخ مارک بلچ په منځنيو پېړيو کې د خلکو د احساساتي حالاتو د علتونو په باب پلټنه کړې ده. دی وايي چې د دغو خلکو د قهر يو علت دا و چې مغذي خواړهٔ نه ور رسېدل، بله دا چې دغو خلکو د نظافت شعور نه درلود. دغه دوه علته وو چې د منځنيو پېړيو اوسېدونکو په ورځني ژوند کې احساساتي چلند کاوهٔ. په دې سربېره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د واک له خاوندانو، له کاختی، له ساري ناروغیو، د تشدد له واقعیاتو او له شکنجې وېره د دې سبب شوې وه چې د منځنیو پېړیو اوسېدونکي د ناامنۍ له احساس سره واوسي.

رنسانس په اروپا کې بدلون راوست. په نوي بدل شوي چاپېریال کې د قهر کنټرول او نرم چلېدل په اخلاقي فضیلت او حسن بدل شول. په اوسني وخت کې د ټولنې په بدن کې د دیموکراسي د روح په داخلېدو سره د قهر په ماهیت کې نور تغییر هم راغی. اوس خلک نه بلکې دا چارواکي دي چې د خلکو له قهره وېرېږي.

د سترګو شهوت

د تجسس او کنجکاوي عنصر د تاریخ په جوړېدو، بدلېدو او تکامل کې لویه برخه لرلې ده، ځکه د تجسس او کنجکاوي شوق بشر همېشه هڅولی دی چې د طبیعت رازونه راڅرګند کړي، ناویلې خبرې راوسپړي او د منع شویو ساحو لټون وکړي.

لټون د نویو دنیاګانو د موندلو سبب کېږي او له نویو نظریو مو خبروي. لټون د پېړیو پېړیو زاړهٔ دودونه او تاریخ تېر ارزښتونه بې اعتباره کولای شي. همدا وجه ده چې ټولنې او ممتازې طبقې د تجسس د بهیر مخې ته خنډونه اچوي او د دې مخنیوي په کار کې له مذهبي او اجتماعي قوانینو چې وایي د موجود معرفت له پولو به نه ور اوړې، استفاده کوي.

په مقدس کتاب (بایبل) کې تجسس د سترګو شهوت بلل شوی دی او خبرداری ورکول کېږي چې بنیادم باید تر هغې پوهې چې خدای پر انسان لورولې ده، ورها خوا څه زده نه کړي. د ټولنې محافظه کارو او زورپالو کړیو د لټون او کنجکاوي پلویان باغیان بللي او غندلي یې دي.

خو تجسس دومره پیاوړی اشتیاق دی چې له ټولو تابوګانو او بندیزونو سره سره، ساینس پوهان، مورخان، ادیبان او هنرمندان همېشه په لټون بوخت دي او د معرفت په سین کې نوې مرغلرې مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تېرو زمانو کې ښځې ملامتې وبلل شوې چې د معرفت په لټه کې یې پولې ماتې کړې، حد یې ونه پېژاند. په لرغوني ادب کې ایو (په عبري ژبه کې حوا) او پاندورا (په یوناني اساطیرو کې لومړنۍ ښځه) د سرغړوونکو مېرمنو په توګه مشهورې دي. په منځنیو پېړیو کې چې ښځې له فعال ژونده منع وې نو پخپله دوی د کنجکاوي او تجسس په موضوع بدلې شوې. په منځني پېر کې ګومان کېدۀ چې ښځې له ځینو رازونو خبرې دي او په تېره بیا په اروپا کې ښځې د کوډګرو په نوم ونیول او وځورول شوې. دغه ښځې ګویا د ځینو بوټو له طبي خواصو خبرې وې. د دوی د تعقیب مقصد دا و چې له دې شیطاني پوهې محرومې شي. خو په حقیقت کې دا د ښځو د ابلولو او په اجتماع کې یې د اهمیت د کمولو لپاره د نارینه وو هڅه وه.

کله چې اروپایي قدرتونو نوې دنیا (امریکا) وموندله او د هغې د اوسېدونکو بدوي ژوند یې ولید نو دا د لټون او کنجاوي احساس و چې کاشفانو د امریکا د اصلي اوسېدونکو د تېر تاریخ او کلتور د پېژندلو هڅه پیل کړه. دغه پېژندنه د نوې دنیا په اصلي اوسېدونکو باندې د غلبې لپاره پکار راغله. د مستعمرو د خلکو د پېژندلو لپاره د انتروپولوجي او اتنو ګرافي نوې میتودونه وکارول شول او په دې ډول د لټون شوق له استعمار او امپریالیزم سره مرسته وکړه چې مختلفې ټولنې او د دوی کلتورونه وپېژني.

د لرغوني او منځني پېر سیلانیان چې به د نورو هېوادونو له سیاحته راوګرځېدل نو د لیدلیو وطنونو د جالبو کیسو د کولو له لارې به یې اورېدونکي په ځان راټولول او د هغوی د کنجکاوي حس به یې تخناوۀ. دغسې یو سیلاني مارکوپولو و چې چین ته په سفر کې یې ډېر ملکونه ولیدل. د ده په سفرنامه کې د اسماعیلیه وو په لاس په

الموت کلا کې د جوړ شوي جنت ذکر شوی چې په حقیقت کې د خاوریني دنیا په مخ د موجود جنت د اسطورې انعکاس دی.

مارکوپولو وایي چې په یوه دره کې د دنیا تر ګردو لوی او ښکلی باغ و. په دې باغ کې د دنیا د تر ګردو ښو مېوو ونې ولاړې وې، بې حده شانداره ودانۍ یې لرلې چې په سرو زرو او د دنیا په ټولو ښکلاوو ښکللې وې. په دې باغ کې څلور ویالې بهېدلې. یوه د شیدو، بله د شاتو، دریمه د شرابو، څلورمه د اوبو. دلته د نړۍ د مخ تر ګردو ښکلې پېغلې او مېرمنې شته وې چې په نڅا او په ساز او په سندرو کې یې مثل نه و.)

د سیلانیانو په راپورونو سربېره د خلکو د مشغولا لپاره د پردو ملکونو په باره کې کیسې هم لیکل کېدلې. په اسلامي دنیا کې سندباد او د هغه نکلونو د ګڼو کسانو توجه جلب کړې وه ځکه چې د نورو وطنونو مفصل داستانونه پکې وو.

سوداګرو نه یوازې د نورو ملکونو هغه مالونه په بازارونو کې خرڅول چې د عامو خلکو پکار وو، بلکې ځینې نادر شیان یې هم راوړل چې شتمنو یې د پېرودلو وس درلود او شتمن یې په لرلو ویاړېدل.

د لټون لېوالتیا وګړي خطرناکو سفرونو او د دنیا له ګوټ ګوټه د راز راز شیانو راوړلو ته هڅول. کله چې د لرغون پېژندونکو د هڅو په برکت د لرغونو تمدنونو په خاورو کې پټ اثار وموندل شول نو دې شي د موزیم جوړولو مفکوره راپیدا کړه چې د تېرو زمانو اثار پکې د پخواني میراث په توګه وساتل شي.

لومړنی موزیم په ۱۵۸۱ کال کې د ایټالیا په یوفیزي ماڼۍ کې جوړ شو. واتیکان په ۱۷۴۰ کې د موزیم څښتن شو. برټش موزیم په ۱۷۵۳ کې تاسیس شوی دی. وروسته بیا نورو اروپایي هېوادونو هم د

(c) ketabton.com: The Digital Library

موزیم لرلو هڅه وکړه او له کابو هر ښار سره دا شوق پیدا شو چې خپل موزیم ولري.

د تجسس عنصر د یو شمېر کسانو په تېره بیا هغو لپاره چې ځینې پخواني اثار سپېڅلي ګڼي او ساتي یې، د مینې او ذوق په کار بدلېږي. دغسې اثار هم په شخصي کلیکسیونونو کې او هم په کلیسا ګانو ، معبدونو او جوماتونو کې چې د ایمان خاوندان د خپلې روحي تندې د ماتېدو لپاره ورځي، ساتل کېږي.

شتمن او وسیالي په نادرو شیانو پسې ګرځي چې ویې مومي او له ځان سره یې وساتي، ځکه د نوادرو لرل یې په ټولنه کې اهمیت ورزیاتوي. هغوی چې په تاریخي شیانو خپل انحصار غواړي په حقیقت کې په نورو باندې د لاسبري لپاره د پوهې د انحصار په فکر کې دي.

کمیونالیزم او تاریخ

د مولانا شبلي دود او سنت د هغهٔ شاګرد مولانا سید سلیمان ندوي جاري وساته. البته، د استاد او شاګرد یو توپیر دا و چې شاګرد د هندوستان د تاریخ په باره کې لیکنې کولې.

سلیمان ندوي د هندیانو او عربو د روابطو په اړه ژوره څېړنه کړې ده. د دهٔ دغه څېړنه د عربو هېوادونو او هند براعظمګي تر منځ په اجتماعي او کلتوري روابطو باندې رڼا اچوي.

په اردو تاریخ لیکنه کې عبدالرزا ق کانپوري هم د ستاینې کارونه کړي دي. د هغه دوه کتابونه، الابرامکه او نظام الملک توسي د خراسان په یوې اشرافي کورنۍ او یوهٔ سلجوقي وزیر باندې بحث کوي.

په اعظم ګړ کې د مولانا شبلي په لاس جوړې شوې ادارې، دارالمصنفین، د هند او اسلام د تاریخ په موضوع باندې ګڼ کتابونه خپارهٔ کړل. که څه هم د دې انستیتیوت پوهانو عربي او فارسي ژبې ښې زده وې او د اول لاس ګڼې منابع یې لرلې چې استفاده ورنه وکړي خو دوی د تاریخ لیکنې د علم له بنیادي پرمختګونو ناخبره وو. د دوی بل مشکل دا و چې د اسلام د تاریخ په متنازع فیه موضوعاتو یې له دریځ خپلولو ډډه کوله او دا یې بهتره بلله چې د دغسې موضوعاتو له شننې تېر شي ، په مازې روایت او یادونه یې اکتفا وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نتيجه کې د دوی ليکنې په زړۀ پورې نۀ دي او لوستونکي يې هغه نتيجه ګيرۍ او کانکلوژنونه نۀ شي منلای چې د دوی د وار مخکي قضاوت پيدا وار دي.

د پان- اسلاميزم په اساس تاريخ ليکنه ځکه دود شوه چې د هند مسلمان شخصيتونه د اسلام د شانداره ماضي د روښانولو شوقيان وو. دوی د هند په تېر تاريخ کې د سلطنت او مغولو د دوران حکومتونو ته پام نه کاوۀ خو د ډيلي، اګرې او فتح پور سکري په ځای يې په پوره شوق او جذبه د بغداد ، قاهرې او قرطبې د شان و شوکت يادونې کولې. دوی مبهمې او ناڅرګندې ماضي ته مهاجرت تر دې غوره بالۀ چې د خپل عصر شډ لو او معمولي واقعيتونو ته وګوري.

د دغه وخت اردو شاعرانو ، اردو ناول ليکونکو او مورخانو د هند د مسلمانې ټولنې لپاره د منلو وړ چوکاټونو په منځ کې د خيالي ماضي د جوړولو په کار کې له يو بل سره سيالي کوله. عجبه دا ده چې دوی ته په خپل چاپېريال او شاوخوا کې د سلطنت او مغولو د وخت ورانو ويجاړو ودانيو او يادګارونو الهام نه شوای ورکولی.

دوی چې د اروپايانو په مقابل کې ځان وروسته پاتې ليدۀ او د حقارت احساس يې کاوۀ نو له دغه روحي حالت سره د مقابلې لپاره يې خپلو ګومانونو او فرضيو ته پناه يووړه. دوی وويل چې اروپايانو خپل تمدن او پرمختګ له مسلمانانو پور کړی دی او اسپانيا چې مسلمانانو، مسيحيانو او يهودو پکې په سوله کې ژوند کاوۀ د خورا پرمختللي کلچر مرکز و منځی وه چې د پوهې مشالونه يې بل کړل او همدې مشالونو اروپا ته رڼا يي وروسته، اروپا يې د وروسته پاتې

والي له منګولو وژغورله. د دغه ليد طبيعي نتيجه دا وه چې دوی توقع لرله چې اروپايان خپله ګرده ترقي د مسلمانانو له برکته وګڼي.

د نولسمې پېړۍ په وروستيو او د شلمې پېړۍ په ابتدا کې په اردو تاريخ ليکنه کې يو نوی تمايل پيدا شو چې د نړۍ په حالاتو کې د تغييراتو په وجه و. دا هغه وخت دی چې د اروپا استعماري قوتونو يا اسلامي ملکونه نيولي يا يې د نيولو په حال کې وو. له بلې خوا عثماني امپراطوري په چټکۍ سره مخ په زوال روانه وه. په بالکان کې د شوررشونو د ځپلو لپاره د عثماني امپراطورۍ اقداماتو خونړۍ شخړې وزېږولې او دې پېښو هندي مسلمانانو ته انديښنه پيدا کړه چې د اروپايي قدرتونو د شريکو هڅو په نتيجه کې عثماني امپراطوري د ماتېدو په حال کې ده.

ځينو هندي مسلمانانو د بالکان ټکرونو ته د اسلام او عيسويت د ټکر په سترګه وکتل. له بلې خوا په همدې وخت کې ګڼو اروپايي مستشرقانو په اسلام او د اسلام په کلچر او تاريخ باندې حمله وکړه چې د ګڼو مسلمانانو د روحيې د کمزورۍ سبب شوه. دغه شي هم په اردو تاريخ ليکنه باندې اغېز وکړ.

په اردو تاريخ کې يو ځل بيا د هندوستان له تاريخه اسلامي تاريخ ته توجه واوښته. سرسيداحمد خان په خطبات احمديه کې يو شمېر مقالې وليکلې او شبلي خپل پام د مسلمانانو د حکومت د برياوو او د مسلمانانو واکمنو د عملونو د دفاع موضوع ته واړاوۀ.

د شلمې پېړۍ تر شلمو کلونو پورې د هند په تاريخ کې ځينې تغييرات راغلل. د خلافت او نه همکارۍ د نهضت ناکامي کميوناليزم وزېږاوۀ چې په نتيجه کې يې تاريخ هم په يو ډول سره د فرقه واريت (کميوناليزم) ښکار شو. هندو فرقه پرستو مورخانو استدلال وکاوۀ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مسلمانان تېرېګر وو او په هند کې د دوی حکومت د پردو او بلوسګرو حکومت و. دوی هغه کسان وستایل چې له مسلمانو حمله کوونکو سره یې ډغرې وهلې وې. د دوی په نویو اتلانو کې پاراتوي راج، رانا پاراتاب او شیواجي یادولای شو. د هندي فرقه پرستو مورخانو په ځواب کې مسلمانو مورخانو محمد بن قاسم، محمد غوري او محمود غزنوي د خپلو نویو اتلانو او د اسلام د مدافعانو په توګه راوړاندې کړل.

کله چې د اورنګزیب په مذهبي پالیسي باندې نیوکه وشوه نو شبلي د اورنګزیب ناکامه دفاع وکړه. د تاریخ سیاسي کولو او د اجتماعي او مذهبي ډلو د تعصباتو په خم کې د تاریخ رنګولو ، هم د هندوانو او هم د مسلمانو په روحیې باندې خورا ژور اغېز وکړ.

جالبه دا ده چې دغه وخت د هند په مسلمانه ټولنه کې یو سوال راپیدا شو چې د مغولو د حکومت د زوال مسولیت د چا په غاړه دی؟ د اکبر که د اورنګزیب؟ د مسلمانو کمیونالیستو په اند، اکبر د هندي مسلمانانو د زوال ذمه دار دی ځکه دهٔ په خپل حکومت کې ګڼ شمېر هندوان شامل کړل چې دا کار د دهٔ له حکومته د مسلمانانو د څنډې ته کېدو سبب شو. په اردو تاریخ لیکنه کې دغه بحث اوس هم یو له تودو بحثونو څخه دی.

بهکتي غورځنګ

په دیارلسمه او څورلسمه میلادي پېړۍ کې په هندوستان کې ژور سیاسي، اجتماعي، کلتوري او مذهبي تحولات روان وو. د ترکو واک کوچیني حکومتونه ختم کړل او د داسې سلطنت بنیاد یې کېښود چې د هندوستان شمال یې په سیاسي لحاظ متحد کړ. له بلې خوا دیني علماوو، چې د مسلمانې دنیا له بېلو، بېلو برخو راغلي وو، د کافر او مسلمان تر منځ د دیني توپیر د رابرسېره کېدو هڅه کوله او پر حکومت یې فشار اچاوهٔ چې شریعت عملي کړي. دغه راز، په دې زمانه کې د مختلفو سلسلو صوفیانو د مذهب دود شوې بڼه چلینج کړه او د مذهبي زغم تبلیغ یې وکاوه. چې ترک د واک په ګدۍ کېناستل هغه واکمن د واک له ګدۍ پرېوتل چې برهمن یې نازواو پالل. دې پېښې برهمن د ټولنې د سین څنډې ته څپ وهل. چې فارسي د دربار ژبه شوه، د سانسکریت اهمیت ورسره کم شو او دې تحول برهمن نور هم کمزوري کړل.

په دې سربېره هغې تکنالوژي هم د هند ټولنه ډېره بدله کړه چې ترکو له ځان سره راوړه. دې نوې ټکنالوژي زراعتي پیداوار زیات کړل او د نویو کسبونو له رواجېدو سره یې مرسته وکړه چې ورسره د کسبګرو اجتماعي مقام لوړ شو.

د لوړو طبقو دا نه خوښېدل چې ټیټې طبقې دې د لوړو هغو ځای ته د ختلو امکان ومومي. همدا وجه ده چې د سلطنت د زمانې مورخ ضیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

الدین برني ټيټو طبقو ته په خورا سپکه سترګه ګوري او واکمنو ته نصیحت کوي چې دوی ته لويې چوکۍ ورنه کړي.

بهکتي غورځنګ د دیارلسمې او څورلسمې پېړۍ د دغسې اجتماعي ـ کلتوري چاپېريال پیداوار و. ایا دغه نهضت د ټيټو طبقو او بې وسه خلکو اواز و چې هغه دودونه او رواجونه وګواښوي چې له دوی سره د تعصب او تبعیض سبب کېدل؟ او که يې نور سببونه لرل؟ مورخانو په دې اړه مختلفې خبرې کړې دي. د ځينو په نظر د نهضت مقصد دا و چې اسلام ته د هندوانو د اوښتلو مخه ونیسي او د هندوانو په ټولنه کې چې د اسلام له چلینج سره مخ وه، له لاندې خوا اصلاحات راولي. له بلې خوا ویل شوي دي چې بهکتي نهضت په هندوایزم کې د مسلمانانو د شاملولو هڅه وه. د مشهور مورخ کې اين پينکار په نظر، د مسلمانانو غلبې هند ژوبل کړ او بهکتي نهضت د هند د زخمي بدن لپاره ملهم و. روسي مورخانو دغه نهضت د فيوډالیزم په خلاف د خلکو پاڅون تعبیر کړی دی. د ځينو نورو په اند دغه غورځنګ د هغو باورونو او مناسکو د پرېښودلو له لارې د هندو او مسلمان د وحدت نهضت و، چې د دغو دوو ديني ټولنو تر منځ يې اختلاف پیدا کاوهٔ.

د بهکتي غورځنګ ټول ملاتړي او شارحان د ټيټو طبقو کسان وو او په دې وياړېدل چې له دغو طبقو سره اړه لري. دغه واقعیت دا راښيي چې په ټولنه کې تحرک پیدا شوی و او د کاست فولادي نظام د ماتېدو په حال کې و. د بهکتي نهضت بله ځانګړنه دا وه چې په مذهبي چارو کې يې د ملا او پنډت واکداري، د مذهب ظاهري او قشري تعبیر او مذهبي شعایر چلینج کړل. دوی له خدای سره په بې واسطې او مستقیم ارتباط ډېر تاکید کاوه. له خدای سره نېغې رابطې

په مذهبي ډله کې غړيتوب ته اړتیا نه لرله. د خدای مینې ټول تعصبات او اختلافونه ختمول او خلک يې طبقې، عقیدې او توکم ته له پامه پرته سره یو ځای کول. د دې نهضت دریمه لویه ځانګړنه دا وه چې مشرانو يې د خلکو د خوځولو او هڅولو لپاره د شعر مختلف ژانرونه وکارول. دا په نالوستې ټولنه کې خورا اغېزمنه او جذابه طريقه وه. دوی به کلي په کلي ګرځېدل او له خدای سره د مینې شعرونه به يې اورول. د دې غورځنګ بل مهم خصوصیت دا و چې لارویانو يې خپل فعالیت په کليو پورې محدود وساتهٔ. د دوی په اند ښارونه د فساد او حرص ځالې وې. نو دوی د کليو عادي خلکو ته مخاطب شول. دوی د عادي خلکو په زړونو کې د ژغورنې د امید زړي وکرل او د بدمرغیو د زغملو روحیه يې ورکړه.

بهکتي نهضت د سګونا او نیرګونا په دوو فکري مکتبونو ووېشل شو.

د سګونا په عقیده د خدايي قدرت د لمانځنې او عبادت لپاره یو شکل او فورم ته اړتیا ده. د دې فرقې پیروانو د بتانو او اصنامو عبادت اختیار کړ. د اصنامو د عبادت لپاره معبدونه پکار شول او په معبد کې د مقدسو کتابونو لوستل او اورول پکار راغلل. د دې مکتب په لويو استادانو او شارحانو کې د سر داس، تولس داس، میرا بهايي، چایتینیا، او ویدیا پي نومونه اخیستلای شو. دغه مکتب د هندوایزم په لوی سين کې حل شو.

په مقابل کې نیرګوما د خدای د عبادت لپاره په هیڅ ډول فورم عقیده نه لرله. دوی د خدای د عبادت لپاره نه کوم معبد ته تلل او نه يې مذهبي مناسک او شعایر تر سره کول. د دوی له عقیدې سره سم خدای له هر چا سره شته نو معبد یا جومات ته اړتیا نشته. کسبګر، کارګران

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وړه کي سوداګر چې د د دې فرقې غړي وو د کتابونو په معرفت پسې به یې ټوکې کولې. کبیرجي، رای داس، اخو، بهګت، چرن داس او دادو دیال د دې مکتب لیډران وو.

بهکتي غورځنګ د هندو او مسلمان روحاني د ریا او تعصب په چلینجولو سره د هندوستان په ټولنه کې زغم زیات کړ او د بېلوبېلو مذهبي ډلو د ټکرونو او تناقضاتو په منځ کې یې هارموني راوسته. که څه هم دې فرقې په مذهب کې واکداري ونه منله خو په خپلو پیروانو یې ټینګار وکړ چې د مرشد او ګورو ومني.

په دې نهضت باندې دا نیوکه کېږي چې د وګړي په ژغورنه یې تاکید وکړ خو د ټولنې د ژغورنې لپاره یې هڅه ونه کړه. بله دا چې د ژغورنې په چاره کې یې ډېر څه خدای ته حواله کړي وو او عقیده دا وه چې خدای به ظالمانو او مظلومانو ته سزا او جزا ورکوي.

خو په مهاراشترا کې، بهکتي نهضت چې رام داس خپور کړی و، مهاراشترا دهرم رامنځ ته کړ. رام داس له مغولو سره په مقابله کې د شیوا جي ملاتړ وکاوۀ او خپله امپراطوري یې جوړه کړه. په پنجاب کې ګورو نانک د نیرګونا مکتب پیروي وکړه خو پیروانو یې ورو ورو دا لاره پرېښوده او سیک ټولنه یې د مغولو پر خلاف پوځي کړه.

که څۀ هم بهکتي نهضت د تاریخ برخه ده، خو سندرې یې تر اوسه پورې خلک په هیجان کې راولي او د ورځني ژوند له هغه خشن او تریخ ماحوله یې چې پکې اوسي راباسي. خلک د سولې، روغې جوړې او هارموني دنیا ته وربولي.

په خوراکي نظام کې تحول

خوړو د ژوند په سټېج کې همېشه مهم رول لوبولی دی. نامتو انټروپولوجیسټ لویي سټراوس د بشر تاریخ د خوراک د طریقو د بدلانۀ په اساس په دریو دورونو وېشي: یو هغه دور و چې بنیادم ناپاخۀ شوي خوارۀ خوړل. بل هغه دور دی چې بشر اور کشف کړی او د غوښو وریتول یې پیل کړي دي. په دریم دور کې بشر اېشېدلي خوارۀ خوري. د ستراوس په نظر دغه هر دور د بشري تمدن د پرمختګ د یو پړاو او د خوړو په عادت کې د تحول څرګندونه کوي. چې د خوړو ذایقې وده کړې ده د بشرپه جسم او ذهن کې هم بهترې راغلې ده.

خوراک له بدن سره خاصه رابطه لري. د همدې رابطې په اساس غوښتنه کېږي چې د بدن د ضرورت تر اندازې زیات خوارۀ باید ونه خوړل شي. کله چې انسان د ښکار له لارې خوارۀ تر لاسه کول نو ډاډه نه و چې په منظم ډول به خوارۀ ومومي. همدا وجه وه چې ډېره ډوډۍ یې خوړه ځکه نه پوهېده چې بل ځل به خوارۀ چېرته او څه وخت په ګوتو ورځي. چې زراعت وده وکړه د خوړو عادتونه نور شول. نور نو ډوډۍ په اسانه موندل کېدله او په ورځ کې د درې ځله خوراک کولو عادت پیدا شو.

کله چې ټولنه په طبقو ووېشل شوه، هغوی چې سخت کارونه کول، چاغ نه شول او ځانونه یې روغ وساتل خو هغوی چې د نورو د زحمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډوډۍ خوړله چاغ او لټ شول. دوی ته چاغښت او کار نه کول د نېکمرغۍ او شتمنۍ نخښې ښکاره شوې. په سند کې د تالپور میرانو چاغوالی د ښکلا سمبول ګڼل کېده.

د تمدن د انکشاف په یوه پړاو کې د بشر مسالو ته پام شول چې د خوړو خوند زیاتوي. اروپايي سوداګر په مسالو پسې اسیا ته راغلل چې استعمار ته یې لار پرانیستله. په دغو مسالو کې مالګه مهمه وه. مالګې نه یوازې ډوډۍ خوندوره کوله بلکې غوښه یې هم له ورستېدو ساتله. همدا د مالګې اهمیت و چې حکومتونو د مالګې تولید انحصار کړی او ټکس یې ورباندې لګولی و. په ځینو هېوادونو کې مالګه د پیسې په توګه استعمالیده او په تنخواه کې ورکول کېده.

خوارۀ په هر کلچر کې مقدس ګڼل کېږي او د ارباب النواعو او الهو د رحمت او حمایت د ترلاسه کولو لپاره هغو ته وړاندې کېږي. دا دود هم و چې خوارۀ د اولیا و الله ګانو او مقدسینو په نوم د خوارانو په منځ کې وویشل شي. عقیده وه چې په زیارتونو کې پخه شوې ډوډۍ خپل چاپېریال مبارکه کړې ده او چې زیارت ته راغلي کسان یې وخوري شفا به ومومي. په مذهبي مراسمو کې د خاصو خوړو د پخولو دود تر ننه پورې پاتې دی. مثلا په محرم کې حلیم (په افغانستان کې بیا شولۀ زرد پخېږي. ژباړن) او یا د برات په شپه حلوا نن هم معمول دي.

په ځینو دینونو کې ځینې خوارۀ منع دي. هغه خوارۀ چې په اسلامي کلچر کې ورباندې بندیز نشته حلال بالۀ شي او د یهودو حلال خوارۀ کوشر بلل کېږي. په هندو ټولنه کې د ډوډۍ د پاکۍ او ناپاکۍ مفهوم ژورې ريښې لري. پخوا د لوړې طبقې هندوانو د لاندې کاست له وګړیو سره ډوډۍ نه خوړه. د لوړې طبقې ځینې کسانو به غوښه بېخي نه خوړه، تر دې حده چې پیاز او اوږه یې هم چې د غوښې په پخولو کې

پکارېدل، نه خوړل. د دوی په اند ، اشپزخانه مقدسه ساحه وه چې بل هیچا د ورتلو اجازه نه لرله. البته ، په اوسنۍ هندو ټولنې کې د دغو خبرو اهمیت کم شوی دی.

د اشرافو لپاره پخلنځی د حیثیت یوه ذریعه هم وه. د اشرافي د کور اشپز د ډېر اهمیت ښتن و ځکه دۀ داسې ډول ډول خوارۀ برابرولای شوی چې د بل چا د وس خبره نه وه. اشرافي به د خپل ثروت او مېلمنه پالنې د ښودلو لپاره خپل دوستان او خپلوان دعوتول او نوي نوي خوارۀ به یې ورته پخول چې مېلمانۀ تر تاثیر لاندې راشي. په یوۀ دسترخوان باندې کېناستلو وګړي سره نژدې کول. د ډوډۍ د بلنې نه منل د کوربه د سپکاوي معنا لرله.

له بلې خوا ، وږی کس ټولنې ته خطر ګڼل کېدۀ. هغه د خپلې ګېډې د اور د وژلو لپاره هر جنایت ته تیار و. تاریخ دا هم راته وایي چې د کاختۍ په وختونو کې خلکو د خوړو په منځ کې د حلال او حرم فرق نه دی کړی. لوږې او کاختۍ اخلاقي اقدار هم له پښنو غورځولي دي. په داسې حالاتو کې میندو او پلرونو د یوې ګولې ډوډۍ لپاره ماشومان پلورلي دي. لوږې او کاختۍ ښځې تر نارینه وو زیاتې ځورولې او فحشا او بې عزتۍ ته یې اړ ایستلې دي.

د جګړې، وچکالۍ یا کاختۍ په وختونو کې به خوارۀ په جیره ورکول کېدل. په دغسې حالاتو کې به د سوداګرو غوا لګنه شوه، ښې ګټې به یې وکړې.

په ځینو دیني عقیدو کې د معنوي پیاوړتیا لپاره د لوږې ګالل هڅول شوي دي. ویل شوي دي چې بودا ځکه د معنویت لوړو مدارجو ته ورسېد چې لوږې یې وګاللې. موږ د صوفیانو په سلوک کې هم د بېوزلۍ ستاینه وینو ځکه عقیده ده چې یوازې وږی بنیادم ډېر ژور او

(c) ketabton.com: The Digital Library

متمرکز فکر کولای شي. د صوفیانو په اند، خواړۀ د جسم لپاره خو لوږه د روح لپاره اړین دي. همدا وجه چې صوفي بزرګانو بېوزلي ستایلې او شتمني غندلې ده.
د حیرانتیا خبره دا ده چې د هغو طبقو خلکو چې د تاریخ جوړوونکې یې ګڼو، خپلې ګېډې د بزګرو په اضافي تولیداتو مړې کړې دي. د ښار د اوسېدونکو ډوډۍ د استثمار شویو کلیوالو په لاسونو برابرېږي. دا هم د تاریخ یو حقیقت دی چې که ښارونو ته غلې دانې او نور خواړۀ ورنه شي، له وګړیو تشېږي، په ډاګونو بدلېږي.

د محصلانو غورځنګونه

نن سبا په ګرده نړۍ کې محصلان په سیاسي، کلتوري او اجتماعي فعالیتونو کې فعاله برخه اخلي او د ځپونکي دودیز سیستم په خلاف اواز اوچتوي.
دا د دیموکراسي او د هغې د موسسو نتیجه ده چې محصلان او زده کوونکي د یوۀ فعال قشر په څېر را څرګند شول. تر دیموکراسي دمخه په منځنیو پېړیو کې محصلان له هر ډول سیاسي او اجتماعي ارتباطاتو جدا په خپلو تعلیمي ادارو کې ایسار وو.
د محصلانو په سیاسي فعالیتونو کې درې عاملونو لوی لاس لرلی دی. اول باید صنعتي انقلاب یاد کړو چې په انګلستان کې پیل او په نوره اروپا کې خپور شو او د فیوډالیزم کلچر یې ختم کړ. د دې کلچر د ختمېدو په نتیجه کې د فرد حیثیت د هغۀ په لیاقت او تخصص پورې اړه پیدا کړه او دغه شي د یوې فعالې کارګرې طبقې له پیدا کېدو سره مرسته وکړه چې د ټولنې د جوړښت د بدلېدو سبب شوه.
صنعتي انقلاب په تعلیمي نصاب هم اثر واچاوۀ، ځکه فابریکو ماهرو منیجرانو او ټکنیشنانو ته اړتیا لرله. دې شي منځنیو اقشارو ته یو چانس په ګوتو ورکړ چې خپل اولادونه د مناسبو دندو د تر لاسه کولو لپاره تعلیمي ادارو ته واستوي.
دویم لوی عامل د فرانسې د ۱۷۸۹ کال انقلاب و چې سلطنت او فیوډالیزم یې ختم کړل او د ملي دولت بنیاد یې کېښود. ملي دولت د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعلیم کار د کلیسا له ګوتو وایست، ملي یې کړ. دې پېښې د منځنۍ طبقې ډېرو ماشومانو ته ګټه ورسوله.

د محصلانو په سیاسي کولو کې دریم لوی عامل د فیلسوفانو، مفکرانو، ناول لیکونکو، هنرمندانو، او شاعرانو وو چې ټولنې ته یې سیاسي او اجتماعي شعور ورکړ. ښوونکو او استادانو شاګردان وهڅول چې په عملي ژوند کې برخه واخلي او د سیاسي او اجتماعي بدلون لپاره مبارزه او مجاهده وکړي.

دغو پېښو په شریکه په اروپا کې د محصلانو د غورځنګونو پیلېدو ته لاره اواره کړه. کله چې ناپلیون جرمني، روسیې، ایټالیې او استریا ته ماته ورکړه او په نتیجه کې یې په مغلوبو ولسونو کې د خپلو ملکونو د ازادۍ لپاره نشنلزم غزونې وکړې نو د محصلانو په غورځنګونو کې لا ډېر قوت پیدا شو.

په ۱۸۱۵ میلادي کال کې د ناپلیون له ماتې وروسته، د استریا صدراعظم میترنیخ اروپا ته زوړ نظم (د اولډ ارډر) ستون کړ چې محصلانو ونۀ مانه. د میترنیخ له اقدام سره د مقابلې لپاره د جینا پوهنتون محصلانو یوه اتحادیه جوړه کړه چې د بورشن شافتن په نوم یادېږي. د دې اتحادیې څانګې د جرمني په کابو ټولو پوهنتونونو کې په لنډ وخت کې جوړې شوې. پخوا به محصلانو نشې کولې، بلواوې به یې جوړولې یا به یې د غیرت په نوم له یو بل سره ډغرې وهلې خو دلته د محصلانو بل ډول مبارزې پیل شوې. دا سیاسي مبارزې وې.

د اتحادیې غړیو د وطنپالنې جذبه لرله او شعار یې شرف، ازادي او وطن و. اتحادیې په ۱۸۱۷ کې په وارت بورګ کې د محصلانو عمومي غونډه راوبلله. راغونډېیو شویو محصلانو په خپلو کې ملګرتوب احساس کړ او د بورشن شافتن د شعار ملاتړ یې وکاوۀ.

دوی په ۱۸۱۹کې یو ځل بیا په جینا کې سره راغونډ شول او اتحادیې ته یې وفاداري څرګنده کړه. بالاخره د جرمن محصلانو لومړۍ اتحادیه جوړه شوه. دوی تور، سور او طلایي د جرمني ملي رنګونه وبلل. اتحادیې د محصلانو د ژوند په طرز کې تغییرات راوستل. دوی اوږدې څڼې او اوږدې ږیرې پرېښودې، د جرمني د منځنیو پېړیو زمانه یې ایدیاله وبلله او هوډ یې وکاوۀ چې یوه کلمه فرانسوي به هم نه وایي.

د محصلانو د اتحادیې محبوبیت جرمني دولتونه ووېرول او په ۱۸۱۹کې یې د پورشن شافتن د بندولو حکم وکاوۀ. د محصلانو د توندو حرکتونو د درولو لپاره ځینې قوانین نافذ شول. تعلیمي ادارو ته پټ جاسوسان واستول شول چې د محصلانو فعالیتونه وڅاري. د پروفیسرانو لکچرونو ته به جاسوسان ورتلل چې وګوري دوی څه وایي. ښارګرو به د هغو کتابونو لیستونه کتل چې محصلانو لوستل. دغو محدودیتونو محصلان پټو فعالیتونو ته اړایستل چې د ښار له ادارو خوندي وي.

د ۱۸۳۰ کال د انقلاب په درشل کې چې قانوني نظام غوښتنه کېدله، بورشن شافتن بیا فعالیت پیل کړ. که څه هم دغه انقلاب کامیاب نه شو خو محصلانو د انقلابونو نوې تجربه وکړه. محصلان څو کاله وروسته په ۱۸۴۸ کې په پاریس، ویانا او برلین کې د نورو انقلابي ګروپونو د تکړه شریکانو په توګه راڅرګند شول. د ۱۸۴۸ کال د انقلابونو اجندا دا وه چې په اروپا کې سلطنتي نظام ختم کړي او په ځای یې د اساسي قانون حاکمیت او دیموکراتیکې ادارې راولي. دوی له حکومتي قواوو سره چې پوره مسلح وې، مقابلې وکړې او په لارو کوڅو کې یې مورچې جوړې کړې چې د دغو قواوو د حرکت مخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونیسي. محصلان د لارو کوڅو په نښتو کې ډېر تکړه وو، تر اخره په میدان کې ودرېدل.

دلته مهم ټکی دا و چې محصلانو د دیموکراتیک مقصد لپاره د عادي خلکو په خوا کې مبارزه کوله. که څه هم انقلاب ناکام او په درې واړو ښارونو کې وځپل شو خو محصلانو له خپلو تجربو عملي سبقونه زده کړل چې په راتلونکو غورځنګونو کې یې ورنه استفاده وکړه.

په ایټالیا کې محصلان په یوه ګروپ کې چې د کاربوناري (د سکرو لمبه) په نوم ټوله یې جوړه وه، شامل وو. دوی واحده ایټالیا غوښته او په دې لړ کې یې د مازیني د هڅو چې د پردو له منګلو یې د ایټالیا د را ایستلو لپاره مبارزه کوله، ملاتړ کاوه.

وروسته بیا په روسیه کې هم د محصلانو اتحادیه جوړه شوه چې د زار له استبداد سره مقابله وکړي. دوی په روسیه کې ترور او تشدد ته مخه کړه چې واکمنه طبقه ووېروي او دا ورته ووایي چې د خلکو د منافعو په خلاف ګام مه اخلئ.

د دغو غورځنګونو تخم په اسیا، افریقا او لاتیني امریکا کې هم وکرل شو او هلته محصلانو د ازادۍ په مبارزو کې د مخکښو رول ولوباوه.

تاریخ او افسانه

کلاسیک مورخان خپله ټوله انرژي د جګړې او د هغې له پیله تر پایه پېښو په تفصیلي بیان لګوي. خو د جګړو حالات ممکن له بېلو بېلو زاویو وڅېړل شي. نظامي ماهران او جنرالان بې له دې چې د جګړې تباهیو ته اهمیت ورکړي، ډېر پام د جګړې د تاکتیکونو او ستراتیژي څېړلو ته کوي خو د تاریخ خپل ماهران د جګړې په علتونو او نتایجو ډېر غږیږي.

معمولاً د فاتحانو د کړو وړو په وړاندې کولو کې مبالغه کېږي او د اتلانو په څېر انځورېږي. د جګړې په ذکر کې برې ملي احساسات پاروي. دغه برې په شور وشوق و ولوله لمانځل کېږي او کله نا کله خو د برې نېټې ان ملي ورځې شي او جشن یې جوړېږي.

تاریخ چې د غالبانو له لیده ولیکل شي د مغلوبانو لید ورکې له پامه وغورځي. په دغسې لیکنو کې د تېري او مداخلې د عادلانه ښودلو هڅه روانه وي او افتخار ورباندې کېږي. هر وخت چې په یوه ملک تېری شوی دی، د تېري لپاره اخلاقي توجیهات تراشل شوي دي. معمولاً ویل شوي دي چې د مداخلې په برکت ولسونه د پرځېدلیو واکمنو له ظلمه ژغورل شوي او له انارکي او ګډوډۍ راوتلي دي.

د بابر د یرغل د عادلانه ښودلو لپاره، مغولو مورخانو لیکلي دي چې هغه وخت په هندوستان کې ګډوډي وه، ورې، ورې باچهۍ وې چې په خپلو کې سره جنګېدلې او هېواد په اجتماعي او اقتصادي بحران کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاهو و. مغولو په هند کې انارکي ختمه کړه او سیاسي ټيکاو يې راوست.

کله چې انګرېزانو د ایسټ انډیا کمپنۍ په ذریعه په هند کې سیاسي واک تر لاسه کړ نو ادعا يې کوله چې د مغولو د امپراطورۍ د زوال په نتیجه کې اداره فاسده شوه، په ملک کې ګډوډي و ناامني راغله، پرنګیانو ناسمه اداره ختمه کړه او (انګرېزي سوله) يې راوسته.

په دغو دواړو مثالونو کې د غالبانو لیدلوری بیان شوی خو د مغلوبانو لیدلوری هېر شوی دی. حقیقت خو دا دی چې هندي ټولنه نه د بابر تر یرغل دمخه او نه د انګرېزانو د مداخلې په درشل کې له بحران سره مخ وه. د مغولو او انګرېزانو د وخت مورخانو ځکه د هند منفي انځور وړاندې کړی دی چې یرغل او غلبې ته پلمې جوړې شي.

د هند د ټولو سیمو او صوبو په نیولو کې د انګرېزانو د مداخلې او غلبې لپاره د توجیه پالیسي دغه یو شان وه. کله چې انګرېزانو په ۱۸۴۳ کې سند ونیو او په ۱۸۴۹ کې يې پنجاب لاندې کړ نو د دغو سیمو د سیاسي بحران او اداري کمزورۍ په اړه يې دومره په قوت خبرې وکړې چې خلکو رشتیا وبللې، د تېریګرو نظر يې ومانهٔ او ان تر ننه پورې په هند باندې د انګرېز حکومت د خدای رحمت ګڼل کېږي.

خو همېشه داسې نه وي چې مغلوبان د غالبانو لیدلوری ومني. داسې هم شوي دي چې مغلوبانو خپله ماته نه ده منلې، هغه يې د دسیسې او خیانت نتیجه بللې او د لاسه وتلي ویاړ د ستنولو لپاره يې مبارزې ته ادامه ورکړې ده.

په دولسمه میلادي پېړۍ کې محمد غوري څو ځله په هند حمله وکړه. د هغه لویه جګړه په ۱۱۹۱ کال کې د تاراین په میدان کې له پریتویراج سره وه چې ماته يې وکړه او د اجل له غشي په تصادف کې بچ شو. له دې

پېښې کال وروسته د تاراین په دویمه جګړه کې محمد غوري خپل بدل واخیست. پریتویراج مات شو او ووژل شو، خو راجپوتو ماته ونه منله.

د پریتویراج راسا په نوم کتاب کې چې د دې جګړې بیان راغلی، تاریخ تحریف شوی دی.

د ځینو مورخانو په قول دا تاریخ هغه وخت و لیکل شو چې پریتویراج ژوندی و خو ځینې نور ادعا کوي چې دغه تاریخ څو سوه کاله وروسته په اوولسمه پېړۍ کې لیکل شوی دی. دغه کتاب د پریتویراج ماته نه مني او بلکې وايي چې راجا له ماتې وروسته محمد غوري ته بندي راوستل شو. د راجا چې سترګې ترل شوې وې، ورنه وغوښتل شول چې یوه نخښنه وولي خو دهٔ محمد غوري وویشت، هغه يې وواژهٔ او بیا يې ځان وواژهٔ. دا کیسه چې له راجا يې اتل جوړ کړی دی او د پریتویراج راسا خورا مهمه برخه ده، په راجپوت قبایلو کې ډېره مشهوره شوه.

د تاراین د میدان ماته په کتاب کې په بري واوښته. دا مثال رابښيي چې کله د تاریخ او افسانې تر منځ ټکر واقع کېږي نو افسانه چې احساساتي روایت کوي، له تاریخه میدان وړي.

په ۱۳۸۱ کې صرب امیر، لالازار ته عثمانیانو ماته ورکړه خو صربانو د یوې جوړې کړې افسانې په ذریعه چې د د وی په ټولنه کې خورا مشهوره شوه، ماته په بري واړوله. افسانه وايي چې د جګړې تر پیلېدو دمخه امیر ته فرشته راغله، پوښتنه يې ورنه وکړه چې ایا دی په جګړه کې بری غواړي چې په فاني دنیا حکومت وکړي او که غواړي چې شهید شي، خپل قام ته جنت وګټي. لالازار د قام د خیر په خاطر شهادت غوره کړ. په دې ډول وینو چې د جګړې په میدان کې ماته د صربو لپاره په معنوي فتحې بدله شوه. لالازار د خپلې قربانۍ له برکته د کلیسا په بزرګانو او مقدسینو کې حساب شو.

نو د تاریخ او افسانې په روایت کې دومره فرق دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مغولو دولت

د اسیایي دولتونو په اړه ویل شوي دي چې استبدادي جوړښت یې درلود او زورورو واکمنو یې خپله اراده د قانون په چوکاټ کې نه ایساروله. خو سلطنتي نظامونه که په اروپا کې وو یا په اسیا کې، یو شان ځانګړنې یې لرلې. دغه نظامونه خورا متمرکز وو. سلاطینو ته چې اصلي قدرت له دوی سره وو، ځانونه د خدای له خوا ټاکل شوي ښکارېدل.

البته، دغو رژیمونو ځینې موسسې لرلې چې د سلاطینو د قدرت کاغذ باد ته یې چېلک وراچاوه. په اروپا کې فیوډالانو وخت په وخت د پاچا واک چلینج کاوه او د اداري په اډانه کې یې خپله برخه غوښته. دغه راز په اسیا کې، جاګیردارانو او دیني عالمانو هڅه کوله چې پاچا د دوی د ګټو او غوښتنو خیال وساتي او په دې برخه کې یې خودسری ته پرې نه ږدي.

په اسلامي ټولنو کې د مراة الامرا په نوم یو ژانر و چې واکمنو ته پکې توصیه کېدله چې په عدل وچلېږي او د رعیت خیال وساتي. د نظام الملک سیاست نامه د دې ژانر یو کتاب دی چې د منځنیو پېړیو د مسلمانو واکمنو او امراوو د خوښې اثر و. په سیاست نامې سربېره د مسلمانو امیرانو د لارښودنې لپاره نور ګڼ کتابونه هم کښل شوي دي.

مورخانو د مغولو د دولت د جوړښت په اړه مختلفې خبرې کړې دي. یوه ډله وایي چې دا یو پیاوړی مرکزي دولت و چې اداره یې د بیروکراسي په لاس کې وه. ځینو مورخانو ورته د (میراثي بیروکراتیک دولت) عبارت کارولی دی. د مورخانو بلې ډلې ویلي دي چې په دغه دولت کې واک دومره متمرکز نه و بلکې په بېلوبېلو اداري واحدونو کې وېشلی و. د دغو اداري واحدونو اداره کوونکو مستقل واک درلود او له ځایي غوښتنو سره سم سیاست یې کاوه. په دې منځ کې امپراطور د مرکز او ولایتونو تر منځ یوازې د ارتباط ذریعه وه.

د مغولو د دوران مورخانو خپل پام دربار او مرکز ته اړولی دی او د هغو په اړه یې رپورټونه ورکړي دي خو اوس د نوموړي دوران د تاریخ په مطالعه کې یو بل تمایل پیدا شوی دی. اوس پوهان غواړي چې د اداري په بدلونونو او د پالیسیو په جوړولو کې د هغه وخت د ولایتونو نقش او اهمیت مطالعه کړي.

فرحت حسن په خپل کتاب کې چې (د مغولو په هند کې دولت او ولایتونه) نومېږي، وایي چې قدرت د دولت د موسسې یو مهم عنصر و. قدرت له یوې خوا، واکمنو او زورورو طبقو د خپلو ګټو د ساتلو لپاره استعمالاوه او له بلې خوا د حکومتي مقاماتو او ځمکه والو له فشار او ظلمه د خلکو د ساتلو لپاره استفاده ورنه کېدله. دی دا هم وایي چې په منځني پېر کې د اشرافیت د وفادارۍ مفکوره نه وه. اشرافو به د خپلو شتو او امتیازونو د ساتلو لپاره د وفادارۍ لوري بدلول رابدلول.

ځینې مغول اشراف د همایون(۱۵۳۰ – ۱۵۵۵) له درباره وتښتېدل، د ګجرات د پاچا بهادرشاه (۱۵۲۷ – ۱۵۳۷) په دربارکې یې پناه

(c) ketabton.com: The Digital Library

واخیسته. کله چې همایون ګجرات ونیو، د بهادر شاه اشراف سمدستي د همایون ملګري شول خو بزګرو او سوداګرو د همایون واک ونه مانۀ او خپل پاچا ته یې د مالیې ورکول جاري وساتل. د دوی دغه چلند همایون په غصه کړ، خپلو عسکرو ته یې د لوټ، تالان او قتل عام امر وکاوۀ. دا پېښه راښیي چې که به واکمن عادل و، عامو خلکو ورسره وفا کوله.

فرحت حسن له محبوب واکمنه د خلکو د ملاتړ یو بل مثال ورکوي. د ګجرات پاچا سلطان محمود دومره کمزوری و چې ان د خپل رعیت دوو اشرافو یې اطاعت نه کاوۀ او همېشه یې ورته د سیسې جوړولې. سلطان یوه ورځ بازار ته ووت او په عوامو یې غږ وکاوۀ چې له دغو دوو یې وژغوري. خلکو چې د سلطان شکایت واورېد، د دواړو کسانو په کورونو ورغلل، کورونه یې وروسځول، شتمني یې ورتالا کړه او مجبور یې کړل چې ښار پرېږدي، وتښتي.

له همایونه وروسته، نورو مغولو واکمنو د هغه له سیاسي تجربو ځینې درسونه زده کړل. فرحت حسن په نیول شویو سیمو کې د مغولو د بري په علتونو غور کړی دی. دی وایي چې د مغولو دولت محلي اشراف، علما او صوفیان په دولتي کارونو کې استخدام کړل او د دوی د وفادارۍ د ترلاسه کولو لپاره یې لقبونه او جاګیرونه ورکړل. له بلې خوا په هغه دوران کې بزګرانو ته هم خاصه توجه کېدله ځکه چې له دوی سره د عوایدو یوه لویه برخه غوټه وه.

حسن د سورت او کامبي مثالونه ورکوي چې مغولو والیانو هلته د ځایي اشرافو او سوداګرو په همکارۍ حکومت کاوۀ. والیانو د مرکزي حکومت نماینده ګي کوله او ځایي اشرافیت ته په اداره کې برخه ورکړه شوې وه. دا ښیي چې د مغولو دولت مطلق العنانه نۀ و

بلکې د ځایي خلکو په مرسته یې حکومت چلاوۀ. د بازار خلکو او سوداګرو به د فاسدو او نالایقو چارواکو په خلاف مظاهرې کولې او د هغو د عملونو په اړه به یې پاچا ته معلومات ورکول. پاچا معمولاً د خلکو غوښتنه منله او نامحبوب افسران یې تبدېلول.

خلکو له چارواکو د شکایت څرګندولو بېلې بېلې طریقې لرلې. یوه طریقه یې دا وه چې په چارواکي پسې به یې سپکې سپورې و ویلې، سپکه به یې ورواړوله او د خندا او د ټوکو به یې کړ.

په ۱۶۸۵ کال کې چې د مارکېټ د چارو مسوول شیخ عبدالوهاب د قیمتونو په کنټرول کې پاتې راغی، نو خلکو یې په ګاډۍ باندې تېرې وورولې او توهین یې کړ. په ۱۷۲۴ کې د کامبي د والي احسان الله په کاروان باندې هم خلکو همدا ټوکه وکړه، د تیږو باران یې ورباندې ووراوۀ. احسان الله د خلکو خورا بد ایسېدۀ.

د مغولو د دوران په هندوستان کې دا هم وینو چې سوداګرو او دوکاندارانو د حکومت د پالیسو خلاف خپل دوکانونه بند کړي او چارواکي یې د خپلو غوښتنو منلو ته اړ ایستلي دي.

تاریخ راته وایي چې عوامو د بې عدالتۍ او فساد پر خلاف همېشه اواز اوچت کړی دی او داسې نه وو چې دوی دې یوازې لاس تر زنه کښیني، د نورو د قدرت د لوبې ننداره دې وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قبرونو ډبرليکونه

د مړي خښول خورا پخوانی دود دی. دا عقيده چې مړي به يوه ورځ راپاڅي او ژوندي به شي، د دې سبب شوې ده چې ټولنه او خپلوان د مړي خپل شيان په قبرکې ورسره خښ کړي چې په بيا ژوندون کې يې پکار راشي. په دغو شيانو کې ختين لوښي، ډوډۍ، وسلې، جواهر او زيورات شامل وو. په قبرونو کې ايښودل شويو شيانو لرغونپوهانو ته د پخوانو ټولنو د کلچر او تاريخ په اړه ډېر څه وروښودل.

کله چې په ګڼو ټولنو کې د شخصي جايداد د لرلو او ميراث مفکوره خپره او د مړي د اولاد او خپلوانو تر منځ د هغهٔ د جايداد د وېشلو چاره عامه شوه، په قبرونو کې د شيانو د ايښودلو رواج له پامه وغورځېد.

د قبر د پاسه ډبرليک ځکه رواج شو چې د قبر خاوند وپېژندل شي. ډبرليکونه مازې نخښې نه وې بلکې د مړي د ژوند په اړه معلومات، د هغهٔ برياوې، وړتياوې، ځانګړنې، او د هغه لپاره دعا چې په بله دنيا کې يې جنت په نصيب شي، دا ټول پکې راتلای شوی. کله نا کله به په ډبرليک باندې د فاني دنيا په اړه او د دنيايي خوندونو په ياد د مشهور شاعر اشعار ثبت شوي وو. په ډبرليکونو به دا يادونه هم راتله چې د ژوند وروستی منزل دغه دی.

مورخانو چې د مختلفو زمانو د قبرونو ډبرليکونه ولوستل، هڅه يې وکړه چې د بېلو بېلو زمانو د کلتوري او اجتماعي اقدارو او رواجونو

د تاريخ په تدوين کې ورنه کار واخلي. مثلاً که ټولنې په قيامت عقيده لرلې ده نو د هديرو ډبرليکونو يې په بله دنيا کې د اجر و جزا په اړه د خلکو باورونه را اخيستي دي. که ټولنه ببخې بې دينه وه نو د قبرونو ډبرليکونو يې د خدايانو او د هغوی د غضب او جزا ګانو په اړه خبرې نه دي کړې.

په تاريخي لحاظ د بلې دنيا وېره هالهٔ را پيدا شوه چې لويو دينونو ظهور وکړ او د ښو چارو لپاره په جنت کې د اجر او د بدو چارو لپاره په دوزخ کې د جزا مفکوره وغوړېده. په بې دينو ټولنو کې د مرګ وېره نه وه. مړينه له اند ښنې پرته طبيعي ښکارنده انګېرل کېدله.

د قبرونو د ډبرليکونو په بحث کې د روميانو د قبرونو ليکنې خورا جالبې دي. مورخانو او لرغونپېژندونکو د رومي قبرونو کابو سل زره ډبرليکونه لوستي دي. دغه ليکنې راښيي چې دوی په قيامت باندې چندان عقيده نه لرله او ان د مرګ په وخت يې هم د دې دنيا له چارو سره دلچسپي وه. دا د روم د اشرافو او شتمنو رواج و چې له ښاره راوتلې لارې په غاړه به يې قبر جوړاوهٔ. په دې کار کې مقصد دا و چې لارويان او مسافر قبرته ودرېږي او ډبرليک ولولي. د ډبرليکونو موضوعات د مړيو له شخصي مسايلو سره اړه لري. په ګڼو ډبرليکونو باندې دوستانو او خپلوانو ته د قبر د څښتن ورمونه او لارښوونې او غليمانو ته يې کنځلې او غندنې لولو. لارويانو ته د ښه سفر هيله يوه بله هغه خبره ده چې په رومي ډبرليکونو کې يې ډېره وينو.

د يوهٔ رومي قبر په ډبرليک باندې لاروي ته ويل شوي دي چې: لارويه، ولوله هغه څه چې ما په دې دنيا کې کړي دي. او اوس چې تا ډبرليک ولوست نو ښه سفر درته غواړم.) په څواب کې يوهٔ لاروي په دغه قبر باندې کښلي دي چې: ځان ته يې هم وغواړه.)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينو کسانو د خپلو قبرونو په ډبرو خلکو ته خپل پيغامونه پرې ايښي او ورته ويلي يې دي چې د دوی د ژوند له تجربو سبق واخلي. د يوۀ رومي قبر په ډبره کښل شوي دي: زما چې څومره ژوند و ټول مې په ذلت او کنجوسۍ کې تېر کړ. زه درته نصيحت کوم چې تر ما له ژونده ډېر خوند واخله. دا ژوند دی: تر دې ځايه راورسېدې او نور به يې وغځوې. ما د خپل استاد نصيحت ته هيڅوخت اعتنا ونه کړه. له ډاکترانو سره پام کوه. دوی زما په قاتلانو کې شامل دي.)

ځينو کسانو ان د قبر له منځه هم خپل غليمان او مخالفان نه دي هېر کړي او سپکې سپورې يې ورته ويلي دي. يوۀ اشرافي هغه څوک چې دۀ ازاد کړی او هغه ورسره خيانت کړی و، د خپل قبر په ډبرليک باندې قطاع الطريق او لاره وهونکی بللی دی. يوۀ پلار ويلي دي چې نۀ منونکې لور ته ميراث نه ورکوي. يوې مور په بلې ښځې تور لګولی چې د دې زوی ته يې زهر ورکړي دي. د يوۀ قبر په ډبرليک باندې د مړي دا ارزو کښل شوې ده چې د دۀ ګناهکار او شرير ملګری دې د اسمانونو د خدايانو په غضب ګرفتاره شي.

د ماشوم يا ځوان په مړينه د وير او خپګان خبرې هم د قبرونو په ډبرليکونو لوستلای شو. يو ځای لولو: باکس (په روم کې د شرابو خدای) دی وتښتاوۀ چې د ځان دوست او ملګری يې کړي.

د شخصي ژوند تاريخ په نوم کتاب مولف پاول وېن ليکي چې: موږ په دې باندې د يوۀ حقيقت په توګه پوهېدلي يو چې کله به يو رومي د يو څه مطالعې شوق وکړ نو له ښاره به ووت. د قبرونو د ډبرليکونو لوستل د بدخطو کتابونو تر لوستلو اسانه وو. هلته به هيڅا د ويرجنو د وير خبره نه کوله، ټولو د مړي د اجتماعي رول او د کورنۍ او ملګرو په مقابل کې د هغه د وفا او تر سره کړيو کارونو ذکر کاوۀ. دا يو

اجتماعي عيب نه و چې د چا په مېلمستيا کې دې د هغۀ د قبر د ډبرليک په اړه خبرې وشي. د کوربه په ذهن کې به شايد غمجن فکرونه ورتېر شوي وای خو هغه به دا ډاډ تر لاسه کړی و چې له مرګه وروسته به يې هم د خلکو په خاطرو کې درناوی کېږي.)

د تېرو وختونو د ډبرليکونو مطالعه راښيي چې څنګه د مرګ مفکوره وخت په وخت بدله شوې ده. خو يو شی يقيني دی او هغه د انسان دا ژوره ارزو ده چې له مرګه وروسته هم هېر نه شي. ځينې کسان د لنډ وخت لپاره په حافظو کې پاتېږي، ځينې نور چې نېکمرغه دي، د ژغورونکو او اتلانو په حيث د ډېر وخت لپاره په يادونو کې پاتېږي. موږ د مړۀ بنيادم د ياد په ژوندي ساتلو کې د قبرونو د ډبرليکونو له روله انکار نه شو کولای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تنباکو

په طبي لحاظ خو اوس دا معلومه ده چې سگرټ څکول د روغتیا لپاره د زهرو حیثیت لري او له همدې کبله د دې عادت د پرېښودلو او کمولو په مقصد قوانین تصویب شوي او اجتماعي بندیزونه لگېدلي دي چې عمومي ځایونه د تنباکو له لوگیو پاک وساتل شي.

خو داسې زمانه هم وه چې اروپایان د تنباکو په لیدو گښې نیول او د زړه له تله یې غوښتل چې له امریکا څخه په دې نوي راوړل شوي بوټي عادت شي. تمباکو په لومړي ځل له امریکا څخه اروپا ته اسپانویانو راوړل.

په کیوبا کې د کولمبس ملگرو د ځایي خلکو تنباکو څکول لیدلي وو. دغه مشاهده په اسنادو کې دا رنگه ثبت شوې ده: دوی دا یو سر بلوي او دا بل سر زبېښي، ژدویي یې او هغه لوگی کشوي ټټر ته یې ننباسي، چې ورسره یې بدن کرخت کېږي، گواکې نشه کېږي، دوی وایي چې دا چم وکړي بیا نو ستړیا نه پېژني.)

تمباکو په اروپا کې ژر عام شول. پرتگالیانو تمباکو جنوبي هند ته راوړل او له همدې ځایه د اسد بېگ په نوم یوه اشرافي په لاس په (۱۶۰۴ – ۱۶۰۵) کې د اکبر دربار ته راوړل شول.

اکبر پاچا، اسد بېگ بېجاپور ته د خپل استازي په حیث استولی و. دلته دهٔ تنباکو ولیدل او څرنگه چې پوهېدهٔ چې اکبر د نویو او نادرو شیانو شوقي دی نو فیصله یې وکړه چې تنباکو د سوغات په توگه

اکبر ته یوسي. د اسد بېگ په قول اکبر یې په لیدو تعجب څرگند کړ، د تمباکو په باره کې یې چې په پایپ کې و، پوښتنې وکړې، ویې ویل، دا څه دي، له کوم ځایه دې راوړي دي. نواب خان اعظم ورته وویل چې: دا تنباکو دي، په مکه او مدینه کې ورسره خلک ښه بلد دي. دغه طبیب تاسې معظم ته د دوا په توگه راوړي دي.)

اکبر کنجکاو شو او ویې غوښتل چې ویې څکوي. اسد بېگ ورته یو ښکلی چیلم راوړ. دا چیلم چې درې زرعې (د لاس د منځوی گوتې له سره د څنگلۍ تر سره پورې فاصله چې په متوسط ډول نیم گز کېږي. ژباړن) اوږد و، په ښه طریقه وچ شوی او رنگ شوی و. دواړه سرونه یې جواهر نشانه او مینایي شوي وو. د دربار طبیب هڅه وکړه چې پاچا د یوې نا اشنا دوا له څکولو راوگرځوي، ځکه شاید صحت ته خطر پېښ کړي خو اکبر ونه منله او د اسد بېگ د خوشحالولو لپاره یې لږ تمباکو وڅکول. وروسته بیا اکبر له دوا پېژندونکي څخه چې د تنباکو او د هغه د خواصو په اړه د معلومات ورکولو لپاره دربار ته رابلل شوی و، پوښتنې وکړې. دوا پېژندونکي وویل چې د دهٔ په کتابونو کې د تنباکو په باره کې هیڅ نه دي راغلي. وروسته بیا د تمباکو په اړه یو جالب بحث وشو چې د اکبر په دربار کې د روشنفکرۍ د چاپېریال ښودنه کوي. یوهٔ طبیب وویل: دا یوه ناتجربه شوې دوا ده چې طبیبانو یې په باره کې هیڅ نه دي لیکلي. نو موږ تاسې معظم ته د داسې ناپېژندل شویو شیانو خواص څنگه بیا ن کړو؟ دا به ښه نه وي چې تاسې معظم یې امتحان کړئ.)

اسد بېگ طبیب ته ځواب ورکړ: اروپایان احمق نه دي چې تنباکو به نه پېژني خو څکوي به یې. په دوی کې عاقل کسان شته چې په ندرت سره تېروځي او خطا کوي. تاسې څنگه کولای شئ چې د یو شي تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجربه کولو او د هغه د خواصو تر معلوموملو دمخه، د هغه په اړه قضاوت وکړئ، د داسې شي په باره کې چې ممکن له طبیبانو، پاچهانو، لویو کسانو، او اشرافو سره تعلق ولري؟ په شیانو باید د هغو د ښو یا بدو خصوصیاتو په اساس قضاوت وشي او فیصله باید د موضوع د حقایقو مطابق وي.

طبیب ځواب ورکړ: موږ د داسې عادت په منلو کې چې زموږ عاقلانو تجربه کړی او منلی نه وي، د اروپایانو پیروي نه کوو.

اسد بېګ ورته وویل: دا نو عجبه خبره ده. له ادمه تر دې دمه هر دود یو وخت نه یو وخت نوی و. عادتونه او دودونه ورو ورو پیدا شوي دي. کله چې په یوه ټولنه کې یو نوی شی پیدا کېږي او د دنیا خلک ورسره ښه بلد ېږي نو هر څوک یې مني. د یوهٔ شي د ښه والي یا بد والي په اړه باید طبیبان او هوښیاران فیصله وکړي. د یوهٔ شي ښهٔ خصوصیات ممکن وار له واره معلوم را څرګند نه شي.)

اکبر له دې مباحثې خوند واخیست او تبصره یې وکړه چې: واقعا موږ باید یو شی چې د نورو ملتونو هوښیارانو منلی دی، یوازې په دې دلیل چې دا خو زموږ په کتابونو کې نشته، رد نه کړو. کنه نو څنګه به پرمختګ کوو؟

اسد بېګ ډېر تمباکو او یو شمېر چلمونه راوړل چې خپلو ملګرو او اشرافو ته یې سوغات ورکړي. اکبر بل ځل تمباکو ونه څکول. د مآثر رحیمي لیکوال هم دغه تنباکو چې په اول ځل د اکبر په زمانه کې راوړل شول او د مغولو اشرافو په ټولنه کې په لنډ وخت کې رواج شول، وڅکول. البته، داسې ښکاري چې د تنباکو له څکولو سره کلک مخالفت هم شوی دی. جهانګیر پاچا په ۱۶۱۷ کې په خپل توزک کې یادونه کوي چې: څرنګه چې د تنباکو څکول د ګڼو خلکو په ذهن او

صحت بد اثر کړی و نو ما امر وکړ چې هیڅوک دې یې نه څکوي. زما ورور، شاه عباس، هم د تنباکو له ناوړه اغېزو خبر دی او د هغو استعمال یې منع کړی دی.)

داسې ښکاري چې په اوولسمه پېړۍ کې د تنباکو له څکولو سره پراخ مخالفت وشو. په هغه وخت کې د انګلستان پاچا لومړي جیمز هم د تنباکو استعمال منع کړ. عثماني امپراطور سلطان مراد (۱۶۲۳ – ۱۶۴۰) هم په تنباکو بندیز ولګاوه. له بندیزه د غاړه غړوونکي جزا اعدام وه.

انګرېز سفیر توماس رو ته چې د شپاړلس سوه پنځلس او شپاړلس سوه اتلس کلونو تر منځ موده کې د مغولو دربار ته تللی و، په هندوستان کې د تنباکو موندل مشکل شول، ځکه بندیز ورباندې لګېدلی و. دهٔ په انګلستان کې خپل یار، پاپ ول ته ولیکل چې د هغه د خپل مصرف لپاره څلور، پنځه پونډه تنباکو ورواستوي. کله چې جرمن سیاح ماندېسلو د شاه جهان په زمانه کې هند ته لاړ، هلته یې ولیدل چې د تنباکو استعمال هم په اشرافي ټولنه کې او هم په عادي خلکو کې عام دی.

تاریخي اسناد راښیي چې وروستنو مغولو واکمنو د بانډار خانې په نوم د تنباکو د څکولو لپاره بېله شعبه لرله. شاهانو، نوابانو او اشرافو به د چلیم د څکولو لپاره خاص ترتیبات نیول. کله چې انګرېزان هندوستان ته راغلل، دوی هم په اوله کې همداسې وکړل. چې یو څه وخت تېر شو، عوامو هم د چیلم د څکلولو لپاره پېچلي رواجونه په شوق سره ومنل. چیلم د خلکو او ولس د وروړګلوۍ یو سمبول شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غزنوي محمود

د شلمې پېړۍ په شلمو کلونو کې چې د هند سیاست د فرقه پرستۍ (کمیونالیزم) ښکار شو ، د هند په تاریخ باندې هم دغه ټوکه وشوه. د دواړو غاړو مورخانو خپل اتلان وغټول او د نورو په اتلانو پسې یې بد و رد وویل. هندو کمیونالستو غزنوي محمود (۹۶۸ – ۱۰۳۰) وحشي او ډبرزړی بنیادم وبالۀ چې هند ته یې تباهي راوسته، په شاهي خزانو او معبدونو کې راټوله شوې شتمني یې ولوټله او هند یې په سیاسي انارکي او اقتصادي بحران دوڅاره کړ. د محمود له خوا د معبدونو ورانېدا او د بوتانو بې احترامي د هندوستان د خلکو مذهبي ژوند پرېشان کړ. د دغو کمیونالستو په نظر، محمود یوه وژونکې بلا وه چې هند ته یې نه جبران کېدونکي تاوانونه واړول.

له بلې خوا مسلمانو کمیونالستو مورخانو د محمود فتحې په ډېر شد و مد وستایلې او د بت شکن په لقب یې ولمانځۀ. ایم. ناظم په خپل کتاب (د غزنوي محمود ژوند او زمانه) کې هغه یو داسې لوی جنرال یاد کړی دی چې هیڅ وخت یې ماته ونه کړه، ټول خنډونه یې له مخې لرې کړل او په خپلو ګردو پلانونو کې بریالی شو .

محمود شیراني په خپلو څو مقالو کې د دې تور د ردولو هڅه کړې ده چې غزنوي محمود له لوی شاعر فردوسي سره په خپله ژمنه ونه درېد او هغومره پیسې یې ورنه کړې چې ورته ویلي یې وو. شیرواني وایي چې محمود سخي سړی و ،د علم او ادب د خاوندانو حامي و. د دۀ په قول، دا تورونه غلط دي چې محمود حریص او کنجوس و.

محمد حبیب په خپل کتاب (غزنوي محمود) کې د محمود نقش له سکیولر او غیر مذهبي لیدلوري شنلی دی. د حبیب په نظر محمود د فتحه شویو سیمو د نیواک او له ځان سره ساتلو شوقي نه و. د دۀ دلچسپي دا وه چې له هنده ثروت یوسي او په مرکزي اسیا کې یې د خپلې امپراطورۍ په جوړولو ولګوي. دۀ له ځان سره له هنده د کسب او کمال خاوندان بوتلل چې خپل پایتخت، غزني وربانديې ښکلی ودان کړي. غزني د محمود په زمانه کې په لنډ وخت کې د علمي او ادبي فعالیتونو زړۀ او مرکز شو. محمود د مذهب په چارو کې متعصب نه و. د زغم څښتن و او په خپل پوځ کې یې هندیان هم شامل کړل. دۀ پنجاب له خپل قلمرو سره یو ځای کړ او لاهور یې ورته پایتخت وټاکۀ. لاهور په لنډ وخت کې په یو ۀ اسلامي ښار بدل شو. دې ښار ته له ګردې اسلامي نړۍ پوهان، دیني علما، صوفیان او شاعران راغلل.

د محمود پراخې او مظبوطې امپراطورۍ د بغداد د خلیفه سیاسي قدرت ته خطره پېښوله. په نتیجه کې د غزني د سلطنت او په بغداد کې د عباسي خلافت تر منځ اختلافونه پیدا شول. چې څومره محمود سلطنت پیاوړی کاوۀ هغومره په بغداد کې د خلافت قدرت او اقتدار کمېدۀ. دغه حالت په اسلامي دنیا کې یو تغییر راوست او خلکو د خلیفه په ځای له خپل سلطان سره چې د دوی ساتندوی او مدافع و، وفاداري څرګنده کړه. خلیفه د اسلامي نړۍ تش په نوم مشر باندې بدل شو. سلاطین چې پوره مستقل شول نو د خپلو خلکو د هویت ځلولو او د ځایي کلچر غوړولو ته یې متې راونغښتې. د دې کار یوه نتیجه دا راووته چې اسلامي نړۍ ووېشل شوه او محلي واکمنو په خپلو ټولنو کې د خپل قدرت رېښې وځغلولې.

دغه سیاسي تغییر، په غزنوي دربار کې د فارسي ژبې او کلچر د احیا سبب شو. دې کار دعربي ژبې سلطه وګواښله او فارسي یې د علم و ادب په ژبې بدله کړه.

محمود خپل دربار ته د لویو ادبي څېرو او پوهانو په وربللو سره د فارسي ژبې حمایت وکاوۀ. ابن سینا یو هغه څوک و چې د محمود بلنه یې ونه منله. خو نورو د محمود بلنه ومنله، د هغه دربار ته لاړل او له امتیازونو برخور شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستر شاعر فردوسي د شاهنامې په ليکلو سره د ايران لرغونی افسانوي تاريخ تدوين کړ. شاهنامه د ايراني نشنليزم لپاره د مقدس کتاب حيثيت لري. شاهنامه له عربي کلچر سره د مقابلې او د ايراني دودونو او ارزښتونو د ستايلو او غځولو لپاره يوه پياوړې وسله وه چې له عرب امپرياليزم سره په مقابله کې د ايران نشنلستې غورځنګ ته په لاس ورغله. شاهنامې په فارسي ژبې سيمه کې د عربي کلتور وده ورو کړه او ويې دروله. د هند مسلمانې ټولنې هم تر عربي کلچر ايراني کلچر ډېر ورخپل کړ، ځکه اسلام د ايران له لارې هند براعظمګي ته ورسېد. د محمود زمانه د فارسي ژبې د رنسانس زمانه بلل کېږي.

د محمود په لاس د هند فتحې نامتو عالم البيروني ته هم دا چانس ورکړ چې هند ته راشي او هندي کلچر و تمدن له نژدې مطالعه کړي. د دۀ تحقيق (کتاب الهند) د هند د مذهب، فلسفې، دودونو او شعايرو د پېژندلو لپاره تر ګردو ښه او تر ګردو دقيق سند دی. کتاب الهند د مسلمانې دنيا او هندوستان تر منځ د فاصلې په سين باندې د تفاهم او پوهاوي يو پل وتاړۀ.

دلته يو تاريخي درس دی چې زده کړه يې پکار ده: د غزنوي محمود په لاس لويه جوړه شوې امپراطوري د هغه له مړينې وروسته په لنډ وخت کې ونړېده خو په ذهنونو باندې د شاهنامې او کتاب الهند اغېز ان تر ننه پورې پاتې دی.

د انګرېزانو او افغانانو تر منځ د دويمې جګړې په زمانه کې برطانوي پوځ د هندوانو د خوشحالولو او د افغانانو د سپکاوي په خاطر د سومنات دروازې له غزني څخه هندوستان ته يوړې. خو مخکې تر دې چې په معبد کې ودرول شي، معلومه شوه چې دغه دروازې له خورا ورستيو وختونو سره تعلق لري. شايد مقاماتو به شرم او سپکاوی احساس کړی وي چې دروازې يې په اګره کې په يوه زېرخانه کې کېښودلې او د هغو په هکله يې بيا هيڅکله هيڅ ونه ويل. په دې ورستيو کې، روميلا تاپار د سومنات په اړه خورا عالي مقاله ليکلې او هغه ټوله افسانه يې راسپړلې چې په دې اړه موجوده ده.

حقونه او مقاومتونه

ستمګرو واکمنو طبقو د تاريخ په هر پړاو کې ولسونه استثمار کړي دي او چې ولسونو په ټولنه کې د محترم ځای د لرلو، عدالت او مساوات غوښتنې کړې د دوی له غوښتنو سره مخالفت شوی دی.

د استبدادي سلطنتونو په زمانه کې چې ټول واک له ټولواک سره و، له هغه سره مخالفت بغاوت بلل کېدۀ. بغاوت لوی جرم و او باغي ته په بې رحمۍ سره سزا ورکول کېدله. باغيان شکنجه کېدل، د دوی کولمې را ايستل کېدلې او په ښکاره اعدامېدل چې نور خلک سبق واخلي. خو له سختو سزاګانو سره سره، د خلکو چې هر وخت وس رسېدلی د ظالمانو په خلاف يې اواز اوچت کړی دی.

دا به شايد له ازادۍ، برابرۍ او عدالت سره فطري مينه وي چې خلک له رسمي او منل شويو رواجونو سره مقابلې ته وربولي. ډېر ځله وينو چې خلکو له هغې وروسته هم مبارزې ته دوام ورکړی او له سرښندنې يې لاس نه دی اخيستی چې د پوره مسلح دولتي قواوو په وړاندې يې د بري تمه شلېدلې ده. د خواشينۍ ځای دا دی چې مورخانو له خلکو سره خواخوږي نه ده لرلې. مورخانو د خلکو د مبارزو د ثبتولو په ځای پاڅون کوونکي د ټولنې غليمان ياد کړي او د نظام د ثبات د ختمولو عاملان يې بللي دي. د تاريخ ليکونکو د دې سلوک نتيجه دا ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس د اکثرو تېرو مقاومتونو په باره کې معلومات نه لرو او د ماضي په دورو کې رانه پټ و ورک دي.

په معاصره زمانه کې مورخان هڅه کوي چې د تېرو مقاومتونو تاريخ راپيدا کړي. بزګرو د ډېرو ټکسونو او د اضافي حاصلاتو د نه ترلاسه کولو په وجه د ملاکانو په خلاف پاڅونونه کړي دي. غلامان د اجباري کار او ناوړه چلند په خلاف راپاڅېدلي او کسبګر، کارګر او دوکانداران د چارواکو کبر و کلانکاري، چې د دوی وس ته يې نه کتل خو پيسې ورنه غوښتې، پاڅون ته مجبور کړي دي. خلکو په ښارونو کې مظاهرې کړې او د بدې ادارې يا د خوړو د لوړې بيې په مقابل کې يې تحريکونه چلولي دي. دغو تحريکونو د اخوت يو احساس پيدا کړی او دغه احساس خلک د خپلو غليمانو په مقابل کې يو موټی کړي دي.

د مقاومت له دغو تحريکونو سره په ټولنه باندې تلپاته اثرات پرېوتل ځکه د ټولنې حساس او مهم سياسي، کلتوري او مذهبي مسايل رښا ته راوتل او بېداري راتله نو تغيير ته متې رانغښتل کېدې.

البته دغه اغېز د ټولنې په ټوليزه حافظه کې پاتېږي او په راتلونکو نهضتونو باندې ژور اثر غورځوي. مثلا په اوولسمه ميلادي پېړۍ کې په انګلستان کې د ډيګرز او ليولرز په نوم د مقاومت دوه نهضتونه رامنځ ته شول چې راديکالې غوښتنې يې لرلې. دوی غوښتل چې بزګرو ته دې د ناکرل شويو ځمکو د کرلو اجازه ورکړه شي، شخصي ملکيت دې لغوه شي، په اجتماعي او سياسي لحاظ دې له ټولو وګړيو سره برابر چلند وشي، د رايو حق دې لازياتو کسانو ته ورکړ شي، او د لاردانو جرګه دې ختمه شي.

دغه تحريکونه له روحانيونو سره هم وران وو ځکه هغوی د منل شويو رسمي اصولو چې د عوامو له ګټو سره په ټکر کې وو، ملاتړ کاوه.

خو د مقاومت ځينې تحريکونه په دومره بې رحمۍ سره ځپل شوي چې په ټولنه يې هيڅ اثر ونه شينده. په هندوستان کې بزګرو او قبايلو د استعماري حکومت په خلاف بغاوت وکاوه خو د دوی هڅې په کاميابۍ سره وځپل شوې.

سنتالي په ۱۸۵۵-۵۷ کې، د نيلو کرونده ګرو په ۱۸۶۲ کې، په پونه کې مرهټه بزګرو په ۱۸۷۶ کې، او د شرقي بنګال بزګرو په ۱۸۷۲ کې د استعماري دولت خلاف بغاوتونه وکول خو دغه ټول بغاوتونه وځپل شول.

د ۱۸۷۶ او ۱۸۹۶ کلونو په منځ کې د هند د جنوب د موپلا بزګرو د ملاکانو او برطانوي حکومت په خلاف دوه ويشت ځله پاڅون وکاوه.د دوی پاڅون هر ځل وټکول شو او په ۱۹۳۰ کال کې يو ځل بيا چڅنې شو. خو هغه څه چې څرګند دي دا دي چې دغو باغيانو هيڅ وخت ماته ونه منله.

کله چې د مقاومت يو غورځنګ کاميابېږي، نو خلکو ته روحيه ورکوي چې له يوې نوې انرژي سره په ټولنه کې ريفورم راولي. خو که وځپل شي نو خلک تر څه وخته پورې په روحي لحاظ مړاوي وي. دې ته کافي وخت پکار وي چې خلک له کوما ډوله حالته راووځي او په ځان کې يو ځل بيا د مقاومت انرژي احساس کړي.

هغه ليډران چې په ماضي کې له سرونو تېر شوي د اتلانو په څېر راڅرګندېږي. مثلا د روم د امپراطوري په خلاف راپاڅېدلی غلام، سپارتاکوس چې په شپېتمو او اويايمو کلونو کې د راديکالو ګروپونو سمبول شو. نن ورځ زپاتا، چيګوارا، او بګت سينګ چې له ستمګرو رژيمونو سره وجنګېدل، د اتلانو مقام لري. که څه هم دوی په خپل وخت کې ناکام شول خو وروسته بيا د راتلونکو نسلونو لپاره د الهام بخښونکو په توګه وځلېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شمالي هند باندې د ترکو غلبه

په يولسمه او دولسمه ميلادي پېړۍ کې د هندوستان په شمالي سيمو باندې ترکانو حملې وکړې چې په نتيجه کې يې د ډيلي سلطنت تاسيس شو. مورخانو د دغو فتوحاتو د اغېز په اړه بېلې بېلې خبرې کړې دي. د تاريخپوهانو يوې ډلې دا حملې، فتحې او نيونې د هندوستان لپاره مصيبت او افت بللې دي ځکه د هند د تاريخ بهير يې مختل کړی دی او د هندي ټولنې په وده او پرمختګ کې يې ګډوډي پېښه کړې ده.

د دوی په نظر د دغو فتوحاتو په نتيجه کې يو بهرنی عنصر د هند د سياست، ټولنې او اقتصاد په ميدان کې لاسبری شو. دغه عنصر د هندوستان خپل خلک د خپل وطن په چارو کې له فعال رول لوبولو راوګرځول او په دويم درجه کسانو يې بدل کړل. بله دا چې د يرغلګرو او مدافعانو تر منځ جګړې د ګڼو هنديانو د وژلو سبب شوې او د هند خلک يې بې سېکې کړل. دغو حملو هندوستان ته په کلتوري او معنوي لحاظ لوی تاوانونه ورسول.

خو ځينې نور مورخا ن وايي چې د ترکو حملو هنديان له درانه خوبه راپاڅول او دوی يې له نويو چيلنجونو سره مقابلې ته چمتو کړل. دوی چې خطر وليد نو وسله يې راواخيسته او خونړۍ جګړې يې وکړې. د مقاومت روحيې په هندي ټولنه کې نوې سا پوه کړه او د ليد ونظر ساحه يې ورپراخه کړه.

دغه مورخان دا هم وايي چې د ترکو تر فتوحاتو دمخه شمالي هند په ورو، بې اهميته دولتونو وېشلی و چې کمزورو خو مستبدو واکمنو ورباندې حکومت کاوه. دغه واکمن به له خپلو غليمانو سره په جګړو بوخت وو او

خپل قوت او امکانات يې د هيڅ لپاره لګول. د ترکو د استيلا يوه مهمه نتيجه دا وه چې دا وړې واکمنۍ ختمې او په يوه واحد سياسي سيستم کې چې سوله او ثبات يې راوړ، مدغمې شوې.

ترکو له ځان سره يو نوی کلچر راوړ او هندي ټولنه يې په لنډ وخت کې په څو کلچرواله ټولنه بدله کړه. د کلچر تنوع د هندي ټولنې په رګونو کې چې يوازې شوې وه او نويو نظريو ته يې اړتيا وه، تازه وينه جاري کړه. يو مثال به راواخلو: د ترکو تر نيواک دمخه پوځي خدمات يوازې په کشتريا طبقې پورې محدود وو، نورو طبقو د وسلو لرلو اجازه نه لرله. د ترکانو استيلا دغه انحصار ختم کړ او ټولو طبقو ته يې د پوځي خدمت اجازه ورکړه.

څرنګه چې نويو فاتحانو په ښارونو کې واړول او خپل پوځونه يې د ښار په کلاګانو کې دېره کړل نو له دې سره ښاري انقلاب راغی چې د ښار ټول جوړښت يې بدل کړ. نوي ښارونه ودان او پخواني ښارونه پراخ و بهتره شول. د عليګړ د نامتو مورخ، محمد حبيب په نظر، دغه ښاري انقلاب په هندي ټولنه کې عظيم تغييرات راوستل.

نجس او د ټيټو طبقو خلک چې د ښار په چارديوالي کې يې د اوسېدا اجازه نه لرله، د ښار په داخل کې له نورو طبقو سره اوسېدلو ته پرېښودل شول. د محمد حبيب په نظر دې نوې پاليسي ښاري جوړښت مظبوط او د تېرې په مقابل کې د ښارونو د مقاومت قوت زيات کړ. په ښار کې ژوند د دې سبب شو چې کسبګر او صنعتګر خپل مهارتونه لا زياتو خلکو ته وروښيي.

اشرافو او شاهي کورنيو ښې جامې، پسولونه، جواهر، فرنيچر او د اسونو او هاتيانو لپاره وسايل پکار وو. دغه صنعتګر په شاهي کارخانو کې استخدام شول چې د اړتيا وړ شيان جوړ کړي. د صنعتګرو اقتصادي سوکالي په ټولنه کې د دوی قدر زيات کړ. حال دا چې دوی په پېړيو پېړيو په بې قدرۍ کې ژوند کړی و.

کله چې فارسي د دربار ژبه شوه، د سانسکريت ژبې او برهمن طبقې چې د سانسکريټ زده کړه يې په انحصار کې وه، اهميت کم شو. برهمنانو، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور ورته په دربارونو کې ځای و ډوډۍ نه وه، نورو کارونو ته مخه کړه. دوی له سوداګرو سره کاتبان و محاسبان شول او په دې ډول یې په ټولنه کې قدر کم شو. لکه څنګه چې البیروني وايي، ځینې برهمنان د محمود له یرغله وروسته کشمیر ته او د هندوانو نورو واکمنیو ته ولېږدېدل چې په دربارونو کې ډوډۍ پیدا کړي او بې قدره نه شي.

خالق احمد نظامي په خپل کتاب (د دیارلسمې پېړۍ په هند کې د مذهب او سیاست ځینې اړخونه) کې لیکلي چې: له اتمې پېړۍ را په دې خوا هندوستان له بهرنۍ دنیا سره بې ارتباطه پاتې و. په شمالي هندوستان باندې د ترکو د غلبې یوه لویه بریا دا وه چې دغه انزوا یې ختمه کړه او هند د هغې زمانې په پېژندل شوې دنیا کې خپل ځای وموند.

په ستراتېژیکو ځایونو کې د کلاګانو جوړولو تجارتي لارې له غلو وساتلې او د هند مارکیټونه له خارجي مالانو مالامال شول. سوداګري د دې سبب شوه چې یو قانوني سیستم وده وکړي او د تعرفو لپاره مقررات جوړ شي. کله چې ترکو پاچایانو خپلې پیسې را وایستلې، اقتصاد پولي شو او داخلي و خارجي تجارت یې وغوړاوه.

لوی مورخ عرفان حبیب وايي چې د ترکو د غلبې په وجه هند ته نوې تکنالوجي راغله او د صنعتګرو په لاس یې لا ښې وسیلې ورکړې چې د دوی تولیدي وړتیا یې لوړه کړه. د دې شي په نتیجه کې د ټیټو طبقو ټولنیز حیثیت بهتره شو او په ټولنه کې د محترم ځای د لرلو په لټه کې شول.

د دې لټون په وجه پیدا شوی اجتماعي ټکر د هغه وخت په ادبیاتو کې منعکس شوی دی. لوړې طبقې او خواص د ټیټ ذاتو له لاسه، چې په ټولنه کې یې د محترم ځای د لرلو هڅه کوله، شکایت کوي چې کلانکاره شوي دي. دغه ټکر د بلبن په زمانه کې (۱۲۸۷-۱۲۴۶) چې په لوړو دولتي څوکیو کې یې د ټیټ ذاتو مقررول منع کړل، ډېر څرګند دی. خو، کله چې د بدلون بهیر پیل شو، دا مشکله شوه چې مخه یې ونیول شي. نو، کوم بدلون چې په هند کې له ترکو سره راغی په دې ټولنه یې دايمي اثر وکړ.

د استـعـماري دوران له تاريخ سره د چلند ډولونه

د اسیا او افریقا هغه هېوادونه چې د استعمار دوران یې لیدلی دی د استعماري قوتونو په لاس د خپل تاریخ او کلتور د شکل د بدلېدو او مسخه کېدو ترخه تجربه لري. له خپلواکۍ وروسته د دغو هېوادونو یو لومړی کار دا و چې خپل تاریخ له سره ولیکي او هغه ځایونه پکې سم کړي چې استعمار د خپلو سیاسي ګټو په خاطر بدل کړي او یا له قلمه غورځولي وو.

له استعماري ماضي سره چلند د دوی لومړی مشکل و چې ورسره مخ شول. خپلې دې ماضي دوی ته ماته، بې حیثیتي او وروسته پاتې والی وریادول. دغو هېوادونو له خپل ماضي سره دوه ډوله چلند وکړ: یو دا چې د مستعمره کېدلو له بهیره څه زده کړي او د خپلو ټولنو په وروسته پاتې حال ځانونه پوه کړي. دوی وغوښتل چې د هغه شاته پاتې حال چې په نتیجه کې یې د نورو تر لاس لاندې شول، علتونه ومومي او له تاریخه دا درس واخلي چې بیا هغسې حال ورباندې رانه شي.

دویم چلند دا و چې د خپلې ماتې د هېرولو او د استعماري قوتونو په لاس د خپلې غلامۍ د هېرولو لپاره یې په استعماري ماضي ځانونه ناګاره واچول. دغه کار اسپانیاوالو هم کړی و. د اسپانیا مورخانو د خپل ملک د تاریخ د لیکلو په وخت عرب له پامه وغورځول، لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

عرب چې بېخي اسپانیا ته راغلي نه وو. دغه پالیسي د بالکان مسیحي دولتونو هم خپله کړه. دوی د نیواک د دوران د هېرولو لپاره له خپل تاریخه د عثماني دوران خاطرې وایستلې.

د براعظمګي مورخان هم له دې مشکل سره مخ دي چې د بریتانیا د واک دوران څنګه تحلیل کړي او څه معامله ورسره وکړي؟ په دې دوران سترګې پټول ممکن نه دي. دا یو داسې تاریخي حقیقت دی چې مورخ ورنه په اسانه ټوپ نه شي اچولی. پوښتنه دا ده چې: ایا د انګرېز دوران د هند د تاریخ په بهیر کې مداخله وه او که له دخالت او لاس وهلو سره سره یې د داسې دور په توګه تحلیل کړو چې د هند د تاریخ پیوستون او اتصال پکې په خپل حال پاتې شو؟

یوه بله فرضي پوښتنه دا ده چې که په هند کې برطانوي راج نه وای، د براعظمګي بڼه به څنګه وه؟ بې شکه چې د انګلستان راج په هند کې تغییرات راوستل او د نویو اقدارو موسسې یې جوړې کړې چې له پخوا سره یې رابطه وشلوله او د تاریخ تداوم یې ونه ساته. لا مهمه دا چې ټولنه یې په دوو ډلو ووېشله: یوه د غربي شویو ډله وه چې د اروپا په طرز یې د هند عصري کول غوښتل. دویمه ډله په وطني اقدارو پورې ونښته او له هر ډول تغییر سره یې مخالفت وکړ. لومړۍ ډله په خپله ماضي شرمېدله خو دویمه ډله پې ویاړېدله. دا وېش تر اوسه پورې په هند و پاکستان کې وینو.

هغوی چې د پردو د واک پلویان دي، استدلال کوي چې که یو پرمختللی قدرت په یوه وروسته پاتې هېواد واکمني وکړي، نو د عصري کېدو بهیر به یې چټک شي او کنه نو په ترقي به یې ډېر وخت ولګېږي. د دغه استدلال په اساس، بریتانیا پلوي ډلې وایي چې د انګرېزانو د واک په وجه هندیان له نویو فکرونو سره بلد شول او

سیاسي ګوندونه یې جوړ کړل. د مستشرقانو څېړنو د هند د ماضي په اړه پټ او ناڅرګند معلومات رڼا ته راوایستل. د اروپایانو ساینس او فلسفې د هند په تعلیم یافته طبقه کې نوی شعور او معقولیت پیدا کړ. د لویدیځ مادي کلچر اقتصادي سوکالي او اسوده ګي راوړه او وګړیو هڅه وکړه چې له ژونده خوند واخلي او مزې پکې وکړي.

سیاسي او اجتماعي موسسو ټیټو طبقو ته د تعلیم کولو امکان برابر کړ او د عزت څښتنان یې کړل، حال دا چې په پېړیو پېړیو د دوی له محترم ګڼلو انکار شوی و. استعمار نوې کاري څانګې لکه ډاکتري او وکالت وزېږولې چې منځنۍ طبقه یې پراخه او په ټولنه کې یې د هغې رول پیاوړی کړ.

دغه دلایل په دې اساس رد شوي دي چې انګرېزانو دا هر څه د خپلو ګټو لپاره وکړل. البته، تاریخ شاهدي ورکوي چې د انګرېزانو حکومت د ټولنې د بنیادي جوړښت او سټرکچر د بدلولو هڅه نه کوله. انګرېز حکومت لوړو طبقو ته اجازه ورکړه چې له حکومت سره د همکارۍ په بدل کې خپل امتیازات وساتي.

جي، الویسیوس په خپل کتاب (په هند کې بې ملته نشنلیزم) کې لیکي چې د بریتانیا واکمني د هند ټولنه په چټکۍ سره بدله نه کړه. د بریتانیا د راج عصر له ماضي سره د انقلابي پریکون عصر نه بلکې تر ډېره حده د ماضي د ادامې عصر بللای شو. دی دا ادعا هم سمه نه ګڼي چې انګرېزانو هند واحد کړ. دی لیکي چې: د یوالي پروسه نیمګړې وه. د براعظمګي کابو دریمه برخه خاوره د نوابانو تر کنټرول او ادارې لاندې پاتې شوه چې له مرکز سره یې تفاوتونه لرل...

د الویسیوس استدلال دا دی چې په حقیقت کې برتانوي حکومت هندي ټولنه بدله نه کړه او بلکې د سیاسي ثبات په خاطر یې د هغې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زاړۀ اقدار او دودونه په ځای وساتل. مثلا کله چې انګلیسي سرکاري ژبه شوه، د برهمنو په څېر لوړو طبقو زده کړه او خپل پخوانی موقف یې وساته. په تجارت او سوداګرۍ کې مرواریس او بنیاس د شرقي هند کمپنۍ ته د نماینده ګانو په څېر کار کاوۀ او ډېرې ګټې یې وکړې. په کلیوالو سیمو کې فیوډالانو له انګرېزانو سره همکاري لرله او د دوی ملاتړ ورته حاصل و. د دې حالت په نتیجه کې دغه طبقې ونه توانېدې چې د بدلانۀ د نماینده ګانو رول ولوبوي او ټولنه لږ و ډېر په خپل حال پاتې شوه.

د انګرېزانو د دوران په اړه د مطالعې یو بل اړخ وایي چې په دې دوران کې هندي او اروپایي تمدنونه سره غاړه غړې شول او دې شي د هند په بې حرکته کلچر کې نوې سا وغړوله. نویو وسایلو او میتودولوژۍ له هندي منورینو سره مرسته وکړه چې د خپلې ټولنې د زوال علتونه وڅېړي او وپلټي او دغه راز مرسته یې ورسره وکړه چې دا وڅېړي چې نویو چلینجونو ته د ځواب ورکولو لپاره باید څنګه پخپله ټولنه کې ریفورم راولي. د راجا رام موهن رای نهضت او د سرسید ریفورمونه د دې پروسې نتایج دي. د ریفورم دغه حرکتونه د دوګم په ځای تر ډېره حده د عقلانیت په رڼا کې د ارزښتونو او دودونو قضاوت ته لاره پرانیستله.

نو موږ نه دا ویلی شو چې استعماري دوران بې تاثیره و او پخوانۍ ټولنه په خپل حال پاتې شوه او نه دا ویلی شو چې انقلابي بدلونونه یې راوستل او ټولنه یې ګرد سره بدله کړه. البته دا یقیني ده چې د بریتانیا رول په ځینو اړخونو کې بدلونونه راوستل خو په زوړ سټرکچر یې غرض ونه کړ. نو موږ د هند په تاریخ کې د استعمار په نتیجه کې هم اتصال او هم پریکون وینو. دغه شی له موږ څخه د بریتانیا د وخت د هند د تاریخ دقیقه مطالعه غواړي له ټولو پېچلتیاوو او ضمني اړخونو سره.

د مغولو د زوال برطانوي روایت

باور عام دا دی چې بریتانیا ځکه د هند واکمنه شوه چې د مغولو امپراطورۍ د غروب په حال کې وه. دغه وخت هندي ټولنه ټوټې ټوټې شوې وه او د وحدت ځای ورکې تفرقې نیولی و. د هند اقتصاد شړېدلی و، اخلاقي و معنوي ارزښتونه یې بې سبکه شوي او په دودونو او موسسو کې یې اعتبار و اقتدار پاتې نه وو. د دغو کمزوریو په وجه پیدا شوې خلا د شرقي هند کمپنۍ په اسانۍ سره ډکه کړه. کمپنۍ چې قدرت ته ورسېده، په هند کې نوې دوره پیل شوه، کورنۍ جګړې ختمې شوې، قاتلان و داړه مار وځپل شول، سوله او سوکالي بیا راغله او د یوه داسې حکومت تېره یې کېښوده چې سیاسي او اقتصادي ثبات ورسره مل و.

د مغولو د دوران د ختمېدو او د انګرېزانو د دوران د پیلېدو په اړه دغه پاسنی تعبیر ډېره موده منل شوی و او شک پکې نه کېدۀ. خو د دې زمانې ته ژوره کتنه او نوي اسناد د نوموړي تعبیر نیمګړتیا او یو اړخیزوالی راښیي. اوس دا خبره کېږي چې برطانوي مورخانو او سیاستوالو په هند باندې د انګرېزانو د سلطې د توجیه کولو لپاره د مغولو د زوال په باره کې له مبالغې سره اخښلې تیوري جوړه کړې وه.

په دې کې شک نشته چې د مغولو امپراطورۍ د اورنګزیب له مړینې وروسته (۱۷۰۷) مخ په ځوړ وه. په دربار کې توطیو او دسیسو اشرافیت په مخالفو ډلو سره ووېشۀ او دولت یې کمزوری کړ. دا د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت د کمزورۍ نتیجه وه چې نادرشاه افشار او احمد شاه ابدالي په هندوستان حملې وکولې او د مغولو راټوله کړې شتمنې یې خپلو ملکونو ته یووړه. په اخر کې امپراطور ته اهمیت و پرستېژ پاتې نه شو او د مرهټه وو یا د کمپنۍ رحم و کرم ته کېناست. د امپراطور د شان و شوکت په ختمېدو سربېره د شاهي کورنۍ غړي او اشراف مفلس او په مالي تنګسه کې ګرفتار شول. هغوی چې د دربار او اشرافو دغه حال ته د ډیلي له لیدلوري کتل، دې زوال ته یې د ټولنې د زوال په توګه کتل. خو حقیقت بېخي بل شان و. ډیلي چې له خپل تېر برم سره خدای پامانې وکړه نو په ولایتونو کې حکومتونه د خپل رول د لوبولو لپاره له نوي ځواک او انرژۍ سره راڅرګند شول.

لکنهو، بنګال، حیدراباد، بکانر، جیپور او پونه د کلتوري فعالیتونو مرکزونه وو. د پونې دولتي اسناد د پونې د حکومت په قلمرو کې په ښارونو او کلیو کې د ژوند حال په تفصیل سره راکوي. دغه اسناد مو پوهوي چې د هغه وخت په ټولنه کې ګډوډي یا ناخوښي نه وه. جالبه دا ده چې د بریتانیا د حکومت په زمانه کې مورخانو اجازه نه لرله چې دغه اسناد وګوري، ځکه له حکومت سره وېره وه چې د زوال په افسانه باندې به شک وشي. په ۱۹۱۷ کې د بمبۍ ګورنر، سي، اې، کنکاډ ته خوښه ورنه کړه چې په مرهټه وو باندې خپل لیکلی کتاب خپور کړي. له ګورنر سره تشویش و چې دغه کتاب به د حکومت په رسمي لیدلوري باندې لوستونکي بې باوره کړي.

نوې څېړنې دا هم ښودلې ده چې د مغولو د امپراطورۍ زوال د هغې د موسسو زوال نه و. راوروسته حکومتونو لکه په بنګال کې د مرشد قلي خان او علي وردي خان ادارو په خپل قلمرو کې د مغولو سیستم

ته ادامه ورکړه او ان د نولسمې پېړۍ په منځ کې رنجیت سینګ د مغولو ډېرې موسسې په خپل حال وساتلې.

دغه راز، نه سیاسي سقوط او نه د واحد حکومت په ځای د څو حکومتونو ظهور، له هندي ټولنې خپله خلاقه انرژي واخیستلی شوه. په دې ټول دوران کې هندي ټولنې په پوره شوق و جذبې کلتوري و اجتماعي نوښتونه وکړل.

هرمان ګوتز په خپل کتاب کې چې: په اتلسمه پېړۍ او د نولسمې پېړۍ په سر کې د هندي تمدن بحران نومېږي، لیکلي چې: ایا ممکنه ده چې د جیپور، جودپور، ډک، اودیپور، لاهور، لکنهو، مرشد اباد، اوپونې خیال ته ورته قصرونه او باغونه له پامه وغورځو؟ ایا د هغې زمانې له بې شمېرو ظریفو، ښکلو انځورونو انکار کولای شو؟ ایا د اردو، بنګالي او مرهټه ادب زرین عصر د هېرېدو دی؟ ایا د هغو وختونو د موزیک و نڅا په عظمت کې شک کولای شو؟ او یا په هغې تولنه کې د ښځو مهم مقام او د اجتماعي ژوند مهذب والی د دې دی چې سترګې ورباندې پټې شي؟ ایا موږ باید دې نتیجې ته ونه رسېږو چې د اتلسمې پېړۍ او د نولسمې پېړۍ د ابتدا پېر نه یوازې د سیاسي او اقتصادي زوال پېر نه و بلکې د هندي کلچر د ظرافت و لطافت د اوج مهال و؟)

د مغولو د زوال یوه مثبته نتیجه دا وه چې د دربار او اشرافو په کړۍ کې ایسار شوی عالي کلچر د درباریانو او اشرافو له انحصاره راووت، په ټول هند کې خپور شو. هنرمندان، شاعران، مورخان او د کسب و کمال خاوندان د حامیانو او پالونکو د موندلو په نیت په ټول هندوستان کې خپاره شول. دوی چې د ډیلي له درباره راوتلي وو، نوی ژوند یې تجربه کړ او نوې تجربې یې خلاقیت ور زیات کړ. دوی د کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوی چاپېریال ومومند او د اظهار لپاره نوي موضوعات په ګوتو ورغلل چې په نتيجه کې هندي کلچر لا شتمن شو.

په دې دوران کې د اقتصاد ولاړ او ساکن حالت د دې سبب نه شو چې ټولنه وشړېږي. سوداګرو خپل کار ته ادامه ورکړه او د ټول هند مارکيټونو ته يې مالونه ورسول. موږ په دې اړه ډېر جزييات موندلای شو چې په ښارونو او ښارګوټو کې څنګه نوي مارکيټونه ودان او تجارتي فعاليتونه پکې وار په وار زيات شول. سي، اې. ببللي په خپل کتاب کې (بازاريان او بازارونه: د ۱۷۷۰ او ۱۸۷۰ کلونو تر منځ د بريتانيا د نفوذ د خپرېدو په وخت د هند د شمال ټولنه) د دغو بازارونو په اړه ډېر اسناد خوندي کړي دي.

د دې وخت يو بل مهم خصوصيت دا و چې د خلکو مذهبي تعصبات کم شول. يو عام پسنده، ولسي مذهب چې د ټولو مذهبونو د خلکو يو ځای کولو ته مايل و، د راڅرګندېدو په حال کې و. مقبرې او زيارتونه به له معمولي خلکو ډک وو. دلته به خلکو خپل مذهبي توپيرونه خاورو ته وسپارل او سره ګډ او مخلوط به شول.

نو، ويلی شو چې د مغولو د زوال او د هغو په ځای د انګرېزانو د راتلو ټوله تيوري برطانوي مورخانو جوړه او په دومره قوت يې خپره کړه چې د تاريخ په ثابت حقيقت بدله شوه. د افسانو شاربل او د واقعيت او دروغو بېلول، وخت غواړي. په هندوستان کې د قدرت ګدۍ ته د انګرېزانو د ختلو او د مغولو د راکوزېدلو په اړه دغه شاربل تر سره شوي دي او اوس دا ثابته شوې ده چې د مغولو زوال په مجموع کې په هندي ټولنې اثر ونه کړ. سياسي بلواوې ونه توانېدې چې له دې ټولنې ژوند، تحرک او انرژي واخلي.

قهوه خانه اوس نشته

پخوا به خلکو د تفريح او وزګارتيا وخت له يارانو سره په ناسته او د ورځنيو مسايلو په اړه په خبرو اترو تېراوۀ. د دغو ناستو اسانتيا په ميخانو کې مهيا وه. د شرابو نشې به بحثونه تاوده او احساساتي کړل. کله کله به نشه شويو ډلو يو بل ته لاس واچاوۀ، اخ و ډب به يې جوړ کړ او ګډوډي به راغله. په دغسې وختونو کې د ميخانې چلوونکي ته د خشمېدليو مشتريانو کنټرول مشکل و.

همدا وجه وه چې سپين روبو او درنو کسانو دا رنګه ځايونو ته له تلو ډډه وکړه. په فرانسه کې اشرافي مېرمنو د داسې ناستو لپاره سالونونه جوړ کړل چې منورين او فرهنګيالي به ډېر ورتلل او د مهذبو ملګرو له ملاقاته به يې خوند اخيست. په نورو هېوادونو کې هم کله دلته او کله هلته شخصي غونډې جوړېدلې چې د لوړو طبقو او لوړو سويو کسانو به په مهذبه طريقه له يو بل سره بحثونه کول او نظرونه شريکول.

نو د قهوه خانو رواج د لوړو طبقو او منورينو په کلتوري ژوند کې يو نوی تغيير راوست. قهوه خانې د ليکوالو، هنرمندانو، مهندسانو، ښوونکو، ډاکترانو، سوداګرو او حقوقپوهانو په څېر اقشارو لپاره په اول ځل د ناستې او د خپلې خوښې په موضوعاتو د بحث کولو ځای برابر کړ.

د قهوه خانو او ميخانو ډېر توپير و. په قهوه خانه کې نشې نه کېدلې. دلته راټول کسان نه بېسده کېدل. څرنګه چې دلته معمولا منورين او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهارتونو څښتنان راغونډېدل نو ان په ډېرو شدیدو بحثونو کې هم د ادب و درناوي خیال ساتل کېدۀ. د قهوه خانو مالکانو هم د خپلو مشتریانو د اسوده ساتلو او ښه خدمت په وسیله د هغو لپاره د طبعې چاپېریال برابر کړی و. معمولا به د قهوه خانو فرنیچر ښه په سلیقه اېښودل کېدل او له یو بله به یې دومره فاصله وه چې د راز د خبرو او د خواله امکان به موجود و. د ژمي په موسم کې به د قهوه خانې د منځ د هوا د ماتولو لپاره د سکرو منقلونه اېښي وو. که به د خبرو لپاره څوک نه وو نو یوازې کس د قهوې له څښلو سره په یوه وخت کتاب لوستلای یا شعر، کیسه، یا لیک لیکلای شوی.

سټیوراټ لي الین په خپل کتاب کې چې (د شیطان پیاله) نومېږي، د قهوه خانو په تاریخ غږېدلی دی. دی لیکي چې لومړنی قهوه خانه په استانبول کې په ۱۵۵۵ کې پرانستل شوه. دغه نوښت د ډېرو کسانو خوښ شو او ورو ورو د ترکیې په بېلو بېلو ښارونو کې قهوه خانې پرانیستل شوې. په هره قهوه خانه کې به یو بېل کلتوري فعالیت و. مثلا ځینې یې په دې مشهورې وې چې مشتریان پکې شعرونه وایي. په ځینو نورو کې به تمثیلي پروګرامونه وو او یو شمېر نورو قهوه خانو د موسیقي په خپرولو کې نوم درلود. د قهوه خانې دود مصر و ایران ته لاړ او په دغو هېوادونو کې په لنډ وخت کې هر ځای قهوه خانې جوړې شوې.

د استریا مرکز ویانا د اروپا لومړنی ښار و چې په اوولسمه پېړۍ کې قهوخانه پکې جوړه شوه. دلته له قهوې سره شیدې او پیروی هم یو ځای شول چې د قهوې تریخوالی کم کړي. وروسته بیا په نورو اروپایي ملکونو کې قهوه خانې پرانیستل شوې. په لندن کې په لومړي ځل اکسفورډ قهوه خانه په ۱۶۵۲ کې یوه یهود جوړه کړه. په انګلستان کې د دې نوښت هرکلی وشو نورې قهوه خانې پرانیستل شوې او تر یو زر او اوولس سوه کاله پورې یې شمېر دوه زرو ته ورسېد. دغو قهوه خانو د

انګلستان د ټولنې په سیاسي، کلتوري او روښنفکري پرمختګ کې مثبت رول ولوباوۀ. مثلا په ترکس هېډ کافي هاوس کې مشتریانو ته د رایو یو صندوق اېښی و چې د روانو حالاتو په اړه خپل نظر په یوه ټوټه پاڼه ولیکي او صندوق ته یې واچوي. دا یوه نوې روده او طریقه وه چې وګړیو ته یې اجازه ورکوله چې د استخباراتو د ادارو له وېرې پرته په پټه د زړۀ خبره له زړۀ راوباسي. ځینو مشهورو کمپنیو هم خپلو کارکوونکو ته قهوه خانې جوړې کړې، لکه ایل، لویډس کافي هاوس، بالتیک کافي هاوس، او د شرقي هند کمپنۍ یورشلیم کافي هاوس. د قهوه خانو ارام او خلوت چاپېریال کاروباریانو ته اجازه ورکوله چې په خپلو پرابلمونو باندې په سړه سینه غور وکړي.

په انګلستان کې ځینې خاصې قهوه خانې وې چې لیکوالو، هنرمندانو او ساینسپوهانو ورته تګ راتګ کاوۀ. اسحاق نیوټن به یوناني قهوه خانې (ګرشن کافي هاوس) ته همېشه ورتۀ. جاناتان سویفت او الکساندر پوپ (ویل کافي) خوښوله. ریچارډ سټیل چې په کافیانو کې جالبو خبرونو او اوازو ته پام شو نو یوه ورځپاڼه یې خپره کړه. دۀ خپل خبریالان په بېلو بېلو قهوه خانو کې کښېنول چې دۀ ته له هغو ځایونو د تازه خبرونو په اړه معلومات ورکړي. د دۀ ورځپاڼه چې ټاټلر نومېده، ډېره ژر د خپلو جالبو موضوعاتو په خاطر مشهوره او محبوبه شوه.

په فرانسه کې کافي په لومړي ځل د څورلسم لویي د دربارترک سفیر نورو ته وروپېژندله او چې فرانسویانو ته یې خوند ورکړ نو په فرانسه کې یو شمېر قهوه خانې پرانیستل شوې چې د دغه هېواد اشرافي کړۍ یې جذب کړې. د پروسوپیو دل کولتیلي په نوم د سیسل د ټاپو یو سړی چې په دې پوه شو چې د فرانسې د اشرافو او منورینو په خټه کې له زرق و برق سره مینه ده نو په پاریس کې یې د شاهانه سلیقې قهوه خانه پرانستله. د دې قهوه خانې مېزونه د مرمرو وو، خورا ظریفې چوکۍ یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرلې، چت او دیوالونه یې په هیندارو پوښلي وو، چلچراغونه پکې ځوړند وو او پیاده ګانو یې داسې ارایش کاوه لکه د شاهي دربار نوکران چې وي. دا قهوه خانه د والتیر، روسو، ناپلیون او ارستو کراتو د خوښې قهوه خانه شوه. دغه ځای اوس هم شته او سیلانیان په ګڼ شمېر کې ورځي.

په هندوستان کې شواهد ښیي چې د مغولو د اشرافو یوې محدودې کړۍ قهوه څښله. قهوه د ډېرو کسانو د خوښې څښاک نه وه. د انګرېزانو د واک په زمانه کې قهوه د منورینو او متخصصانو په قشر کې رواج شوه. په نولس سوه څلوېښتمو کلونو کې انډیا کافي بورډ د هندوستان په ټولو لویو ښارونو کې قهوه خانې پرانیستلې. په کراره او دوستانه چاپیریال کې د قهوې ارزانه پیاله د دې سبب شوه چې قهوه خانې په لنډ وخت کې د منورینو د تلو راتلو ځایونه شي. په ډهلي او لکنهو کې قهوه خانو ته مشهور شاعران لکه مجاز، جوش، سلام، علي سردار جعفري او نورو تګ راتګ کاوۀ. د لاهور قهوه خانې هم د ادب د خاوندانو د مباحثو او خبرو اترو په خاطر مشهورې وې. د هند او پاکستان له بېلېدا وروسته په کراچي کې زیلین کافي هاوس او ایسټرن کافي هاوس داسې ځایونه وو چې محصلان، سیاستوال، او لیکوال به ورتلل او له یو بل سره به یې نظریات مبادله کول.

د خواشینۍ ځای دی چې د قهوه خانو په زړۀ پورې او ارزانه کلچر اوس نشته. امریکایانو د چټکو خوړو په شان دا دود هم راوایست چې یوه پیاله کافي ژر ژر وڅښه او لاړ شه. نور نو دومره وخت نشته چې تر ډېرو پورې له یارانو سره کښېنې او له ناستې یې خوند واخلې.

البته خورا ګرانبیه قهوه خانې اوس هم شته چې یوازې شتمن کسان ورتللی شي.

ترکان

عربو مرکزي اسیا په نهمه میلادي پېړۍ کې ونیوله. د دې پېښې په نتیجه کې ترک قبایل ورو، سوکه او وار په وار مسلمان شول. دوی د اسلامي ټولنې د ساتلو لپاره لایق او پیاوړي پاچایان، زړۀ ور عسکر او وفادار غلامان وړاندې کړل. دوی څوک دي؟

د مورخ اندرې وینک په قول، یوازې له شپږمې میلادي پېړۍ راهیسې وینو چې د مرکزي اسیا کوچي قبایلو ته د ترک کلمه کارول شوې ده. د چین خلکو دوی توکوی، یونانیانو تورکوی، عربو اتراک، ایرانیانو ترکان او د هند خلکو توروشکا بللي دي. هغه قامونه چې له ترکو سره مخ شوي دوی یې بد خلک معرفي کړي دي.

دا طبیعي خبره ده چې غلیمان یو بل بد بولي. ترکان د مریپونو په توګه د ټیټې درجې خلک، د عسکرو په توګه د پیسې او ټنګې لپاره جنګېدونکي کسان او د واکمنو په حیث غاصبان ګڼل کېدل.

مثلا په اسلامي ټولنه کې دوی اوله پلا د غلامانو په توګه راڅرګند شول. په هره هغه ټولنه کې چې خلک په لوړو او ټیټو طبقو وېشل شوي وي، هلته غلام ته په درنه سترګه نه کتل کېږي. همدا وجه ده چې د هغه وخت په ادبي اثارو کې ترکان د تحقیر له مخې احمقان بلل شوي دي. دوی ته هغه وخت یوڅه په درنه سترګه وکتل شول چې د غلامانو په توګه د عباسي خلفاوو په شخصي ګارد کې شامل شول. چې عباسي خلفا په زور کې وو، دوی یې په اخلاص خدمت وکړ خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوی د کمزورۍ او زوال په وخت یې بد نوم وګاټه او د خلیفه جوړوونکو په توګه یاد شول. همدا وجه ده چې د عباسي دورې په وقایع نامو او پېښلیکونو کې د ترکو منفي انځور وړاندې شوی دی.

دغه انځور ایرانیانو، چې له ترکو سره یې ان له هغه وخته خصومت درلود چې اسلام نه و راغلی، لا بد رنګی کړ. ایرانیانو ته ځان خورا مهذب او با کلتوره ښکارېدهٔ خو ترکان یې شډل، وحشي او بې رحمه ایسول. له ترکو سره د ایرانیانو او عربو همدا مشترک تعصب دوی رخنه ګر او د خلفاوو وژونکي معرفي کړل.

طیب الهبري په خپل کتاب کې چې اسلامي تاریخ لیکنې ته بیا کتنه نومېږي، لیکي: د اسلامي امت په بېلو بېلو ټولنو کې له یوې سره هم دومره خصمانه سلوک نه دی شوی لکه له ترکو سره. د ایرانیانو ښکاره تعصب د دې سبب شو چې ترکان د مسلمانانو په تاریخونو او روایتونو کې په بد نوم یاد شي.

په بل پړاو کې ترک د واکمنو په حیث راڅرګند شول. دوی هندوستان په یولسمه او دیارلسمه پېړۍ کې ونیو. په سانسکریټ لیکنو او ادبیاتو کې چې په ټول هندوستان کې خوارهٔ دي، د ترکو نوم خورا بد دی. چاټوپډیایا په خپل کتاب (د نورو معرفي) کې د سانسکریټ یو روایت رانقل کړی چې په هغه کې ترکان تباه کوونکي او قاتلان بلل شوي دي.

د توروشکا حکومت او د دوی د غلبې نتایج داسې توصیف شوي دي : معبدونه چې عبادت پکې بس شو، له پامه وغورځېدل. د معبدونو په منځ کې د میرید انګا (د موسیقي یوه آله) د خوارهٔ اواز په ځای د شغالانو وېروونکي انګولاوې اورېدل کېږي. د بتۍ د لوګي د

خوشبویي ځای اوس د بوټیو د کباب توږم او د ترکو رذیلانو بد شورماشور نیولی دی.

اروپایان هغه وخت له ترکانو سره بلد شول چې عثمانیانو کنستنتینوپول او د بالکان مسیحي ملکونه ونیول. کله چې سلیمان په ۱۶۸۳ کې ویانا محاصره کړه، غربیانو ته ترکان لوی خطر وبرېښېدل. د ترکو په خلاف په ټوله اروپا کې دا خبرې خپرې شوې چې وحشي، جګړه مار او غیرمتمدن خلک دي.

ایچ، اې، ایل فیشر په خپل کتاب (د اروپا تاریخ) کې د ترکو په باب لیکلي دي چې: ترکان د افکارو څښتنان نه وو. دوی ان تر همدې اوسني کهوله پورې د غرنۍ اسیا د کوچیانو له ژوند او فکر سره مناسبې شیوې ساتلې وې.

اکسفورډ ډکشنري نن هم، ترک وحشي، ستمګر او نه ایلېدونکی کس تعریفوي.

د اوسني هند په تاریخ لیکنه کې دا بحث څو ځله تود شوی دی چې ایا مسلمانانو هندوستان د اسلام لپاره ونیو که د سیاسي ګټو لپاره.

هغوی چې په دې باور دي چې د غزنوي محمود یا شهاب الدین غوري په شان مسلمان واکمن د اسلام په خاطر هند ته راغلل، دوی ته دغه واکمن مقدس جنګیالي ښکاري چې اسلام یې خپور کړ او په هند کې یې اسلامي دولت تاسیس کړ.

جالبه دا ده چې د سید سلیمان ندوي په شان مذهبي عالم وایي چې د ترکو په لاس د هندوستان نیواک د اسلام لپاره نه و، ځکه نیواکګرو پخپله د اسلام په اړه کافي معلومات نه لرل. دوی نومسلمانه کسان وو چې خپل غیر اسلامي قبایلي عادتونه یې لا نه وو پرې ایښي. د دهٔ په نظر د عربو په لاس د سند فتحه د اسلام لپاره وه ځکه عرب سوچه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمانان وو او د اسلام د تبلیغ لپاره سند ته راغلي وو. د مولانا ندوي په نظر د هندوستان په شمال باندې د ترکو غلبې دنيايي مقصدونه لرل، نه ديني. وروسته بیا د علیګړ پوهنتون خالق احمد نظامي هم د مولانا ندوي خبره وکړه. دی دا استدلال نه مني چې د هندوستان نیولو ديني انګېزې لرلې. دی وايي چې ترک جنګيالي مجاهدين نه بلکې مازې تیریګر وو.

په دغو دوو تعبیرونو کې د لید لوري توپیر وینو.

سلیمان ندوي چې دغه فتوحات د سیاسي انګېزو په اساس ګڼي، غواړي د اسلام په اړه تصور د دغو فاتحانو له کړو، چې لوټ یې وکړ، تالان یې وکاوۀ او د خلکو وینې یې وبهولې، بېل کړي. مولانا پوښتنه کوي چې یو مجاهد نو څنګه داسې ظلمونه کولای شي؟ دی وايي چې دوی سم، سوچه مسلمانان نه وو. د دوی ستمونه د اسلام لپاره نه بلکې د خپلو ګټو لپاره وو. تاریخ ښيي چې دوی د مفتوحه سیمې منابع او لوټ کړي ثروتونه د خپلو شخصي اړتیاوو لپاره وکارول نه د عامو مسلمانانو لپاره.

د خالق احمد نظامي تعبیر و تفسیر له سکیولر هندوستان سره سمون خوري. د ده په نظر، ترک تیریګر د نورو تیریګرو او بلوسګرو غوندې وو چې هر ډول جرمونه یې ځانونو ته روا ګرځولي وو. دوی په نوم مسلمانان وو مګر عملونو یې له اسلام سره تعلق نه درلود. دې ته ضرورت نشته چې دوی وستایو او د اسلام اتلان ورنه جوړ کړو.

د تمدن په نوم

د تمدن د کلمې تعریف ډېر مشکل کار دی او چې داسې ده نو دا هم مشکله ده چې څوک متمدن وبولو، څوک ونه بولو. معمولا پیاوړي ملتونه ځانونه متمدن بولي او له دې شي د کمزورو هېوادونو د لاندې کولو لپاره استفاده کوي. لرغوني یونانیان د نړۍ په هغو لومړیو خلکو کې شامل دي چې د تمدن په نوم یې د ګاونډیو نیولو ته متې راونغښتې. له هغه راهسې نړۍ په متمدنو او وحشي خلکو باندې وېشل شوې او له تمدنه د نورو هېوادونو د نیولو او د هغو د طبیعي منابعو د استثمارولو لپاره یوه پلمه جوړه شوې ده.

د فرانسوي مورخ براډل په قول، د سولایزېشن (تمدن) کلمه په لومړي ځل په اتلسمه پېړۍ کې د فرانسې تر انقلاب لږ دمخه فرانسوي اشرافي میرابو وکاروله. تر دې دمه به دغه مفهوم د پولس، پلیس، یا پولایټ د کلمو په ذریعه ادا کېدۀ. کله چې د سولایزېشن کلمه جوړه شوه، ورو ورو له فرانسې، هالنډ، بیا جرمني او ورپسې انګلیسي ژبو هېوادونو ته ورسېده. جرمنیان د کلچر او سولایزېشن د کلمو تر منځ توپیر کوي. د دوی لپاره کلچر تر سولایزېشن ډېر بامعنا دی.

اروپایان ولې ځانونه متمدن بولي او په نورو ملتونو د وحشي او بربر ټاپه لګوي؟ د لویدیځو مفکرانو په بېلوبېلو تعبیرونو کې د دې سوال ځواب موندلی شو. مثلا، فرانسوی مورخ جیزوت، د اروپايي تمدن په جوړولو کې درې عناصره ویني: په پیل کې اروپايي تمدن له رومي تمدنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دولتي موسسو، لکه سنا، ښاروالي، قضا، قوانينو او حکومت چلولو ميراث تر لاسه کړ. وروسته بيا اروپايي تمدن دين او سياست سره بېل کړل. ورپسې يې د فرديت او ازادۍ مفاهيم خپل کړل چې د خلاق ذهنيت له ودې سره يې مرسته وکړه. دغو ټولو عواملو د لويديځ تمدن په جوړېدو کې برخه واخيسته. جيزوت باوري دی چې مذهب د تمدن په وده کې لويه برخه لري او د اروپا په مورد کې وايي چې مسيحيت د تمدن په وده کې لويه ونډه واخيسته.

له بلې خوا توکم پال مفکر گوبينو د تمدن په جوړېدو کې د مذهب له نقشه منکر دی. د ده په نظر مذهب له بلې دنيا سره تعلق لري نه د دې دنيا له چارو سره. د دۀ په نظر يو سوچه توکم د يوۀ پياوړي، روغ او شتمن تمدن لوی عامل دی. کله چې د توکم سوچه والي ته زيان ورسي، تمدن بې زوال مومي او بې اهميته کېږي. نو دا د سوچه توکمونو حق دی چې په ناسوچه او ختمېدونکو توکمونو حکومت وکړي. دې توکم پالې تيوري اروپايانو ته چې د وروسته پاتې او کمزورو هېوادونو د نيولو او په هغو باندې د حکومت کولو په لټه کې وو، يوه بله وسله او پلمه په لاس ورکړه.

هربرت سپنسر يو بل مفکر و چې توکم پاله نظريه يې د داروين د بقای اصلح د تيوري په مرسته پياوړې کړه. دۀ خپلې نظريې ته د اجتماعي داروينېزم نوم ورکړ او د اروپايانو استيلا يې په اسيايي او افريقايي هېوادونو باندې چې اوسېدونکي يې گويا په توکميز لحاظ پريوتي خلک وو، توجيه کړه.

په دوی سربېره دلته ځينې نور مفکران وو چې د تمدن منشا او وده يې وڅېړله. فرويد په خپل کتاب کې چې تمدن او مخالفان يې نومېږي، استدلال کوي چې د تمدن د ودې وجه د شک و بې باورۍ هغه حالت دی چې انسان پکې ژوند پيلوي. د طبيعت په مقابل کې د ځان د حفاظت لپاره انسان خپله ټوله انرژي کاروي چې په خپله گټه د طبيعي منابعو د

استعمالولو په مقصد په چاپېريال برلاسی شي. له طبيعت سره د مقابلې په بهير کې بشر هم وده کوي او هم له تباهي و تخريب سره مخ کېږي. خو دغه ټکرونه انسان د تمدن د ودې لپاره خلاقيت، ابتکار او فعاليت ته اړباسي.

نوربرت الېس په خپل کتاب کې چې د تمدن بهير نومېږي، ليکي چې دهر تمدن يو مهم شاخص دا دی چې خلک خپل احساسات او د بدن حرکات څنگه کنټرولوي. د دۀ په نظر يو څوک هغه وخت د يوې ټولنې په باره کې قضاوت کولای شي چې د هغې ټولنې عادتونه او رواجونه وڅېړي او په دې ځان پوه کړي چې د دې ټولنې اوسېدونکي څنگه ډوډۍ خوري، څنگه خبرې کوي او چلند يې څه ډول دی.

دی په خپل يو بل کتاب کې چې د دربار کلچر نومېږي، وايي چې دا د درباري آدابو برکت و چې درباريان په دې پوهېدل چې څنگه د پا چا په وړاندې د خپل بدن حرکات کنټرول کړي. دغه کلچر ورو ورو له اشرافو او درباريانو عامو خلکو ته ورسېد او د ټولنې په عادت بدل شو. دی د تمدن په خپرېدو کې پياوړې دولت او د هغه موسسو ته هم اهميت ورکوي چې د اشرافو او فيوډالو ملاکانو نفوذ يې کم کړ او بورواژۍ يې وهڅوله چې را مخکې شي. په نتيجه کې تمدن يوازې د اشرافو په ولکه کې پاتې نه شو بلکې نورو طبقو ته هم خپور شو.

د خندا خبره دا ده چې په نړۍ کې ډېرې جگړې د تمدن په نوم شوي دي. په دې جگړو کې د نړۍ د متمدن کولو په ځای د مغلوبو ملتونو مدنيتونه تباه او دوی اړ ايستل شوي دي چې د غالبو هېوادونو اصول او ارزښتونه ومني. دغه پروسه ان تر ننه پورې روانه ده مثلا د امريکا امپرياليزم د تمدن په نوم نور هېوادونه نيسي چې لويديځ اقدار وساتي او د مغلوبو هېوادونو ارزښتونه ختم کړي. له خپلو ارزښتونو او کلتوره بې برخې شوي مغلوب ملتونه بې کلتوره او غير مهذب شي. دا حالت د عراق، افغانستان او فلسطين په پېښو کې وينو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تاريخ کشف

تاريخ چې په خپل وخت ونه ليکل شي يا دروغ پکې شامل شي او د حقيقت د معلومولو اصلي منابع له ګوتو ووځي، نو په داسې حالت کې د موادو راغونډول او د ورکو کړيو موندل اسانه کار نه وي. خو له دې سره سره له ازادۍ وروسته د هند براعظمګي مورخانو هڅه وکړه چې د ۱۸۵۷ کال د پېښو څرک ولګوي او له نشنلسټ ليدلوري يې نوی تاريخ وليکي. د براعظمګي مورخانو په اول قدم کې د انګرېزانو هغه اسناد ولوستل چې د ۱۸۵۷ کال د بغاوت په اړه سرکاري پاليسي پکې بيان شوې وه.

د برطانوي ليکوالو په ليکنو کې د ځينو پېښو ذکر شوی دی چې د ۱۸۵۷ کال د بغاوت په دوران کې مو له هنديانو سره د انګرېزانو له قهرجن چلنده خبروي. په دغو ليکنو کې د هنديانو د کليو د سوځولو، په مازي شک د وګړيو د اعدامولو، بې له پوښتنې او تحقيقه د وګړيو د وېشتلو، د مسلمانو او هندوانو په بدنونو باندې د سرکوزي او غوايي د وازدې د مښلو له لارې د خلکو د ځورولو، او د اعدام د حکم د اورولو په وخت د وګړيو د سپکولو له پېښو خبرېږو. دغسې ټول موردونه دا راښيي چې انګرېزانو د نوموړي کال د پېښو په دوران کې بې رحمۍ او شقاوت ته مخه کړې وه.

د ۱۸۵۷ کال د تاريخ د ليکلو بله منبع د هغه وخت هندۍ ورځپاڼې دي. د جګړې په دوران کې دا ورځپاڼې ازادې وې چې د باغيانو په ګټه

خبرونه او اعلاميې هم خپرې کړي. مثلاً د مولوي باقر، دهلي اردو اخبار د باغيانو د هڅو ملاتړ کاوه او دوی يې له بهرنيانو سره جګړې ته هڅول. په دې اخبار کې د نورو ښارونو خبرونه هم خپرېدل. د هغه زوی، محمد حسين ازاد، د کمپنۍ او د هغې د حکومت په خلاف يو نظم وليکئ.

بله ورځپاڼه صديق الاخبار وه چې جميل الدين هجر چلوله. دې اخبار هم خپلو لوستونکو ته د باغيانو په اړه خبرونه خپرول. دغه اخبار د انګرېزانو په خلاف د بهادرشاه ظفر شاعري خپروله. صديق الاخبار د کافرانو په خلاف د ديني علماوو د جهاد مشترکه فتوا هم خپره کړه.

پيام ازادي يوه بله ورځپاڼه وه چې د امپراطور لمسی ميرزا بيدار بخت يې چلوونکی و. د نانا صاحب يو نژدې ملګری عظيم الله د پيام ازادي په چلوولو کې د ميرزا بيداربخت همکار و. په دې اخبار کې د عظيم الله يو مشهور شعر چې د هندوستان خلک يې د خپلې خاورې د ازادۍ لپاره له انګرېزانو سره مقابلې ته رابلل، خپور شو. په اردو سربېره ځينې فارسي خپروونو لکه ګلشن نوبهار، سلطان الاخبار، او سراج الاخبار د جنګ په دوران کې په منظمډول خبرونه خپرول.

په دې دوران کې د پاچا ځينې فرامين، ځينې پامفليټونه او پوسټرونه هم خپارۀ شول چې خلک يې له پردو واکمنو سره په مقابله کې يو والي ته رابلل.

ظهير دهلوي په خپل کتاب (داستان غدر) کې، تر بغاوت پخوا دهلي کې د کلتوري او اجتماعي ژوند انځور او دغه راز د هغه وخت انځور چې باغي پوځ دهلي ته راننوت او هر څه بدل شول، په زړۀ راښکونکي انداز کښلی دی. دۀ د خلکو د لوټېدلو، وژلو او له ښاره د شړلو بدمرغۍ په تفصيل سره بيان کړې دي. دغه اثر د هغو خلکو يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوندی داستان دی چې د کورنۍ غړي یې له لاسه ورکړي او له خپلو کورونو او جایدادونو محروم شوي دي. دی لیکي: د انګرېزانو فاتح پوځونو د کورونو لوټ پیل کړ. که به دوی له وګړیو تش کور ولید سمدستي به ورغلل چې لوټ یې کړي،که به یې په کور کې څوک وموندل، بې له ځنډه به یې و واژۀ. په یوه محله کې یو سلو څوښت کسان ونیول شول او راجګړ ته راوستل شول. هلته په دوی ټولو د توپکو باړونه وچلېدل او مړي یې سین ته وغورځول شول. ښځې دومره پرېشانه شو ې چې له ماشومانو سره له کورونو راووتې او کوهیانو ته یې ځانونه واچول. د کوچۀ چیلان ټول کوهیان د دوی له مړیو ډک شول... زما قلم نور وړاندې نه شي تلی.)

ډیلي د کلتوري فعالیتونو مرکزو او تباهي یې په اوسېدونکو باندې د غم، خپګان او مړاویتوب توپان راوست. مېرزا غالب خپلو نژدې دوستانو ته په خپلو مختلفو لیکونو کې د ښار په تباهي اوښکې تویوي. په هغو شاعرانو کې چې په ډیلي باندې یې مرثیې کښلي دي غالب، حالي، داغ، صدرالدین ارزو، ظهیر دهلوي، میرزا قربان، علي بېګ سالک، منیر شکوه ابادي، او میر مهدي مجروح شامل دي. ماتې، چې د هند د مشرانو د وژنې، اعدام یا جلاوطنۍ سبب شوه، د هندیانو زړونه مات کړل. د انګرېزانو د بري جشن ډېر شانداره و. پي، سي جوشي په خپله یوه لیکنه کې هغه ولسي سندرې او کیسې را اخیستې دي چې له همدې پېښو سره تعلق لري. دا له احساساتو مالامالې سندرې عوامو جوړې کړې او په ولسونو کې خپرې شوې وې. په یوه ولسي سندره کې د میرټ د خلکو قیام په دغو الفاظو بیان شوی دی:

واه، راشه او وګوره!

د میرټ په بازار کې
پرنګي ته لاره نیول شوې ده، لاس ورلوېدلی دی
د میرټ په بازار کې، په رڼا ورځ
وګوره، واه، وګوره، پرنګی وهل کېږي، ټوپک ورنه تښتول کېږي
د هغه اس مړ پروت دی
د هغه تمانچه ټوک ټوک شوې ده
د میرټ په بازار کې په رڼا ورځ

د جانسي د رانۍ (د جانسي ملکه) لپاره هم ګڼې سندرې ویل شوې دي. یوه سندره وایي چې څنګه : هغه د نارینه په شان زړۀ وره وجنګېدله، اه، د جانسي رانۍ (خوب لړې مرداني، اري جانسي والي راني!) دغه راز کنور سنګ، رانا بیني مدو، تانتیا ټوپ، ګلاب سنګ، او حضرت محل په سندرو کې یاد شوي دي. دغه سندرې د ازادۍ لپاره د دوی قرباني ستایي. په دغو سندرو کې د انګرېزانو د حکومت غندنه او ورنه کرکه وینو. سندرو د ولسونو احساسات څرګند کړي دي. که څه هم د هندوستان خلکو سیاسي او پوځي ماته وخوړه خو دغو سندرو د دوی ماته په بري بدله کړه او د بغاوت کوونکو یاد یې ژوندی وساتۀ. ویل کېږي چې د هغه وخت خلکو د ملیت مفکوره نه لرله خو دا سندرې راښیي چې د هند خلکو د خپلو او پردو واکمنو تر منځ پوره فرق کاوۀ. دوی انګرېزانو ته نه بلکې ځایي لیډرانو ته وفاداره وو.

وروسته بیا خواجه حسن نظامي او راشد الخیري له ژغورېدلیو کسانو سره د مرکو او د هغو د توضیحاتو په اساس د ۱۸۵۷ کال د پېښو په اړه مواد راغونډ کړل. دا د هغې ټولنې د حال بیان و چې د بغاوت د ناکامۍ په وجه یې اډانه تباه شوې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د براعظمګي له ازادۍ راهيسې مورخانو د ۱۸۵۷ کال په پېښو باندې مسلسل کار کړی دی. کله چې په ۱۹۵۷ کال کې د بغاوت سليزه وه، په دې اړه د هنديانو د ليدلوري څو کتابونه خپاره شول. سږ کال (۲۰۰۷) د خپلواکۍ د جګړې د يوسلوپنځوسم کال په مناسبت يو شمېر کتابونو او مقالو د ۱۸۵۷ کال هير شوي اړخونه رڼا ته راوايستل.

د براعظمګي تر وېشلو دمخه هندوستاني اکتور او فلم جوړوونکي سهراب مودي د جانسي په رانۍ باندې يو عالي فلم جوړ کړ چې د انګلستان حکومت يې په ښودلو سمدستي بنديز ولګاوه. په دې وروستيو کې په منګل پنډې باندې يو فلم چې اصلي نقش پکې اميرخان لوبولی دی، د سينما په پرده راښکار شو. دغه فلم که څه هم له تاريخي حقايقو سره پوره سمون نه خوري خو د راج (په هندوستان باندې د انګرېزانو حکومت) په خلاف يې د خلکو احساسات ښه څرګند کړي دي.

په دې وروستيو کې مورخانو د ۱۸۵۷ قيام ، د امپرياليزم او توکم پالنې په خلاف مقاومت سره غوټه کړی دی. دا به مشکله وي چې د ۱۸۵۷ حادثه يوازې پوځي بغاوت وبولو او دا ونه وايو چې د انګرېزانو د کلتوري، مذهبي، سياسي، اقتصادي او اجتماعي غلبې په مقابل کې يو عکس العمل هم و. هغه تاريخ چې ورک شوی دی، د کشف کېدو په حال کې دی. نور نو په تاريخ ليکنه باندې د انګرېزانو غلبه ختمېدونکې ده.

هندوستان داسې ونيول شو

دا د هند په تاريخ کې يو جالب خو مهم سوال دی چې انګرېزانو څنګه او ولې د هندوستان سياسي واګې په اسانۍ سره او بې درد سره تر لاسه کړې؟ ايا وجه دا وه چې د هندوستان سياسي، اجتماعي او اقتصادي نظام دومره وروست و کاواکه شوی و چې د انګرېزانو د غلبې مخه يې نه شوای نيولی؟ ايا هغو تحولاتو چې په انګلستان کې راغلل او ټولنه يې بدله کړه، انګرېزانو ته په هندوستان باندې د ځان برګنډلو او غلبې روحيه وبخښله؟ او کنه، دا هسې يو چانس و چې انګرېزانو ته په ګوتو ورغی او استفاده يې ورنه وکړه؟

دا هم يو مهم سوال دی چې ايا انګرېزانو واقعا هندوستان په اسانۍ سره ونيو او که له مقاومت سره مخ شول؟ په دې کې شک نشته چې په لومړي پړاو کې د شرقي هند کمپنۍ او د هغې مامورينو سياسي جاه طلبۍ او بلند پروازۍ نه لرلې. د دوی مقصد يوازې تجارت و. دوی غوښتل چې د لا زياتې ګټې لپاره له واکمنو امتيازات واخلي.

د شرقي هند کمپنۍ په داسې وضعيت کې نه وه چې ډېر عسکر ولري. دې ادارې د خپلو فابريکو او کاروباري مرکزونو د ساتلو لپاره محدود عسکر لرل. خو د مغولو د امپراطورۍ د شړېدو په وجه چې مسلح بريدونه پيل او د قطاع الطريقو ګروپونه فعال شول، نو د دې ادارې د عسکرو شمېره زياته شوه. مثلا شيوا جي څو ځله سورت ښار چې تجارتي مرکز و ، لوټ کړ. د کمپنۍ د مسلح کېدو بل علت له فرانسويانو سره رقابت و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اتلسمې پېړۍ تر اواسطو پورې د بریتانیا حکومت او کمپنۍ د دغه پوځ مصارف ورکول خو تر دې وروسته حکومت دې نتیجې ته ورسېد چې د نومړي پوځ مصارف دې یوازې د کمپنۍ په غاړه وي. کمپنۍ تر دې مودې پورې په هندوستان کې په کافي اندازه د منابعو کنټرول تر لاسه کړی و او دا یې په وس کې وه چې د انګلستان له مرستې پرته په خپلو پیسو یو لوی پوځ وساتي.

د پلاسي په جګړه کې بري،کمپنۍ له یوې تجارتي ادارې په یوه سیاسي ځواک بدله کړه. کمپنۍ د سیاسي ځواک په توګه له هندي دولتونو او ایالتونو سره اتحادونو او معاهدو ته ملا وتړله. دغو ځایي دولتونو ته به یې په سود پیسې ورکولې او عسکر یې وراستول چې دفاع یې وکړي. که به دغو حکومتونو د پور د ادا کولو وس نه درلود نو په بدل کې یې ورنه خاوره لاندې کوله او د خپلو خدماتو په مقابل کې یې مالیه ورنه ټوله. د بکسر (۱۷۷۰) له جګړې وروسته کمپنۍ د بنګال، بیهار او اوریسې د مالیاتو د غونډولو حق تر لاسه کړ.

د مصارفو د پوره کولو بله طریقه دا وه چې کمپنۍ به د خپلو هغو عسکرو مصارف غوښتل چې د هندي نوابیو او حکومتونو دفاع یې کوله. په ۱۷۷۰ کې د اود حکومتونو د کمپنۍ د دوو غونډونو مصارف په غاړه اخیستي وو چې د اود په سیمه کې دېره وو. د پوځي قدرت د لرلو په نتیجه کې کمپنۍ په ځایي دولتونو امر وکړ چې خپل پوځونه ختم کړي او ځان د دفاع لپاره یوازې د دې ادارې په پوځ تکیه وکړي. دې شي د ځایي واکمنو قدرت کم کړ او وار په وار یې د کمپنۍ د بشپړ کنټرول په ولکه کې راوستل.

تاریخ شاهد دی چې هیڅ امپریالیست ځواک یوه ساحه او یوه خاوره تر هغو پورې سمه نه شي لاندې کولای چې د سیمې خلک ورسره همکار نه شي. په هندوستان کې له کمپنۍ سره په لومړي پړاو کې سوداګرو،

کسبګرو، صنعتګرو او اجنټانو همکاري وکوله ځکه د کمپنۍ په کاروبار کې دوی ته هم ګټه رسېدله. تاریخ د هغو کسانو نومونه ثبت کړي دي چې په دې سلسله کې یې ډېره ګټه وکړه او په سیټانو بدل شول. د پلاسي په جګړه کې جګټ سیټ او اومیچند د انګرېزانو ملګرتیا وکړه ځکه له دوی سره یې کاروباري تعلقات وو.

په دویم پړاو کې چې کمپنۍ په شمالي او مرکزي هند کې په سیاسي قدرت بدله شوه، هغه بیروکرات ورسره یو ځای شول چې د مغولو د حکومت د رنګېدو په وجه په کور ناست وو او په اداره کې یې لویه تجربه وه . مولانا فضل الحق خیرابادي او سرسید احمد خان د همدې بیروکراتو دوې مشهورې څېرې دي چې په اخلاص سره یې د کمپنۍ خدمت وکړ.

کمپنۍ د عسکرو په موندلو کې له مشکل سره مخ نه وه. په هند کې د هغو کلیوالو او بزګرو کمی نه و چې کورنیو جګړو ځپلي وو او تېرېدونکو پوځونو یې کروندې وروېجاړې کړې وې. دوی بېلو بېلو جګړه مارو ډلو ته مالیې ورکولو بې وزلي کړي وو او دې ته تیار وو چې کمپنۍ غوندې یوې اداره کې کار وکړي. دغه کلیوال په غالب ګومان په دې نه پوهېدل چې د خپل ملک په نیولو کې له یوه خارجي قدرت سره همکاري کوي. دا ناخبري بې دلیله نه ده. اول دا چې انګرېزان خورا لږ وو او چې د کمپنۍ هندي عسکرو ته به له خپلو منصبدارانو سره د رابطې اړتیا پیدا شوه نو له ځایي منصبدارانو سره به یې رابطه نیوله، نه له خورا عالي رتبه منصبدارانو سره چې انګرېزان وو. هندي عسکرو ته د ځایي منصبدارانو د اوامرو منل مشکل نه پرېوتل.

د ناخبرۍ بل دلیل به ممکن دا و چې د هندوستان په تاریخ کې پخوا هم همداسې شوي وو. یوازینی فرق دا ښکاري چې د غزنوي محمود او بابر په څېر کسان له خپلو ملکونو له پوځونو سره راغلي وو خو انګرېزان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خورا کم شمېر کې راغلل او د خپل پوځ قشلې یې په هندي عسکرو ډکې کړې. البته، انګرېزانو د جګړې خورا نوي تخنیکونه لرل چې هندیان ورسره بېخي بلد نه وو. د هند ځایي خلکو په دې تمه هم د انګرېزانو ملاتړ وکاوۀ چې ګوندې د کوچنیو حکومتونو له خپلمنځي جګړو به وژغورل شي او انګرېزان به د مغولو د وخت په څېر هندوستان واحد کړي او امن به راوړي.

د هندیانو تېره تجربه دا وه چې بلوسګرو به د هند له نیولو وروسته له خپل اصلي وطن سره رابطه غوڅه کړه، د همېشه لپاره به په هند کې دېره شول. عربو او ترکو همداسې کړي وو خو د انګرېزانو کیسه بل ډول وه. دوی د پخوانو پوځي یرغلګرو غوندې نه وو. دوی تر ډېره حده د تجارتي ادارو مامورین وو او چې په هند کې به یې د کار موده پوره شوه، انګلستان ته به ستنیدل.

البته، دا خبره سمه نه ده چې انګرېزانو له هر ډول مقاومته پرته هندوستان نیولی دی. انګرېزان دلته د هرې سیمې د نیولو لپاره جنګ ته مجبور شوي دي. مقاومت هم فردي و او هم ډله ییز. د مغولو له زواله وروسته په هند کې ځینو ځایي حکومتونو د بریتانیا د غلبې په مقابل کې ډېر مقاومت ونه کړ، په اسانۍ سره یې نیواک ته غاړه کېښوده. د حیدراباد او اود حکومتونه همداسې وو. خو ځینو نورو لکه د سیکانو، مرهټه وو او میسور واکمنیو له انګرېزانو سره خونړۍ جګړې وکړې او له شدید مقاومته وروسته یې ماتې ومنله.

د بریتانیا د راج مطالعه او د هغې شننه موږ ته دا تاریخي بصیرت راکوي چې یو خارجي قدرت څنګه د داخلیانو په همکارۍ یوۀ هیواد ته داخلېږي او نیسي یې. دا خبره که پرون سمه وه نن هم سمه ده.

اورنګزیب عالمګیر

د مغولو وروستی لوی امپراطور اورنګزیب عالمګیر په ۱۷۰۷کې ومړ. دۀ یوه لویه امپراطوري په میراث پرېښوده چې د دۀ له مړینې سمدستي وروسته یې تجزیه پیل شوه. داسې څکه وشول چې د اورنګزیب ځای ناستي بې کفایته کسان وو.

اورنګزیب د هند په تاریخ کې یو متنازع فیه شخص دی. د دۀ په باره کې متضادو قضاوتونو د شلمې پېړۍ په دویمه لسیزه کې زور واخیست. دا هغه زمانه وه چې په هند کې کمیونالیزم خپور شو او تاریخ لیکنه یې هم تر اغېز لاندې راغله.

د اورنګزیب په غندنه کې ویل کېږي چې متعصب او توند لاری سړی واو دا دی و چې د مغولو امپراطوري یې د زوال لوري ته تاو کړه. د اورنګزیب ستایونکي هغه د تقوا څښتن او د عالي استعداد خاوند بولي. دوی وایي د اورنګزیب په زمانه کې ځینې لوی بحرانونه راغلل خو دۀ بیا هم، امپراطوري اداره کړای شوه.

که څه هم په پاکستان کې د مغولو د وروستي لوی امپراطور په باره کې اکاډیمیک تحقیق نه دی شوی مګر ځینې کړۍ چې د ټولنې د اسلامي کولو په اړه خپل فکرونه لري، له اکبر او دارا شکوه سره د اورنګزیب د مقایسې په وخت دې نتیجې ته رسېږي چې اورنګزیب د دوی لپاره د لارې د مشال او اعلی مثال په شان دی، خو هغه نور دوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلام په لار برابر نه دي او د هند د مسلمانې ټولنې ګټو ته يې تاوان رسولی دی. په هندوستان کې له جدونت سرکاره وروسته د هند په تاريخ کې د اورنګزيب د نقش په اړه ځينې مقالې او کتابونه ليکل شوي دي.

له يوۀ نوي تحقيق سره سم، اورنګزيب عالمګير بايد د قدرت د سياست په رڼا کې مطالعه شي. دی يو پراګماتيک واکمن او د عمل سړی و چې خپلو سياسي هدفونو ته د رسېدو لپاره يې له دينه استفاده کوله. دۀ د خپلو ورونو د اعدامولو لپاره سياسي نه بلکې مذهبي دلايل وموندل ځکه دا يې په ګټه وه. دا د ملايانو يوه شورا وه چې د شهزاده داراشکوه د اعدام حکم يې وکاوۀ او دليل يې ورته دا راوړ چې شهزاده له خدايه منکر دی. د اورنګزيب د ورور د اعدام لپاره د قصاص له حکمه استفاده وشوه. ديني علما د اورنګزيب تر اغېز لاندې وو او دۀ له خپلو مقصدونو سره سمې فتواګانې ورباندې جاري کولې.

مثلاً، د ستارا د محاصرې په دوران کې ځلور مسلمانان او نهۀ هندوان د جنګي اسيرانو په توګه راوستل شول. اورنګزيب له قاضي د اسيرانو د جزا پوښتنه وکړه. د قاضي فتوا دا وه چې هندو اسيران که ايمان راوړي خوشي دې شي او مسلمان اسيران دې بنديان وي. په اورنګزيب باندې دا فتوا ښه ونه لګېده. قاضي يې سپک کړ او ورته ويې ويل چې يوازې حنفي فقه خو نه ده، نورې هم شته. قاضي په خبره ورسېد او د ټولو اسيرانو د وژلو فتوا يې ورکړه.

خو له بلې خوا، د دربار سني اشرافو له اورنګزيبه خواهش وکړ چې شيعه اشراف له لويو دولتي مقامونو لرې کړي. اورنګزيب يې

غوښتنه ونه منله، ورته ويې ويل چې سياست و مذهب له يوبله بېل دي.

ځينې کسان په ګجرات، بنارس، ټاټا او ماتورا کې د اورنګزيب په لاس د هندوانو د يو شمېر معبدونو د ړنګولو خبره کوي خو د اورنګزيب پلويان وايي چې دغه معبدونه په هغه وخت کې د سياسي دسيسو مرکزونه وو. البته، داسې سند نه لرو چې د اورنګزيب د پلويانو دغه ادعا ورباندې ثابته شي. په حقيقت کې د معبدونو تخريب د اکبر پاچا د صلح کل له پاليسۍ د مخ اړولو په معنا و. د صلح کل د سياست په اساس د امپراطورۍ له ټولو اتباعو سره د مساوي کسانو په توګه د چلند غوښتنه کېدله. د معبدونو په ړنګولو سره اورنګزيب غوښتل چې خپل زور وښيي او د اکبر د سياست پيروي ته د پای ټکی کېږدي.

په دې وروستيو کې د اورنګزيب ځينې فرامين موندل شوي چې د هندوانو، سيکانو او جين فرقې د مختلفو معبدونو د ودانولو په کار کې مو د حکومت له مالي مرستې خبروي. اورنګزيب په دکن کې، چې د عمر وروستي کلونه يې هورې وو، هيڅ معبد ړنګ نه کړ. ځکه هلته د دۀ په ګټه نه وه چې د خلکو مذهبي احساسات وپاروي.

د اورنګزيب د جزيې د حکم په باره کې مورخ ساتيش چندرا وايي چې امپراطور دغه حکم د خپلې پاچهۍ په دوه ويشتم کال په ۱۶۷۹ کې وکړ او دا هغه وخت و چې امپراطور د دکن د امارتونو له واکمنو او راجپوتو سره په جګړه بوخت و او غوښتل يې چې د جزيې په جاري کولو سره د مسلمانې ټولنې خواخوږي تر لاسه کړي. البته، وروسته معلومه شوه چې د جزيې د ټولولو مامورين په درغلۍ بوخت دي. همدا وجه وه چې اورنګزيب په ۱۷۰۴ کې د جزيې ټولول منع کړل.

اورنګزيب د حکومت چارې پخپله کنټرولولې. په جامو او آرايش کې يې ساده ګي خوښوله. د لوکسې زنده ګۍ شوقي نه و. دۀ هغه ټکسونه چې اسلامي نه وو او خلک ورسره په تکليف وو، لغوه کړل. په دربار کې يې په ساز او نڅا بنديز ولګاوۀ. خو د هغه له تقوا او امساک سره سره، واکمنې طبقې بېخي بل ډول ژوند کاوۀ. کابو ټول عالي رتبه مقامات په درغلۍ بوخت وو. د اورنګزيب قومندانانو به د مرهټه وو د کلاګانو محاصره بې موجبه اوږدوله چې رشوت ورکولو ته يې مجبور کړي. خلکو د اورنګزيب د حکومت چارواکي چې په استثمار بوخت وو، بد ايسول. د دۀ په وخت کې ان قاضي عبدالوهاب هم په درغلۍ مشهور و. د دۀ د زمانې په اشرافي ټولنه کې شراب څښل او زنا کول عام وو. اورنګزيب د دغه حالت په کنټرولولو يا اصلاح کولو کې ناکام و.

د اورنګزيب په کرکټر کې ځينې کمزورۍ وې. دۀ په هيچا او ان خپلو زامنو باور نه کاوۀ. دۀ نهه څلوېښت کاله پاچهي وکړه خو په دې ټوله موده کې يې خپلو اولادونو ته اجازه ورنه کړه چې په سياست او اداره کې تجربه تر لاسه کړي. دی دغه راز د راجپوتو، مرهټه وو او جټانو د راڅرګندېدونکو هويتونو په پېژندنه کې پاتې راغی. دغو خلکو غوښتل چې په خپلو سيمو کې مستقل رول ولوبوي او اورنګزيب يې په غوښتنو سم پوه نه شو. دۀ د دکن په سيمه کې د جنوبي هند له واکمنو سره په جګړه کې اوولس کاله تېر کړل او په دې ډول يې د خپلې امپراطورۍ انرژي ورباندې ختمه کړه. په دکن کې اوږدې استوګنې په اورنګزيب باندې د هند شمال هېر غوندې کړ، حال دا چې د هند شمال د امپراطورۍ اصلي مرکز و.

ايا اورنګزيب د مغولو د واکمنۍ د زوال ذمه وار دی؟ د دې امپراطورۍ په زوال کې د دۀ برخه شته خو يوازې دی نه بلکې نور عوامل هم وو.

د وروستيو مغولو مالي مشکلات

کله چې شاه عالم (۱۸۰۶-۱۷۸۸) د انګرېزانو تر حمايت لاندې ډيلي ته ستون شو، د دۀ واکمني په سري کلا پورې محدوده شوه. دی مجبور و چې د خپلو نيکونو د کورنيو ګڼ شمېر غړيو ته چې په سرې کلا کې اوسېدل، خرڅ ورکړي.

د شاه عالم محدود شوي عوايد دومره نه وو چې د مغولو د سردارخېلو چاره ورباندې وشي خو د مغولو د امپراطور په توګه د دوی ساتندوی و او دا د دۀ دنده وه چې د هغوی مصارف برابر کړي.

د مغولو د زوال په زمانه کې د دربار د مالي مشکلاتو يو مثال دا دی چې کله مرهټه په قدرت کې وو نو امپراطور ته هغوی د مياشتې اوولس زره روپۍ ورکولې، حال دا چې د امپراطور لګښتونه پنځه څلوېښت زره روپيو ته رسېدل.

کله چې اکبر شاه (۱۸۳۷-۱۸۰۶) په تخت کېناست نو سلطنتي غړيو ته د ډوډۍ برابرولو لپاره کافي پيسې نه وې. دوی مجبور وو چې په بېوزلۍ او مشکلاتو کې ژوند وکړي. په ۱۸۰۹ کې ګورنر جنرال ويلزلي د سرې کلا واکمن او دربار ته د مياشتې اويا زره روپۍ مستمري وټاکله خو ان دا پيسې هم د سردارخېلو د کورنيو چې د غړيو شمېر يې ورځ په ورځ ډېرېدۀ، نه بس کېدلې. دغه وخت د امپراطور يوازينۍ اندېښنه دا وه چې د خپل دربار او اړوندانو لګښتونو ته مدارک ومومي. له هغه وخت راهيسې چې د شرقي هند

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمپنۍ د اداري چارو ټول کنټرول په خپل لاس کې اخيستی و ،امپراطور نه سياسي واک او نه اداري صلاحيت درلود. د سرې کلا څښتن يوازې په نوم پاچا و.

اکبر شاه د خپلو مالي مشکلاتو د اوارولو په فکر کې و او خواجه فريد يې وزير وټاکۀ چې له مالي بحرانه د راوتلو لپاره د عوايدو نورې منابع پيدا کړي. وزير د عوايد و د زياتولو او د مصارفو د کمولو لپاره درې لارې وموندلې : يو دا چې د سلطنتي کورنيو د غړيو معاشونه يې لس فيصده کم کړل. بله دا چې ځينې سلطنتي کارخانې او د سلطنتي پخلنځي ځينې څانګې يې بندې کړې . دريم دا چې د عام دربار د سالون د چت سرۀ زر او مس واخيستل شول چې په ضرابخانه کې په سکو واوړي. د ډيلي خلکو به ويل چې د چتونو سپين زر نادرشاه افشار لوټ کړل او سرۀ زر و مس يې خواجه فريد يوړل. خو د خواجه فريد حل لارې دايمي نه وې ، د لنډ وخت چاره وربانديې کېدله.

بهادر شاه (۱۸۵۸-۱۸۳۷) د خپل سلطنت په ټوله موده کې له کمپنۍ د نورو پيسو غوښتنه کوله. دۀ ته کمپنۍ د مياشتې سل زره روپۍ معاش ټاکلی و. جالبه دا ده چې د مغولو دربار دغه پيسې باج بللې خو کمپنۍ د تنخواه نوم ورکړی و. د دغو دوو اصطلاحاتو په حقوقي معنا کې ډېر توپير و. زورور له کمزورو باج اخلي خو تنخواه تر لاس لاندې او مامور ته ورکوله کېږي .کله چې کمپنۍ بهادرشاه د خاين په حيث محاکمه کاوۀ نو د تنخواه او باج په معنا کې همدا حقوقي تفاوت د محاکمې بنياد و.

مالي پرابلمونو د سلطنتي کورنيو په ژوند ډېر اثر غورځولی و. پاچا ، د هغه مېرمنو او شهزاده ګانو د وروستۍ ذريعې په توګه د خپلو زيوراتو او د کور د سامان خرڅولو ته مخه کړه.

سره کلا د مرهټه وو ، جټانو ، روهيله وو ، او د نادرشاه افشار او احمدشاه ابدالي عسکرو لوټ کړه . لوټمارو نه يوازې د مغولو پاچايانو راغونډه کړې خزانه يووړه بلکې د سرې کلا د ديوالونو چتونه او ديوالونه يې سوري کړل چې ګوندې پټې شوې خزانې په ګوتو ورشي. غلام قادر روهيله خو ان د سلطنتي کتابتون په کتابونو هم صرفه ونه کړه ، په بازار کې يې وپلورل.

د دغو پېښو نتيجه دا وه چې د سلطنتي کورنۍ غړيو په بېوزلۍ کې ورځې شپې تېرولې. دوو خارجي مېرمنو چې سرې کلا ته ورغلې او د سلطنتي کورنۍ غړي يې ليدلي، د هغوی د تريخ ژوند په باره کې ځينې معلومات راکړي دي. مېرمن فني پارک ليکلي دي چې د سرې کلا په هغه ځای کې چې سلطنتي کورنۍ اوسېده ، د پخواني عظمت پته نه لګېده. د سالون له ديوالونو خپګان ورېدۀ. شهزاده ګۍ هدايت النسا د قيمتي ملغلرو د غاړه کۍ په ځای د ګلونو امېل په غاړه و چې د لويو مغولو دود يې بېخي نه وي هېر کړی.

مېرمن حسن علي هم چې په اصل کې انګرېزه وه او د لکنهو له يوۀ مسلمان نواب سره يې وادۀ کړی و ، سرې کلا ته ورغلې وه.دې ليکلي دي چې: زه د ملکې لخوا د ګلدوزي شوي ټکري د سوغات په راکولو خوابدې شوم ځکه په دې پوه وم چې هغه تر دې ډېره بې وسه ده چې سوغاتونه ورکړي او د مېلمنو توقعات پوره کړي.البته ما يې تحفه چې زما د وياړلو په نيت راکړه شوې وه، ومنله. ما يې تحفه قبوله کړه خو د هغو احساساتو د ژوبلېدو په بيه چې ډېر ورته درناوی لرم. ملکې يوه وړه ارزانبيه ګوتې را په ګوته کړه او ويې ويل: چې در په ياد مې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لويې امپراطورۍ د برم و بري په وختونو کې د خپل ويار و عظمت د ښودلو لپاره لوی يادګارونه جوړوي . کله چې امپراطوري زوال ومومي او واکمنان يې د مالي مشکلاتو په وجه په ساتلو کې پاتې راشي، نو د شاندارو ماڼيو ويجاړېدا پيل شي. له مغولو سره همداسې وشول. شاه جهان آباد چې د شاه جهان پاچا د خوبونو تعبير و ، او ډيلي چې د تېرونسلونو ماڼۍ، مقبرې او باغونه پکې وو ، د مغولو د حکومت په وروستيو کې يې حال ابتر و.

د ډيلي د دغه وخت بد حال د ګڼو خارجي سيلانيانو په ليکنو کې انځور شوی دی. ريجلنډ هيبر د پاسني هند ولايتونو ته د خپل سفر (۱۸۲۵-۱۸۲۴) په يادښتونو کې د ډيلي په باب ليکلي چې: د اګرې له دروازې رانيولې د همايون تر مقبرې پورې په ډبرينه ، سپېره، ناکرل شوې ځمکه چې ان يوه ونه پکې نه وه ولاړه، هر ځای او هره خوا د ورانۍ او تباهۍ بوږنوونکې منظره ليدل کېدله. په کنډوالو پسې کنډوالې، په مقبرو پسې مقبرې، ماتې خښتې، د توږل شويو تيږو پارچې، د مرمرو خورې ورې ټوټې. يوازې دوه ځايه د ځمکې وړه ساحه اباده وه.)

دلته د تاريخ درس دا دی چې کله د زوال وخت راشي نو نه يوازې بېوزلي خلک بلکې واکمنې او زورورې طبقې هم تحقير، بېوزلي او بدمرغي احساسوي.

د اتلسمې پېړۍ هندوستان

د هندوستان د اتلسمې پېړۍ تاريخ په زړهٔ پورې دی. دغه دوران له جالبو پېښو او د هند په سياسي او اجتماعي جوړښت کې له چټکو تغييراتو مالامال دی. د دې زمانې مورخانو نه يوازې سياسي پېښې ليکلې بلکې هغه اجتماعي، کلتوري، او اقتصادي حالات يې هم کښلي دي چې دوی يې پخپله شاهدان وو.

د مغولو د قدرت د زوال او د واکمنو او اشرافو د مالي بحران په وجه مورخانو ته مشکله شوه چې په دربارونو کې کار او تنخواه پيدا کړي. مورخان له دربارونو راووتل او د حالاتو په باره کې يې د خپلې خوښې مستقلې ليکنې پيل کړې.

د دغه وخت د تاريخ ليکنې لويه ځانګړنه دا ده چې د لويو شخصيتونو له محوره نه راتاوېږي بلکې د ټولنې په نورو خواوو خبرې کوي. البته ، دغه مورخان د دربار په تباه کېدونکي حالت او د اشرافو د شخصيت په کمزوريو پټه خوله نهٔ دي پاتې شوي، په دې اړه يې ځرګندونې کړې دي. دوی په واکمنو سختې نيوکې کړې او په فساد او دسيسو لړلي اشراف يې په کلکه غندلي دي. ځينې مورخان چې په دربار کې ورته ځای نه و ، نورو ولايتونو ته لاړل او د کاميابو واکمنو دربارونو ته يې ځانونه ورسول چې مالي حمايت تر لاسه کړي . ځينې نور ، خپلو ښارونو ته ستانهٔ شول او د خپلو ښارونو او کورنيو تاريخونه يې وکښل. په دې ډول ، د تاريخ ليکنې ساحه او موضوع پراخه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بلې خوا، د منځنۍ طبقې د مورخانو يوه طبقه راڅرګنده شوه چې په اصل کې صرافان يا مثلاً منشيان وو. دوی د ليکلو طرز بدل کړاو د پخواني پېچلي طرز په ځای يې چې د مورخانو لوړې طبقې يې پيروي کوله، ساده ژبه خپله کړه. موږ د همدې طبقې د مورخانو له برکته د هندوستان د اتلسمې پېړۍ په اړه ډېر معلومات لرو.

شاعران هم د خپل عصر په انځورولو کې تر مورخانو وروسته نهٔ وو. د دوی شاعري د هماغه وخت د اجتماعي، سياسي او کلتوري حالاتو څرګندويه ده. ميرتقي مير(١٨١٠-١٧٠٢)، سودا (٨١-١٧١٣) ، درد (٨٥-١٧٢٠)، نظير اکبرابادي (١٨٣٠-١٧٤٠) او د اردو ژبې نورو شاعرانو په خپله شاعري کې د همدې دوران په اړه خپل احساسات بيان کړي دي. د دغو شعرونو غمجن انداز د هغه وخت د خلکو بېوسي او مايوسي رانښيي. مذهبي عالم، شاه ولي الله (په ١٧٦٢ کې مړ) چې د حالاتو شننه کوي، د بحران د اواري لپاره د مغولو د قدرت د احيا په فکر کې لوېږي. البته، د دهٔ اصلي دلچسپي دا وه چې هندوان مات او تابع شي.

د اوس وخت مورخان هڅه کوي چې د اتلسمې پېړۍ مهم تحولات وپېژني. مثلاً په دې زمانه کې نوي سيمه ايز هويتونه راڅرګند شول. کله چې جټان ، راجپوت، مرهټه، سيکان او روهيله پخپلو سيمو کې ځواکمن شول، نو خلک د خپلو سيمو له جنګسالارانو سره ودرېدل او مغولو واکمنو ته وفاداري يې بس کړه. خو څرنګه چې دغه نوي حکومتونه د مغولو د حکومت په نقشه جوړ وو او هماغسې استثماري اداري يې لرلې، نو د خلکو په ژوند کې بهتري رانغله. شمالي هندوستان د امپراطوري نظام له شړېدو سره مخ شو او د کورنيو جګړو او د مغولو اشرافو د تربورګلويو په ميدان بدل شو. لېږدېدونکو عسکرو کلي ويجاړ کړل او په دې ډول کرنې صدمه وليده. له کر، کروندې لاس په سر

شوي بزګر د غلو له ډلو او غديو سره ملهٔ شول. غلو او قطاع الطريقو لارې نا امنه کړې چې په نتيجه کې يې سوداګري تباه شوه.

اشين داس ګوپتا په خپله مقاله کې چې (د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې سياست او تجارت) نومېږي، ليکي چې هندوستان په دوو برخو وو بېشل شو: ساحلي هند او په وچه کې ايسار هند. په ساحلي هندوستان کې د تجارت کاروبار وغوړېد خو په وچه کې ايسار هندوستان له تجارتي فعاليته بې برخې شو. په ا وله مرحله کې سورت او هوګلي مهم بندرونه وو چې په وچه کې ايسار هندوستان ته ورنه مالونه لېږدېدل. د سورت سوداګر خورا مشهور وو. په ١٧٠٠ ميلادي کال کې انګرېز کونسل په خپل ليک کې انګلستان ته ليکلي دي چې د سورت سوداګر بېخي ډېرې بېړۍ لري، که د اروپا سوداګر ورسره مقابله ونه کړي نو اروپايان به په دې وطن کې ميدان پرېښودلو ته مجبور شي.

خو په وچه کې ايسار هندوستان کې چې لارې لازياتې نا امنه شوې، نو ساحلي سوداګري هم صدمه وليده. د ساحلي سيمو سوداګرو ته د هند له شماله د نيلو او ټوکرانو تر لاسه کول مشکل شول. مرهټه غلو په ګجرات حملې کولې او شتمنۍ يې لوټلې. دغو پېښو د ساحلي ښارونو اهميت وار په وار کم کړ. دغه وخت د شرقي هند کمپنۍ مدراس، کلکتې او بمبۍ ته وده ورکړه. دلته چې امنيت و، هندي سوداګرو هم ورمخه کړه او په دې ډول تجارتي ګټو ځينې هنديان د انګرېزانو ملګري کړل چې وروسته بيا کمپنۍ له دې ملګرتوبه او ګډو ګټو د سياسي استيلا لپاره هم ګټه واخيسته.

هغه کسان چې پيسې به يې په پور ورکولې ، په دې زمانه کې يوه مهمه طبقه شوه. د واکمنو او اشرافو چې د عوايدو چينې وچې شوې او د ماليې په ټولولو کې ورته مشکلات پيدا شول نو د خپلو ورځنيو اړتياوو د پوره کولو لپاره يې پور ورکوونکو ته لاس ونيو. که څه هم د پور د نه ورکولو خطر موجود و، خو پور ورکوونکي وار په وار شتمن شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مېرمن کرین لیونارد په خپله څېړنه کې چې (د لوی شرکت تیوري) نومېږي، په اتلسمه پېړۍ کې د بانکدارانو د کورنیو په راڅرګندېدا او اهمیت خبرې کړې دي. سلطنتي نظام چې د خپلو مالي چینو د وچېدو په وجه له تنګسې سره مخ شو، د پور د اخستلو لپاره یې بانکدارو کورنیو ته مخه کړه. دغو کورنیو هم پورونه ورکول او هم یې د مالیو د ټولولو او د سکو د ضربولو کار په غاړه واخیست. دوی د خزانه دارانو نقش ولوباوۀ. مېرمن کرین لیونارد د یوۀ شرکت خاصه یادونه کوي چې د جن له دین سره اړوند یوۀ سوداګر یې بنسټ کېښود. دغه شرکت په راجپوتانه، پټنه، دکن او بالاخره په مرشد اباد کې پرانیستل شو. په بنګال کې د دې شرکت مشر جګت سیټ و چې د خپلو تجارتي ګټو په خاطر یې په پلاسي جګړه کې د سراج الدوله په ځای د انګرېزانو ملا تړ وکړ. د شرقي هند کمپنۍ د خپل کار په لومړي پړاو کې د نورو بانکدارانو مرسته تر لاسه کړه خو د سیاسي واک له حصوله وروسته یې له ټولو شرکتونو سره رابطه غوڅه کړه.

که موږ د اتلسمې پېړۍ هندوستان له اوسني پاکستان سره پرتله کړو نو، ځینې مشابهتونه پکې مومو. د پاکستان سیاسي حالت د هغه وخت د هندوستان غوندې دی. په اوسني پاکستان کې د اتلسمې پېړۍ د هندوستان په څېر بې نظمي او ګډوډي وینو. وضعیت له کنټروله وتلی ښکاري. اداره شړېدلې ده او جګړه مارې ډلې پخپلو منځو کې په نښتو بوختې دي. د دغو حالاتو په نتیجه کې د پاکستان مالي نظام د شړېدو په خوا روان دی. د پاکستان حکومت د مصارفو د پوره کولو لپاره د اوسنۍ زمانې پور ورکوونکو لکه آی، ایم، ایف او نړیوال بانک ته مخه کړې ده. د دې زمانې د شرقي هند کمپنۍ د پاکستان سیاسي حالات پخپله ګټه کنټرولوي او د دې ملک چارواکي د ګوډاګیو نقش لوبوي.

البته، د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې مذهبي افراط نه و خو اوسنی پاکستان دا مشکل هم لري.

د کسات اور

د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې چې مرکزي حکومت کمزوری شو، واکمنو طبقو د خپلو شخصي ګټو په خاطر د سیسو او توطیو ته لاس واچاوۀ چې پای یې نه و. د قادر روهیله جنجالونه د دې زمانې د بې پایه جنجالونو یوه برخه او بېلګه ده چې د ټولنې زوال او فساد ورنه څرګندېږي.

غلام قادر د ضابطه خان زوی و. ضابطه خان د شاه عالم په خلاف بغاوت وکاوۀ او شاه عالم هغه ځوک و چې دی یې میر بخشي ټاکلی و. د ضابطه خان په بغاوت کې شاه عالم پخپله د جګړې میدان ته لاړ. په جګړه کې د ضابطه خان کورنۍ ونیول شوه او اګرې ته واستول شوه.

په بندیانو کې اتۀ کلن غلام قادر هم و. اوازه شوه چې دغه هلک ته ډېره سپکه واوښته او امپراطور پخپله ورسره لواطت وکړ. قادر هغه وخت له بنده خوشې شو چې د ضابطه خان او شاه عالم تر منځ د سولې موافقه وشوه. قادر پلار ته ورغی او چې پلار یې په ۱۷۸۵ کې ومړ، د هغه جاګیر دۀ ته پاتې شو.

دغه وخت نو مغول امپراطور شاه عالم ته واک و ځواک نه و ورپاتې. شاه عالم د سیندهیا نومي مرهټه لیډر د متو په زور ځان ساتۀ خو کله چې سیندهیا له خپلو عسکرو سره له ډیلي ووت، امپراطور بې دفاع پاتې شو. غلام قادر له فرصته استفاده وکړه په ډیلي یې یرغل وکړ. شاه عالم هغه ته د میربخشي لقب او د ویاړ چپنه ورکړه او قهر یې ورکېناوۀ. قادر د څه مشکل له جوړولو پرته ستون شو. خو دا د هغه وروستی یرغل نه و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ۱۷۸۸ پورې دهٔ د سرې کلا دننه ځینې ملګري وموندل . ملګرو له سلطنتي سلاکوټه مرمۍ او باروت ورکړل. د کلا یو مقام منصور علي خان دروازې ورته پرانیستلې او قادر او د هغه عسکرو ته یې اجازه وکړه چې په کلا باندې سخته حمله وکړي او ویې نیسي.

کله چې شاه عالم ، غلام قادر ته راوستل شو ، غلام قادر ورنه وغوښتل چې د شاهي خزانې د پټېدو ځای وروښیي. شاه عالم منکر شو او غلام قادر یې د بندي کېدو امر وکړ. شاه عالم، د هغه خدمتګارانو او خواجه سرایانو ته شکنجه ورکړه شوه. دغه وخت د محمد شاه (۱۷۴۸-۱۷۱۹) کونډو غلام قادر ته وړاندیز وکړ چې که د محمد شاه زوی بیداربخت په تخت کېنوي ، لس لکه روپۍ به ورکړي. غلام قادر وړاندیز ومانهٔ او بیداربخت یې نوی امپراطور اعلان کړ. (۱۷۸۸)خو کله چې کونډو د لس لکه روپیو له ورکولو انکار وکړ، نو دوی هم شکنجه او د شاهي کورنۍ د نورو غړیو په څنګ کې په زندان کې کېنول شوې.

د عبرتنامې د لیکوال فقیر خیرالدین محمد په قول، غلام قادر یو رسام وروغوښت، ورته ویې ویل چې: (انځور مې وباسه چې چاړه مې په لاس کې وي ، د شاه عالم په سینه ناست یم، سترګې ورنه باسم.) البته، غلام قادر دغه بوږنوونکې صحنه تر دې دمخه په رشتیا جوړه کړې او عملي کړې وه. د دهٔ ساتیري دا وه چې د خپلو بندیانو د سپکاوي په باره کې فکر وکړي. یو ځل یې امر وکړ چې شهزادګان دې ورته ونڅېږي او بدلې دې وبولي خو شهزادګانو داسې ونه کړل او دهٔ پخپلو اردلیانو د شهزادګانو د پوزو د غوږونو امر وکړ. شهزادګانو چې بله لاره ونه لیده، نڅېدلو او بدلو ته حاضر شول. وروسته بیا غلام قادر اردلیانو ته وویل چې له کوټې ووځي. هغوی ووتل او دهٔ خپله توره اوجمدر یوې خوا ته کېښودل، سترګې یې پټې کړې، شببه نیمه پس یې پرانیستلې، شهزادګانو ته یې وویل: (ایا دغسې نامرده کسان د پاچهي په فکر کې دي؟ که

په تاسې کې نوکی غیرت وي، ما به زما پخپله توره، زما په خپل جمدر ووژنئ.)

غلام قادر د سلطنتي کورنیو د نجونو او مېرمنو د ځورولو او بې عزته کولو کوشش هم وکړ خو له دې کاره خپل سیک قوماندان مویر سینګ راوګرځاوهٔ. مویرسینګ توندې خبرې ورته وکړې. غلام قادر په قهر شو ، ورته ویې ویل چې امپراطور د دهٔ د پلار د کور له مېرمنو سره همداسې بد سلوک کړی و. غلام قادر دا هم وویل چې نیت یې دی چې مغولې شهزادۍ په خپلو افغانو سرتېرو ووېشي چې ګوندې غیرتمن زامن ورنه وزېږي.

د سلطنتي کورنۍ د عذاب عمر هغه وخت پای ته ورسېد چې غلام قادر د امپراطور د ژغورنې لپاره د مرهټه وو د قوماندان رانا خان له راتلو خبر شو. غلام قادر له لوټ کړې خزانې او څو کسه یرغمل شویو شهزادګانو سره له ډیلي ووت. رانا خان په قادر پسې ورغی، ویې نیو. شاه عالم له رانا خانه وغوښتل چې هغه ته بې رحمانه سزا ورکړي. رانا همداسې وکړل او د غلام قادر شونډې، پوزه، سترګې او غوږونه یې په یوه وړه صندوقچه کې شاه عالم ته د تحفې په توګه واستول. د وقایع اذفري لیکوال چې پخپله یو مغول سردار و ، له څو نورو شهزادګانو سره د غلام قادر په محاکمه کې حاضر و. شاید دوی ټولو به د هغه له ختمېدو سره د کرارۍ ساه ایستلې وي.

د غلام قادر د زمانې ټولنه که د خپل وخت له ټولنې سره پرتله کړو ، ګڼ مشابهتونه به پکې ووینو. په غلا او په رشوت، په ظلم او په خیانت ، په هره طریقه د پیسو پیدا کول، د مېرمنو بې عزته کول، زبرزنا (په زور زنا)، د مېرمنو لوځول او لوڅې لغړې په کلي کې ګرځول، په بدیو کې د نجونو ورکول، دا هغه څه دي چې هغه وخت هم وو، اوس هم شته. د کسات اخیستل کسات پیدا کوي او وحشت و بې رحمي زېږوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زوال د ورځو غښتان

د هندوستان د منځنيو پېړيو ټولنه په ښکاره ډول په دوو طبقو وېشل شوې وه. يوې خوا ته د امتياز خاوندان وو او بل لوري ته عام خلک. د امتياز خاوندانو ځان تر نورو زيات او تر قانون بربالۀ. لويو ملاکانو د خپلو جاګيرونو په منځ کې ، په خپلو خدمتګارانو او بزګرو پوره کنټرول درلود او دوی ته به يې په وړو تېروتنو يا سرغړوونو جزاګانې ورکولې. دوی د خپلو لاس لاندې کسانو د ايل ساتلو لپاره له هر ډول وحشيانه طريقو استفاده کوله او دا يې خپل حق ګاڼه چې تر لاس لاندې کسان شکنجه کړي، زندان ته يې واچوي يا يې حتی په دار وځړوي.

داسې څوک نه و چې خواران او نوکران ورشي او د نواب و جاګيردار د ناروا وو په خلاف شکايت ورته وکړي. يو مثال به راوړو. د اود د سيمې نواب وزير شجاع الدوله يو زورور اشرافي و چې په خپل حرم کې يې ګڼې ښځې لرلې . يو ځل يې د خاتري خلکو يوه ښکلې ښځه وتښتوله، خپلې ماڼۍ ته يې بوتله، د زور زنا يې ورسره وکړه او له ماڼۍ يې وشړله. خاتري خلکو د دې بې عزتۍ په خاطر اعتراض وکړ خو اعتراض يې ځای ونه نيو ، ځکه د کمزورو خلکو د اواز د اورېدو ځای نه و.

اشرافو پخپلو کې هم له يو بل سره ستم کاوۀ. د دوی په خپلو کړيو کې هم زور بالای زور و. د مغول پاچا احمد شاه (۱۷۵۴-۱۷۴۸) په زمانه کې د دۀ د خوښې خواجه سرا جاويد خان، د ډېر اثر و رسوخ څښتن

شو. د پاچا د حرم د دغه خصي شوي نوکر دومره ډېر نفوذ د ځينو غښتانو طبعه خټه کړې وه. صفدرجنګ نومي اشرافي جاويد خان د مېلمستيا په پلمه بوت او ويې واژۀ. پاچا په قهر شو خو څرنګه چې د صفدر جنګ زور يې نه دلود ، د جاويد خان د قتل په خبره يې ځان غلی کړ.

چې د نظام اداري وشړېدې او پاچا کمزوری شو، مغولو اشرافو د رقيبانو د وهلو او د ځان د ګټلو لپاره په توطيو او د سيسو تکيه وکړه. د دوی لپاره د رقيبانو امتيازونه او لوړ مقامونه د زغملو نۀ وو او په هره وسيله يې د رقيبانو مخه نيوله. مثلا د محمد شاه په دوران کې (۱۷۱۹-۱۷۴۹) سعادت خان برهان الملک د اميرالاعمارې مقام ته يو کانديد و خو کله چې دغه چوکۍ نظام الملک ته ورکړه شوه، برهان الملک ، نادرشاه افشار ته ځان ورساوۀ. دا نو داسې وخت و چې مغول پاچا له نادرشاه افشار سره د سولې موافقه کړې وه او نادر دې ته تيار و چې بېرته ستون شي. سعادت خان برهان الملک،نادرشاه ته وويل چې دوه کروړه روپۍ چې پاچا د سولې په مقابل کې درته منلي دي، هيڅ روپۍ نه دي، دا خو زه هم چې يو مغول سردار يم، له خپلې خزانې درکولی شم. برهان الملک په دې ډول نادرشاه افشار د ډيلي نيولو او د سلطنتي خزانې لوټلو ته وهڅاوۀ. نادرشاه د هغه له خبرو وروسته ډيلی ونيو او د مغولو د عمرونو غونډه کړې خزانه يې ايران ته يووړه.

اشراف او غښتان چې هرڅومره د شخصيت په لحاظ راپرېوتل او وارۀ کېدل هغومره يې زړونو د غټو لقبونو هوا کوله. د دوی له لقبونو سره د خان، بهادر، جنګ، دوله او ملک غوندې کلمې غوټه وې. د لقبونو معنا د دوی له شخصيت سره اړخ نه لګاوۀ. هغوی چې د امين او اعتماد لقبونه لرل، د خپلو شخصي ګټو لپاره له دولت سره خيانت ته چمتو ناست وو. جالبه دا ده چې د مغولو د حکومت د کمزورۍ په وخت کې د غښتانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لقبونه لا شانداره او درانهٔ شول او داسې وخت راغی چې په لقبونو کې واقعي اهمیت پاتې نه شو.

که څه هم د اشرافو او غټانو سپکو عملونو په ټولنه کې د هغوی قدر خورا کم کړی و مګر دوی به د خپل زور او ثروت د ښودلو له لارې کوشش کاوهٔ چې خلک ورته په درنه سترګه وګوري.دوی به خپلو جامو ته خاصه توجه کوله. د ورېښمو او نورو قیمتي ټوکرانو جامې یې اغوستې. په پګړیو کې به یې الماس ټومبل چې خلکو ته شتمن ښکاره شي او ډول ډول زیورات یې استعمالول چې د خلکو پام ورواوړي. له کورونو چې په وتل په هاتیانو به سپارهٔ وو یا به په تخت روان باندې ناست وو. ګڼ نوکران به یې په مخ کې روان وو چې لار ورته پرانیزي. غټانو دغو خوشامندګرو نوکرانو ته هغه منلې تنخواه هم په منظم ډول نه ورکوله.

د غټانو له دا رنګه چلنده په دې پوهېږو چې هغوی د خپل مقام او حیثیت د ساتلو په مساله کې ډېر حساس وو او په خلکو باندې د اثر غورځولو لپاره یې له ټولو ظاهري وسیلو استفاده کوله.خو خلکو دوی ته په بل نظر کتل، په ثروت او لقبونو یې نه غلطېدل.

شاعر جعفر زټلي به په خپلو شعرونو کې پاچا او نور غټان غندل چې شرمېدلي خویونه لري. دغه شاعر د فرخ سیر (۱۷۱۹-۱۳۱۷) د تاجپوشۍ په جشن کې د طنزیه او کنایي شعرونو د ویلو په جرم د پاچا په امر اعدام شو.

موږ چې اوس خپلو غټانو ته ګورو د مغولو د زوال د زمانې غټانو ته ورته عادتونه پکې وینو.دوی ځانونه تر قانون بر ګڼي. خپلې کمزورۍ د خپل ثروت په جامه کې پټوي او د خواصو د کلچر د خپلولو له لارې له عادي خلکو ځان لرې ساتي خو په دې خبر نه دي چې عام خلک ورته درناوی نه کوي او بلکې ذلیل یې ګڼي.

د یوهٔ مغول شهزاده کیسه

د مغولو امپراطورانو اولاده به په سره کلا کې اوسېدله. دوی ته اجازه نه وه چې کلا پرېږدي. د امپراطورۍ د زوال په زمانه کې د دوی لپاره د کلا ژوند په زړهٔ پورې نه و خو اکثرو یې تقدیر ته غاړه ایښې وه او ټول عمر یې له نورې دنیا لرې، د سرې کلا د دیوالونو په منځ کې تېراوهٔ. البته، ځینو کسانو د کلا د منځ ستومانوونکی ژوند قبول نه کړ او د نوي ژوند د پیل کولو لپاره له کلا وتښتېدل. د تېښتې د مخنیوي لپاره په کلا کې څو چک پوستونه وو چې تګ راتګ وڅاري. د تښتېدلیو د بېرته نیولو او په کلا کې خپل کورته راوستلو لپاره به پوره پوره هڅه کېدله.

خو هغه کسان چې له کلا ووتل او ونه نیول شول، په خپلواکو شویو ولایتونو کې ځایي واکمنو د درنو مېلمنو په توګه ومنل. دا په هغه وخت کې د ځایي واکمن لپاره یو امتیاز و چې په دربار کې یې مغول شهزاده واوسي.

محمد ظهیر الدین علي بخت اذفري ګورګاني یو هغه شهزاده و چې له کلا وتښتېد او د هند مختلفو خپلواکو شویو دربارونو ته ورغی. دهٔ وروسته بیا خپله بیوګرافي ولیکله چې واقعات اذفري نومېږي. په دې بیوګرافي کې د لیکوال د زمانې د مهمو پېښو یادونه هم شوې ده. دغه شهزاده په ۱۷۶۰ کال کې په سره کلا کې دنیا ته راغی، همدلته یې لومړۍ زده کړې وکړې ، همدلته رالوی شو، واده یې وکړ او د اولادونو څښتن شو. دهٔ د غلام قادر روهیله د حملې په وخت کې له شاه عالم سره په دې تمه مرسته وکړه چې له کلا د وتلو اجازه به ورکړي، خو امپراطور د تېښتې اجازه ورنه کړه او دی د تېښتې په فکر کې شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی په ۱۷۸۹ کې په تېښته بريالی شو او کيسه يې جالبه ده. کيسه داسې ده چې شهزاده څو کسه نوکران وموندل چې په دسيسه کې ورسره ملګري شي ، بيا يې له خپلې ارادې خپل ورونه خبر کړل او له ورځنۍ حاضرۍ د بچېدو په خاطر يې پلمه وکړه چې سخت ناروغ دی، له هيچا سره نه شي ليدلی. د تېښتې په شپه يې په مخ باندې ترياک وموښل چې تور ښکاره شي او د يوه سقاو جامې يې واغوستې. ورروسته بيا له څو کسه نوکرانو سره يو ځای روان شو، چا ونه پېژاند او له کلا ووت.

دی د ګوجرو په مرسته جيپور ته ورسېد او هورې خبر شو چې د جيپور راجا ته د دهٔ د تېښتې په باره کې يو مکتوب رسېدلی دی. د شهزاده په تېښته باندې د مقاماتو له خبرېدو وروسته د سرې کلا او ډيلي ټولې دروازې بندې شوې وې او ناظر يعنې د کلا د چارو سنبالګر ورپسې ډېره لټه کړې وه چې ويې نيسي.

په جيپور کې شهزاده وقدرول شو او راجا يې په حضور کې د مغولو آداب رعايت کړل. شهزاده ته جيپور يو ښکلی او پاک ښار په نظر ورغی چې اوار او پراخ سړکونه او سترې ماڼۍ لري. دی له جيپوره جودپورته لاړ. د دې ځای راجا يې هم هرکلی وکړ. په واقعات اذفري کې لولو چې د جودپور راجا په خپله سيمه کې امن و نظم راوستی و او لارې خوندي وې. د راجا په قلمرو کې ښکار منع و. شهزاده د سنبهار، اجمير، رامپور او بريلي په لار کې لکنهو ته ورسېد. په لکنهو کې يې شاندارې ودانۍ وليدې مګر کوڅې او سړکونه چټل وربښکاره شول.

شهزاده په لکنهو کې کابو اووهٔ کاله دېره و او نواب آصف الدوله چې نور مغول سرداران يې هم پاللي وو، د دهٔ ښه عزت وکړ. دی په ۱۷۹۲ کې د دکن په نيت له لکنهو ووت. په دې سفر کې يې بنارس، سهسرام، عظيم آباد، مرشد آباد، بارداون، کلکته او مکچلي پټان وليدل. بالاخره مدراس ته ورسېد. د مدراس واکمن نواب عمدة الملک والاجاه د هغه رسمي هرکلی وکړاو تنخواه يې ورته وټاکله.

د شهزاده د خاطراتو له کتابه پوهېږو چې د ژورې مشاهدې خاوند و او د مختلفو موضوعاتو په باره کې يې ازادانه نظريات څرګندول. دهٔ چې هم د هندوانو او هم د مسلمانو حاکمانو په دربارونو کې وخت تېر کړ، د هند کابو ټول واکمن عياش او درغل وليدل چې بس موسيقي اورې او د نڅا ګرو سيل کوي. د جيپور د راجا په باره کې وايي چې د ورځې ويدهٔ وي او شپه يې له يوه ډله ښځو سره وېښه تېرېږي. د آصف الدوله وخت د نويو ودونو په کولو او تفريح تېرېدهٔ. د هند حاکمانو د خپل رعيت د ژوند ښه کولو ته پام نه و.

خو برعکس، کله چې شهزاده انګرېزان ليدلي او د هغوی ادارې ته يې کتلي دي، ډېر اثر يې ورباندې کړی دی. دی وايي په هندوستان باندې مختلفو قامونو لکه افغانانو، مغولو، او مرهټه وو حکومتونه کړي دي او دا دی اوس د انګرېزانو نوبت دی. د دهٔ په نظر انګرېزان تر نورو قامونو ممتاز دي ځکه خو په هندوستان باندې د حکومت کولو حق لري.

په واقعات اذفري کې د مغولو د عصر او په تېره بيا د ابدالي احمد شاه په باره کې ځينې نادر معلومات موندلای شو. ابدالي احمد شاه په هندوستان باندې د دويمې حملې په وخت ډيلی ونيو او د مغول واکمن محمد شاه لور حضرت محل يې په زور ځانته په نکاح کړه او ډېر جهيز يې واخيست. احمد شاه ابدالي نه يوازې ناوې بلکې د هغې مور او څو نورې ښځې هم افغانستان ته ورسره بوتلې. حضرت محل په افغانستان کې نولس کاله ژوند وکړ. کله چې مړه شوه مور يې د لور تابوت ډيلي ته ورساوهٔ او هورې يې خاورو ته وسپارله.

د شهزاده خاطرات د اتلسمې پېړۍ په هندوستان کې د واکمنو طبقو د سياسي او اجتماعي ژوند په باره کې ډېر څه راته وايي.

مور له تاريخه دا درس اخلو چې عام خلک سوله او سوکالي غواړي. که د دوی خپل واکمن سوله او سوکالي ورنه کړي، دوی د ځان د ژغورلو لپاره د خارجيانو هرکلی کوي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library